

UNIVERZITA JANA AMOSE KOMENSKÉHO PRAHA

MAGISTERSKÉ KOMBINOVANÉ STUDIUM

2013 - 2015

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Jan Matěj Bejček

Práce s rodinami migrantů s udělenou mezinárodní ochranou

Praha 2015

Vedoucí diplomové práce:
PaedDr. Lubomír Bajcura, Ph.D.

JAN AMOS KOMENSKÝ UNIVERSITY PRAGUE

MASTER COMBINED STUDIES

2013 - 2015

DIPLOMA THESIS

Jan Matěj Bejček

**Working with families of migrants who have been granted
international protection**

Prague 2015

The Diploma thesis work supervisor:

PaedDr. Lubomír Bajcura, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že:

1. Předložená diplomová práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracoval samostatně.
2. Veškerou literaturu a další použité zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpal, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použité literatury.
3. Tímto souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně a na webových stránkách.

V Praze dne

.....

Jan Matěj Bejček

Poděkování

Na tomto místě chci poděkovat PaedDr. Lubomíru Bajcurovi, Ph.D. za odborné vedení a především za odhodlání a vstřícný přístup, kterým mě při zpracování této práce po celou dobu motivoval. Zároveň mé poděkování patří PhDr. Jiřině Šiklové, CSc., která se problematikou migrace a uprchlictví dlouhá léta zabývá a která mi během zpracování mnohdy nelehkého textu poskytla cennou kritiku i doporučení. Za mnohé podněty a pomoc s korekturou, jak po jazykové tak stylistické stránce, náleží toto poděkování i mým kolegům, profesionálům na problematiku migrace Ing. Věře Roubalové-Kostlánové, Mgr. Tomáši Verčimákovi, Mgr. Heleně Masníkové, Mgr. Christovi Bjalkovskému, a Mgr. Lucii Ouředníkové a v neposlední řadě mé partnerce Heleně Černé.

Anotace

Diplomová práce se zaměřuje na uprchlíky s udělenou mezinárodní ochranou v České republice, s přihlédnutím k legislativnímu vymezení uprchlictví, sociální práci, integraci a vzdělávání dětí – uprchlíků z pohledu speciální pedagogiky. V kontextu dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami práce akcentuje platné znění školského zákona, jenž do této kategorie řadí jak děti s udělenou mezinárodní ochranou, tak i děti, které o mezinárodní ochranu žádají. V textu práce jsou zpracována zásadní teoretická východiska v nichž autor reflektuje i vlastní zkušenosti s uprchlíky. Skrze ně v závěru předkládá doporučení pro další rozvoj tématu a jeho implikaci v rámci studia a praxe ve speciálně pedagogickém oboru.

Klíčové pojmy: Děti a žáci se speciálními vzdělávacími potřebami, integrace, migrant, mezinárodní ochrana, nucená migrace, rodina, sociální znevýhodnění, uprchlík, vzdělávání.

Annotation

The thesis focuses on refugees who have been granted international protection in the Czech Republic, with regard to the legislative definition of refugees, social work, integration and education of children, who are also refugees in a terms of special education. In the context of educational proces with children and pupils with special educational needs, this thesis emphasizes the valid version of the Education Act, which under this category include both children who have been granted international protection, as well as children who are asking for international protection. The very text of this thesis is compiled by using essential theoretical background in which the author reflects his own experience with refugees. Through them at the conclusion author presents recommendations for further development of the theme and its implication in the study and practice within the field of special education.

Key words: Education, family, forced migration, children and pupil with special education needs, integration, international protection, migrant, refugee, social disadvantage.

OBSAH

ÚVOD	10
VÝCHODISKA, CÍLE A STRUKTURA PRÁCE	12
METODOLOGIE	16
KAPITOLA 1. Uvedení do problematiky aneb diskuze nad vybranými pojmy	17
KAPITOLA 2. Průběh řízení o udělení mezinárodní ochrany formou azylu nebo doplňkové ochrany	35
2.1 Úvod ke správnímu řízení o mezinárodní ochraně.....	35
2.1.1 Žádost o udělení mezinárodní ochrany.....	36
2.1.2 Práva a povinnosti žadatelů o mezinárodní ochranu	39
2.1.3 Pobyt v přijímacím a pobytovém středisku Správy uprchlických zařízení MV ČR.....	41
2.1.4 Rozhodnutí správního orgánu ve věci žádosti o mezinárodní ochranu	42
2.2 Nástroje na vyhodnocování situace žadatele o udělení mezinárodní ochrany v zemi původu	43
2.2.1 Výpověď, pohovor.....	45
2.2.2 Informace o zemi původu	47
2.2.3 Důkaz listinou a ohledáním	49
2.2.4 Svědecké výpovědi a další důkazy	49
2.3 Důvody neudělení azylu nebo doplňkové ochrany	50
KAPITOLA 3. Sociální práce s uprchlíky a jejich rodinami	53
3.1 Rodina uprchlíků v pojetí sociální práce.....	53
3.2 Sociální práce s uprchlíky během pobytu v IAS.....	55
3.3 Specifika sociální práce s uprchlíky.....	58
3.3.1 Kulturní šok	61
3.3.2 Posttraumatická stresová reakce	64
3.3.3 Změna rodinného klimatu.....	65
3.3.3.1 <i>Nezaměstnanost jako důsledek ekonomické nesoběstačnosti rodiny.....</i>	<i>67</i>
3.3.3.2 <i>Narušení vztahu rodiny vlivem nucené migrace.....</i>	<i>68</i>
3.3.3.3 <i>Neúplná rodina</i>	<i>69</i>

3.4	Zranitelné skupiny.....	71
3.4.1	Děti	72
3.4.2	Ženy	76
3.4.3	Senioři.....	78
KAPITOLA 4. Integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou		81
4.1	Koncept integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou	84
4.1.1	Státní integrační program v oblasti jazykové přípravy.....	86
4.1.2	Státní integrační program v oblasti bydlení.....	88
4.1.3	Státní integrační program v oblasti zaměstnání.....	90
4.2	Role státu	91
4.3	Role nevládních neziskových organizací	94
KAPITOLA 5. Integrace a vzdělávání dětí a žáků – uprchlíků v České republice.....		98
5.1	Děti z uprchlických rodin v kontextu sociálního znevýhodnění.....	99
5.2	Rodinné a materiální zázemí	101
5.2.1	Struktura a role v domácnosti.....	102
5.2.2	Socioekonomické zázemí domácnosti.....	104
5.2.3	Postavení rodičů	105
5.2.4	Komunikační procesy v rodině.....	106
5.3	Integrační a inkluzivní přístupy ve vzdělávání dětí a žáků uprchlíků	107
5.4	Interkulturní komunikace	113
5.5	Bilingvismus	116
5.5.1	Definice a pojetí bilingvismu	116
5.5.2	Rozdělení bilingvismu a faktory ovlivňující dvojjazyčnost.....	118
5.5.3	Vzdělávání dvojjazyčných žáků	120
5.6	Vzdělávání dětí a žáků se sociálním znevýhodněním	123
5.6.1	Legislativní rámec vzdělávání dětí a žáků se sociálním znevýhodněním	128
5.6.1.1	<i>Národní program rozvoje vzdělávání České republiky (Bílá kniha)</i>	<i>128</i>
5.6.1.2	<i>Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).....</i>	<i>130</i>

5.6.1.3	<i>Vyhláška č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky 73/2005 Sb.)</i>	131
5.6.1.4	<i>Vyhláška č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky 72/2005 Sb.)</i>	132
5.6.1.5	<i>Metodický pokyn ke školní docházce žadatelů o azyl Č. j. 10 149/2002-22</i>	132
5.6.1.6	<i>Metodické doporučení ředitelům škol k výuce žáků – cizinců Č. j.: 25 120/2011-27</i>	133
5.6.2	Poradenský systém pro děti a žáky se sociálním znevýhodněním	134
5.6.2.1	<i>Rodinné poradenství, sociální terapie, rodinná terapie</i>	135
5.6.2.2	<i>Školní poradenská pracoviště</i>	137
5.6.2.3	<i>Školská poradenská zařízení</i>	144
5.6.3	Předškolní vzdělávání a přípravné třídy	147
5.6.3.1	<i>Předškolní vzdělávání</i>	147
5.6.3.2	<i>Přípravné třídy</i>	148
5.6.4	Vzdělávání žáků – uprchlíků na základních školách.....	151
5.6.4.1	<i>Český jazyk jako nástroj pro zvládnutí výuky a snazší integraci</i>	152
5.6.4.2	<i>Zařazování žáků – uprchlíků do tříd</i>	153
5.6.4.3	<i>Aktuální problémy související se vzděláváním žáků – uprchlíků na základních školách</i>	155
5.6.5	Vzdělávání žáků – uprchlíků na středních školách	161
5.6.5.1	<i>Přijímání žáků – uprchlíků ke vzdělávání na středních školách</i>	162
5.6.5.2	<i>Podpora vzdělávání žáků – uprchlíků na středních školách</i>	163
	SHRUTÍ TEORETICKÝCH POZNATKŮ A DOPORUČENÍ PRO PRAXI	166
	ZÁVĚR	170
	SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ	171
	SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK	187
	SEZNAM TABULEK A GRAFŮ	189
	PŘÍLOHA	

ÚVOD

Ve světle prohlubující se globalizace, která sebou stále intenzivněji přináší, pro naše století řadu příhodných sociálně-politických témat, se čím dál více setkáváme i s rostoucí migrací obyvatelstva. Setkávání českých občanů, jakožto majoritní společnosti, s odlišnými kulturami, tradicemi a zvyky se odráží v postupném uvědomování si interkulturních rozdílů, které se zdají být pro společné soužití často propastné. Úvahy nad tím, zda a jak přijmout migranty, kteří se v České republice usadí, či chtějí usadit, sebou ruku v ruce přináší celou řadu otázek, jaké podmínky vytvořit, aby se tito lidé se svými rodinami mohli v našem státě uplatnit, rozvíjet a integrovat se do naší společnosti, aniž bychom tím sami sebe ohrozili.

V této souvislosti je třeba vnímat i důvody, které tyto lidi s jejich rodinami k migraci vedly a pochopit, že ne vždy je pro ně migrace vlastní volbou, avšak nezbytným řešením daleko hlubších a bolestnějších problémů, které si mnohdy jen sotva dokážeme představit. Právě princip nucené migrace (emigrace) by měl být v českém prostředí poměrně známým fenoménem, přihlédneme-li k tomu, že ještě před 26 lety to byli Češi, kdo byl především z politických důvodů nucen se usadit v jiných zemích (převážně státy západní Evropy, Spojené státy, Kanada a dal.). Byť s ohledem na naši vlastní nedávnou historii lze přesto v naší společnosti pozorovat spíše obavy a nelibost, mísící se s nepochopením ze stále většího přílivu migrantů na naše území. Určitou souvislost lze spatřovat i s aktuálním děním v Sýrii, Íráku, Nigérii ale i Jemenu a dalších zemích, odkud do Evropy míří desetitisíce uprchlíků.

Z předběžných čtvrtletních údajů Českého statistického úřadu, bylo na našem území k 31. 3. 2015 celkem 455 570¹ migrantů (nezahrnuje počet osob žadatelů o mezinárodní ochranu či osob s uděleným azylem). K 31. 12. 2014 pak statistika hovoří o 3137² osobách s udělenou mezinárodní ochranou, přičemž pouze v roce 2014

¹ ČSÚ. *Počet cizinců v ČR : předběžné čtvrtletní údaje 2004/06 – 2015/03*. [Online] 2015 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z WWW:

<https://www.czso.cz/documents/11292/27320905/c01R02_201503.pdf/2453ff72-d123-4489-b188-63a11fd78bb7?version=1.0>

² MV ČR. *Mezinárodní ochrana v České republice : roční statistický přehled*. [Online] 2015 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z WWW: <file:///C:/Users/inbaze/Desktop/CS_stat_2014.pdf>

Ministerstvo vnitra evidovalo 1156 podaných žádostí o mezinárodní ochranu (z toho 914 nových).³

Publikovaná čísla jen dokládají, že před otázkou jak s migranty vycházet a společně žít, již nelze sklápět zrak, ale je třeba na ní hledat odpověď. V kontextu s tím je pak třeba vnímat kulturní prolínání jako přínos a šanci obohatit se o další zkušenosti a posílit své vlastní kompetence v dalším rozvoji a vzájemném učení se. Často diskutované téma integrace, včetně toho jak by měla probíhat či vypadat, je tedy stálým ohniskem četných diskuzí, v nichž je však nutné rozlišovat zda se hovoří o migraci dobrovolné či nucené.

Problematika nucené migrace, označované též jako uprchlictví, je ve světle současného světového dění zcela aktuální. S ohledem na to, v jakých podmínkách se uprchlíci v našem prostředí nacházejí, je třeba přijímat určitá konkrétní řešení, jak těmto lidem poskytnout co možná největší pomoc, která by vyrovnala jejich kulturně i sociálně podmíněný hendikep. Ten nelze spatřovat v pouhé neznalosti českého jazyka ale i v dalších aspektech, vztahujících se k jejich budoucímu životu. Nejčastějšími problematickými okruhy je samotná práce s rodinami uprchlíků po stránce materiálního zabezpečení, orientace v novém prostředí a vzdělávání jejich dětí. Zde však narážíme na nepřípravenost českého vzdělávacího systému, který mnohdy nedokáže zcela pružně reagovat na specifické potřeby uprchlických rodin a zejména jejich dětí, které navštěvují mateřské školy či absolvují základní a střední vzdělání. Aktuálně k 31. 12. 2014 podle údajů MV ČR žije v české republice celkem 716 nezletilých dětí s udělenou mezinárodní ochranou, přičemž v roce 2014 podalo novou žádost o mezinárodní ochranu dalších 229 nezletilých dětí.⁴ Přesný údaj o tom, jaký je aktuální počet nezletilých dětí – žadatelů o mezinárodní ochranu není znám.

³ MV ČR. *Mezinárodní ochrana v České republice : roční statistický přehled*. [Online] 2015 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z WWW: <file:///C:/Users/inbaze/Desktop/CS_stat_2014.pdf>

⁴ Tamtéž.

VÝCHODISKA, CÍLE A STRUKTURA PRÁCE

Východiska práce

Východiskem této práce je v posledních letech stále intenzivněji vnímaná liminální situace rodin uprchlíků žijících v České republice vzniklá pod tlakem nucené (nedobrovolné) migrace. Bez ohledu na to, zda byla těmto osobám formálně udělena mezinárodní ochrana či nikoliv, stávají se uprchlíci a jejich rodiny součástí naší společnosti. Vzájemné vztahy a interakce mezi majoritou a uprchlíky jsou konfrontovány skrze kulturně a etnicky podmíněné bariéry, k nimž se na straně minoritní skupiny uprchlíků řadí především nedostatečné jazykové kompetence, odlišné zvyky, postoje ale i způsoby chování. V kontrastu s tím se na straně majoritní společnosti můžeme setkat s určitými druhy stereotypizace a nepochopení způsobeného neznalostí, či pouze vágních představ o podmínkách, za nichž k uprchlictví (tj. nucené migraci) dochází.

Ve vztahu školního prostředí k dětem z uprchlických rodin, potažmo k dětem migrantů vůbec, se stále častěji setkáváme se vzdělávacími problémy, jejichž geneze je nejčastěji spatřována jako důsledek rigidity a nepřipravenosti českého školství na výuku dětí a žáků – uprchlíků a migrantů.

Cíle práce

Předkládaná práce usiluje o komplexní uchopení problematiky rodin uprchlíků a jejich dětí, především z pohledu práva, sociální práce a speciální pedagogiky, se zvláštním akcentem na vzdělávání dětí a žáků – uprchlíků. Práce se více soustředí na tzv. přiznané uprchlíky, tedy osoby, jimž byla udělena mezinárodní ochrana, avšak s ohledem na vzdělávací aktivity zahrnuje i rodiny a děti žadatelů o mezinárodní ochranu. Bez ohledu na formální status „přiznaného uprchlíka“ jsou děti z těchto rodin v souladu se školským zákonem považovány za děti a žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, respektive za děti a žáky se sociálním znevýhodněním.

Česká odborná literatura (včetně studentských prací) se v obecném měřítku sice věnuje problematice vzdělávání dětí a žáků – migrantů (mezi něž často řadí i děti a žáky – uprchlíky) avšak téměř vždy s primárním zaměřením na problematiku výuky češtiny

jako cizího (druhého) jazyka. Je to právě znalost českého (vyučovacího) jazyka, v níž je spatřován základní problém ve vzdělávacím procesu těchto dětí. Tento pohled je v textu práce akcentován, přičemž je k němu kladen důraz na další, zejména psychosociální a sociokulturně podmíněné aspekty nucené migrace, které ke vzdělávacímu procesu dětí a žáků – uprchlíků neodmyslně patří.

Cílem této diplomové práce je zpracování teoretické základny dostupných a aktuálních poznatků o problematice uprchlíků žijících v České republice, která by sloužila jako studijní podklad pro další rozvoj oboru speciální pedagogiky a pedagogické činnosti učitelů a dalších pedagogických pracovníků pracujících s cílovou skupinou dětí a žáků – uprchlíků. Tohoto cíle se v práci snažíme dosáhnout splněním níže uvedených parciálních cílů:

- ⇒ analýza a objasnění vybraných pojmů;
- ⇒ komplexní popis situace uprchlíků žijících v České republice orientovaný na jejich právní postavení (včetně popisu správního řízení o mezinárodní ochraně);
- ⇒ soudobé způsoby práce s osobami s udělenou mezinárodní ochranou a jejich rodinami s ohledem na psychosociální kontext uprchlictví a jeho dopady na situaci v rodině;
- ⇒ promítnutí praktických poznatků, získaných několikaletou zkušeností při práci s rodinami uprchlíků;
- ⇒ představení a popis soudobých integračních trendů a role jednotlivých aktérů v oblasti integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou do majoritní společnosti;
- ⇒ popis současné vzdělávací praxe dětí a žáků – uprchlíků, včetně prezentace relevantních výzkumů a analýz vztahujících se k tématu;
- ⇒ shrnutí dostupných a aktuálních teoretických poznatků prostřednictvím dostupných odborných zdrojů s akcentem na jejich praktickou aplikaci.

Struktura práce

Diplomová práce je teoreticky orientovaná, přičemž obsahuje celkem pět tematických kapitol, které v závěru shrnuje a předkládá doporučení pro praxi a případné další směry, v nichž by bylo vhodné realizovat výzkumná šetření. Jelikož je v celém

textu užíváno poměrně velké množství pojmů a označení pro jednotlivé skupiny migrantů, které se v různých souvislostech prolínají, snažíme se pro přehlednost a jednodušší orientaci souhrnně užívat těchto pojmů:

- ⇒ V pasážích, kdy je nutné vymezit odlišné statusy osob uprchlíků, zvláště vzhledem k jejich právní povaze, užíváme pojmy „*osoba s udělenou mezinárodní ochranou*“ (dále jen OMO) a „*žadatel o mezinárodní ochranu*“ (ŽOMO).
- ⇒ Na místech, kdy k právní povaze obou zmíněných statusů není potřeba přihlížet (zvláště v kapitole č. 5.) užíváme souhrnného označení „*uprchlík*“, zvláště ve spojení s označením „*dítě/žák – uprchlík*.“
- ⇒ Označení „*cizinec*“ je v textu práce nahrazeno slovem „*migrant*“ vyjma citovaných pasáží či zákonných ustanovení kde je slovo „*cizinec*“ označeno kurzívou.

Pro správné uchopení tématu se v úvodní kapitole „*Uvedení do problematiky aneb diskuze nad vybranými pojmy*“ zabýváme výkladem vybraných pojmů a terminologie. Poměrně velký prostor kapitola věnuje klíčovým pojmům *cizinec, mezinárodní ochrana, uprchlík, přiznaný uprchlík, azyl a doplňková ochrana*, které jsou v textu práce hojně zastoupeny.

Ve druhé kapitole „*Průběh řízení o udělení mezinárodní ochrany formou azylu nebo doplňkové ochrany*“ seznamujeme ve stručném, avšak uceleném podání s procesem správního řízení o mezinárodní ochraně, kde jsou shrnuty nezbytné informace a souvislosti, které považujeme pro orientaci v uprchlické problematice za nezbytné. Ty následně tvoří východiska pro další kapitoly. V navazující kapitole „*Sociálně práce s uprchlíky a jejich rodinami*“ se text po úvodním vymezení pojmu „*rodina*“ orientuje na současnou praxi v oblasti sociální práce, zvláště s ohledem na její institucionální formu, realizovanou v rámci pobytu OMO v Integrovaných a azylových střediscích Správy uprchlických zařízení. V protipólu k této formě „*institucionalizované*“ sociální práce je představena i činnost pracovníků nevládních neziskových organizací, včetně její specifičnosti. Kapitola se rovněž zabývá představením tzv. zranitelných skupin a psychosociálním kontextem uprchlictví, včetně jeho vlivu na rodiny uprchlíků s dětmi.

Čtvrtá kapitola „*Integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou*“ je věnována integraci uprchlíků a její koncepci v podobě Státního integračního programu, včetně představení hlavních aktérů, kteří se na tvorbě a realizaci tohoto integračního procesu podílí. Částečně navazuje na poslední, pátou kapitolu „*Integrace a vzdělávání dětí a žáků uprchlíků v České republice*.“ Ta tvoří nejrozsáhlejší část celé práce. Zabývá se integračním a vzdělávacím procesem ve vztahu ke školnímu prostředí v České republice, přičemž o dětech a žácích – uprchlících pojednává z pohledu školského zákona a souvisejících právních předpisů, jako o dětech a žácích se speciálními vzdělávacími potřebami. S ohledem na to nejsou v textu rozlišováni děti a žáci – uprchlíci podle přiznaného statusu (není zde striktně vymezen rozdíl mezi ŽOMO a OMO), neboť ve znění školského zákona a v souladu se souvisejícími právními předpisy, spadají do kategorie dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami obě uvedené skupiny uprchlíků. V souvislosti s tím text práce v této části operuje pouze se souhrnným pojmem dítě a žák – uprchlík. V některých částech této kapitoly užíváme pojmu dítě a žák – migrant, jímž odlišujeme všechny děti a žáky *cizince*, kteří nejsou uprchlíky.

METODOLOGIE

Předkládaná diplomová práce je přehledový text teoretické povahy s metodicko-inovativními prvky. Její zpracování se opírá o studium dostupné a relevantní literatury a dalších zdrojů ve spojení s platnou legislativou. V textu práce akcentujeme i dosavadní zkušenosti autora, které získal při práci s migranty a to zejména s uprchlíky a jejich rodinami v zapsaném spolku InBáze, z. s. a v partnerské organizaci Integrační centrum Praha, o. p. s.

Vzhledem k poměrně nízkému počtu dostupné knižní literatury vztahující se přímo k tématu uprchlictví, zvláště s ohledem na sociálně-pedagogickou a speciálně-pedagogickou profilaci jsme při zpracování vycházeli i z dostupných a po odborné stránce relevantních studentských prací, které se danému tématu věnují. V psaném textu je vloženo několik citací rozhovorů s uprchlíky, kteří jsou uživateli služeb organizace, v níž autor práce působí. Text práce operuje s poměrně širokou škálou odkazů a užitých zdrojů, kdy některé z nich srovnává a vyvozuje dílčí závěry, případně vede polemiku o tom, zda je soudobá praxe pro zpracovávané téma přínosem či nikoliv.

KAPITOLA 1. Uvedení do problematiky aneb diskuze nad vybranými pojmy

Úvodní kapitola seznamuje se základní terminologií, jejíž pochopení je ve vztahu k problematice uprchlictví klíčové. Tvoří teoretický základ, z něhož práce v dalších kapitolách vychází.

Pro snazší orientaci v tématickém zaměření uvádíme pouze některé základní a často užívané pojmy, u nichž v praxi dochází k častému zaměňování, což se ve výsledku projevuje v jejich mnohdy mylné interpretaci. Jednotlivé pojmy se následně v textu celé práce ve větší či menší míře opakují a to v různých souvislostech a konotacích. Pro bližší vhled a pochopení diskutované terminologie kapitola předkládá poměrně obsáhlý a v měřítkách obvyklé struktury, při vymezení stěžejního pojmosloví, diskurzivní charakter výkladu.

Cizinec je označení, které lze v podstatě užít u všech osob, nacházejících se mimo území své „domácí“ země. V českém právním řádu je pojem *cizinec* vymezen v § 1 odst. 2 zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů (dále též ZPC nebo „cizinecký zákon“), kde se *cizincem* rozumí „*fyzická osoba, která není státním občanem ČR a to včetně občanů Evropské unie.*“⁵ ZPC z hlediska postavení dále rozlišuje *cizince*, kteří jsou⁶:

- ⇒ *občany třetích států,*
- ⇒ *občany EU a jejich rodinné příslušníky, kteří sami jsou občany EU,*
- ⇒ *rodinní příslušníci občanů EU příslušníky, kteří sami nejsou občany EU.*

Z uvedeného vyplývá, že *cizincem* se rozumí všechny osoby pobývající na území ČR s jiným než českým státním občanstvím, včetně osob, které jsou držiteli vícero občanství (mimo občanství ČR), či osob, které nejsou státními příslušníky

⁵ Ve smyslu zák. č. 186/2013 Sb., o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů

⁶ KOLEKTIV AUTORŮ. *Formování profese interkulturní pracovník/pracovnice: zahraniční zkušenosti, praxe a vzdělávání v ČR.* Praha : InBáze, o.s. 2014, s. 100

žádného státu (tzv. bezdomovci či apatridé).⁷ Těmto osobám je pro účely jejich pobytu na území ČR přiznáván různý status, určený zpravidla účelem a délkou jejich pobytu, na který jsou následně navázána další práva a povinnosti.

Dohnalová v souladu s výše uvedeným konstatuje, že se slovo *cizinec* (na rozdíl od slova migrant) v obecné rovině vztahuje spíše k netuzemskému původu dotyčné osoby, nežli k jeho pobytovému statusu.⁸ Je však otázkou diskuze, zda je to právě netuzemský původ, co určuje vzájemnou odlišnost mezi majoritní společností „*cizinci*“, či zda se nejedná spíše o kulturní, jazykovou a náboženskou heterogenitu. V opačném případě by tak získalo označení „*cizinec*“ navzdory jeho zákonnému vymezení zcela nový rozměr. Například Sirovátka⁹ operuje s pojmem *cizinec* v poměrně obširném smyslu slova, když o *cizinci* hovoří, jako o někom, kdo se „*čímkoliv odlišuje od standardů hlavního proudu společnosti*“. Zároveň však dodává, že „*v opačném pojetí lze pojmem *cizinec* označit i příslušníky etnických minorit (např. Romové)*“.

Označení člověka *cizincem* (příp. přistěhovalcem) lze v běžné mluvě často vnímat jako pejorativně zabarvené a s podprahovým segregáčním charakterem. Zvláště v běžném hovoru či názorových projevech (v různých kontextech) svým významem může takové označení rozdělovat lidskou populaci na ty, kteří se nachází „doma“ a ty, kteří jsou „cizí“ (tedy neznámí), či dokonce „nežádoucí“. S tím souvisí i do jisté míry zažitá stereotypní vnímání, které slovu *cizinec* přisuzuje podprahový prvek nepřátelství a distance.¹⁰ Z těchto důvodů proto například Kostlán (podobně jako jiní autoři, zvláště z řad pracovníků NNO) slovo *cizinec* nahrazují méně „negativně konotovanými“ pojmy (např. „*příchozí*“). V textu této práce proto užíváme označení „*cizinec*“ pouze v citovaných pasážích a tam, kde je tento pojem spojován s legislativním vymezením. V místech, kde to text práce umožňuje, jsme nahradili slovo „*cizinec*“ označením „migrant“, které je rovněž užíváno napříč akademickou obcí i jednotlivými NNO.

⁷ ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. *Úvod do cizineckého práva* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, s. 25

⁸ DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s. 7

⁹ SIROVÁTKA, T. *Možnosti a strategie nezaměstnaných při hledání práce* In *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice*. Brno: Masarykova univerzita a nakladatelství Georgetown, 2002. s. 63–86. Rubikon, sv. 7.

¹⁰ KOSTLÁN, F. *Říkejme jim příchozí, nikoliv cizinci* In ROUBALOVÁ, V., GÜNTEROVÁ, T., KOSTLÁN, F. *Příchozí*. Praha : G plus G, 2005, s. 9

O cizinecké problematice se vedou, často v kontextu různých náboženských nebo kulturních specifík, vášnivé diskuze a polemiky. Společenské názory na migranty (a migraci vůbec) se poměrně vyostřují, přičemž určitou spojitost různých, mnohdy až radikálních názorových proudů můžeme spatřovat právě v odlišném vnímání náboženských kultur. Pro ilustraci stojí jistě za zmínku nedávné rozdělení české populace na ty, kteří jsou pro přijetí uprchlíků z válkou zasažené Sýrie a těch, kteří jsou proti.¹¹ Zdůvodnění, že osoby vyznávající islám, jsou *a priori* západním zemím hrozbou, je jen důkazem toho, jak obrovský strach z neznáma v našem „civilizovaném“ světě panuje. Ironií se pak může zdát fakt, že zmiňovaní uprchlíci ze Sýrie jsou sice muslimové, nicméně ze své země prchájí právě z důvodu působení radikálních islamistů, propagujících jakousi ultraortodoxní formu islámu v jeho naprosto surové podobě. Projevy rasismu, xenofobie a odpor k multikulturní společnosti se odráží i na vnímání jednotlivých náboženských a kulturních etnik, které již na našem území po dlouhá léta žijí. Smíšené nálady a rozpor mezi tím, zda přijmout migraci a migranty jako součást přirozeného světa nejsou však výdobytkem pouze dnešní doby, ale jsou spojovány s různými mýty, které migraci a pobyt migrantů včetně jejich integrace do většinové společnosti provází již od pádu totality v roce 1989. Příkladem takových mýtů může být dávno překonaný axiom, že „migranti berou Čechům práci.“ Málokdo si však uvědomí, že jsou to právě migranti, kdo vykonává mnohdy níže kvalifikovanou či manuálně obtížnou práci v podmínkách, za kterých by tuzemský zaměstnanec v žádném případě nepracoval.¹² Hojně se v této souvislosti hovoří o cizincích původem z Ukrajiny, dále pak Slovenska a Vietnamu.¹³ Podobným mýtem bývá i tvrzení, že migranti (národnostní a etnické menšiny vůbec) jsou oproti Čechům zvýhodňováni například v oblasti sociálního zabezpečení (tj. výplata sociálních a jiných dávek či podpor) a že celková podpora těchto minorit je na našem území „více než vysoká“. Není divu, že vlivem těchto bezmyšlenkovitých stigmat mohou být migranti vnímáni negativně a samotný pojem pak svádí k jeho užití v pejorativním významu.

Zákon o pobytu cizinců (zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů) je právní normou, upravující vstup a pobyt *cizinců* (migrantů) na území ČR, včetně jejich vycestování z území v návaznosti na nařízení EP a Rady (ES) č. 562/2006 ze dne 15.

¹¹ V článku Elišky Dokoučilové z 23. března 2015 publikovaném v Hospodářských novinách, hovoří autorka o válce, která vypukla v důsledku revoluce v roce 2011. Následkem ozbrojeného konfliktu s tamním režimem, do kterého se připojila, i radikální organizace Islámský stát bylo jen v ČR evidováno na sklonku roku 2014 celkem 889 syrských občanů. Podle statistiky ČSÚ byl od roku 2010 do současnosti udělen azyl 11 syrským občanům. Doplnkovou ochranu získalo celkem 200 syrských občanů. Na sklonku roku 2014 vláda ČR rozhodovala o přijetí 15 syrských dětí a jejich doprovodu (celkem zhruba 70 osob).

¹² JELÍNKOVÁ, M. *Cizinci Čechům práci neberou : rozhovor se sociálním pracovníkem Pavlem Dubou*. [Online] 21. 12. 2011 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z WWW: <<http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/cizinci-cechum-praci-neberou-rozhovor-se-socialnim-pracovnikem-pavlem-dubou>>

¹³ Podle Českého statistického úřadu byl k 31. 12. 2012 podíl cizinců z Ukrajiny 26 %, ze Slovenska 20 % a z Vietnamu 13 % (údaje vychází z celkového počtu migrantů s platným povolením k pobytu, žijících na našem území).

března 2006, kterým se stanoví kodex Společenství o pravidlech upravujících přeshraniční pohyb osob (Schengenský hraniční kodex). Zákon dále vymezuje působnost Policie ČR, Ministerstva vnitra České republiky (MV ČR) a Ministerstva zahraničních věcí v této oblasti státní správy.¹⁴

Migrant není oproti diskutovanému označení „cizinec“ pojem legislativního charakteru. Svým významem v podstatě označuje subjekt migrace. V kontextu této práce se pojem vztahuje na konkrétní osobu, která se přesunuje příležitostně, instinktivně či plánovitě „z jednoho místa na druhé“. V mezinárodním měřítku bývá za migranta považována osoba, žijící na území země (či státu) ve kterém se nenarodila, přesto však k této zemi získala vazby rodina, zaměstnání, apod.). Časová hranice, která je v kontextu migrace pevně ukotvena v diskurzu politické organizace světa¹⁵ – mimo jiné definicí OSN, označuje za mezinárodní migranty osoby, jejichž pobyt za hranicemi této země překročil délku jednoho roku.¹⁶

Ekonomický migrant je pojem označující osoby, které dobrovolně opouští svůj domov a odchází do jiné země v očekávání zlepšení své ekonomické situace, vzdělání nebo z rodinných důvodů. Na rozdíl od uprchlíků je migrace z ekonomických důvodů zcela běžným jevem, se kterým se můžeme každodenně setkat.

Migrace z ekonomických důvodů bývá často nedobrovolná, či dokonce nucená. Jedná se zvláště o případy, kdy migrující osoba pochází ze země zatížené extrémní chudobou a s ní související nezaměstnaností. Rovněž se může jednat o situace, kdy v daném státě není zcela rozvinut vzdělávací případně zdravotní systém. Tato skupina „ekonomických“ migrantů často opouští svou zemi z důvodu perspektivy lepšího finančního zajištění jak sebe tak své rodiny.

Soudobý fenomén tohoto druhu migrace však bývá často spojován s výkonem nelegálního zaměstnání. Předotová ve své práci zmiňuje, že „pokud neexistuje způsob, jak žít a pracovat v nové zemi v souladu se zákonnými předpisy, žijí tito migranti v zemi nelegálně.“¹⁷

¹⁴ § 1 odst. 1 ZPC

¹⁵ JANKŮ, K. *Moderní migrace : Stěhování se zvláštním významem*. Sociální studia : Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2006, č. 01, s. 13–27

¹⁶ VANĚČKOVÁ, A., Komise pro udržitelný rozvoj (CSD). *Background report : Migrace*. Praha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2009, s. 2

¹⁷ PŘEDOTOVÁ, A. *Integrace azylantů z pohledu státního a neziskového sektoru v České republice : bakalářská práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2011, s. 13

V takových případech se však stává obtížné získat přístup ke zdravotní péči, nehledě na nevyhovující a mnohdy nedůstojné podmínky, ve kterých jsou pak tito lidé nuceni přežívat. Nutno podotknout, že v kontextu nelegálního zaměstnání často dochází k vykořisťování migrantů, coby levné pracovní síly, která v zásadě nemůže požívat běžných práv a svobod, neboť jejich existence v nové zemi je vázána na skutečnost, že v zemi oficiálně nepobývají.

Migrace je „...spolu s porodností a úmrtností považována za klíčový prvek v rámci procesu populačního vývoje, přičemž výrazně ovlivňuje kulturní a společenské změny obyvatel, a to na všech úrovních.“¹⁸ V encyklopediích a odborných slovnících je pojem migrace definován nejčastěji jako „přestěhování, přecházení, změna místa pobytu,“ apod., přičemž moderní doba migraci charakterizuje obecně jako změnu, jejíž povaha se s ohledem na měnící se možnosti toku zboží, peněz i lidí proměňuje.¹⁹

Stěhování obyvatelstva v soudobém kontextu geopolitického rozparcelování světa na státy, definující zároveň pomyslná společenství nabývá zvláštního významu, neboť existence státních hranic a jejich překračování lidská společnost (jak podotýká Janků) uvykla vnímat jako migraci.²⁰ S ohledem na „cizineckou problematiku“ bývá migrací nejčastěji označována změna trvalého pobytu, avšak bez ohledu na to, zda k této změně dochází v rámci hranic jednoho či více států. To nám umožňuje migraci rozlišovat jako vnitřní nebo vnější (mezinárodní), kdy vnitřní migrace²¹ označuje jako „změnu trvalého pobytu za hranice určité administrativní jednotky“ (část obce, obec, kraj, region apod.), zatímco mezinárodní migrace označuje „změnu obvyklého pobytu osoby za hranice státu, ve kterém má dotyčná osoba trvalé či obvyklé bydliště.“²²

Zásadním aspektem v pojetí migrace, je často nevyřešená otázka, zda se jedná o migraci dobrovolnou, tedy takovou, jenž vychází z vlastní iniciativy a vůle migranta, nebo nucenou (též nedobrovolnou), kdy je například člověk vyhoštěn, evakuován, či je donucen svou zemi opustit z důvodu hrozícího bezprostředního nebezpečí, či z vážných ekonomických důvodů, spojených s extrémní chudobou, apod.

¹⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. Velký slovník naučný. Díl 2. Praha : Diderot 1999, s.

¹⁹ JANKŮ, K. *Moderní migrace : Stěhování se zvláštním významem*. Sociální studia : Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2006, č. 01, s. 13–27

²⁰ Tamtéž.

²¹ Nucená migrace uvnitř státu je v odborné literatuře často označovaná jako tzv. vnitřní vysídlení, takto migrující osoby se pak neoznačují za uprchlíky ale za vnitřně vysídlené osoby (internally displaced persons)

²² DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s. 10

V souvislosti se zmíněnými ekonomickými motivy, je za nejčastější důvod migrace považován právě výkon podnikání nebo práce. Výzkum Jelínkové (2014) pak ukazuje, že k dalším poměrně častým důvodům patří rodinné soužití a studijní pobyt.²³

Mezinárodní migrace je jevem, k němuž dochází z mnoha příčin. Ty, které převažují, jsou spatřovány zejména „v rozdílech bohatství mezi jednotlivými národy, v síle jejich ekonomických systémů, úrovní ekonomického rozvoje a v životní úrovni jejich obyvatel.“²⁴ Mezi nejčastěji zmiňované příčiny migrace patří ekonomické, sociální, politické a náboženské důvody.

Migrační trendy jsou ve světě charakterizovány dvěma základními směry tzv. migračních pohybů: Jih-Sever a Východ-Západ.²⁵ Tyto trendy podle Dohnalové ovlivňují specifické vlivy, často označované jako „push“ a „pull“ faktory. Na jejich základě lze dělit migraci na ekonomickou (*push*), která bývá způsobena ekonomickou nestabilitou, změnou životních standardů, či rozdílnými životními úrovněmi (ať již mezi jednotlivými státy či celými kontinenty) a politickou (*pull*), která představuje touhu po politické stabilitě, vysokém životním standardu či svobodě a možnosti seberealizace.

Přemisťování obyvatel z jedné země do druhé bývá výsledkem kombinace výše zmiňovaných „push“ a „pull“ faktorů. Podle směru migrace je totiž možné rozeznat, zda se jedná o emigraci, neboli vystěhování (ze země) či imigraci, neboli přistěhování (do země). Jednotlivé migrační oblasti se pak označují za cílové nebo za zdrojové podle toho, zda hovoříme o výchozím či cílovém bodu migrantů.²⁶

Nelegální migrace, (též „nedovolená migrace“) není jevem neobvyklým či nevidaným, kdy tvoří zcela logickou součást nejen soudobých migračních trendů. V ČR

²³ JELÍNKOVÁ, M. *Employees Beyond Borders : Výsledky výzkumu : Zaměstnávání cizinců – dopad sankční směrnice v praxi*. [Online] 2014 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z WWW:

<http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/embebo_report_ceska_republika.pdf>

²⁴ PŘEDOTOVÁ, A. *Integrace azylantů z pohledu státního a neziskového sektoru v České republice : bakalářská práce*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Husitská teologická fakulta, 2011, s. 14.

²⁵ DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s. 10

²⁶ VANĚČKOVÁ, A., Komise pro udržitelný rozvoj (CSD). *Background report : Migrace*. Praha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2009, s. 2

se s fenoménem nelegální migrace můžeme postupně setkávat od počátku 90. let 20. století, tedy krátce po pádu totality, který úzce souvisel s všeobecným uvolněním společenské tenze, pro tehdejší Evropu příznačné, a s otevřením státních hranic.

Nelegální migrací se míní „*nedovolené překročení státní hranice s úmyslem usadit se v rozporu s imigračními a dalšími právními normami daného státu na jeho území, nebo jeho využití pro nedovolený tranzitní přechod do dalšího státu*“²⁷, z čehož vyplývá, že za nelegální či lépe řečeno *neregulérní* mohou být označeni všichni migranti pobývající na území daného státu v rozporu s jeho platnými právními předpisy.²⁸ Může se tak jednat o osoby, které vstoupily do země na základě platného povolení (víza), jehož platnost během pobytu vypršela, nebo o osoby, které do země vstoupily nelegálně již od samého počátku. Čížinský rozlišuje nelegální migraci na:

- ⇒ **ilegalitu**, kdy migrant nemá právo pobývat na území státu a toto právo ani nemůže nabýt a
- ⇒ **neregulérnost**, kdy migrant má principiálně právo pobývat na území státu, ovšem toto povolení nemá vyřízeno (zde však může svým přičiněním svůj pobyt na území legalizovat, např. prodloužení pobytu, podání žádosti o příslušné pobytové oprávnění apod.).

Regularizace nelegální migrace, či jinak řečeno *amnestie*, je nejběžnějším opatřením, prostřednictvím něhož stát uděluje povolení k pobytu na svém území těm migrantům, kteří na jeho území pobývají bez pobytového oprávnění. Čížinský definuje regularizaci jako „*plánované udílení povolení k pobytu ze strany státu migrantům, kteří spadají do vymezené skupiny osob a kteří na území státu pobývají nelegálně za účelem dosažení společensky prospěšných cílů, přičemž jsou těmto migrantům zároveň odpuštěny stanovené právní delikty, kterých se svým nelegálním pobytem na území dopustili.*“²⁹

²⁷ KRAHULÍK, M. *Nelegální migrace a detentismus v České republice : rigorózní práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2006, s. 9

²⁸ DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální Olomouc 2012, s. 12

²⁹ ČIŽINSKÝ, P. *Regularizace nelegální migrace v Evropě*. [online] prosinec 2005 [cit. 2015-02-10]. Dostupný z WWW: <http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/PCizinsky_Regularizace_nelegalni_migrace.pdf>

Regularizace se zároveň dle Čižinského týká migrantů spadajících do ilegality, zejména těch, kteří svůj pobyt nemohou či z nějakého důvodu ani nechtějí legalizovat. Nutno podotknout že mezi ilegálně pobývající migranty se mohou řadit i osoby s platným pobytovým oprávněním přechodné nebo výjimečné povahy, tedy například osoby s uděleným výjezdním příkazem³⁰, nebo osoby čekající na vyhoštění. Čižinský ve své studii dokonce polemizuje s úvahou, že „svým způsobem do ilegality spadají i migranti, kteří sice mají platné povolení k pobytu na území daného státu, nicméně se dopustili, či se dopouštějí jednání, s nímž stát spojuje automatické ukončení (odejmutí či zrušení) pobytu na území (např. nelegální zaměstnání, nelegální přechod hranic, spáchání trestného činu aj.).“³¹

Repatriace ve vztahu k migrační problematice označuje dobrovolný, asistovaný návrat migrující osoby do země původu a to zejména v případech, kdy je její pobyt v cizím státě nelegální, respektive nepovolený. Definicí repatriace uceleně přednesla Dohnalová, v níž uvádí že „*repatriací neboli dobrovolným návratem, je označováno dobrovolné vycestování migranta z území ČR do země původu nebo jiného státu ochotného cizince přijmout, přičemž stát může, je-li to v jeho zájmu a při naplnění podmínek stanovených zákonem, nést náklady spojené s dobrovolným návratem cizince.*“³² Vychází tak z ustanovení § 123a ZPC a § 57 ZoA, kde jsou mimo jiné vymezeny podmínky, za kterých může stát nést náklady spojené s vycestováním nelegálně pobývajících migrantů.

V souvislosti s dobrovolnými návraty (assisted voluntary return), je na místě zmínit Mezinárodní organizaci pro migraci (IOM – International Organisation for Migration), která program dobrovolných návratů realizuje a zajišťuje na celosvětové úrovni. Program migrantům, kteří porušili pobytový režim (pobývají na území bez platného povolení k pobytu a nemohou či nechtějí jej „legalizovat“) nabízí možnost

³⁰ V České republice dle ust. § 50a odst. 4 ZPC, je možné udělit výjezdní příkaz na dobu až 60 dnů.

³¹ ČIŽINSKÝ, P. *Regularizace nelegální migrace v Evropě*. [online] prosinec 2005 [cit. 2015-02-10]. Dostupný z WWW:

<http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fcef50bfa263ef/PCizinsky_Regularizace_nelegalni_migrace.pdf>

³² DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s. 8

důstojného a bezplatného návratu domů za asistence IOM.³³ Podobný program dobrovolných návratů je rovněž realizován Správou uprchlických zařízení (SUZ) MV ČR. Oproti programům realizovaných IOM je tento určen podle § 54a odst. 1 ZoA pouze pro:

- a) *cizince, který nepodal žádost o udělení mezinárodní ochrany ve lhůtě podle § 10 zákona, na základě jeho písemné žádosti podané v průběhu této lhůty,*
- b) *žadatele o udělení mezinárodní ochrany na základě jeho písemné žádosti, nebo*
- c) *cizince na základě jeho písemné žádosti podané po dobu běhu lhůty k podání žaloby proti rozhodnutí ministerstva podle § 32 odst. 1 do 7 dnů po nabytí právní moci rozhodnutí o žalobě proti rozhodnutí ministerstva podle zvláštního právního předpisu³⁴, po dobu běhu lhůty k podání kasační stížnosti, v průběhu řízení o kasační stížnosti³⁵ nebo do 24 hodin po nabytí právní moci rozhodnutí o kasační stížnosti do země původu nebo do bezpečné třetí země.*

Uprchlík (refugee) jako pojem podprahově vychází z konotace nedobrovolného, či dokonce nuceného odchodu, který je vlivem okolností nezbytnou reakcí na život ohrožující situaci. Pro hlubší pochopení lze v kontextu migrace uprchlíka chápat jako nuceného migranta, který proti své vůli opouští domov, aby se zachránil.

Z historického pohledu je za první relevantní mezinárodněprávní dokument týkající se uprchlictví považována až Všeobecná deklarace lidských práv, přijatá OSN po 2. světové válce v roce 1948. Ta mimo jiné v čl. 14 uvádí, že „*každý člověk má právo vyhledat útočiště v jiné zemi formou azylu, hrozí-li mu nebezpečí pronásledování.*“ Přičemž dále stanovuje, že „*toto právo nelze uplatnit v případě stíhání či pronásledování, jenž je skutečně odůvodněné nepolitickými zločiny, nebo činy, které jsou v rozporu se zásadami a cíli Spojených národů.*“

Samotnou definici pojmu však nalezneme v čl. 1 Úmluvy o právním postavení uprchlíků z roku 1951 (též Ženevská konvence), která byla následně v roce 1967 doplněna tzv. Newyorským Protokolem. Ta představuje stěžejní pramen

³³ IOM. *Asistované dobrovolné návraty a reintegrace*. [online], [cit. 2015-02-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.iom.cz/aktivity/asistovane-dobrovolne-navraty-a-reintegrace>>

³⁴ Zák. č. 208/1993 Sb., o sjednání Úmluvy o právním postavení uprchlíků a protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků

³⁵ Díl 1 hlavy III části třetí zákona č. 150/2002 Sb., soudní řád správní

mezinárodněprávních závazků států na univerzální úrovni, přičemž tvoří, jakýsi svébytný a nezávislý nástroj, ke kterému mají možnost přistupovat i strany lišící se od jejich signatářů. V jejím znění je uprchlíkem v obecné rovině míněna osoba, která je „nedobrovolně nucena opustit zemi svého původu či zemi ve které se obvykle zdržuje a to v důsledku pronásledování z důvodu rasových, náboženských nebo národnostních, nebo z důvodů příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo i zastávání určitých politických názorů, je neschopna přijmout nebo vzhledem ke shora uvedeným obavám odmítá přijmout ochranu své vlasti.“³⁶ Tato definice pojmu je dále rozvedena do, tři navazujících částí, tzv. klauzulí, a to:

- ⇒ **inkluzivní** – zahrnující, pozitivní definice uprchlíka,
- ⇒ **exkluzivní** – vylučující doložka, která stanovuje skutečnosti, jež brání osobám, jinak naplňujícím znaky uprchlíků, získat mezinárodní ochranu
- ⇒ **suspenzivní** – pozastavující, nebo též „cesací“ doložka, jež upravuje tzv. hmotně právní podmínky, za nichž uprchlík přestává být uprchlíkem.

Podrobným právním výkladem uvedených klauzulí se blíže ve svých publikacích zabývá Šturma, Honousková a kol. Podstatné však je, že s uprchlictvím se v širším mezinárodním pojetí můžeme setkat již ve 20. letech 20. století, kdy tehdejší a v zásadě vůbec první mezinárodní opatření označovala (až do 50. let) za uprchlíky některé specifické národnostní menšiny.³⁷

V českém právním řádu se s pojmem uprchlík setkáváme od roku 1993,³⁸ prostřednictvím sdělení ministerstva zahraničních věcí č. 208/1993 Sb., o sjednání Úmluvy o právním postavení uprchlíků a Protokolu týkajícího se právního postavení uprchlíků. Toto vymezení bylo později implementováno i do připravovaného ZoA, jež nabyl účinnosti v roce 2000. V jeho platném znění (v souladu s Úmluvou 1951 a Protokolem 1967), je pojem užíván v souvislosti s osobami, jimž byla rozhodnutím MV ČR udělena mezinárodní ochrana (tj. přiznáno tzv. právní postavení uprchlíka).

³⁶ Úmluva o právním postavení uprchlíků, čl. 1 odst. A (2)

³⁷ FILIPOVÁ, J. *Azylové právo v ČR : diplomová práce*. Brno : Masarykova universita v Brně, Právnická fakulta, 2008, s. 10

³⁸ S Úmluvou i Protokolem byl vysloven souhlas Federálního shromáždění České a Slovenské Federativní Republiky, přičemž Pro Českou a Slovenskou Federativní Republiku vstoupil Protokol z roku 1967 v platnost dnem 26. listopadu 1991 a Úmluva z roku 1951 pak dne 24. února 1992.

Přestože uprchlictví nelze od migrace jako takové explicitně vymežit (i migrace může být nucená, či nedobrovolná, viz předchozí text), můžeme u skupin uprchlíků a „běžných“ migrantů spatřovat určité korelace, vymezující v protipólu obou pojmů určité rozdíly. Tyto rozdíly přehledně ukazuje převzatá tabulka od autorů Vizinové a Preisse, viz níže:

Tab. č. 1: Srovnání charakteristik mezi uprchlíkem a migrantem

Charakteristika	Uprchlík	Migrant
Motivace	Vytláčen	Přitahován
Zdroj	Útlak, strach	Vlastní aspirace
Země původu	Odmítnut jí	Odmítnul jí
Rozhodnutí	Nedobrovolné	Dobrovolné
Odchod	Náhlý	Plánovaný
Kontext	Ztráty, obavy	Očekávání a naděje
Návrat domů	Nemožný	Možný
Kontrola nad vlastní situací	Ztráta kontroly	Získání kontroly
Časová orientace	Na minulost	Na budoucnost
Sociální uprchlíci	Ostatní uprchlíci	Místní obyvatelé
Očekávání	Změna situace doma	Práce a vzdělání

Zdroj: VIZINOVÁ, D., PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie: Psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Praha : Portál, 1999, s. 96.

Falešný uprchlík (bogus refugee) je v poslední době stále častěji užívané označení pro osoby, které v obecném pojetí nenaplnují základní definici uprchlíka v souladu s Ženevskou konvencí. V odborné literatuře (Dohnalová 2012, Janků 2006) je etiologie tohoto označení spojována s obdobím 90. let 20. století. Samotný pojem deklaruje, kým osoba považující se za uprchlíka z právního hlediska není, přičemž se vztahuje na situace, v nichž osoby pocházející z relativně rozvinutých a politicky stabilních zemí žádají o mezinárodní ochranu z politických důvodů., kdy hlavním motivem je především ekonomický zájem žadatele.³⁹

³⁹ JANKŮ, K. *Moderní migrace : Stěhování se zvláštním významem*. Sociální studia : Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2006, č. 01, s. 13–27

Praxe ukazuje, že pojem je často spojován s ekonomicky motivovanou migrací, kdy zpochybňuje legitimitu žádosti o mezinárodní ochranu u ŽOMO pocházejících z oblastí, které, jak uvádí Janků, nejsou život ohrožující. Tím podle autorky dochází k relativizaci pojmu uprchlík a migrant, a k destabilizaci hranice mezi dobrovolnou a nucenou (nedobrovolnou) migrací.

V současnosti je pojem falešný uprchlík kritizován, zejména z hlediska mnohdy rigidního a anachronického pojmání legitimních důvodů pro udělení mezinárodní ochrany.⁴⁰ V kontrastu s tím je ale potřeba poukázat, že samotný ekonomický zájem ŽOMO by neměl být důvodem pro udělení mezinárodní ochrany. Navzdory tomu, by však oprávněnost ŽOMO neměla být cíleně posuzována pouze s přihlédnutím k ekonomické situaci v zemi původu a být *a priori* zamítnuta jako nedůvodná, pakliže lze u žadatele jako motiv jeho žádosti spatřovat i jiné než ekonomické důvody, naplňující princip institutu mezinárodní ochrany

Bezpečná třetí země je označení, jímž se ve znění § 2 odst. 2 ZoA rozumí „*stát, jiný než stát, jehož je cizinec státním občanem, nebo v případě osoby bez státního občanství stát posledního trvalého bydliště, ve kterém cizinec pobýval před vstupem na území a do kterého se může tento cizinec vrátit a požádat o udělení postavení uprchlíka.*“ Zákon tak v zásadě vymezuje situaci, kdy nelze považovat žádost o udělení mezinárodní ochrany za důvodnou, jestliže je žadatelem osoba, která před podáním své žádosti pobývala ve státě, který lze podle výše citovaného ustanovení považovat za „*bezpečnou třetí zemi*“. Obdobně zákon vymezuje i pojem „*první země azylu*“, jíž se míní první země, v níž *cizinec* (migrant) podal odůvodněnou žádost o udělení mezinárodní ochrany, na jejímž základě mu bylo přiznáno právní postavení uprchlíka.⁴¹

Příkladem může být ŽOMO ukrajinské národnosti, který před podáním žádosti o mezinárodní ochranu v ČR pobýval posledních 10 let v Bělorusku na základě platného pobytového oprávnění, a kdy jako důvod své žádosti udává aktuální válečný konflikt v oblasti, kde dříve žil. V takovém případě nebude dotyčnému ŽOMO vyhověno s odůvodněním, že bezpečnou třetí zemí je pro něj v tomto případě Bělorusko. Žádost o mezinárodní ochranu by tedy měla být podána v na území Běloruska, které je v tomto kontextu chápáno jako bezpečná třetí země, nikoliv v ČR. To se nevztahuje na ŽOMO, jehož-

⁴⁰ DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s.

⁴¹ Ust. § 2 odst. 3 ZoA

-důvodem žádosti je tzv. sloučení na rodinného příslušníka, jemuž na území ČR byla mezinárodní ochrana již udělena.

Dublinský systém, nebo též *Dublinské nařízení* je označení pro mechanismus vycházející z premisy, že je v rámci azylové politiky mezi státy Evropské unie, Norska, Islandu, Švýcarska a Lichtenštejnska⁴² potřeba stanovit jeden příslušný členský stát, jehož kompetencí bude posoudit a rozhodnout o žádosti o udělení mezinárodní ochrany včetně meritorního posouzení, zda ŽOMO splňuje podmínky, pro něž mu může být přiznáno právní postavení uprchlíka.

Snahy o zavedení jednotné praxe, si kladly za cíl mj. zabránit možným rizikům vzniku například tzv. „neustále obíhajících uprchlíků“ (refugees in orbit) jejichž žádost nebyla řádně přezkoumána, či problému s tzv. „asylum shopping“ kdy ŽOMO podávali žádost o mezinárodní ochranu v několika členských státech Evropské unie najednou. Výsledkem těchto snah se v roce 1990 stala Dublinská úmluva, která určuje stát, jenž bude odpovědný za přezkum žádosti o mezinárodní ochranu podané v jednom z členských států Evropské unie. Konkrétní kritéria a postupy pro určení členského státu, jenž bude příslušným k posuzování žádostí o mezinárodní ochranu, podaných v některém z ostatních členských států EU, Norska, Islandu, Švýcarska a Lichtenštejnska, jsou vymezena v platném nařízení EP a Rady (ES) č. 343/2003, v praxi nazývaném jako Dublin II.⁴³

Mezinárodní ochrana je „institut,“ kterým se rozumí, přiznání právního postavení uprchlíka, formou azylu (asylum) nebo doplňkové ochrany (subsidiary protection), přičemž vychází ze směrnice EP a Rady (ES) 2011/95/EU „o normách, které musí splňovat státní příslušníci třetích zemí nebo osoby bez státní příslušnosti, aby mohli požívat mezinárodní ochrany, o jednotném statusu pro uprchlíky nebo osoby, které mají nárok na doplňkovou ochranu, a o obsahu poskytnuté ochrany.“⁴⁴

⁴² Norsko, Island, Švýcarsko a Lichtenštejnsko jsou státy, které v současné době tvoří tzv. Evropské sdružení volného obchodu (ESVO). Spolu s Evropskou unií tvoří tzv. Evropský hospodářský prostor (EHP) neboli *European Economic Area (EEA)*

⁴³ ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 65–66

⁴⁴ Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/95/EU, dostupné z WWW: <<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:FULL:CS:PDF>>

Cílem zmiňované směrnice je dle čl. 2 „dosažení společné a jednotné azylové politiky v členských státech EU, Norska, Islandu, Švýcarska a Lichtenštejnska, jenž spočívá v postupném vytvoření prostoru svobody, bezpečnosti a práva, jenž je otevřený těm, kteří jsou díky okolnostem nuceni hledat ochranu v rámci EU.“ Směrnice dále v čl. 4 definuje základní dokumenty pro mezinárodněprávní ochranu uprchlíků, kterými jsou Úmluva o postavení uprchlíků (též Ženevská úmluva) a Protokol. V dalších člancích pak směrnice vymezuje dílčí cíle, vedoucí k dosažení jednotného postupu při posuzování žádostí o mezinárodní ochranu, z čehož nepřímo vyplývá, že pojem mezinárodní ochrana je *de facto* zastřešujícím názvem pro přiznaný status azylu nebo doplňkové ochrany. Spolu s pojmem mezinárodní ochrany zavádí směrnice i pojem žádosti o mezinárodní ochranu, již se rozumí „žádost podaná státním příslušníkem třetí země, či osobou bez státní příslušnosti⁴⁵ (stateless), u níž lze předpokládat, že žadatel usiluje o získání uprchlického statusu“⁴⁶ ve smyslu získání postavení a práv tzv. „přiznaného uprchlíka.“

Zákon o azylu (zák. č. 325/1999 Sb. o azylu, ve znění pozdějších předpisů), je právní normou upravující institut mezinárodní ochrany v ČR v souladu s mezinárodními dokumenty kterými jsou zejména Úmluva (1951) a Protokol (1967), včetně výše uvedené směrnice EP a Rady (ES).

Vzhledem k obecné úpravě cizineckého práva se ZPC k institutu mezinárodní ochrany nevztahuje, ZoA je tak v tomto směru tzv. zákonem *lex specialis*.⁴⁷ Upravuje zejména podmínky a vstup migranta, který projeví úmysl požádat ČR o mezinárodní ochranu, řízení o mezinárodní ochraně, včetně práv a povinností ŽOMO, včetně následného pobytu na území ČR v režimu mezinárodní ochrany (azyl, doplňková ochrana) spolu se všemi souvisejícími povinnostmi a procedurálními ustanoveními. Zároveň upravuje působnost dotčených orgánů státní správy (MV ČR, MŠMT, PČR), státní integrační program a azylová zařízení.⁴⁸

⁴⁵ Jedná se o osoby, které nejsou státními příslušníky žádného státu, v odborné literatuře jsou tyto osoby označovány pojmem *apatridé*, či také *bezdomovci* či *apolité*.

⁴⁶ FÁBEROVÁ A. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 71

⁴⁷ ROZUMEK, M. *Mezinárodní ochrana/azyl* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, s. 177

⁴⁸ Ust. § 1 ZoA

Pobytovou materii osob v režimu mezinárodní ochrany ještě doplňuje zákon č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců (blíže o dočasné ochraně na str. 38).⁴⁹

Žadatel o mezinárodní ochranu (ŽOMO) je z hlediska právní úpravy institutu mezinárodní ochrany v ČR *cizinec*, který podal žádost o udělení ochrany na území třetího státu. V platném znění ZoA je za ŽOMO považována osoba, která podala žádost o udělení mezinárodní ochrany nehledě na to, v jaké formě bude správním orgánem udělena (zpravidla azyl nebo doplňková ochrana). V této souvislosti je nutno zmínit, že v ZoA byly tyto osoby označovány pojmem „žadatel o azyl“ (asylum seeker), což je do jisté míry zavádějící a mnohdy matoucí (mezinárodní ochrana zahrnuje několik forem, ne pouze azyl). Ve své práci David poukazuje, že teprve „*novelou azylového zákona v roce 2006 byl dosavadní termín žadatel o azyl nahrazen podstatně výstižnějším označením, tzv. žadatelem o mezinárodní ochranu.*“⁵⁰ Přesto se však s tímto termínem můžeme často setkávat, ačkoliv byl nahrazen termínem novým.

Po dobu správního řízení o mezinárodní ochraně (dříve „azylové řízení“) je ŽOMO oprávněn pobývat na území ČR. Do této doby je i zahrnuta doba případného soudního řízení o žalobě proti rozhodnutí správního orgánu (MV ČR), za předpokladu, že má žaloba odkladný účinek.⁵¹ V případech, kdy je řízení o udělení mezinárodní ochrany pro žadatele úspěšné, přiznává správní orgán dotyčnému migrantovi právní postavení uprchlíka, buď formou azylu, nebo doplňkové ochrany.

Azyl je jednou z forem mezinárodní ochrany (dříve jediná forma), vyplývající z platného znění ZoA, konkrétně pak v ustanovení § 12, 13 a 14. Jedná se v zásadě o trvalou formu ochrany, která se uděluje těm ŽOMO, kteří splňují zákonné podmínky, vymezené zákonem.⁵²

⁴⁹ ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. *Úvod do cizineckého práva* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, s. 17

⁵⁰ DAVID, J. *Mezinárodněprávní úprava postavení uprchlíků : diplomová práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta 2009, s. 20

⁵¹ DOHNALOVÁ, E. *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s. 15-16

⁵² HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 83

§ 12 ZoA ustavuje základní definici za jakých podmínek je v ČR udělována mezinárodní ochrana formou azylu:

„Azyl se cizinci udělí, bude-li v řízení o udělení mezinárodní ochrany zjištěno, že cizinec:

a) je pronásledován za uplatňování politických práv a svobod, nebo

b) má odůvodněný strach z pronásledování z důvodu rasy, pohlaví, náboženství, národnosti, příslušnosti k určité sociální skupině nebo pro zastávání určitých politických názorů ve státě, jehož má občanství, nebo v případě že je osobou bez státního občanství, ve státě jeho posledního trvalého bydliště.“

K udělení mezinárodní ochrany formou azylu dochází i v případech, je-li důvod žádosti tzv. humanitární povahy, což v obecné rovině zahrnuje například těžce nemocné či těžce zdravotně postižené migranty, kterým nemůže být v domovské zemi poskytnuta adekvátní lékařská péče. Azyl je rovněž udělován v případech, je-li ŽOMO rodinný příslušník osoby, které v ČR již azyl získala (př. manžel/manželka, či rodiče nezaopatřeného dítěte, respektive dítěte mladšího 18 let), přičemž takto chráněna je pouze tzv. nukleární rodina.⁵³

Jelikož byl pojem „mezinárodní ochrana,“ do ZoA zaveden poměrně v nedávné době⁵⁴ (což souviselo se zavedením tzv. doplňkové ochrany), je třeba „azyl“ chápat jako vyšší formu ochrany, která je ŽOMO přiznávána ve velmi závažných a odůvodněných případech, viz citace § 12 ZoA výše. „Azylant“ má v kontextu dalších právních předpisů platných v ČR srovnatelná práva a povinnosti jako migrant s uděleným trvalým pobytem v režimu ZPC (možnost vykonávat zaměstnání bez pracovního povolení,⁵⁵ účast v systému sociálního zabezpečení, nárok na výplatu sociálních dávek, za splněních zákonem stanovených podmínek apod.).

Podstatným znakem azylu je především jeho „trvalost“ neboť je udělován na dobu neurčitou, respektive na dobu bez časového omezení. K jeho zániku či odejmutí může dojít pouze v zákonem vymezených případech, například v situacích, „*kdy správní orgán dojde ke zjištění, že v průběhu řízení o udělení mezinárodní ochrany žadatel uvedl nepravdivé údaje, kontaktoval dobrovolně, či využil ochrany státu,*“

⁵³ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 89

⁵⁴ Novela č. 165/2006 Sb. kterou se měnil zák. č. 325/1999 Sb., o azylu

⁵⁵ Novela byla provedena zák. č. 101/2014 Sb. kterým se měnil zák. č. 326/1999 Sb., o pobytu cizinců, byly v červnu 2014 zavedené tzv. zaměstnanecké karty, které nahradily dosavadní systém pracovních povolení pro občany třetích zemí pobývajících na území České republiky za účelem zaměstnání.

-jenž dříve opustil z odůvodněného strachu z pronásledování, nebo v případech, kdy existují oprávněné důvody považovat azylanta za nebezpečí pro bezpečnost státu (azylant byl pravomocně odsouzen za zvlášť závažný zločin)“, a dal. (§ 17 ZoA)

Doplňková ochrana (subsidiary protection) je vedle azylu další formou mezinárodní ochrany, zavedenou do české legislativy novelou č. 165/2006 Sb., platnou od 1. června 2006 kterou se měnil ZoA.⁵⁶ Svou povahou je oproti azylu považována za nižší formu mezinárodní ochrany a to především z hlediska jejího trvání a důvodů, za kterých je v ČR udělována.

Doplňková ochrana je udělována zpravidla těm ŽOMO, u nichž nejsou zjištěny důvody pro udělení azylu podle § 12 ZoA, nicméně správní orgán, který o žádosti rozhoduje, dojde k závěru, že tito žadatelé nemohou být do své země vráceni z jiných důvodů. Za relevantní důvody jsou považovány především důvodné obavy před hrozícím skutečným nebezpečím vážné újmy na zdraví, kdy se za vážnou újmu na zdraví se dle ustanovení § 14a ZoA považuje *„uložení nebo vykonání trestu smrti, mučení nebo nelidské či ponižující zacházení, vážné ohrožení života nebo lidské důstojnosti z důvodu svévolného násilí v situacích ozbrojeného konfliktu, nebo i situace, kdy by vycestování dotyčné osoby bylo v rozporu s mezinárodními závazky ČR.“*

Citované důvody, pro něž je doplňková ochrana udělována zahrnují tzv. princip *„non-refoulement“*, neboli *„zákaz navracení, respektive vyhoštění a vydávání migrantů za hranice státu, kde by byl ohrožen jejich život nebo svoboda z důvodu rasy, náboženství, příslušnosti k určitým společenským vrstvám nebo pro zastávání politických názorů.“*⁵⁷

Obdobně jako u azylu, lze doplňkovou ochranu udělit i rodinným příslušníkům osoby, které byla doplňková ochrana udělena, a to v souladu s ustanovením § 14b ZoA. Tato forma mezinárodní ochrany je však na rozdíl od azylu udělována pouze na dobu určitou, tedy ohraničenou v čase, zpravidla podle ustanovení § 53a odst. 1 *„po dobu trvání hrozby vážné újmy, pro niž byla udělena, nejméně však na dobu 1 roku.“*

⁵⁶ ŠIMÁKOVÁ, P. *Právní regulace integrace azylantů : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2007, s. 21

⁵⁷ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 93

Dočasná ochrana je forma ochrany poskytovaná osobám pouze v omezeném čase, po dobu trvání situace v zemi, kterou opustili, přičemž práva a povinnosti osob s udělenou dočasnou ochranou jsou srovnatelná s právy a povinnostmi osob s udělenou doplňkovou ochranou.⁵⁸

Institut dočasné ochrany je na rozdíl od předchozích dvou forem vymezen v zák. č. 221/2003 Sb., o dočasné ochraně cizinců, jako reakce na směrnici EP a Rady (ES) č. 2001/55/ES ze dne 20. července 2001 o minimálních normách pro poskytování dočasné ochrany v případě hromadného přílivu vysídlených osob a o opatřeních k zajištění rovnováhy mezi členskými státy při vynakládání úsilí v souvislosti s přijetím těchto osob a s následky z toho plynoucími.⁵⁹ Jedná se o formu mezinárodní ochrany poskytovanou v situacích, kdy se jeví jako reálná hrozba válečného konfliktu, či přírodní katastrofy postihující větší množství osob. Honousková hovoří o „*pomoci migrantům, kteří hromadně opustili stát z důvodu ozbrojeného konfliktu, občanské války nebo stálého násilí, živelné pohromy, nebo soustavného či hromadného porušování základních lidských práv a svobod, anebo soustavného hromadného pronásledování z národnostních či náboženských důvodů.*“ Naposled byla dočasná ochrana poskytnuta v roce 2001 válečným uprchlíkům z Čečenska.

⁵⁸ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 94

⁵⁹ FILIPOVÁ, J. *Azylové právo v ČR : diplomová práce*. Brno : Masarykova universita v Brně, Právnická fakulta, 2008, s. 27

KAPITOLA 2. Průběh řízení o udělení mezinárodní ochrany

Obsahem této kapitoly je procesní úprava správního řízení o udělení mezinárodní ochrany, která je (na rozdíl od mezinárodně platných dokumentů vztahujících se k uprchlictví), zcela v gesci každého státu a jeho vnitrostátního práva. To v důsledku znamená, že „*pravidla pro přiznání právního postavení uprchlíka a i dalších forem ochrany mohou být v jednotlivých zemích odlišná.*“⁶⁰ Kapitola se problematice řízení o mezinárodní ochraně věnuje z pohledu ZoA a správního řádu včetně dalších teoretických a praktických východisek, se zaměřením na samotný průběh řízení a činnost příslušných orgánů veřejné moci.⁶¹ Nejistota celého procesu (včetně intenzivních psychosociálních obtíží) uprchlíkům pro jejich budoucí život v ČR často přináší poměrně výrazná stigmata, kterým pracovníci pomáhajících profesí, včetně pedagogů musí umět čelit a pracovat s nimi. Vycházíme tak z premisy, že při práci s cílovou skupinou uprchlíků je elementární znalost a orientace v „azylovém řízení“ nezbytná.

2.1 Úvod ke správnímu řízení o mezinárodní ochraně

Správní řízení o udělení mezinárodní ochrany probíhá buď před Odborem azylové a migrační politiky Ministerstva vnitra České republiky (tzv. „*jednoinstanční řízení,*“⁶²), nebo v případě využití řádného opravného prostředku (žaloby proti rozhodnutí), před místně příslušným krajským soudem.⁶³ Pakliže je i podaná žaloba neúspěšná, může ŽOMO využít možnost mimořádného opravného prostředku, jímž je dle ustanovení § 102 zák. č. 150/2002 Sb., soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „SŘS“), „*kasační stížnost*“ podaná k Nejvyššímu správnímu soudu. V takové situaci se ŽOMO po přiznání odkladného účinku, jímž se podle § 73 odst. 3

⁶⁰ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví. 2. dopl. vyd.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 94

⁶¹ FILIPOVÁ, J. *Azylové právo v ČR : diplomová práce.* Brno : Masarykova universita v Brně, Právnická fakulta, 2008, s. 29

⁶² DAVID, J. *Mezinárodněprávní úprava postavení uprchlíků : diplomová práce.* Olomouc : Univerzita Palackého, Právnická fakulta 2009, s. 64

⁶³ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví. 2. dopl. vyd.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 101

SŘS, do skončení řízení před soudem pozastavují účinky napadeného rozhodnutí, stává strpitem (jeho pobyt se řídí ZPC).

Ačkoliv samotná kasační stížnost nemá odkladný účinek, Nejvyšší správní soud jej může na návrh stěžovatele přiznat (§ 107 odst. 1 SŘS), pakliže podaná kasační stížnost není zamítnuta pro nepřijatelnost, nepřipustnost, či pro další důvody.⁶⁴ Při úspěšné kasační stížnosti, ve prospěch stěžovatele, se ruší předchozí rozhodnutí krajského soudu, kterému se věc navrácí k novému projednání.

2.1.1 Žádost o udělení mezinárodní ochrany

Žádost o mezinárodní ochranu je vázána na tzv. „*prohlášení cizince o úmyslu požádat o mezinárodní ochranu*“ (dále jen „prohlášení“) buď písemnou či ústní formou. To lze učinit pouze na místech, „*kde se cizinec poprvé dostává do kontaktu se státními orgány ČR.*“⁶⁵ ZoA pak ukládá osobě, která prohlášení učinila, aby se do 24 hodin dostavila do uzavřeného přijímacího střediska (PřS) Správy uprchlických zařízení (dále jen SUZ) MV ČR, kde s ní je následně sepsána žádost o mezinárodní ochranu (označovaná dříve jako „*žádost o azyl*“).⁶⁶

Žádost se s žadatelem (včetně výpovědi) sepisuje zpravidla v jednom ze dvou přijímacích středisek (PřS) MV Č (Zastávka u Brna a tranzitní prostor letiště Václava Havla, dříve Ruzyně). *Cizinec* (migrant) který učinil prohlášení o mezinárodní ochraně, avšak se ve stanovené lhůtě nedostavil do jednoho z uvedených PřS, může být konfrontován cizineckou policií (pakliže nemá platné povolení k pobytu na území ČR), přičemž jak podotýká Rozumek „...*policie má v takových případech tendenci pohlížet na tyto osoby (a ŽOMO vůbec) jako na nelegály, kteří musejí být co nejdříve vyhoštěni*“

Prohlášení spolu s žádostí o mezinárodní ochranu je předáno OAMP MV ČR, který na tomto základě zahájí řízení o udělení mezinárodní ochrany.⁶⁷ Prohlášení i žádost je třeba v tomto smyslu chápat jako prvotní akt cizince (migranta), který o sobě tvrdí, že je uprchlík, nicméně uprchlíkem ve své podstatě dosud není, a žádá o mezinárodní ochranu před pronásledováním, nebo nebezpečím vážné újmy v zemi

⁶⁴ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 102

⁶⁵ ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 95

⁶⁶ ROZUMEK, M. *Mezinárodní ochrana/azyl* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, s. 178

⁶⁷ ILLOVÁ E. *Názory klientů PřS Zastávka SUZ MV ČR na podmínky pobytu ve středisku : diplomová práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Teologická fakulta, 2012, s. 10

původu. Zatímco prohlášení lze učinit buď ústně, nebo písemně (volnou formou), žádost o mezinárodní ochranu tvoří již předtištěný „dotazník,“ sloužící ke zjištění základních údajů o žadateli. Z těchto údajů pak správní orgán v řízení vychází, zejména s ohledem na možnost uplatnění Dublinského nařízení, a dále při zjišťování důvodů, které *cizinec* k podání žádosti vedly. Po vyplnění dotazníku, se *cizinec* stává z formálního hlediska ŽOMO.⁶⁸ V této chvíli je povinen „strpět“ provedení tzv. identifikačních úkonů cizinecké policie (pořízení fotografie, sejmutí daktyloskopických otisků prstů), provedení lékařské prohlídky⁶⁹ a dále je povinen odevzdat svůj cestovní doklad.⁷⁰

Vzhledem ke speciální povaze ZoA (viz str. 34–35) vůči ZPC a správnímu řádu, se na ŽOMO (mimo několik výjimek) přestává ZPC vztahovat, přičemž veškerá platná povolení k dlouhodobému pobytu, včetně řízení o bytovém oprávnění v režimu ZPC se ruší či pozastavují.⁷¹

Je-li žadatelem osoba, pobývající na území ČR nelegálně (tj. bez bytového oprávnění) je žádoucí, aby se sama, dobrovolně a co nejdříve dostavila například na nejbližší oddělení cizinecké policie či oddělení pobytu cizinců OAMP MV ČR a zde zažádala o možnost učinit zmíněné prohlášení. Honousková v této věci konstatuje, že „*stát nesmí penalizovat nelegální příchod migranta a jeho pobyt na území ČR, pokud dotyčný nemohl jednat jinak,*“⁷² což mimo jiné vyplývá i z ustanovení čl. 31 Úmluvy o právním postavení uprchlíků, která státy zavazuje, aby „*nestíhaly uprchlíky pro nezákonný vstup či přítomnost na území za předpokladu, že se sami přihlásí bez prodlení úřadům a prokáží dobrý důvod pro svůj nezákonný vstup nebo přítomnost.*“

Samotné podání žádosti však nepřináší ŽOMO žádnou jistotu úspěchu (s přihlédnutím k počtu žádostí ve vztahu k počtu kladných rozhodnutí, nehledě na délku řízení o mezinárodní ochraně). Získaný status ŽOMO tak *a priori* neznamena, že bude řízení úspěšné a že osoba žadatele bude nakonec „uznána uprchlíkem“ (tj. že získá právní postavení uprchlíka). Tato nejistota, provázející celé, často zdlouhavé řízení má na ŽOMO a jeho rodinu značný vliv, zvláště pak s ohledem na negativní dopad v rámci

⁶⁸ Po učiněném prohlášení se *cizinec* (migrant) stává ŽOMO.

⁶⁹ Ust. § 47 odst. 1 a 2 ZoA

⁷⁰ Ust. § 41 odst. 1 ZoA

⁷¹ § 85a ZoA a § 169 odst. 8 písm. f) ZPC

⁷² HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 96

běžného sociálního fungování ve společnosti (přinejmenším do doby nežli je žádost úspěšně vyřízena, a i dlouho po ní).

„My už jsme tu víc jak 10 let. O azyl teď žádáme podruhé (...). Nic nevíme, nic nám neřekli (MV ČR). Tak čekáme. Moje kamarádka, taky z Čečenska už azyl dostala před 3 roky. Pracujeme a všechno, ale bojíme se, že nám tu žádost zamítnou. Pak nevíme, co budeme dělat, domů už se vrátit nemůžeme (...).“⁷³

Fatima, 41 let, matka 5 dětí, v ČR s manželem, ŽOMO (Rusko/Čečensko)

V obzvláště složité situaci se nachází zejména osamělé matky s dětmi, senioři, oběti domácího násilí, aj. Často diskutovaným problémem totiž není samotné podání žádosti, ale prokázání, že skutečně existují důvody, pro něž se ŽOMO mezinárodní ochrany „domáhá.“ V praxi to pro žadatele obnáší mnohdy nepříjemné znovuotevírání prožitých traumat, která celou situaci pouze zhoršují, nicméně pro posouzení, zda je žádost oprávněná, bývá toto nezbytné.

Ze zkušeností Úřadu Vysokého komisaře Organizace spojených národů pro uprchlíky (United Nations High Commissioner for Refugees, neboli UNHCR) vyplývá, že „efektivita azylového systému má proto v řízení o udělení mezinárodní ochrany klíčový význam. Tedy pokud je systém rychlý, spravedlivý a účinný, každý žadatel, jenž je skutečným uprchlíkem, tento status včetně souvisejícího právního postavení získá, zatímco ti, kterým na udělení mezinárodní ochrany nárok z povahy žádosti nevzniká, ze statusu uprchlíka nemohou těžit.“⁷⁴

„(...) S dětmi a s bratrem jsme do Čech přijeli v roce 2006. Bylo to hrozné, a nic jiného nám ani nezbyvalo. Ta situace v Kazachstánu byla tak vážná, že ani stěhování z města do města nám brzy nebylo k ničemu. Manžel zůstal. Domluvili jsme se, že za námi přijede co nejdříve. Hned jak jsme přijeli tak jsme požádali o ten azyl. Po dvou letech nám ho zamítli. Tak jsme se odvolali, ale zároveň jsme požádali o dlouhodobý pobyt. Ten jsme dostali. Asi nám ho dali, aby nám nemuseli dávat ten azyl. Chvilí jsem tu (v ČR) pracovala, ale pak se tu začali objevovat nějakí lidi z Kazachstánu. Rozhodla jsem se, že s dětmi odjedu k rodičům, (kteří taky utekli) do Holandska. Manželovi jsem to všechno oznámila a byli jsme domluvení, že se tam (v Holandsku) sejdeme. Nezvládl to, odhalili ho a zabili. Za bílého dne. V Holandsku jsem byla asi rok. Chtěla jsem o azyl požádat tam, ale nešlo to. Musela jsem se vrátit do

⁷³ Vlastní zdroj, během konzultace v zapsaném spolku InBáze, z. s. (září 2014)

⁷⁴ UNHCR. *Žadatelé o azyl: žádosti o mezinárodní ochranu*. [online] ©2001-2015 [cit. 2015-20-02] Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/komu-pomahame/zadatele-o-azyl.html>>

*Čech a požádat tu znovu. To bylo v roce 2011 (...) No a v roce 2013 jsem dostala doplňkovou ochranu (...).*⁷⁵

Lazzat, 40 let, matka 2 dětí, doplňková ochrana (Kazachstán)

2.1.2 Práva a povinnosti žadatelů o mezinárodní ochranu

Osoba, která požádala o mezinárodní ochranu, má po celou dobu řízení, postavení ŽOMO, a to včetně situace, kdy v rámci neúspěšného řízení (před OAMP MV ČR) podala žalobu či kasační stížnost.⁷⁶ S tímto statutem je spojena řada práv a povinností vymezených v § 41 a násl. ZoA, zároveň má ŽOMO po celou dobu řízení právo se kdykoliv obrátit na UNHCR, jako na jednu z pomocných organizací OSN.

UNHCR od roku 1951 „významnou a respektovanou mezinárodní organizací, pomáhající celosvětově osobám donuceným opustit své domovy.“⁷⁷ Poskytuje potřebným a bezprizorním osobám a jejich rodinám stravu, ubytování a léky, a pomáhá jim při hledání nového domova v jiné zemi. Dohnalová uvádí, že „pomoc ze strany UNHCR byla v roce 2012 realizována ve více než 117 zemích, přičemž mezi činnostmi UNHCR nepatří jen pomoc uprchlíkům ale i žadatelům o mezinárodní ochranu, osobám bez státní příslušnosti a dále pak osobám, které se již vrátili do země svého původu.“⁷⁸ Za dobu svého působení získal UNHCR dvě Nobelovy ceny míru.⁷⁹ V ČR působí UNHCR od roku 1992, kde mimo jiné sleduje rozhodování správních a soudních orgánů o žádostech o mezinárodní ochranu obdobně, jako integraci OMO, k čemuž je také oprávněn vydávat stanoviska.⁸⁰

Důležitým aspektem v řízení o mezinárodní ochraně je, že ŽOMO nemohou po dobu prvních 12 měsíců od zahájení řízení, vykonávat zaměstnání. Teprve po uplynutí této doby mohou ŽOMO získat pracovní povolení, které je vydáno Úřadem práce ČR, za tzv. „zjednodušených podmínek“,⁸¹ tedy bez ohledu na situaci na pracovním trhu. Kuric tuto podmínku vnímá jako pochopitelnou vzhledem k ochraně trhu práce a

⁷⁵ Vlastní zdroj, během konzultace v zapsaném spolku InBáze, z. s.

⁷⁶ HONOUSKOVÁ V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví. 2. dopl. vyd.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 102

⁷⁷ DAVID, J. *Mezinárodněprávní úprava postavení uprchlíků : diplomová práce.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta 2009, s. 72

⁷⁸ DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce.* Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 28

⁷⁹ UNHCR. *Celosvětová humanitární organizace se skromným původem.* [online] ©2001-2015 [cit. 2015-19-02] Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/o-nas/historie-unhcr.html>>

⁸⁰ DAVID, J. *Mezinárodněprávní úprava postavení uprchlíků : diplomová práce.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta 2009, s. 74

⁸¹ V případě státních příslušníků třetích zemí v režimu ZPC je pracovní povolení vydáváno za složitějších podmínek. V případech kdy se jedná o pobyt za účelem zaměstnání, je od června 2014 státním příslušníkům vydávána tzv. zaměstnanecká karta podle ust. § 42g a násl. ZPC

prevenci „falešné“ či „účelové“ integrace osob, které se podáním žádosti o mezinárodní ochranu snaží pouze legalizovat svůj pobyt na území⁸² (Dohnalová hovoří o tzv. „falešných žadatelích o azyl,“⁸³ blíže viz str. 31). Negativní dopad této podmínky však spatřuji zejména s přihlédnutím k celkové nemajetnosti ŽOMO, což samo o sobě velmi komplikuje jejich situaci a možnost naplňování základních životních potřeb, pomínu-li potřeby zajišťované prostřednictvím SUZ, či spolupracujících NNO.

V oblasti sociálního zabezpečení nemají ŽOMO nárok na podání žádosti o dávky státní sociální podpory a dávky pomoci v hmotné nouzi. Jedinou výjimku tvoří poskytnutí jednorázového finančního příspěvku ve výši až 1,6 násobku⁸⁴ životního minima.⁸⁵ Tento příspěvek je možné vyplácet po dobu 3 měsíců a to pouze v případech, kdy se ŽOMO rozhodne odejít z pobytového střediska SUZ do tzv. soukromí, před vydáním rozhodnutí o mezinárodní ochraně. Všem ŽOMO, je však bez ohledu na to, zda pobývají v zařízeních SUZ či v soukromí, hrazena zdravotní péče ze státního rozpočtu. Jsou tudíž vedeni ve veřejném systému zdravotního pojištění, na rozdíl od státních příslušníků třetích zemí, kterým nárok na účast ve veřejném zdravotním pojištění vzniká zpravidla až povolením k trvalému pobytu, není-li zákonem stanoveno jinak.

ŽOMO, kteří odcházejí do soukromí a nevyužívají možnosti ubytování v pobytových střediscích SUZ se mnohdy nacházejí ve velmi obtížné životní situaci. To se týká zejména ŽOMO, jejichž řízení o mezinárodní ochraně nepřesáhlo 12 měsíců, tudíž nemohou být zaměstnáni a zároveň jim z nabytého statusu ŽOMO nevzniká nárok na podporu skrze sociální dávky atd. Tito lidé jsou vesměs odkázáni na pomoc známých či příbuzných, kteří již mají na území ČR povolený pobyt.

V současné době existuje několik, převážně nevládních neziskových organizací (NNO), které realizují podpůrné projekty v rámci EUF, určené právě na pomoc osobám žadatelů v náročných životních situacích. Za zmínku jistě stojí například Organizace na pomoc uprchlíkům a projekt Migrace realizovaný Arcidiecézní charitou Praha.

⁸² KURIC, A. *Uprchlíci a sociální práce*. Brno : SOZE 1997, s. 13-14

⁸³ DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s

⁸⁴ ROZUMEK, M. *Mezinárodní ochrana/azyl* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, s. 183

⁸⁵ V současnosti (k 01. 01. 2015) činí životní minimum 3 410,- Kč podle ust. § 3 odst. 2 zák. č. 110/2006 Sb., o životním a existenčním minimu.

2.1.3 Pobyt v přijímacím a pobytovém středisku Správy uprchlických zařízení MV ČR

Správa uprchlických zařízení (dále jen SUZ) je jednou z organizačních složek státu, podřízená náměstkovi ministra vnitra pro veřejný pořádek a bezpečnost. Je provozovatelem přijímacích (PřS), pobytových (PoS) a integračních azylových středisek (IAS), kde jsou poskytovány zejména ubytovací, stravovací, psychologické, sociální, vzdělávací a poradenské služby. Rovněž jsou zde zajištěny volnočasové aktivity, jež probíhají ve všech jmenovaných typech zařízení, která SUZ provozuje.⁸⁶

SUZ byla zřízena v roce 1996 jako rozpočtová organizace Ministerstva vnitra ČR, přičemž od roku 2006 má ve správě i zařízení pro zajištění cizinců. „*Hlavním úkolem SUZ je nabídnout ubytovaným osobám odpovídající a důstojné podmínky.*“⁸⁷ V souvislosti se správním řízením o udělení mezinárodní ochrany zastává SUZ velmi důležitou roli, neboť do chvíle, nežli je provedena vstupní procedura a prvotní úkony nezbytné pro zahájení správního řízení, musí ŽOMO v PřS setrvat, bez možnosti jeho opuštění (zpravidla se jedná o dobu 4 týdnů, maximálně však 120 dnů). Zde jsou, vedle identifikačních úkonů, tyto osoby povinny absolvovat i pohovor, jímž se zjišťují důvody, podané žádosti. Pohovor probíhá v mateřském jazyce ŽOMO, případně v jazyce, kterému ŽOMO rozumí, za přítomnosti soudního tlumočnicka, případně i právního zástupce žadatele.⁸⁸

Jak bylo zmíněno, PřS jsou uzavřeným zařízením, není tedy dovoleno je během pobytu opouštět, což mimochodem bývá, jak uvádí Illová „*častou příčinou rozvoje a eskalace určitých nežádoucích projevů, se kterými jsou konfrontováni především pracovníci středisek, kteří jsou zde po celou dobu v přímém kontaktu s ubytovanými žadateli.*“ Během pobytu jsou ŽOMO k dispozici služby sociálního, právního, psychologického a zdravotního poradenství, dále je zde možnost přijímat návštěvy (od 6.00 do 22.00), či trávit čas například v posilovně, výtvarné, šicí a hudební

⁸⁶ SUZ MV ČR. Kdo jsme? [online] ©2014 [cit. 2015-02-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.suz.cz/>>

⁸⁷ DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 30

⁸⁸ HONOUSKOVÁ, V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 97

dílně či v multikulturním centru.⁸⁹ Pokud správní orgán nevydá rozhodnutí během pobytu ŽOMO v PřS, je žadatel obvykle po 4 týdnech (maximálně po 120 dnech) převezen do jednoho ze dvou pobytových středisek (PoS) v Havířově nebo v Kostelci nad Orlicí.

V PoS mohou pobývat ŽOMO, kteří již absolvovali předepsané vstupní procedury, o nichž jsem hovořil v textu výše, a to po dobu řízení v jimi podané žádosti o mezinárodní ochranu. Na rozdíl od PřS, lze PoS volně opouštět, případně mohou ŽOMO využít pobytu v tzv. „soukromí.“⁹⁰ Během pobytu v PoS je všem ubytovaným ŽOMO zajištěno bezplatné ubytování, strava a základní hygienické prostředky (disponují-li ŽOMO vlastními prostředky mají povinnost se na úhradě uvedených nákladů na stravu a ubytování podílet). Těm ŽOMO kteří nemají žádné finanční prostředky bývá vypláceno tzv. „kapesné“ ve výši 360,- Kč měsíčně.

Pracovníci PoS zajišťují či zprostředkovávají podle potřeb ŽOMO psychologické, zdravotní, sociální a další nezbytné služby v závislosti na jejich individuálních potřebách. V rámci spolupráce s NNO navštěvují PoS sociální pracovníci (zejména OPU, META, DCH Brno), kteří ubytovaným ŽOMO poskytují právní a sociální poradenství, či pomáhají s výukou českého jazyka.

2.1.4 Rozhodnutí správního orgánu o mezinárodní ochraně

Ve znění § 27 odst. 1 ZoA činí lhůta pro vydání rozhodnutí ve věci podané žádosti o mezinárodní ochranu 90 dnů ode dne zahájení řízení. Tato lhůta může být v určitých případech, kdy nelze rozhodnutí vydat, přiměřeně prodloužena, o čemž je správní orgán povinen ŽOMO bez zbytečného odkladu písemně informovat.⁹¹ Praxe velmi často ukazuje, že doba, po kterou je vedeno řízení ve věci podané žádosti o mezinárodní ochranu mnohdy překračuje zákonem stanovenou 90 ti denní lhůtu, přičemž se mnohdy stává, že řízení trvá dokonce i několik let.

⁸⁹ ILLOVÁ E. *Názory klientů PřS Zastávka SUZ MV ČR na podmínky pobytu ve středisku : diplomová práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Teologická fakulta, 2012, s. 11-12

⁹⁰ DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s.30-31

⁹¹ DAVID, J. *Mezinárodněprávní úprava postavení uprchlíků : diplomová práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta 2009, s. 66

Příkladem mohou být uprchlíci z Kazachstánu, kteří v letech 2005 – 2006 požádali v ČR o mezinárodní ochranu, z důvodů probíhající represe vůči odpůrcům tehdejší vládnoucí strany. Značné množství těchto ŽOMO se dočkalo kladného rozhodnutí až v roce 2011 (ve většině případů formou doplňkové ochrany), tedy téměř po 5-6 letech řízení.

Řízení o mezinárodní ochraně je ukončeno rozhodnutím správního orgánu, který skrze něj buď udělí, nebo neudělí azyl či doplňkovou ochranu, případně řízení zastaví (ŽOMO vzal v průběhu řízení svou žádost zpět, či došlo k jeho úmrtí během řízení). Vydané rozhodnutí musí v souladu s ustanovením § 68 správního řádu obsahovat výrokovou část, odůvodnění a poučení účastníků řízení. Ve výrokové části uvádí správní orgán, zda ŽOMO je, či není mezinárodní ochrana udělena. V odůvodnění jsou shrnuta veškerá fakta a důkazy na jejichž základě správní orgán rozhodoval, tedy zda „skutečně“ existují či neexistují důvody pro udělení mezinárodní ochrany podle příslušných ustanovení ZoA.⁹²

V případech kdy OAMP MV ČR podané žádosti vyhoví, udělí dotyčným ŽOMO mezinárodní ochranu buď formou azylu (§ 12, 13, 14 ZoA), nebo doplňkové ochrany (§ 14b ZoA), v závislosti na zjištěných skutečnostech a důvodech, které k udělení vedly. V opačném případě, kdy ŽOMO není v jeho žádosti vyhověno, (bez ohledu zda se jedná o zkrácené⁹³ či standartní řízení), má dotyčný žadatel možnost podat žalobu k místně příslušnému krajskému soudu, případně pak kasační stížnost k Nejvyššímu správnímu soudu.

2.2 Nástroje vyhodnocování situace žadatele o udělení mezinárodní ochrany v zemi původu

Smyslem celého řízení o udělení mezinárodní ochrany je, jak konstatuje Filipová, vydat věcně správné rozhodnutí, a prokázat, zda je ŽOMO ve své zemi skutečně pronásledován, či mu hrozí nebezpečí vážné újmy. Podstatou vyhodnocování

⁹² HONOUSKOVÁ, V. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 100

⁹³ Správní orgán má vlivem vstupu České republiky do EU možnost při posuzování žádostí zjevně nedůvodných postupovat v tzv. zrychleném řízení. Neposuzuje tedy meritum žádosti jako takové (vyjma případů, kdy by mohlo dojít k porušení principu non-refoulement), přičemž lhůta pro vydání rozhodnutí činí maximálně 30 dnů ode dne zahájení řízení o udělení mezinárodní ochrany (rozsudek NSS ze dne 4. 8. 2005, č.j. 2 Azs 343/2004-56, publ. pod č. 721/2005 Sb. NSS)

situace ŽOMO, je zjistit jeho „příběh“ pro který se rozhodl požádat o mezinárodní ochranu a dále jak Filipová podotýká: „posoudit zda se tento příběh skutečně stal“.⁹⁴

Vyhodnocování situace ŽOMO, neboli „dokazování“, je jednou z nezbytných fází celého řízení o mezinárodní ochraně. Účelem je směřovat k poznání tzv. „materiální pravdy“,⁹⁵ tedy takového skutkového zjištění, které zcela odpovídá skutečnosti.⁹⁶

Vzhledem k tomu, že v mnoha případech slouží jako hlavní důkazní prostředek pouze vlastní výpověď ŽOMO, bývá zjištění „skutečného“ skutkového stavu věci téměř nemožné. Filipová rovněž zmiňuje, že „samotná výpověď žadatele je vždy ovlivněna jednak faktorem času (zapomínáním) a dále subjektivním vnímáním (emoční zbarvení) popisovaných událostí. Správní orgán tedy rozhoduje víceméně o takovém stavu, který žadatel popisuje, nikoliv o tom, zda se popisované události staly skutečně.“⁹⁷ Nehledě na skutečnost, že se u mnoha zmiňovaných výpovědí ŽOMO může stát, že s odstupem času bývají informace o důvodech podané žádosti zkreslené, neúplné či subjektivně pojaté, je třeba mít na paměti i to, že situace bezprostředně před, a dále během pohovoru bývá pro ŽOMO v mnohém nepříjemná. V průběhu pohovoru, kterému se budu věnovat podrobněji v textu dále, jsou totiž ŽOMO často nuceni znovu prožívat již dříve zažité traumatizující a psychicky náročné situace, pro něž uprchli ze země svého původu. Není příliš obtížné si představit, že ŽOMO při pohovoru nemusí být vždy ochoten tyto zážitky bezprostředně sdílet, přestože se jedná o informace, jejichž poskytnutí může mít veliký vliv na úspěšnost celého řízení.

Přestože v průběhu řízení o mezinárodní ochraně nese důkazní břemeno především ŽOMO, vychází správní orgán při zjišťování skutkového stavu věci i z dalších důkazů a informací které během řízení shromažďuje jako podklady, na jejichž základě vydá rozhodnutí o udělení či neudělení mezinárodní ochrany. Mezi hlavní nástroje, které má správní orgán k dispozici, patří (viz následující strana):

⁹⁴ FILIPOVÁ, J. *Řízení o mezinárodní ochraně : disertační práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Právnická fakulta 2012, s. 104

⁹⁵ Rozsudek NSS ze dne 31. 7. 2007, č.j. 4 Azs/2007 – 124, ze kterého vyplývá mimo jiné, že snahou celého řízení o mezinárodní ochraně je hledání materiální pravdy v maximální spravedlivě požadovatelné míře tak, aby docházelo k posilování důvěry účastníků řízení ve správnost rozhodování správního orgánu. Po správních orgánech lze proto požadovat, aby jejich rozhodnutí byla zákonná, správná a především aby vycházela ze spolehlivě zjištěného skutkového stavu věci.

⁹⁶ KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck 1995, s. 217-218

⁹⁷ FILIPOVÁ, J. *Řízení o mezinárodní ochraně : disertační práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Právnická fakulta 2012 s. 105

- ⇒ výpověď ŽOMO (při podání žádosti o mezinárodní ochranu),
- ⇒ pohovor (tzv. ústní rekonstrukce příběhu ŽOMO)⁹⁸,
- ⇒ informace o zemi původu z dostupných zdrojů,
- ⇒ důkazy listinou a ohledáním,
- ⇒ svědecké výpovědi,
- ⇒ další podklady předložené ŽOMO.⁹⁹

2.2.1 Výpověď a pohovor

Výpověď a následný ústní pohovor jsou základním a v některých případech dokonce jediným zdrojem informací, podstatných pro další průběh řízení. Přestože tvoří neoddělitelnou součást celého řízení, lze na tyto úkony podle Filipové pohlížet zvlášť, jako na „jednu z procesních fází řízení o mezinárodní ochraně“, a dále jako na hlavní důkazní prostředky, tedy „zdroj informací o skutečných důvodech podání žádosti.“¹⁰⁰ Přesto je však právní úprava pohovoru, navzdory jeho důležitosti obsažena pouze v ustanovení § 23 ZoA. Jak výpověď, tak pohovor jsou tzv. obligatorní úkony, jejichž prostřednictvím je ověřována nejen přípustnost podané žádosti ale i věrohodnost ŽOMO. V praxi se jedná o úkony, následující po sobě v přiměřeném časovém odstupu, kdy po písemné výpovědi (sepisuje se při podání žádosti o mezinárodní ochranu), představuje pohovor „možnost, kde se může žadatel plně a svobodně vyjádřit k důvodům, pro něž opustil zemi původu a pro které se do ní odmítá navrátit.“¹⁰¹

Během pohovoru je mimo jiné zjišťováno, zda se nejedná o smyšlený, či vykonstruovaný příběh. Tedy zda se jedná o účelovou žádost o mezinárodní ochranu, jejímž prostřednictvím se ŽOMO snaží pouze zlegalizovat svůj pobyt na území, či se jedná o důvodně podanou žádost. Praxe zde ukazuje, že mnohdy jsou ze strany pohovoritů (tazatele) pokládány velmi sugestivní otázky, které mohou mít do určité míry vliv na získané odpovědi ze strany žadatele. To se přirozeně může odrazit

⁹⁸ FILIPOVÁ, J. *Řízení o mezinárodní ochraně : dizertační práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Právnická fakulta 2012, s. 114

⁹⁹ např. doklad o původu ŽOMO či doklad totožnosti, předvolání na policii či zatykač, průkaz politické strany (jsou-li důvody žádosti o mezinárodní ochranu politického charakteru), lékařské zprávy a vyšetření (v případech kdy ŽOMO prohlašuje, že mu hrozí vážná újma na zdraví, či se jedná o oběť domácího násilí, či nelidského zacházení), fotografie, videozáznamy popř. odkazy na veřejné zdroje.

¹⁰⁰ FILIPOVÁ, J. *Řízení o mezinárodní ochraně : dizertační práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Právnická fakulta 2012 s. 113

¹⁰¹ Tamtéž, s. 114

v celkovém výsledku řízení. Mašková k tomuto podotýká, že „pokud se však žadatel po celou dobu řízení drží jedné dějové linie, tedy jeho výpovědi i pohovor zůstávají vesměs konzistentní a v souladu s dostupnými informacemi o zemi původu (viz další způsob dokazování), je třeba, aby správní orgán z takových informací při svém rozhodování vycházel.“¹⁰²

Věřohodnost ŽOMO lze rovněž posoudit i položením některých obecnějších otázek adresovaných na místo, odkud dotyčný pochází a kulturní tradice země, či další doplňující informace které lze z dostupných zdrojů poměrně snadno ověřit.

Pohovor probíhá vždy ústně, s pověřeným a kvalifikovaným pracovníkem OAMP MV ČR (pohovorista) a za účasti soudního tlumočnicka v případech, kdy ŽOMO neovládá český jazyk.¹⁰³ Pohovoru se rovněž může účastnit i právní zástupce žadatele.¹⁰⁴

Jako specifickou lze s ohledem na písemnou výpověď a především následný pohovor označit situaci, kdy je ŽOMO dítě. V této souvislosti je třeba říci, že dítětem se dle znění definice Úmluvy o právech dítěte z roku 1990 (Convention on the Rights of the Child) míní „každá lidská bytost mladší osmnáct let, pokud nebylo dle aplikovatelného právního řádu dosaženo zletilosti dříve.“¹⁰⁵

UNHCR v tomto ohledu aplikuje znění Úmluvy jako „vůdčího principu“ při všech přijatých akcích, týkajících se dětí – uprchlíků, v tom smyslu, že „veškeré úkony jsou činěny vždy v nejlepším zájmu dítěte.“¹⁰⁶ Je však důležité odlišit situaci, kdy je ŽOMO dítě, jehož žádost je zdůvodněna podle § 13 ZoA. Jedná se tedy o společné soužití rodiny, kdy rodiče, případně zákonní zástupci dítěte (či alespoň jeden z nich) mají již přiznaný azyl nebo doplňkovou ochranu, a situaci, kdy je ŽOMO dítětem bez

¹⁰² MAŠKOVÁ, B. *Řízení o udělení mezinárodní ochrany : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2011, s. 50

¹⁰³ V případech, kdy je ŽOMO žena se doporučuje, aby roli tazatele a tlumočnicka zastávala rovněž žena, což je důležité zejména v případě žádostí, které obsahují prvky domácího či jiného sexuálně motivovaného násilí.

¹⁰⁴ Kvalitní právní pomoc často sehrává podstatnou roli při získání mezinárodní ochrany, kdy v případě existence důvěrného vztahu mezi právním zástupcem a ŽOMO může právní zástupce získat i takové informace, které ŽOMO při pohovoru s úředníkem OAMP MV ČR nepovažoval za důležité.

¹⁰⁵ Úmluva o právech dítěte

¹⁰⁶ UNHCR. *Příručka UNHCR : Vedení pohovorů se žadateli o status uprchlíka*. [online] 1995 [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/pohovory-s-zadatel.html>>

doprovodu, které žádá o udělení mezinárodní ochrany z jiných důvodů než je sloučení rodiny.

Pohovory, ostatně jako veškeré další úkony v řízení o mezinárodní ochraně, jsou v případě dětí, (za které nejedná rodič, či zákonný zástupce) vedeny vždy v souladu s platnými mezinárodně právními předpisy týkajícími se ochrany dětí, tak aby nedošlo k porušení jejich práv a případnému nežádoucímu narušení jejich psychického vývoje.

Přestože jsou v Úmluvě o právním postavení uprchlíků z roku 1951 a v Protokolu z roku 1967 uprchlíci definováni jednotně, bez ohledu na věk a nejsou zde obsažena žádná konkrétní ustanovení o postavení dětí-uprchlíků, je třeba k dětem – uprchlíkům bez doprovodu přistupovat s ohledem na jejich fyzický i mentální věk a psychický stav. Je žádoucí, aby se pohovoru (a jakéhokoliv dalšího jednání s dítětem) účastnil expert s dostatečnými zkušenostmi a znalostmi psychologického, emocionálního a fyzického vývoje a jednání dětí, který provede potřebná vyhodnocení s ohledem na skutečnost, že projevy například strachu před pronásledováním se u dětí a dospělých do značné míry liší.¹⁰⁷

2.2.2 Informace o zemi původu

Jak bylo již zmíněno, výpověď i pohovor ŽOMO bývají zpravidla subjektivně zabarveny a ovlivněny časovým odstupem od popisovaných událostí a skutečností. Správní orgán je povinen mimo dosud získaná tvrzení a informace ověřit i jejich věrohodnost a pravdivost. Toho dosahuje zejména prostřednictvím dostupných informací o zemi žadatelova původu, které poskytují obecný popis situace a to zejména s ohledem na dodržování základních lidských práv a svobod.¹⁰⁸ Tyto informace mohou být v průběhu řízení získávány buď z vlastní iniciativy správního orgánu, nebo samotným ŽOMO. Jejich prostřednictvím pak lze částečně ověřit, zda jsou skutečností, které ŽOMO při pohovoru o své zemi uvedl relevantní a tedy založené na pravdě.

¹⁰⁷ UNHCR. *Příručka UNHCR : Vedení pohovorů se žadateli o status uprchlíka*. [online] 1995 [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/pohovory-s-zadateli.html>>

¹⁰⁸ MV ČR. *Azyl : Informace o zemích původu*. [online] 29. 08. 2014 [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/azyl-migrace-a-integrace-azyl.aspx?q=Y2hudW09NQ%3d%3d>>

Gyulai ve své studii označuje informace o zemích původu jako „objektivní prvek, jehož důležitost je v celém řízení o mezinárodní ochraně nezpochybnitelná.“¹⁰⁹ Je třeba říci, že tyto informace nebyly vždy považovány za klíčové a pro samotné řízení důležité, jako je tomu dnes. Jednalo se především o dobu, kdy „hlavním zdrojem informací byly dostupné zprávy o lidských právech v tištěné podobě, které však reflektovaly stav z let minulých“, čili se *de facto* nejednalo o zprávy v mnohém aktuální. Přirozeně se využití informací o zemích původu, jakožto důkazů, změnilo vlivem pokroku informačních technologií a celosvětové dostupnosti internetu.

V současnosti je možné informace o zemích původu získat z poměrně širokého spektra zdrojů a to buď domácích, zahraničních, vládních, akademických či mezinárodních. Důležitým aspektem při posuzování relevance získaných informací je pak objektivita, přesnost a především aktuálnost použitých zdrojů a jejich dohledatelnost. Gyulai dodává, že nejinak by tomu mělo být při posuzování například skutečné právní praxe v zemi původu ŽOMO, kdy by správní orgán neměl pohlížet pouze na „psané právo“ ale i na možné a dostupné nástroje ochrany v případech, kdy v zemi dojde k porušení práva. Na webových stránkách MV ČR jsou uvedeny některé zdroje, ze kterých jsou informace o zemích původu získávány. Z drtivé většiny se jedná o zdroje veřejně přístupné, dostupné například přes databáze Ecoi.net (European Country of Origin Information Network) a REFworld, kterou spravuje UNHCR¹¹⁰.

Dílejší informace o zemích původu jsou získávány dále prostřednictvím Ministerstva zahraničních věcí ČR, či ze zdrojů popisujících dodržování lidských práv, politických práv a občanských práv a svobod. Příkladem mohou být výroční zprávy o svobodě a vyznání (International Religious Freedom Report), zprávy o dodržování lidských práv (The Country Reports on Human Rights Practices), dokumenty OSN (především UNHCR) a dalších nevládních organizací, například Amnesty International, Human Rights Watch, International Crisis Group aj.¹¹¹

¹⁰⁹ GYULAI, G. *Informace o zemích v azylovém řízení: Právní požadavek kvality v Evropské unii*. [online]. 2011, akt. vydání. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW:

<http://www.iarj.org/general/images/stories/news/COI2012/CZ_COI_in_Asylum.pdf>

¹¹⁰ REFworld. *UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)*. [online] 04. 03. 2015 [cit. 2015-03-04]. Dostupné z WWW:

<<http://www.refworld.org/publisher,UNHCR,COUNTRYPOS,,,0.html>>

¹¹¹ MV ČR. *Azyl : Informace o zemích původu*. [online] 29. 08. 2014 [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW:

Získané relevantní informace o zemi původu ŽOMO jsou přikládány do spisu jako podklad pro rozhodnutí správního orgánu, případně pak pro rozhodnutí příslušného soudu ve věci podané žaloby proti rozhodnutí OAMP MV ČR.

2.2.3 Důkazy listinou a ohledáním

Zdrojem listinných, audiovizuálních, či jiných důkazů, je především ŽOMO, případně pak třetí osoby či jiný správní orgán. V situacích, kdy jsou tyto důkazy v držení jiných osob, je na zvážení, zda jsou pro rozhodnutí o mezinárodní ochraně podstatné a nezbytné. Pokud není možné, aby tyto důkazy zajistil sám ŽOMO, je na správním orgánu (OAMP MV ČR), aby si v souladu s ustanovením § 53 odst. 1 správního řádu předmětné důkazy, respektive podklady vyžádal usnesením. Filipová k tomuto dodává, že „*v situacích, kdy předložení takových podkladů není nezbytné, musí být jeho neprovedení náležitě odůvodněno ve výsledném rozhodnutí o mezinárodní ochraně.*“¹¹²

2.2.4 Svědecké výpovědi a další důkazy

K výše popsaným způsobům dokazování skutečnosti, zda se jedná o důvodnou či nedůvodnou žádost o mezinárodní ochranu, patří i provedení důkazů svědeckou výpovědí jiných osob.¹¹³ V takovém případě je třeba vzít v úvahu fakt, že je na prvním místě potřeba zajistit, aby nedošlo k jakémukoliv ohrožení ŽOMO, přestože se zásada důvěrnosti podle ustanovení § 19 odst. 1 ZoA vztahuje pouze na orgány státní správy, nikoliv na svědky.

Ke svědecké výpovědi by mělo tedy docházet pouze po předchozím důkladném zvážení správního orgánu a pouze v případech, slouží-li takovýto způsob dokazování ve prospěch ŽOMO, nikoliv v jeho neprospěch. Je ovšem věcí polemiky, zda je takováto svědecká výpověď (zpravidla učiněná osobou blízkou žadateli) objektivní, případně hodnověrná.

<<http://www.mvcr.cz/clanek/azyl-migrace-a-integrace-azyl.aspx?q=Y2hudW09NQ%3d%3d>>

¹¹² FILIPOVÁ, J. *Řízení o mezinárodní ochraně : dizertační práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2012, s. 129

¹¹³ Ust. § 55 zák. č. 500/2004 Sb., správní řád, ve znění pozdějších předpisů (dále jen „SŘ“)

Mimo svědeckou výpověď je ŽOMO oprávněn (zároveň však i povinen) po celou dobu řízení poskytovat správnímu orgánu součinnost, zejména pak dokládáním důkazů,¹¹⁴ která mohou doložit pravdivost jeho tvrzení a prohlášení získaných zejména z písemné výpovědi při podání žádosti a při následném pohovoru. Častou překážkou při prokazování věrohodnosti tvrzení ŽOMO pomocí hmotných důkazů, bývá i skutečnost, že se jedná o člověka, u něhož lze jen stěží předpokládat, že bude při útěku před hrozícím nebezpečím v zemi svého původu schraňovat veškeré listinné případně audiovizuální či jiné důkazy, které později bude moci použít právě při podání žádosti o mezinárodní ochranu.

2.3 Důvody neudělení mezinárodní ochrany

Dojde-li správní orgán ke zjištění, že ŽOMO nesplňuje podmínky pro udělení mezinárodní ochrany, ať již formou azylu či doplňkové ochrany, vydá rozhodnutí o neudělení mezinárodní ochrany. V takovém případě se ŽOMO může bránit žalobou proti rozhodnutí k místně příslušnému krajskému soudu, případně může podat kasační stížnost¹¹⁵ k Nejvyššímu správnímu soudu, pakliže ani tato žaloba nebyla úspěšná. Zpravidla se jedná o situace, kdy je žádost o mezinárodní ochranu nedůvodná. Tedy neprokáže se, že ŽOMO je skutečně uprchlíkem v tom smyslu, že by byl pronásledován, či by mu hrozila vážná újma na zdraví. ZoA v § 15, až 16 vymezuje situace za kterých nelze mezinárodní ochranu udělit.

Nejčastějším důvodem, neudělení mezinárodní ochrany je žádost podaná z ryze ekonomických důvodů, či skutečnost že „žadatel pochází ze státu, který ČR považuje za bezpečnou třetí zemi, nebo bezpečnou zemi původu,“¹¹⁶ případně se jedná o účelově podanou žádost, jejímž cílem je „legalizace“ pobytu na území. Mezinárodní ochrana se rovněž neuděluje těm ŽOMO, kteří představují důvodnou hrozbu pro bezpečnost ČR.

¹¹⁴ Ust. § 51 odst. 1 téhož zákona

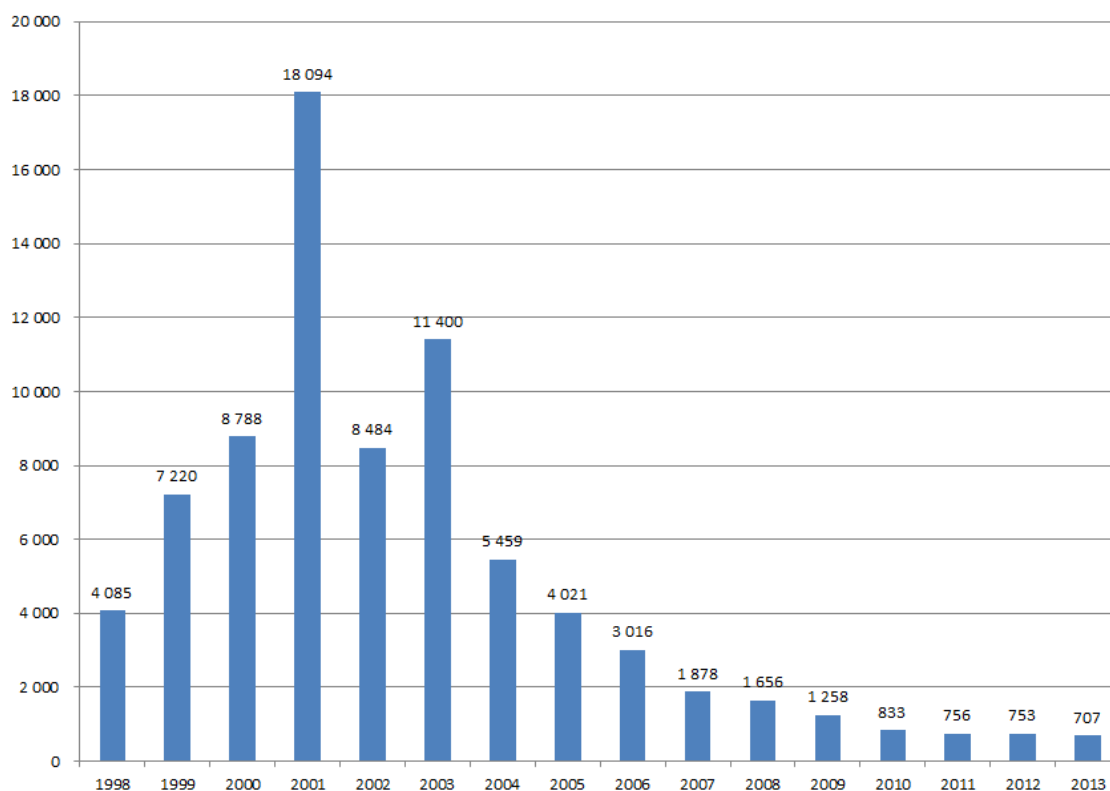
¹¹⁵ Jestliže při podané kasační stížnosti přízná NSS stěžovateli odkladný účinek, je stěžovatel oprávněn požádat OAMP o vydání dlouhodobého víza za účelem strpení, jež legalizuje jeho pobyt na území ČR do doby, než NSS o podané kasační stížnosti vydá rozhodnutí. Čížinský zmiňuje, že institut strpení se nezakládá na právu EU a v zásadě se vyjadřuje k situacím, kdy stát nemá o pobyt cizince na svém území zájem, ovšem ze zákonem stanovených důvodů mu tento pobyt umožňuje. Institut strpení je zakotven v cizineckém zákoně (zák. č. 326/1999 Sb.) nicméně se vyskytuje i v § 78b ZoA, který příznává právo o vízum za účelem strpení žádat právě neúspěšným ŽOMO, kteří v této věci podali kasační stížnost, a byl jim přiznán odkladný účinek.

¹¹⁶ Ust. § 16 odst. 1 písm. d) ZoA

V této souvislosti považuje ZoA za pachatele trestné činnosti všechny osoby, které prokazatelně spáchali trestnou činnost, za níž byly pravomocně odsouzeny, bez ohledu na to, zda k ní došlo na území České republiky, či na území státu ze kterého ŽOMO přichází. Obdobně tak zákon hodnotí i ty ŽOMO, kteří se prokazatelně dopustili činů, které jsou v rozporu se zásadami a cíli OSN.

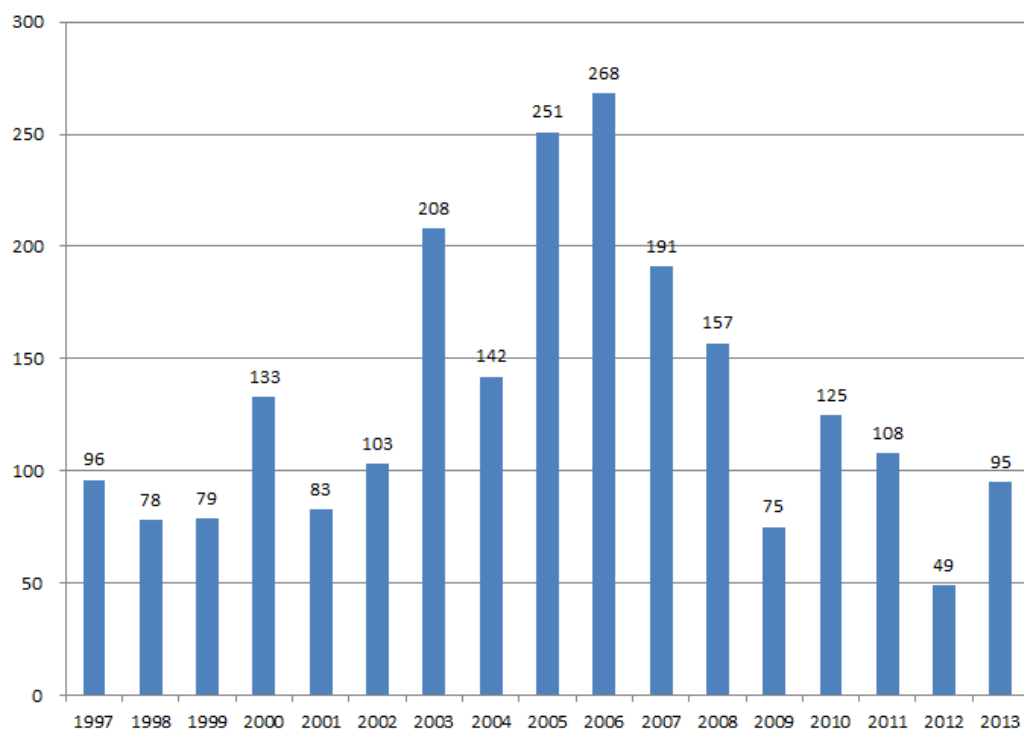
Pro ilustraci uvádím níže počty ŽOMO v období 1998 k 31. 12. 2013 v kontrastu s počty udělených azylů (1997 – 2013) a počty osob s udělenou doplňkovou ochranou, která byla jakožto další forma mezinárodní ochrany zavedena v roce 2006. Z deklarovaných počtů však nevyplývá, kdy bylo dané řízení zahájeno. Uvedené grafy operují pouze s údaji o počtech „kladných“ rozhodnutí, které nabyly v daném roce platnosti. Není uvedeno, zda uvedený počet kladně rozhodnutých řízení byl zahájen v tomtéž roce, či v předchozích letech. Srovnání v jednotlivých letech tak není zcela přesné.

Graf č. 1: Počet žádostí o mezinárodní ochranu v letech 1998 - 2013

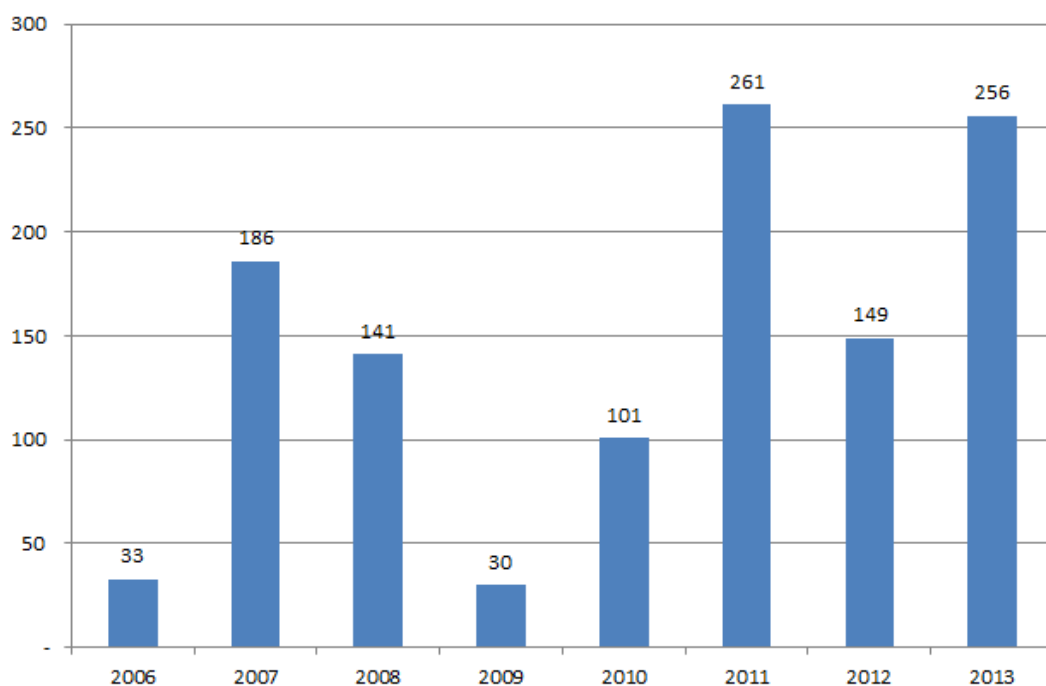
Zdroj: ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, s. 66

Graf č. 2: Azyl – počet udělení v letech 1997 – 2013

Zdroj: ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, s. 72

Graf, č. 3: Doplnková ochrana – počet udělení letech 1997 – 2013

Zdroj: ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, s. 80

KAPITOLA 3. Sociální práce s uprchlíky a jejich rodinami

3.1 Rodina uprchlíků v pojetí sociální práce

V současnosti je rodina pojímána mnoha způsoby, v závislosti na jednotlivých determinantách a kulturní podmíněnosti. V rámci historicko-demografického procesu, jímž rodina v průběhu svého vývoje procházela, se její společenský význam výrazně měnil. Máme-li v následující kapitole hovořit o rodině v kontextu sociální práce cílovou skupinou uprchlíků, je třeba uvedený pojem rodina blíže charakterizovat a definovat jeho užití v následujícím textu.

Se zajímavou analýzou pojmu rodina operuje ve své práci Peiger.¹¹⁷ V ní shrnuje a srovnává poznatky předních sociologů (Kellnera, Možného, Řezáče a dal.), kdy rodinu, coby sociální strukturu, popisuje jako mikrosociální prostředí, v němž optikou sociální psychologie „...*dochází nejen k ovlivňování jedince jedincem, ale i k ovlivňování jedince daným sociálním útvarem.*“ Do protipólu pak staví interpretaci Možného,¹¹⁸ která vnímá rodinu spíše jako mikrosociální strukturu, a dodává že jak sociologie tak sociální psychologie obdobně hodnotí i další sociální útvary. V souvislosti s tím tedy můžeme hovořit i o existenci makrosociálního prostředí a makrosociálních struktur, kdy v kontextu těchto dvou fenoménů podle Peigera přirozeně vzniká určité mezociální prostředí (či struktura). Ve vztahu k rodině označuje mezociální prostředí či struktura především prostředí bydliště a vztahovou (sociální) síť rodiny v interakci k různým jedincům či menším skupinám (komunitám). Prostupnost rodiny a zmíněných mezostrukturálních celků bývá zpravidla ve vyváženém vztahu, kdy se oba tyto celky mohou svým působením relativně snadno ovlivňovat a přetvářet.

Oproti tomu makrosociálními strukturami se s ohledem na výše uvedené míní spíše velké sociální útvary (stát, region...) a široké společenské prostředí (náboženství, kultura...), přičemž rodina je ve vztahu k nim ovlivňována mnohem více, než je sama schopna v těchto celcích intervenovat a ovlivňovat.¹¹⁹

Peiger zmíněné uzavírá tezí, že „*makrosociální prostředí a struktury jsou jedním z nejdůležitějších prvků, které se zcela zásadně podílejí na utváření-*

-konkrétních podob rodiny, a to i přesto, že mikrosociální prostředí má vůči postupům prostředí makrosociálního určitou míru rezistence“ (odvislé od jednotlivých členů rodiny).

¹¹⁷ PEIGER, M. *Rodina v proměnách věků : diplomová práce.* Brno : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, katedra sociální pedagogiky, 2009, s. 21–22

¹¹⁸ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny.* Praha : Slon, 1999, s. 124

¹¹⁹ ŘEZÁČ, J. *Sociální psychologie.* Brno : Paido, 1998, s. 20 In PEIGER, M. *Rodina v proměnách věků : diplomová práce.* Brno : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, katedra sociální pedagogiky, 2009, s. 21

V obecné rovině je velmi složité nalézt názorovou shodu při definování toho, co pojem rodina označuje, z důvodu jeho širokého přesahu do téměř všech společenskovedních disciplín. Neméně důležitou úlohu při vymezení rodiny hraje rovněž její, v úvodu již zmíněný, historický vývoj. Ten podle Koti a kol. reflektuje určitý stav, k němuž rodina dospěla v rámci svého společensko-historického vývoje. Zatímco ještě počátkem 20. století, v našem prostředí existovaly tzv. „*vícegenerační rodiny*“ (neboli rozšířené rodiny), tvořené nejen rodiči a dětmi, ale i prarodiči a dalšími příbuznými, dnes existují převážně „*rodiny nukleární*“, skládající se téměř výhradně z otce, matky a dítěte, nebo dokonce „*rodiny neúplné*“, „*kdy v rodině chybí jeden z jejích zakládajících členů*“¹²⁰ a jsou tedy tvořeny jedením z rodičů a dítětem (dětmi).

Například do 19. století nebylo podle Matouška a dalších autorů založení rodiny, ani její velikost či způsob rodinného soužití individuální volbou. Rodina byla chápána jako povinný společenský útvar, který zastával převážně funkci ekonomickou a reprodukční, zatímco postmoderní rodiny jsou zakládány především k uspokojování citových potřeb, bez nutnosti sňatku, což se odráží i ve stále snižujícím se počtu formálních soužití, a poměrně vysokému nárůstu nesezdaných rodin.¹²¹ Z tohoto důvodu se dodnes používané definice rodiny opírající se pouze o příbuzenské vztahy vzniklé sňatkem či narozením dětí považují za více či méně překonané.¹²²

Současným východiskem pro moderní rodinu je v odborné literatuře hojně diskutovaná existence formálního sňatku a narození dětí, včetně plnění základních funkcí, které jsou pro rodinu specifické, což bezesporu souvisí i s majetkoprávními vztahy. A tak, zatímco je dnes rodina chápána jako pojem sloužící spíše k „legalizaci“ citových projevů a náklonosti, dříve byla její existence často spojována s určitými společenskými tradicemi a hodnotami. Soudobé definice (přestože různě interpretované) se opírají především o představy, jejichž implikací rodina tvoří „*základní společenskou jednotku*.“ Primární funkce rodiny je pak v jejím hrubém pojetí spatřována zejména v otázce zachování lidstva.

¹²⁰ KOŤA J., TRPIŠOVSKÁ D., VACÍNOVÁ M. *Sociální psychologie : vybrané kapitoly*. 2. vyd. Praha: UJAK 2013, s.78

¹²¹ MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál 2008. S. 181

¹²² MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál 2014, s. 13

V této souvislosti podmiňuje Možný vznik a existenci rodiny narozením dítěte a s ním spojeným rodičovstvím. Tím ji zároveň odděluje od klasické domácnosti, která může být tvořena v zásadě jakýmkoliv párem (včetně osob stejného pohlaví), či skupinou osob bez ohledu na příbuzenské vztahy a pod.¹²³ Přestože z uvedeného vyplývá, že reprodukční funkce je pro rodinu jedním z klíčových znaků, plní rodina i mnoho dalších funkcí, vycházejících z přirozených vazeb jejích členů (nemusí být spojeny přímo s existencí dítěte). Jedná se zejména o funkci ekonomickou, výchovnou, socializační, emoční a ochranou.¹²⁴

Tyto funkce nejsou nijak podmíněny tím, kdo je (a ve vztahu ke komu) z hlediska tradičních genderových rolí zastává. V následujícím textu se tak neomezují na striktně formální pojetí rodiny, tvořené tzv. dyadickým párem, tedy mužem a ženou, založeným na premise, že „rodina může být postavena pouze na partnerství osob opačného pohlaví.“¹²⁵ Za stěžejní však pro rodinu považujeme její výchozí znak, kterým je podle Poláčkové (v souladu s Možným) existence nejméně jednoho dítěte bez ohledu na jeho věk. Hlubší definice rodiny podle uvedené autorky však pojímá rodinu jako „útvár nejméně tří osob, mezi nimiž existují rodičovské, příbuzenské nebo manželské vazby,“¹²⁶ Zde tedy autorka *de facto* popírá existenci neúplných rodin, což v kontextu předkládané problematiky rodiny uprchlíků mnohdy jsou.

V rámci sociální práce s cílovou skupinou uprchlíků operuje tato kapitola s pojmem rodina, jako se společenským útvarem tvořeným minimálně jedním rodičem a jedním dítětem, bez ohledu na pohlaví rodiče, kdy se dítětem rozumí (v souladu s Úmluvou o právech dítěte) nezletilá osoba, která nedosáhla osmnácti let věku.

3.2 Sociální práce s uprchlíky během pobytu v integračním azylovém středisku

V ČR je institucionalizovaná sociální práce s uprchlíky (zejména pak ŽOMO) vztahována především k pobytu těchto osob v zařízeních Správy uprchlických zařízení

¹²³ MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : Slon, 1999, s. 17

¹²⁴ KOŤA J., TRPIŠOVSKÁ D., VACÍNOVÁ M. *Sociální psychologie : vybrané kapitoly*. 2. vyd. Praha : UJAK, 2013, s. 69

¹²⁵ Tamtéž, s. 78

¹²⁶ STAŠOVÁ, L., In POLÁČKOVÁ V., KRAUS B. *Člověk, prostředí, výchova*. Brno : Paido, 2001, s. 78

(SUZ). V předchozí kapitole, v níž jsme se blíže seznámili s průběhem řízení o mezinárodní ochraně, byla v souvislosti s ŽOMO zmíněna role SUZ, s ohledem na pobyt ŽOMO v přijímacích a pobytových střediscích po dobu řízení. Tento pobyt bývá rozhodnutím o udělení mezinárodní ochrany zpravidla ukončen. OMO však mají možnost dále pobývat v tzv. Integrovaných azylových střediscích (IAS), která jsou rovněž zřizována SUZ. Pobyt v těchto střediscích je určen zpravidla OMO, které se rozhodly vstoupit do Státního integračního programu (SIP) a požádaly o dočasné ubytování.¹²⁷

V ČR se v současné době nachází celkem tři IAS, umístěná v Jaroměři, Předlicích a Zastávce u Brna. Zatímco v minulých letech byla možnost ubytování v IAS nabízena pouze osobám s uděleným azylem, od roku 2014 mohou v souvislosti s Usnesením vlády ČR č. 818 ze dne 30. října 2014, požádat o ubytování v IAS i osoby požívající doplňkové ochrany.¹²⁸ Délka pobytu v IAS je omezena maximální dobou 18 měsíců, přičemž ubytování je zpoplatněno. Během pobytu v IAS jsou uprchlíkům zajištěny veškeré základní životní potřeby (ubytovaným osobám jsou k dispozici bytové jednotky o velikosti 1+0 až 2+1, strava třikrát denně, zdravotní péče, hygienické prostředky a další).

Pobyt v IAS slouží především k osvojení znalosti českého jazyka a získání samostatného bydlení a zaměstnání. Podle Kurice „není jazyková bariéra u všech uprchlíků stejně výrazná, nicméně dosavadní zkušenosti ukazují, že její překonávání není nikterak snadné.“ Jako příklad praxe Kuric uvádí příslušníky slovanských národů (Ukrajina, Bělorusko, Rusko, aj.), „u kterých lze často zaznamenat nechuť účastnit se jazykových kurzů, což je způsobeno mnohdy mylným pocitem, že se dohovří.“ Naopak u neslovanských národů je potřeba zvládat alespoň základy českého jazyka vnímána jako mnohem výraznější (s přihlédnutím k faktu, že čeština nepatří k jazykům, které si lze osvojit snadno).¹²⁹ Praxe mimo jiné ukazuje, že schopnost ovládnout český jazyk je u uprchlíků často ovlivněna jejich věkem (zejména u dětí, a dále pak seniorů) a psychickým stavem.

¹²⁷ SUZ. *Přehled: základní informace o provozovaných zařízeních*. [online] © 2014 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.suz.cz/zarizeni-suz/prehled/>>

¹²⁸ Do 31. 12. 2013 byla tato možnost určena primárně osobám s uděleným azylem. Osoby s doplňkovou ochranou mohly využít pobyt v IAS pouze na dobu 3 měsíců a pouze za předpokladu, že se jednalo o rodinu s dětmi, či rodinu, kde se nachází nejméně jedna osoba v nepříznivém zdravotním stavu.

¹²⁹ KURIC, A. *Uprchlíci a sociální práce*. Brno : SOZE 1997, s. 20

Mimo kurzy češtiny je v IAS poskytováno i sociální poradenství, které je vzhledem k obtížnosti situace, v níž se OMO nalézají, velmi důležité. Musil v této rovině konstatuje, že „*smyslem působení sociálního pracovníka je pomoci klientům překonávat jejich životní nesnáze skrze posilování jejich schopností a kompetencí.*“ Včasná a kontinuální pomoc sociálního pracovníka se odráží ve zvládnutí očekávání širšího sociálního prostředí klientů.¹³⁰ V poradenské rovině se práce s uprchlíky soustředí na přijetí trvalého řešení jejich situace a na podporu při získání vlastní soběstačnosti. To obnáší pomoc zejména při vyhledání zaměstnání a bydlení v místě, kde si dotyčná osoba či rodina přeje nadále žít. Primárním krokem je pomoc při evidenci na Úřadu práce a vyřízení sociálních dávek, které zpočátku uprchlíkům částečně saturují příjem do doby, než naleznou vhodné a stabilní pracovní uplatnění.

V případě rodin s dětmi je rovněž úkolem pracovníků IAS poskytnout pomoc při vyhledání vhodné mateřské, základní nebo i střední školy, případně pak pomoc s nostrifikací předchozího vzdělání dětí je-li tato potřeba. Pomoc s nostrifikací dosaženého vzdělání se týká i dospělých osob, které nabyly vzdělání v zemi svého původu a chtějí jej uplatnit například při hledání pracovního uplatnění. Externí pracovníci ze spolupracujících NNO pak mohou poskytovat rozšířené služby zejména sociálního (včetně psychosociálního) a právního charakteru.¹³¹ Důvodem je striktní zaměření poskytované pomoci pracovníků IAS na osoby, které jsou ve střediscích ubytovány. Oproti tomu pomoc pracovníků NNO je dostupná v podstatě všem OMO.¹³² Zásadním a limitujícím faktorem pro činnost jednotlivých NNO, je často omezený počet jejich sociálních pracovníků, kteří mohou v souladu se zák. č. 106/2006 Sb., o sociálních službách vykonávat sociální práci, a dále nedostatečná časová i finanční kapacita.¹³³

K realizaci sociální práce s OMO, dochází prostřednictvím spolupráce státních a nestátních institucí. Nejčastěji se jedná o spolupráci OAMP MV ČR, krajských a

¹³⁰ MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ : dilemata práce s klienty v organizacích. Brno : Marek Zeman, 2004 In DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce.* Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 39

¹³¹ V současnosti jsou to především pracovníci Organizace pro pomoc uprchlíkům a pracovníci Diecézní charity Brno.

¹³² V rámci některých projektů realizovaných prostřednictvím EUF, se tato pomoc může vztahovat i na ŽOMO.

¹³³ HÁJKOVÁ, K. *Role sociálního pracovníka při integraci azylantů : diplomová práce.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce, 2006, s. 58–59

obecních úřadů včetně jednotlivých úřadů státní správy (Úřad práce, OSPOD) a NNO, případně dalších subjektů (školy, školská zařízení, aj.).

3.3 Specifika sociální práce s uprchlíky

Po útěku z vlastní země a po vyhledání pomoci v hostitelské zemi prostřednictvím žádosti o mezinárodní ochranu, procházejí uprchlíci řadou změn, ovlivňujících zásadním způsobem celou řadu oblastí v jejich životě. Jak ŽOMO, tak i OMO se na začátku svého pobytu v nové zemi ocitají v liminální situaci, kterou Dohnalová přirovnává k „*jakémusi životním provizoriu*.“ Tedy situaci, kdy se nemají kam vrátit, a (ŽOMO ani netuší, jak jejich žádost vlastně dopadne).¹³⁴ Günterová uvádí, že v takové chvíli může být sociální pracovník pro uprchlíka „...*často jediným kontaktem s novým světem, v němž se nově přichozí ocitá*.“¹³⁵

Cílem který je pro sociální práci s uprchlíky příznačný, je podle Trouсила a dalších autorů, „*aktuální řešení sociální situace klientů a prevence konfliktních situací*.“ Toho je dosahováno prostřednictvím sociální, psychologické, právní a administrativní i technické pomoci a dále skrze pomoc při zprostředkování materiální a lékařské pomoci, obdobně jako poskytnutí nabídky využití volného času.¹³⁶

Bylo by mylné se domnívat, že okamžikem nabytí formálního statusu OMO jsou potřeby těchto osob naplněny. Je tomu právě naopak. Získání mnohdy několik let očekávaného kladného rozhodnutí o udělení mezinárodní ochrany je jen dalším začátkem, kterému uprchlíci (nyní již OMO) čelí. Integrace a nový život ve společnosti, která OMO „*jakoby*“ přijala, je zdoluhavá a velmi složitý proces, který se bez ohledu na široké spektrum práv, do jisté míry srovnatelných s právy občanů ČR (volný vstup na trh práce, přístup ke vzdělávání, účast ve veřejném zdravotním pojištění, sociální zabezpečení, a dal.) ve většině případů neobejde bez pomoci. Častým důvodem jsou předchozí, ne vždy příjemné zkušenosti, jako důsledek (v některých případech) až několika let, strávených v izolaci v zařízení SUZ či v nejistém soukromí

¹³⁴ DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 40

¹³⁵ GÜNTEROVÁ, T. *Sociální práce s uprchlíky* In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, s. 333

¹³⁶ TROUSIL, M. *Úloha a úskalí sociální práce s imigranty (The Problem and Difficulties of the Social Work with Migrants) : Akademické statě*. Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 103–114

(po dobu trvání azylového řízení). Mimo to se zde v souvislosti s udělením mezinárodní ochrany otevírají poměrně zásadní existenční otázky, které mají na život každého uprchlíka značný vliv. Hovořím tak nejen o otázce bydlení a zaměstnání, ale i o potřebě rodinného života, soběstačnosti, zachování lidské důstojnosti a autonomie včetně potřeby někam patřit. S ní souvisí i elementární otázka, zda je ČR země, kde chtějí skutečně zůstat.

Uvedený výčet potřeb, vyplývají uprchlíkům po přiznání mezinárodní ochrany, včetně těch, které jsou spojené s naplňováním zákonných povinností (zdravotní pojištění, úřad práce, hlášení změn bydliště, doklady totožnosti, aj.), bývá při jejich naplňování pro uprchlíky značným problémem. Zásadní roli zde hraje jazyková a kulturní bariéra, a dále samotný psychosociální kontext uprchlictví a migrace vůbec. Jak uvádí Předotová, „*uprchlíci jsou obyčejní lidé, kteří se octili v situaci, která pro ně není zcela běžná a přirozená, ztížená mnohdy dlouhým čekáním na rozhodnutí o jejich žádosti o mezinárodní ochranu.*“¹³⁷ Veškeré tyto zážitky, včetně důvodů, které vedly k vyhledání azylu, mají dopad zejména na psychiku a schopnost socializace a akulturace uprchlíků v nové zemi. Obzvláště je tento dopad patrný u dětí, které se mnohdy „potácí“ mezi tradicemi rodičů a tradicemi vrstevníků z majoritní společnosti.

Kuric rozdíl ve schopnostech přijmout nový začátek a vyrovnat se s často až traumatizujícími zážitky, vnímá jako přirozený důsledek toho, že uprchlíci (jako výrazná heterogenní skupina) jsou lidé, pocházející z nejrůznějších částí světa. Podotýká, že „*hledat společné znaky mezi uprchlíky je vesměs zbytečné, jelikož uprchlíkem může být v zásadě kdokoliv, bez ohledu na společenské postavení, úroveň vzdělání nebo prožitý příběh, na jehož základě se rozhodl k emigraci.*“¹³⁸ Je to právě odlišné kulturní, sociální i náboženské zázemí, (podobně jako i samotné důvody nuceného útěku ze země svého původu) které se podstatnou měrou odráží na schopnosti uprchlíků vyrovnat se se změnami ve svém životě a přijmutí integrace do nové společnosti a to včetně schopnosti vyhledat pomoc třetích osob a akceptovat ji.

Významným předpokladem pro sociální práci s uprchlíky je podle Günterové především pochopení reálných potřeb dotyčných osob a pomoc při jejich naplňování.

¹³⁷ PŘEDOTOVÁ, A. *Psychosociální kontext uprchlictví se zaměřením na zátěžové životní situace v České republice : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2010, s. 57

¹³⁸ KURIC, A. *Uprchlíci a sociální práce*. Brno : SOZE 1997, s. 20

„Začínat lze od řešení dílčích problémů a směřovat k vyřešení celé situace, přičemž je žádoucí a v zásadě nezbytné, aby dotyčný klient v maximální možné míře aktivně participoval.“ Toho lze dosáhnout například prostřednictvím pozitivního potenciálu klienta (dosažené vzdělání, předchozí zkušenosti, zážitky z doby, kdy byl ŽOMO, aj.), včetně jeho talentů a dalších osobnostních vlastností a schopností. V žádném případě by proto uprchlíci neměli být vnímáni z pozice obětí, neboť jak Günterová podotýká „každý člověk má svou přirozenou schopnost vyrovnat se nějakým způsobem s nepříznivými situacemi, jež ho v životě potkaly.“ Sociální pracovníci, případně další pracovníci z pomáhajících profesí, by tedy měli působit ve vztahu k uprchlíkům v roli zprostředkovatele kontaktu mezi nimi a hostitelskou společností. Jako takové je pak lze *de facto* vnímat v roli reprezentantů hostitelské společnosti a zároveň jako obhájce práv klienta vůči majoritní společnosti.¹³⁹

Neméně podstatným rysem sociální práce s uprchlíky je schopnost sociálního pracovníka distancovat se od tzv. „*etnocentrického pohledu*“ na povahu problémů, se kterými za ním klient – uprchlík přichází. Podstatou etnocentrismu, je dle dvojice autorů Navrátil – Musil, přesvědčení, „že hodnotové stanovisko, opírající se o vlastní způsob života, vyjadřuje obecně platné hodnoty, které mohou být univerzálním východiskem pro posuzování a hodnocení.“ Pojem etnocentrismus, jak o něm Navrátil s Musilem hovoří, tedy poukazuje na „obecnější sklon členů různorodých náboženských, etnických, ekonomických, regionálních, profesních a dalších skupin předpokládat, že všichni lidé pohlížejí na svět stejnou optikou a že pokud tak nečiní, je to divné.“¹⁴⁰

V této rovině vyvstává otázka, zda jsou sociální pracovníci dostatečně obeznámeni s možnými návyky a mravními normami uprchlíků se kterými se dostávají v rámci sociální práce do kontaktu. V reakci na tuto otázku Trousil ve své stati upozorňuje na nedostatečné vzdělání v oblasti politického, socioekonomického a náboženského prostředí, z něhož dotyčné osoby přicházejí a které má nepochybně vliv i na jejich pohled na novou společnost, v níž se ocitli. Rovněž upozorňuje, že v situacích, kdy dochází vlivem nového společenského a kulturního prostředí k ohrožení vlastní

¹³⁹ GÜNTEROVÁ, T. *Sociální práce s uprchlíky* In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, s. 339

¹⁴⁰ NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin (Social work with members of minority groups)*. Sociální studia, Fakulta sociálních studií MU Brno, 2000, č. 5 s. 127–163

kulturní identity, může zároveň docházet i k užšímu sepětí s tradičními normami a hodnotami kultury vlastní. Sociální práce by tedy měla podle Trouсила reflektovat jak individuální postoje uprchlíků v kontextu jejich vlastní kultury, tak i postoje společnosti k migrantům.¹⁴¹

3.3.1 Kulturní šok

Člověk obvykle prožívá k vlastní kultuře neproblematický vztah, neboť je zvyklý pokládat jej za samozřejmost. Přestože vlastní kultura nemusí být vždy neměnná a stereotypní, bývá vnímána jako něco dobře známého, co člověku dodává pocit určité jistoty.¹⁴² Není tedy příliš velkým překvapením, že lidé po příjezdu do nové země mohou zažívat různou směs ambivalentních pocitů, zvláště s ohledem na bezprostřední střet jejich kultury s kulturou pro ně odlišnou. Drbohlav a kol. v této souvislosti hovoří o migrantech coby o „*kulturních hybridech*“, tedy o lidech, nalézajících se na rozhraní dvou kultur, kdy neví, ke kterému kulturnímu vzoru vlastně patří, či mají patřit (zda domovskému či k hostitelskému).¹⁴³ Tato schopnost jakési zvýšené citlivosti, se spolu se samotnou změnou prostředí může u migrantů podílet na vyvolání tzv. kulturního šoku, tedy jakéhosi pocitu úzkosti, kdy dotyčný neví, jak se chovat, co očekávat, co je vhodné či naopak nevhodné a jakým způsobem dosáhnout souladu mezi tím co zná a tím co je pro něj nové.

„My, když přijeli do Čech, tak nevěděli kam jít nebo co dělat. Když nám dali azyl, jeli jsme do Prahy, protože tu měli známý. Oni tu jsou dlouho, tak nám pak poradili, abysme šli do InBáze, že nám pomůžete (...). Nevíme jak hledat práci, a nemáme ani moc peněz. Chtěli vědět, jestli můžeme dostat podporu do státu. Tady je všechno jiné, u nás taková podpora není. Taky děti musí chodit do školy, ale my nevíme jak přihlásit (...). Tady lidi jiní, nikdo se s námi nebaví (...).“¹⁴⁴

Dana, věk neuveden, 3 děti, doplňková ochrana (Kazachstán)

¹⁴¹ TROUSIL, M. *Úloha a úskalí sociální práce s imigranty (The Problem and Difficulties of the Social Work with Migrants)* : Akademické statě. Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 103–114

¹⁴² NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin (Social work with members of minority groups)*. Sociální studia, Fakulta sociálních studií MU Brno, 2000, č. 5 s. 127–163

¹⁴³ DRBOHLAV, D. EZZEDINE–LUKŠÍKOVÁ, P. *Výzkumná zpráva : Integrace cizinců v ČR : studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji*. Praha : IOM ve spolupráci s MPSV ČR, 2004, s. 13

¹⁴⁴ Vlastní zdroj, během konzultace v zapsaném spolku InBáze, z. s. (30. 10. 2014)

Podle Morgensternové lze kulturní šok definovat jako „...psychologickou dezorientaci, k níž dochází skrze špatné porozumění nebo úplné neporozumění vzorcům cizí kultury. Jeho vznik bývá zapříčiněn nedostatečnou či omezenou znalostí a osobní rigiditou.“¹⁴⁵ Je to právě odlišnost kultury cizí země a kultury země původu uprchlíka, díky níž dochází, jak uvádí Čáповá, k „přirozené adaptační reakci.“ Čáповá dokonce průběh kulturního šoku člení do několika fází:¹⁴⁶

1. **Nadšení** – neboli euforie, která přichází těsně po příjezdu do nové země a je způsobena právě odlišností cizí kultury. Člověk vnímá pouze povrchní znaky a při jejich hodnocení si vystačí s tzv. vnitřním monologem.
2. **Frustrace** – neboli vystřízlivění, které následuje bezprostředně po prvotním nadšení. Přiliv nových zážitků a jevů způsobuje psychické vyčerpání a člověk začíná být přecitlivělý na vše, co na něj ve srovnání s původní kulturou působí negativně. Dostavuje se kritika a odsuzování nové země, přičemž tato frustrace může dokonce přejít až do deprese. Někteří lidé mohou v této fázi cítit potřebu svůj pobyt v nové zemi ukončit a vrátit se zpět domů, nebo (v případě uprchlíků) odcestovat do jiné země.
3. **Přizpůsobení** – s odstupem času, což může být u každého jedince individuální, člověk začne pronikat více „pod povrch věcí“, začíná více komunikovat s místními lidmi a realisticky vnímá kladné i záporné aspekty života v nové zemi, v níž se nachází.
4. **Návrat** – po návratu do země svého původu se mohou opět objevit potíže s přizpůsobením se v tomto případě však vlastní kultuře. Člověk může dokonce na svou kulturu nahlížet kriticky. Délka opětovné akulturace ve své zemi závisí na tom, jak dlouho pobýval dotyčný jedinec v cizí zemi, mimo svůj domov. V některých případech se stane, že toto přizpůsobování může trvat několik let, přičemž v určitých situacích se stává, že se člověk po zbytek života své původní kultuře zcela nepřizpůsobí.¹⁴⁷

¹⁴⁵ MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L. a kol. *Interkulturní psychologie : Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha : Karolinum, 2007, s. 87

¹⁴⁶ ČÁPOVÁ, Z., MARXTOVÁ, M. *Děti z uprchlických rodin*. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006, s. 8–9.

¹⁴⁷ U uprchlíků málokdy dochází k tomu, že by se navraceli do země svého původu. Pakliže jim byla přiznána mezinárodní ochrana, je tento návrat po dobu trvání mezinárodní ochrany z díkce ZoA dokonce

V rámci sociální práce s uprchlíky je třeba akceptovat přítomnost kulturního šoku, a podle toho přizpůsobit jednání s dotyčným jedincem, obzvláště je-li jeho pobyt v cizí zemi nedobrovolný.

Matoušek poukazuje na skutečnost, že „řada uprchlíků nacházejících se na našem území nepředpokládala, že naše země bude jejich cílem. Původně se mohly jejich snahy upínat k tomu, dostat dále na západ do Evropy, či do zámoří, avšak na našich západních hranicích zjistili, že nemohou.“ Řada z nich se v tomto ohledu může pokoušet o nelegální překročení hranic, při kterém často odevzdávají převáděčům mnohé cennosti a většinu svých finančních prostředků. Úspěch se však týká pouze nevelkého počtu, Matoušek uvádí 5–10 %. Ostatní se bez prostředků vrací zpět do PŘS, či PoS. Často teprve tehdy začínají budovat svou důvěru vůči lidem, kteří jim nabízejí pomoc a teprve tehdy získávají postupně motivaci naučit se český jazyk.¹⁴⁸ V této souvislosti bývá rovněž často uplatňováno Dublinské nařízení (Dublin II).

Akceptace kulturního šoku, jako něčeho co je v souvislosti s migrací a především pak z uprchlictvím velmi úzce spojené, je tedy třeba považovat za další významný předpoklad pro sociální práci s uprchlíky. Předotová zmiňuje, že každá kultura má svůj vlastní systém hodnot a navyklé způsoby chování které mohou mít pro uprchlíky vliv při akulturaci a integraci v nové zemi.¹⁴⁹

O kulturním šoku prožívaném uprchlíky pojednává ve své stati také Trousil,¹⁵⁰ který mezi jeho příčiny řadí především změnu prostředí, které nemusí vždy odpovídat tzv. „mentální mapě“ emigrujících osob. K zmíněné mentální mapě dodává, že „člověk má svoji představu o světě, tedy jakousi vnitřní mentální mapu, která ovšem funguje pouze v prostředí, ve kterém vyrostl a které je pro něj dobře známé. Dostane-li se do neznámého prostředí, přestává mu jeho mentální mapa dostačovat, nebo neodpovídá nové realitě.“ Tím Trousil zároveň objasňuje, proč se mnozí uprchlíci (a migranti vůbec) zdržují raději v komunitě své vlastní národnosti.

zakázán. Výjimku tvoří osoby s uděleným azylem z humanitárních důvodů, které mohou v době trvání mezinárodní ochrany být v běžném kontaktu se zemí svého původu.

¹⁴⁸ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Vyd. Praha: SLON, 2003, s. 146

¹⁴⁹ PŘEDOTOVÁ, A. *Psychosociální kontext uprchlictví se zaměřením na zátěžové životní situace v České republice : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2010, s. 53

¹⁵⁰ TROUSIL, M. *Úloha a úskalí sociální práce s imigranty (The Problem and Difficulties of the Social Work with Migrants) : Akademické statě*. Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 103–114

3.3.2 Posttraumatická stresová reakce

V kontextu nucené migrace, je důležité pochopit, že k ní dochází (pominu-li účelové žádosti o mezinárodní ochranu) zpravidla z nějakého závažného důvodu, který brání uprchlíkům ve své zemi nadále žít. Země odkud do ČR uprchlíci přicházejí, bývají, jak podotýká Předotová, často zmitány válečnými konflikty či politickou nestabilitou.¹⁵¹ K těmto příčinám nucené migrace lze řadit bezesporu i náboženské či rasové důvody, domácí násilí, jak fyzické tak i psychické, sexuální násilí a ponižování.

Psychická deprivace způsobená prožitými zážitky v zemi původu, se může u uprchlíků projevit v podobě posttraumatické stresové poruchy neboli PTSP.¹⁵² K projevům PTSP může dojít měsíce, či dokonce roky po události, která tuto poruchu vyvolala, prostřednictvím osobní reakce na určité podněty, které zažitou událost připomínají. Lucká a Koblíková hovoří o tzv. „*opožďené*“ či „*popotahované*“ reakci.¹⁵³ V této souvislosti definuje Čápková posttraumatickou stresovou reakci jako „*opožďenou reakci na již zažitou traumatizující událost,*“ přičemž jako typický projev této reakce uvádí tzv. „*znovuprožívání*“ zažitého traumatu skrze vzpomínky, sny či noční můry. Právě znovuprožívání již zažitého traumatu může mít za následek odtazení se od ostatních lidí, neschopnost prožívat radost či vyhýbání se situacím, připomínajícím zdroj traumatu.¹⁵⁴ K reakčním projevům se váže i jakýsi pocit otupělosti, úzkosti, nesoustředěnosti a zvýšené ostražitosti, či projevy zvýšené dráždivosti.¹⁵⁵

Kačeňák¹⁵⁶ v souvislosti s léčbou PTSP zmiňuje i její odpůrce, kteří ji jako samostatnou poruchu zpochybňují tím, „*že se typicky vyvíjí pouze u malého procenta jedinců zasažených traumatem, a tedy že většina lidí nepotřebuje konkrétní specifickou léčbu.*“ Toto tvrzení považuje ve své tezi za „*krátkozraké a vzhledem k diagnostice PTSP, a rovněž za nespravedlivé vůči jejím obětem,*“ neboť právě v situacích, kdy je

¹⁵¹ PŘEDOTOVÁ, A. *Psychosociální kontext uprchlictví se zaměřením na zátěžové životní situace v České republice : diplomová práce.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2010, s. 56

¹⁵² TROUSIL, M. *Úloha a úskalí sociální práce s imigranty (The Problem and Difficulties of the Social Work with Migrants) : Akademické statě.* Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 103–114

¹⁵³ LUCKÁ, Y., KOBRLÍKOVÁ, L. *Srážka s překážkou* In VODÁČKOVÁ, D., a kol. *Krizová intervence : krize v životě člověka, formy krizové pomoci a služeb.* 3. vyd. Praha : Portál 2012, s. 363

¹⁵⁴ ČÁPKOVÁ, Z., MARXTOVÁ, M. *Děti z uprchlických rodin.* Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006, s. 9

¹⁵⁵ HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník,* Praha : Portál, 2000. s. 431

¹⁵⁶ KAČEŇÁK, R. *Posttraumatická stresová porucha : diagnóza a diagnostika* In KOLEKTIV AUTORŮ., (ed.). *Posttraumatická stresová porucha v kontextu domácího násilí : mezinárodní konference Praha 2011 : sborník přednášek.* Praha : Centrum sociálních služeb Praha, 2011, s. 10

dotyčný jedinec vystaven PTSP, bývá nejnáze zranitelný. Jeho chování i vnímání bezprostředního okolí se, jak ukazuje praxe, často odráží na vztazích v rodině (pokud přičestoval i s rodinou) i mimo ní, a dále na jeho schopnosti adekvátně řešit vzniklé problémy. Právě osobám trpícím PTSP je zapotřebí pomoci, a to zejména v situacích, kdy se ocitají v materiálním nedostatku a sociální nejistotě.

Zkušenosti mnoha pracovníků z řad NNO jen potvrzují, že ve chvíli, kdy jsou materiální potřeby jedince dostatečně (přiměřeně) saturovány, je tento člověk pak více ochotný ke konstruktivnímu řešení svých psychosociálních obtíží například prostřednictvím terapeuta či psychologického poradce.

3.3.3 Změna rodinného klimatu

Nucená migrace se netýká pouze jednotlivců, ale často i celých rodin, které proti své vůli opouští svou zemi a vyhledávají pomoc v zemi nové. Zatímco u jednotlivců, kteří se stali uprchlíky a získali mezinárodní ochranu v hostitelské zemi, se jednotlivé adaptační a vyrovnávací fáze vztahují zejména k jazykové a kulturní bariéře, u rodin může často docházet i k rekonfiguraci původních rolí, což může mít na jejich další fungování značný vliv. Je třeba si uvědomit, že při útěku z vlastní země uprchlíci opouští *de facto* svou kulturu, svůj domov, přičemž ztrácí i svá zaměstnání, osobní sít sociálních vztahů, a dále i své původní role, jak ve společnosti, tak i v rodině.

Orientace v novém, pro uprchlíky neznámém prostředí, má vliv na jejich aktuální životní situaci, přičemž ta nemusí vždy odpovídat jejich původnímu očekávání. Jak ostatně podotýká Mareš a Švarcová, „*uprchlíci v nové zemi (často spolu se svými dětmi) zažívají s představiteli nové země ne vždy příjemná jednání (úředníci, policisté, lékaři, učitelé, aj.). Místo přijetí a snahy o pochopení jejich specifčnosti s ohledem na problémy se kterými se potýkají se často lze setkat jen s pramalou vstřícností.*“¹⁵⁷ V odborných publikacích věnujících se zejména oblasti bezdomovectví se často hovoří o „*vlivu rodiny na výskyt sociálně patologických jevů.*“ Právě v nich se můžeme setkat

¹⁵⁷ MAREŠ, J., ŠVARCOVÁ, E. *Klima české školy : Pohled rodičů a žáků pocházejících z etnických menšin* In JEŽEK, S., ed. *Sociální klima školy II*. Brno : MSD, s.r.o. 2004, s. 119–120

*s relativně novým pojmem rezilience – tedy odolnosti, která je přiznávána těm, kteří nepodlehnu vlivu daného prostředí.*¹⁵⁸

Přirozeně jednou z nejbolestivějších krizí bývá mnohdy rodinné trauma způsobené rozpadem rodiny a následnou sociální izolací jejích členů. Jak bylo řečeno v textu výše, rodiny žijící v ČR na základě udělené mezinárodní ochrany pod tlakem nucené migrace často ztrácí kontakt se svou původní kulturou a přirozenou sítí kontaktů a to včetně kontaktu se svou širší rodinou, která je pro uprchlíky mnohdy základem a nositelem vlastní kultury. Pro nově příchozí uprchlíky je tedy nezbytné vytvořit si síť novou, což se mnohdy neobejde bez pomoci třetích osob. Jsou to často pracovníci různých NNO, či komunitních center, klubů či sdružení, kteří pomáhají podpořit rezilienci jednotlivých členů rodiny vůči negativním vlivům okolního prostředí hostitelské země.

Rodiny uprchlíků (včetně dětí) se obecně řadí mezi „*rodiny se sociokulturním znevýhodněním*“, které souvisí zejména s problematickými otázkami orientace a integrace v rámci majoritní společnosti. Slowik toto znevýhodnění spojuje převážně se současnými trendy migrace a přistěhovalectví, což se přirozeně vztahuje i na nedobrovolné migranty – uprchlíky. Rovněž uvádí, že případné sociální a sociokulturní znevýhodnění bývá často spjato s problémy, jakými jsou:¹⁵⁹

- ⇒ *jazyková bariéra*,
- ⇒ *národnostní nebo rasová odlišnost* (případně kulturní a náboženská odlišnost),
- ⇒ *nízký ekonomický či sociální status*,
- ⇒ *zdravotní hendikep či omezení* (dítěte, rodičů či jiného člena rodiny),
- ⇒ *sociálně patologické prostřední rodiny nebo komunity, v níž se rodina nachází*,
- ⇒ *ústavní výchova* (týká se zejména dětí – migrantů bez doprovodu).

Shora uvedený výčet kritérií znevýhodnění lze, podle Presové, spatřovat zejména v nízkém či zcela absentujícím finančním příjmu rodiny, ve špatné a nedostačující kvalitě bydlení, špatném zdravotním stavu, nízkém vzdělání či v nízkém

¹⁵⁸ MAREK, J., STRNAD, A., HOTOVCOVÁ, L. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha : Portál 2012, s. 33

¹⁵⁹ SLOWIK, J. *Speciální pedagogika*. 1. vyd. Praha : Grada Publishing, a.s., 2007, s. 142–143

stupni profesních znalostí a dovedností.¹⁶⁰ K některým ze jmenovaných kritérií se pak váže i existence vnějších vlivů, majících za následek určité změny v rodinném klimatu a běžném fungování rodiny co do plnění jejích základních funkcí.

3.3.3.1 Nezaměstnanost jako důsledek ekonomické nesoběstačnosti rodiny

Dostatečné materiální zázemí a zachování původní hierarchie a rolí v rodině je bezesporu ideálním cílem, který však bývá v souvislosti s individuální prací s rodinami uprchlíků jen stěží naplňován. Nezaměstnanost, nevyhovující či mnohdy alternativní formy bydlení, a v neposlední řadě nedostatečné naplňování potřeb dětí v rodině ovlivňují v mnoha případech celorodinné soužití. Bývá to zejména ztráta ekonomické soběstačnosti, která závažným způsobem zasahuje nejen do materiálních, ale i zdravotních, psychických a sociálních aspektů, jak konkrétních členů v rodině tak rodiny samotné. Nezaměstnanost jednoho a více členů rodiny, kteří před útekem ze své země byli ekonomicky aktivními zasahuje podle Foltové a kol. velmi vážným způsobem. Často nedobrovolné vyřazení práce z aktivního života člověka má podle mnoha autorů vliv i na vznik manželských krizí a s nimi souvisejících potíží ve vztazích mezi rodiči a dětmi. Jako mimořádně obtížnou situaci pak hodnotí Foltová a kol. situaci v rodině, kde se jsou dospívající děti, které vnímají otce jako autoritu, přičemž očekávají zajištění živobytí i pro sebe samé.¹⁶¹

Nezaměstnanost či obtížné možnosti jak se uplatnit na trhu práce v ČR bývají u uprchlíků, přestože udělením mezinárodní ochrany mají právo zaměstnání vykonávat, způsobeny jednak již zmíněnou jazykovou bariérou či nedostatečnou kvalifikací, rovněž ale i neochotou českých zaměstnavatelů přijmout migranty do pracovního poměru. K tomuto fenoménu dochází zejména v důsledku všudypřítomného společenského postoje vůči migrantům, díky němuž jsou migranti českou společností vnímáni negativně, jako někdo, kdo „neoprávněně“ zabírá místa na pracovním trhu a dále jako někdo, komu není možné důvěřovat, či jej respektovat. Frišenská tento postoj definuje

¹⁶⁰ KNOTOVÁ, D., HLOUŠKOVÁ, L., NOVOTNÝ, P. *Průzkum ke zmapování situace dětí z kulturně odlišného a sociálně znevýhodněného prostředí z hlediska jejich rizikového chování, závěrečná zpráva*. Brno : Masarykova univerzita, 2008 In PRESOVÁ, J. *Deficity dílčích funkcí u dětí ze sociálně znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2010, s. 11

¹⁶¹ FOLTOVÁ, L., SCHOVANCOVÁ, R., OKRAJEK, P. *Psychosociální dopad nezaměstnanosti na životní situaci rodiny (Psychosocial Impact of Unemployment on Family Life Situations) : Akademické statě*. Sociální práce/Sociálna Práca, 2011, roč. 11, č. 02, s. 85–95

jako formu tzv. „*měkkého rasismu*“, čímž označuje nevyhraněný, přesto však latentní, negativní společenský postoj vůči určité národnostní či etnické skupině.¹⁶²

3.3.3.2 *Narušení vztahů rodiny vlivem nucené migrace*

K narušení vnějších vztahů rodiny dochází díky její izolovanosti nebo případně její konfliktnosti ve vztahu k vnějšímu okolí. Izolovanost bývá u rodin uprchlíků způsobena často samotným útekem ze země původu, jehož následkem dochází k výraznému omezení, či úplnému přerušení kontaktů se svými přáteli, příbuznými, případně pak s dalšími rodinami či jinými sociálními skupinami včetně kolegů ze zaměstnání apod.¹⁶³ Grohmanová dokonce na základě svého výzkumu přisuzuje vznik izolovanosti rodin uprchlíků jako výsledek různých neúspěchů v jiných oblastech života.¹⁶⁴ Jako příklad takových neúspěchů, během začátku života v nové zemi, lze uvést počáteční selhání na trhu práce, neúspěšné snahy o finanční nezávislost, vyčerpanost při jednání s úřady a to zejména s ohledem na jazykovou bariéru apod.

Zmíněná konfliktnost, jako další forma narušení vnějších vztahů rodiny, může být podle Matouška často i kulturně podmíněna. Výchozí kultura rodiny, která definovala její hodnotový žebříček a zároveň vymezila ženské a mužské role v rodině, prochází vlivem nucené migrace obtížnou zkouškou, během níž se mnohé zavedené tradice i jednotlivé role v rodině mohou změnit. Původní pravidla vycházející z kultury a tradic dotyčné rodiny se dostávají do střetu s kulturními a společenskými pravidly hostitelské země. Jako příklad uvádí Matoušek „*rozdíly v hodnotové orientaci mezi menšinovými rodinami často pocházejícími z východních zemí a soudobou západní společností.*“¹⁶⁵ Zatímco tedy nezápádní rodiny mívají obvykle více odlišné role mužů v rodině, silnější příbuzenské vazby a širší rozsah rodinné solidarity, západní společnost klade více důraz na individualitu a soběstačnost, obdobně tak jako na univerzalitu

¹⁶² FRIŠTENSKÁ, H. *Pojmy xenofobie, rasismus, rasové násilí a rasová diskriminace* In ŠIŠKOVÁ, T., ed. *Výchova k toleranci a proti rasismu : Sborník*. Praha : portál 1998, s. 13

¹⁶³ KOŤA J., TRPIŠOVSKÁ D., VACÍNOVÁ M. *Sociální psychologie : vybrané kapitoly*. 2. vyd. Praha : UJAK 2013, s. 75

¹⁶⁴ GROHMANNOVÁ, J. *Vliv rodinných vazeb a příbuzenských sítí na integraci azylantů : diplomová práce*. Plzeň : Západočeské univerzity, Filozofická fakulta, katedra antropologie, 2006 In UHEREK, Z., KORECKÁ, Z., POJAROVÁ, T., a kol. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy : vybrané případy významných imigračních skupin v České republice*. Praha : Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008, s. 104

¹⁶⁵ MATOUŠEK, O. *Práce s dětmi a s rodinou* In MATOUŠEK, O., a kol. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál 2008, s. 187

lidských práv (rovnoprávné postavení mužů a žen) ve všech společenských oblastech života a na svobodné volbě náboženství, včetně možnosti volby nehlásit se k žádnému náboženství.¹⁶⁶

Výše popsany střet mezi vlastními hodnotami a společenskými hodnotami hostitelské země (tedy střet západní společnosti s východními kulturami) se odráží nejen v jednání rodiny směrem ke svému okolí, ale i na vnitřních vztazích v rodině, díky čemuž podle Koti a kol. může docházet k narušení jejích vnitřních vztahů. Kořa dále uvádí dvě možné formy narušených vnitřních vztahů v rodině, a sice „méně nápadné, zato výrazně afunkční oslabení vzájemných vztahů“, a „vzájemné konflikty mezi jednotlivými členy v rodině.“¹⁶⁷ K oběma formám takto narušených vztahů nedochází ihned, nýbrž s odstupem času, obzvláště, nachází-li se rodina v dlouhodobě nepříznivé sociální a existenční situaci.

3.3.3.3 Neúplná rodina

Jako neúplnou lze označit podle Matouška rodinu, kde zůstává s dítětem pouze jeden z rodičů, přičemž ten druhý chybí. Důvodů, proč tomu tak je, se nabízí hned několik, Kodymová s Koláčkovou uvádí například úmrtí, rozvod, svobodné mateřství aj.¹⁶⁸

Budu-li vycházet z praxe, pak neúplné rodiny uprchlíků žijících v ČR bývají z drtivé většiny připadů tvořeny rodiči – matkami a dětmi. Často se jedná o ženy, které byly vystaveny domácímu násilí ve své zemi, která jim nebyla schopna poskytnout adekvátní ochranu, či o ženy jejichž manžel zemřel během válečného konfliktu či z důvodu perzekuce v důsledku náboženského či politického vyznání. K tomu se váže právě ona změna rodinné hierarchie, která s ohledem na absenci druhého rodiče-muže přináší často ohrožení základních rodinných funkcí spolu s materiálními, tedy převážně ekonomickými dopady na fungování rodiny jako celku.

¹⁶⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál 2014, s. 11

¹⁶⁷ KOŘA J., TRPIŠOVSKÁ D., VACÍNOVÁ, M. *Sociální psychologie : vybrané kapitoly*. 2. vyd. Praha : UJAK 2013, s. 76

¹⁶⁸ KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči* In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, s. 43

Poměrně výrazným a patrně kulturně podmíněným znakem neúplných uprchlických rodin, kde funkci rodiče zastává žena, je skutečnost, že téměř všechny tyto rodiny vznikly manželským svazkem muže a ženy, a že absence muže je způsobena okolnostmi, které žena mnohdy nemohla svým působením ovlivnit. Přestože svou tezi nemohu potvrdit žádnou komplexní studií, mohu ji opřít alespoň o krátké dotazníkové šetření, které proběhlo na sklonku roku-

-2014 v rámci organizace, v níž působím jako sociální pracovník. Z výsledků dotazníkového šetření vyplynulo, že z celkového počtu 63 dotázaných žen – respondentek celkem 61 odpovědělo, že byly či dokonce stále jsou provdané, nicméně se svými muži nežijí z důvodu rozvodu/rozchodu (32), domácího násilí (9), náboženského vyznání (8), úmrtí (7), jiné (5).¹⁶⁹

Ekonomické zajištění rodiny, vedení domácnosti, výchova a péče o dítě (či děti) je pro osamocenou matku obrovskou zátěží. Matoušek podotýká, že jsou to právě ženy – matky, které jsou nejvíce ohrožené nezaměstnaností.¹⁷⁰ Promítneme-li tento jev do souvislosti s problematikou uprchlictví v ČR, získáme nepříliš šťastný obraz skutečnosti, se kterou se musejí osamocené matky - migrantky potýkat.

Neúplné rodiny, zvláště je-li rodič zastoupen ženou – matkou, bývají jednou ze skupin ohrožených sociálním vyloučením. To je podmíněno jednak ekonomickou nesoběstačností a s ní souvisejícími problémy s dlouhodobou nezaměstnaností, kdy je pro osamělé rodiče, zejména ženy, pečující o nezletilé dítě (děti) velmi obtížné nalézt adekvátní uplatnění na trhu práce.¹⁷¹ A dále pak problémy s bydlením, a vytvořením adekvátního zázemí pro výchovu a péči o dítě (děti).

Z důvodu nedostatečných finančních prostředků, a dále existence socio-kulturních bariér, pro něž je (nehledě na přítomnost jazykové bariéry) velmi obtížné příjem rodiny saturovat jinak, než prostřednictvím výplaty sociálních dávek, často dochází i k omezení kontaktů se společenským prostředím. To se bezesporu odráží nejen na psychickém stavu ženy-matky, ale i na stavu dítěte, které bývá pro nedostatek finančních prostředků (např. na zaplacení volnočasových aktivit) mnohdy izolováno od svého přirozeného okolí. V takových chvílích je rodina odkázána na pomoc jak orgánů

¹⁶⁹ Vlastní zdroj.

¹⁷⁰ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál 2014, s. 90

¹⁷¹ KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči* In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, s. 47

státní správy (Úřad práce ČR), tak na pomoc sítě NNO, které realizují projekty zaměřené právě na rodiny uprchlíků s dětmi a volnočasové aktivity pro matky s dětmi. Dílčí pomoc může v tomto ohledu nabídnout i škola, do které dítě z neúplné rodiny dochází.

Práce s neúplnými rodinami by měla být směřována do roviny přímé materiální pomoci a dále do roviny individuální práce jak s rodičem, tak i s dítětem. Participujícími osobami by měl být sociální pracovník, speciální pedagog a případně psycholog či terapeut.

3.4 Zranitelné skupiny

V kontextu sociální práce s uprchlíky a jejich rodinami jako specifické cílové skupiny, považujeme za důležité zmínit i existenci tzv. „ohrožených“ neboli „zranitelných“ skupin osob. Zranitelnost může být, jak zmiňuje Voutira a kol., pojímána jako „osobní nezpůsobilost jedince odolávat otřesům a ztrátám a překonávat je.“¹⁷² Baštecká se však snaží na zranitelnost nahlížet spíše optikou společenských, ekonomických a politických podmínek, „...které rozdílným způsobem ovlivňují jedince a skupiny,“¹⁷³ a jejich schopnost adaptability.

Vezmeme-li v úvahu obě výše citovaná východiska, můžeme na ohrožené jedince či skupiny nahlížet jako na osoby, jenž mohou vzhledem k nízké rezilienci vůči sociálnímu prostředí snáze podléhat výrazně nepříznivým okolnostem,¹⁷⁴ či sociálně patologickým jevům. To může v konečném důsledku vést k sociálnímu vyloučení těchto jedinců ze společnosti. Není to však pouze míra vlastní odolnosti (rezilience) vůči negativním vlivům a schopnosti zvládat různé krize, či obtížné životní situace, co má určující vliv na zařazení do kategorie zranitelné skupiny.

Zranitelnost v tomto ohledu určují také další aspekty. Výzkumná zpráva Sdružení pro integraci a migraci z roku 2010 vymezuje zranitelnost jako „soustředný

¹⁷² VOUTIRA, E., BENOIST, J., PIQUARD, B. *Anthropology in humanitarian assistance : Network on Humanitarian Assistance*, Volume 4, 2nd ed. Luxembourg, 1998, s. 13
European Communities.

¹⁷³ BAŠTECKÁ, B., a kol. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2005, s. 29

¹⁷⁴ ŠOLCOVÁ, I. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. 1. Vyd. Praha : Grada publishing, a.s., 2009, s. 11

*kruh osobních faktorů (interních), sociálních faktorů a společenských faktorů (externích) jež mohou posílit či naopak oslabit celkový stav jednotlivce.*¹⁷⁵

Z uvedeného tedy vyplývá, že přítomnost či naopak absence zmíněných faktorů může jedinci během integrace v nové zemi napomoci či ještě přitížit. Rezilience, o níž jsem hovořil hned v úvodu této podkapitoly, spadá do faktorů interních, zatímco zdravotní postižení, věk, společenský či ekonomický status, apod., jsou aspekty, řadící se mezi faktory externí.

Přestože se lze v běžné praxi setkat s obsáhlejším výčtem jednotlivých kategorií zranitelných skupin osob-migrantů, uvádím v této práci pouze skupiny tři, se kterými se lze setkat nejčastěji.

3.4.1 Děti

Zranitelnost u dětí – uprchlíků (s doprovodem) je, podle Marxtové, dána jejich často negativními zkušenostmi spojenými s nucenou migrací a integrací v nové zemi, což se může projevit zejména v jejich dospělosti.¹⁷⁶ Klíčovými faktory, které vyplývají již z předchozího textu, jsou:

- ⇒ *věk dítěte,*
- ⇒ *doba pobytu v zařízení SUZ,*
- ⇒ *úplnost × neúplnost rodiny,*
- ⇒ *dostatečné × nedostatečné materiální zázemí,*
- ⇒ *přítomnost zdravotního postižení či omezení vč. psychických poruch,*
- ⇒ *jazyková a komunikační bariéra,*
- ⇒ *národnostní nebo rasová odlišnost (případně kulturní a náboženská odlišnost),*
- ⇒ *ústavní výchova (u nezletilých bez doprovodu).*

Marxtová rovněž konstatuje, že „*zdravý vývoj dítěte záleží na jeho rodinném i společenském prostředí,*“ z toho důvodu se pomoc dětem uprchlíků dělí na tyto tři části:

¹⁷⁵ SIMI. *Zranitelné skupiny v zařízeních zajišťujících cizince : národní zpráva : Česká republika.* [online] 2010 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW:

<http://www.migrace.com/docs/brozura_migrace_13proklad_1ak_1328544430.pdf>

¹⁷⁶ ČÁPOVÁ, Z., MARXTOVÁ, M. *Děti z uprchlických rodin.* Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006, s. 11

1. ***Přímá pomoc dětem*** – působení na dítě ve škole i mimo ní, dostupnost dobrovolnických programů, volnočasových a zájmových aktivit.
2. ***Pomoc dítěti skrze jeho rodinu*** – vytvoření příznivého rodinného prostředí, adaptace na případné nové situace v rodině, související zejména se změnami v rolích jednotlivých členů rodiny a na nové prostředí.
3. ***Pomoc dětem i rodinám skrze jejich komunitu*** – komunita do určité míry nahrazuje rodinám a jejím členům ztracený kontakt s původní zemí, obzvláště bývá oporou pro rodiny, v níž chybí jeden nebo více jejích členů.¹⁷⁷

Velmi ohroženou, či dokonce jednou z nejzranitelnějších skupin, jsou nezletilí uprchlíci bez doprovodu.¹⁷⁸ Podle definice UNHCR z roku 2004 se jedná o „*děti mladší 18 let věku, které se nachází mimo zemi svého původu a které jsou zároveň odloučeny od obou rodičů, popřípadě předchozích zákonných zástupců.*“¹⁷⁹

Zatímco rodiny uprchlíků, navzdory všem nepříznivým okolnostem, zajišťují alespoň částečně svým dětem bezpečné domácí zázemí, výchovu a ve větší či menší míře se snaží saturovat jejich materiální potřeby, děti (nezletilí) bez doprovodu bývají dříve či později umístěni do tzv. „zařízení pro děti – cizince,“¹⁸⁰ na základě předběžného opatření (dle ust. § 452 zákona č. 292/2013 Sb., o zvláštních řízeních soudních). Samotný pobyt nezletilých dětí bez doprovodu na území ČR je upravován v režimu ZoA či ZPC.

Jeřábková v této souvislosti spatřuje rozpor s mezinárodními závazky¹⁸¹ ČR, a to s ohledem na „*až tříměsíční zajištění nezletilého bez doprovodu a až šestiměsíční pobyt*

¹⁷⁷ ČÁPOVÁ, Z., MARXTOVÁ, M. *Děti z uprchlických rodin*. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006, s. 11

¹⁷⁸ JEŘÁBKOVÁ, Z. *Zajišťování nezletilých dětí v ČR*. [online] 16. 12. 2010 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/ZJerabkova_ZajistovaniNezletilych.pdf>

¹⁷⁹ UNHCR. *Program Nezletilí bez doprovodu v Evropě : vhodné postupy a uplatňování práv a zájmů dětí, aktualizované vydání*. [online] 2004 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob/nezletili-bez-doprovodu-a-odloucene-deti/program-nezletili-bez-doprovodu-v-evrope-vhodne-postupy-uplatnovani-prav-a-zajmu-deti-aktualizova.html>>

¹⁸⁰ V současné době jsou v ČR tři taková zařízení: Středisko výchovné péče (SVP) v Praze 4 – Háje, Diagnostický ústav, neboli tzv. „Modrá škola“, rovněž na Praze 4 – Háje a Dětský domov, dětský domov se školou a výchovný ústav „Permon“ ve Vestci – Hřiměždicích.

¹⁸¹ Čl. 3 odst. 1 Úmluvy o právech dítěte

v detenci u nezletilých s doprovodem¹⁸², kde je omezena jejich svoboda a značně limitován všestranný rozvoj jejich osobnosti.“¹⁸³ Přestože Jeřábková pojednává o nezletilých bez doprovodu obecně, a v režimu ZPC, může k jejich zajištění dojít i v případech, kdy se později stanou ŽOMO v režimu ZoA. Následná procedura správního řízení o mezinárodní ochraně pak probíhá principiálně obdobným způsobem, jaký byl popsán v druhé kapitole této práce. V této rovině, jak vyplývá z postupů UNHCR, nesmí být nezletilým bez doprovodu odepřena možnost „azylového řízení,“ obdobně jako by měla být jejich žádost projednána a posouzena v řádném řízení, aniž by byla posuzována například z hlediska „bezpečné třetí země“ či jako „zjevně nedůvodná.“ UNHCR zároveň doporučuje, aby nezletilého bez doprovodu, včetně podané žaloby či kasační stížnosti zastupoval právní zástupce, který bude jak při podání žádosti o mezinárodní ochranu, tak během celého řízení dítěti pomáhat. V tomto ohledu je žádoucí, aby kromě zkušeností v oblasti azylového práva, byl dotyčný právní zástupce i specialistou v zastupování nezletilých dětí.¹⁸⁴

Významným dokumentem, upravujícím problematiku postavení a ochrany nezletilých bez doprovodu je Rezoluce Rady EU z roku 1997, o nezletilých osobách bez doprovodu, které jsou příslušníky třetích zemí.¹⁸⁵ Závazky plynoucí z uvedeného dokumentu jsou pro Českou republiku platné jejím vstupem do EU v květnu 2004. Nezletilí bez doprovodu, kteří se stali ŽOMO by, alespoň v souladu se směrnicí UNHCR rovněž z roku 1997, neměli být zadrženi. K zadržení však často dochází právě ve chvíli, kdy dítě ještě není formálně ŽOMO a na území ČR se zdržuje nelegálně.

Vezmeme-li v úvahu zranitelnost a potřebu zvláštního zacházení, především s ohledem na věk a celkový zdravotní stav dítěte, je zcela nezbytné, aby v azylovém

¹⁸² Zpravidla se týká nelegálně pobývajících migrantů na území, nevylučuje se ale možnost jejich podání žádosti o udělení mezinárodní ochrany.

¹⁸³ JEŘÁBKOVÁ, Z. *Zajišťování nezletilých dětí v ČR*. [online] 16. 12. 2010 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/ZJerabkova_ZajistovaniNezletilych.pdf>

¹⁸⁴ UNHCR. *Program Nezletilí bez doprovodu v Evropě : vhodné postupy a uplatňování práv a zájmů dětí, aktualizované vydání*. [online] 2004 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob/nezletili-bez-doprovodu-a-odloucene-deti/program-nezletili-bez-doprovodu-v-evrope-vhodne-postupy-uplatnovani-prav-a-zajmu-deti-aktualizova.html>>

¹⁸⁵ KOPULETÁ, G. *Analýza : Postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice*. [online] 2009 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <http://docs.opu.cz/Analýza__nezletili_cizinci_bez_doprovodu.pdf>

řízení byla žádosti podané dítětem dána absolutní přednost, s ohledem na jeho nejlepší zájem. Nezletilí bez doprovodu žádající o mezinárodní ochranu, buď v PřS Zastávka u Brna, či v zařízení pro zajištění cizinců v tranzitním prostoru mezinárodního letiště Praha – Ruzyně (dnes Václava Havla) tvoří, jak uvádí Kopuleťá, poměrně velkou skupinu z celkového počtu nezletilých migrantů žijících na území ČR.¹⁸⁶

Po přiznání statusu uprchlíka formou azylu, nebo doplňkové ochrany je nutné zajistit mu trvalé umístění v komunitě. V těchto případech je žádoucí, aby jednotlivé úřady, školská zařízení, zdravotní zařízení, pečovatelské instituce a NNO koordinovaly své snahy o minimalizaci počtu různých úředních subjektů, se kterými je dítě v kontaktu. Dítěti (úměrně k jeho věku a komunikačním schopnostem) je třeba vysvětlit jeho právní postavení a dále kulturu i společenská pravidla hostitelské země.¹⁸⁷ Do doby nabytí zletilosti je dítěti určen opatrovník, který hájí jeho nejlepší zájmy a dbá na to, aby se dítě co možná nejlépe integrovalo do majoritní společnosti.

K dětem – uprchlíkům, a zvláště pak k dětem bez doprovodu je třeba přistupovat obzvláště citlivě, a to vzhledem k jejich věku, k prožitým traumatům, kterými prošly a kultuře, z níž přicházejí. Nezletilí bez doprovodu pobývají v Zajišťovacím zařízení (případně pak PřS) a později, zpravidla na základě předběžného opatření jsou umístěni v Zařízení pro děti cizinců bez doprovodu.

Právní postavení dítěte-migranta, je v ČR třeba odvozovat od ústavního práva. Základními předpisy v oblasti právní ochrany dětí jsou Ústava České republiky a Listina základních práv a svobod.¹⁸⁸ Dalšími významnými právními předpisy, mající výrazný vliv na poskytování sociálně-právní ochrany dětí jsou zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, zák. č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ZoA, ZPC a zákon o rodině, obsažený v zák. č. 89/2012 Sb., občanský zákoník. V oblasti vzdělávání jsou děti – uprchlíci v souladu s ust. § 16 odst. 4 písm. c zák. č. 561/2004 Sb., školský zákon, považovány za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami a žáky se sociálním znevýhodněním. Vzdělávání těchto žáků upravuje i vyhláška č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky č. 73/2005 Sb.).

¹⁸⁶ KOPULETÁ, G. *Analýza : Postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice*. [online] 2009 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW:

<http://docs.opu.cz/Analýza__nezletili_cizinci_bez_doprovodu.pdf>

¹⁸⁷ UNHCR. *Směrnice politiky a postupů při jednání s dětmi bez doprovodu žádajícími o azyl*. [online] 1997 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW:

<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob/nezletili-bez-doprovodu-a-odloucene-deti/jednani-s-detmi-smernice-o-jednani-s-detmi-bez-doprovodu-zadajicimi-o-azyl.html>>

¹⁸⁸ KOPULETÁ, G. *Analýza : Postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice*. [online] 2009 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW:

<http://docs.opu.cz/Analýza__nezletili_cizinci_bez_doprovodu.pdf>

V ČR se se pomocí dětem ohrožených sociálně patologickými jevy zabývá OSPOD, často ve spolupráci s rodinnou či zákonným zástupcem dítěte (příp. opatrovníkem), pracovníky školských a poradenských zařízení, pracovníků pověřených orgánů státní správy a zástupců NNO.

3.4.2 Ženy

Další významnou skupinu zranitelných osob mezi migranty – uprchlíky tvoří ženy. UNHCR zohledňuje potřeby této skupiny s ohledem na často nelehké podmínky procesu nucené migrace, a zvláště pak v souvislosti s důvody, jež k migraci vedly.¹⁸⁹ Ty mohou být v mnoha případech pro ženu traumatizující, už jen z toho důvodu, že je často nucena opustit svou rodinu (v některých případech i děti), či byla vystavena domácímu násilí. Jestliže je těmto ženám později udělena mezinárodní ochrana, bývá pro ně velice těžké se s těmito zážitky vyrovnat, částečně i proto, že přiznáním statusu azylanta či osoby s udělenou doplňkovou ochranou musí přerušit jakýkoliv kontakt se svou zemí, včetně rodinných příslušníků, atd.

Prostředí, kultura a tradice, ze kterých uprchlíci se svými rodinami přicházejí, jsou, jak uvádí Vizinová s Preissem, „...obvykle nejdůležitější právě pro ženy a matky.“ Důsledkem útěku z vlastní země do neznámého prostředí ženy ztrácí své původní role, zázemí rodiny i její ochranu. V nové zemi, jejíž kultura bývá často diametrálně odlišná od kultury vlastní, se pak často hledí na vzdělání a postavení ženy v rodině a společnosti velmi rozdílně.¹⁹⁰

Požadavky a očekávání společnosti, v níž se osamocené ženy – migrantky nacházejí, se tak dostávají do střetu s individuálním souborem hodnot, který si žena ze své rodiny přináší. Reiss tento soubor norem označuje jako „*rodinný kodex*“, jenž určuje to, „*co se má dělat a kdy, to co je správně či naopak špatné.*“¹⁹¹ Z uvedeného lze částečně spatřovat spojitost i s důvody, proč ženy – migrantky přistupují k řešení různých situací odlišně (např. na základě svých zkušeností, podmíněných naučenými či přejatými normami z původní rodiny). Určitý vliv spatřujeme i v historickém vývoji

¹⁸⁹ UNHCR. *Péče o zranitelné skupiny osob : zohlednění zvláštních potřeb.* [online]© 2001– 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z WWW:

<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob.html>>

¹⁹⁰ VIZINOVÁ, D., PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie: Psychologická pomoc obětem válek a katastrof.* Praha : Portál, 1999, s. 106

¹⁹¹ REISS, D. In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny.* 2. Vyd. Praha : Portál 2014, s. 102

společenského poslání a postavení žen a mužů a jejich rolí z hlediska genderu. Masná¹⁹² ve své práci takto hovoří o ženách znevýhodněných na trhu práce, kde vychází z premisy, že ke znevýhodnění na trhu práce u žen dochází zejména v důsledku jejich mateřské role. Toto tvrzení deklaruje například tím, že „zaměstnavatelé upřednostňují mužskou pracovní sílu, pro její větší územní mobilitu a nezátíženost starostmi o domácnost.“¹⁹³ Mimo to lze, jak uvádí Sirovátka, „předpokládat negativní postoj zaměstnavatelů k zaměstnávání žen-matek malých dětí s ohledem na vysokou úroveň nemocnosti dětí do 6 let, a dále rovněž z obavy zastaralé kvalifikace v průběhu rodičovské dovolené.“¹⁹⁴

U žen-migrantek se otázka dostatečné praxe a kvalifikace (nejen v kontextu rodičovské dovolené) jeví jako velmi obtížná. Důvodem je jednak obtížný proces nostrifikace dosaženého vzdělání, ale především pak absolvovaná praxe v konkrétní profesi. Právě omezené možnosti pracovního uplatnění ať již z důvodu nedostatečné kvalifikace, či rodičovství způsobují u žen-migrantek (v globálním měřítku u žen obecně) vysokou míru nezaměstnanosti, což se přirozeně odráží na jejich ekonomické soběstačnosti a ovlivňuje zejména možnosti bydlení, a materiální zázemí, včetně negativního dopadu na dítě (děti), o něž žena pečuje.¹⁹⁵ Z hlediska ekonomické soběstačnosti a provozu rodiny označuje Matoušek s Pazlarovou rodiny s jedním rodičem za „nejvíce ohrožené chudobou.“ Toto ohrožení je dle obou autorů způsobeno tím, že „prakticky všechny nároky rodiny směřují pouze k jediné pečující osobě.“ Zároveň dodávají, že „v čele těchto rodin stojí v ČR i v zahraničí v naprosté většině případů právě žena-matka.“¹⁹⁶

Mimo jednotlivé kulturní rozdíly, transformace rolí a zejména společenské znevýhodnění v oblasti socioekonomického fungování bývají ženy-migrantky často nositelkami různých traumatizujících zážitků, ať už spojených s válečnými konflikty v zemi původu, se smrtí rodinných příslušníků či s domácím násilím. Ženy, které mají v péči nezletilé dítě (děti) bývají často velmi ohrožené nezaměstnaností,-

¹⁹² MASNÁ, A., *Sociální práce s ohroženými skupinami na trhu práce : diplomová práce*. Ostrava : Ostravská universita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, 2014, s. 20

¹⁹³ BUCHTOVÁ, B., a kol. In MASNÁ, A., *Sociální práce s ohroženými skupinami na trhu práce : diplomová práce*. Ostrava : Ostravská universita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, 2014, s. 21

¹⁹⁴ SIROVÁTKA, T., a kol. *Nejistoty na trhu práce*. Boskovice : Albert, 2009, s. 48

¹⁹⁵ Zejména s ohledem na vznik sociálně patologických jevů, sociální exkluzi dítěte ve vztahu k vrstevníkům a prostředí školy, apod.

¹⁹⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál 2014, s. 89–90

-nedostatečným materiálním zázemím a sociální izolací, která často může vést až k sociální exkluzi. Častými faktory, které výše popsaná rizika jen prohlubují, bývají jazyková bariéra, příslušnost k etnické, národnostní popřípadě náboženské menšině, nízká kvalifikace a nedostatečně rozvinuté osobní dovednosti.

3.4.3 Senioři

Řada autorů odborných publikací se v různých rovinách snaží definovat seniory podle určitých společných znaků, často souvisejících se změnou jejich životní role, v důsledku věku a ekonomické produktivity. Kupříkladu Janečková operuje s tím, že „*starý člověk bývá obvykle charakterizován svou příslušností k věkové skupině definované dosažením určitého věku,*“ kdy je tato věková hranice spojována se sociálním statutem důchodce, tedy člověka neaktivního či neproduktivního.¹⁹⁷ Ten obvykle bývá, právě v souvislosti s poklesem produktivity a obtížím při adaptaci na určité změny ve spojitosti s věkem, penzionován.¹⁹⁸ Zároveň velmi častým předpokladem, který Janečková zmiňuje, bývá „*...i zdravotní stav seniorů spojený s involucí, tedy ztrátou funkčních schopností, multimorbiditou a postupnou ztrátou soběstačnosti.*“ Pravdou může být, že takový pohled na stáří, je poměrně stereotypní a podle Janečkové „*nepřináší v zásadě nic nového, naopak pojímá staré lidi jako homogenní skupinu, bez individuálních rozdílů.*“¹⁹⁹ Kalvach s Onderkovou tomuto pojetí naopak oponují tím, že „*samotný princip stárnutí, jenž probíhá individuálně, ať již v biologickém, psychickém, či sociálním smyslu pojímá seniory jako jednu z nejvíce věkem definovaných heterogenních skupin.*“²⁰⁰

Přesto lze stáří nejčastěji vnímat skrze určité změny, v rovině zdravotní, psychosociální a socioekonomické. Dvořáčková hovoří o průniku zdravotních, psychických a sociálních faktorů, následkem jejichž změny může u starších jedinců

¹⁹⁷ JANEČKOVÁ, H. *Sociální práce se starými lidmi* In MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, s. 163

¹⁹⁸ ROČKOVÁ, J. *Postavení seniorů ve společnosti – společnost versus senioři : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Lékařská fakulta, katedra ošetřovatelství, 2009, s. 23

¹⁹⁹ JANEČKOVÁ, H. *Sociální práce se starými lidmi* In MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, s. 163

²⁰⁰ KALVACH Z., ONDERKOVÁ A. *Stáří : Pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetřovatelské praxi*. Praha : Galén, 2006, s. 8-9.

dojít až k sociální exkluzi.²⁰¹ Mezi tyto faktory můžeme nepochybně zařadit pohlaví, celkovou situaci v rodině, a v neposlední řadě i několikrát zmíněné bariéry související s migrací, mezi nimiž bych jako zásadní zmínil nedostačenou znalost českého jazyka, a nedostatečné materiální zázemí včetně sociální sítě kontaktů s vlastní komunitou. Kontext nucené migrace udává problematice osob v důchodovém věku zcela nový rozměr.

U žen i mužů-migrantů hraje klíčovou roli faktor předchozího pracovní uplatnění a praxe, obdobně jako stávající situace na trhu práce. Popovičová v rozhovoru pro Slovo 21 na podzim 2014 uvedla, že „*pokud se žena-migrantka v předdůchodovém věku dostane na Úřad práce, má prakticky minimální šance že najde zaměstnavatele, který by jí zaměstnal.*“²⁰² Přestože převládají názory, že „*stáří zasahuje muže a ženy odlišně, z hlediska statistik vyšší nemocnosti a horšího duševního zdraví žen,*“²⁰³ týká se obtížná zaměstnatelnost v předdůchodovém a důchodovém věku ve velké míře i mužů. Výsledek působí přinejmenším depresivně, zvláště vezmeme-li v úvahu situaci, kdy ekonomicky nesoběstačný jedinec v předdůchodovém věku nemůže dlouhodobě nalézt uplatnění, ať již vinou neznalosti jazyka, či z hlediska kulturně, případně nábožensky podmíněných důvodů. Tito lidé pocházejí často ze zemí, které nemají s ČR uzavřenou bilaterální smlouvu o uznávání doby sociálního pojištění. To dotyčným osobám znemožňuje v ČR pobírat starobní důchod, nehledě na fakt, že samotný institut mezinárodní ochrany znemožňuje osobám, jimž byla udělena kontaktovat svou zemi původu, a to i v situacích, kdy je tento kontakt realizován například Českou správou sociálního zabezpečení, v souvislosti se snahou zjistit „*nárokovost*“ výplaty starobního důchodu a jeho výši.

Jestliže uprchlíci v důchodovém věku nemají nárok na výplatu starobního důchodu, jsou nuceni setrvávat v evidenci Úřadu práce, který však v souladu s ustanovením § 28 zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti, vyžaduje, aby se dotyčný uchazeč pravidelně dostavoval na konzultace, během nichž mu mohou být nabízeny

²⁰¹ DVORÁČKOVÁ, D. *Sociální (exkluze) izolace : Riziko sociální exkluze v domovech pro seniory.* [online] 07. 09. 2009 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z WWW:

<http://www.seniortip.cz/?&module=article&uniqid_article=e7750c2d11b9e3effedfd180dea38fd7>

²⁰² OLJAČA, G. *Ženy na vedlejší koleji – imigrantky v předdůchodovém a důchodovém věku* Bulletin Slovo, 2014, č. 04, s. 10

²⁰³ RENZETI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost.* Praha : Univerzita Karlova v Praze; Karolinum, 2003 In KUBĚNKOVÁ, L. *Znevýhodněný status seniorů : bakalářská práce.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií, 2010, s. 36

pracovní nabídky, bez ohledu na jeho věk. Výjimku tvoří pouze osoby v dlouhodobě nepříznivém zdravotním stavu, které však trvání tohoto stavu musí pravidelně, každý měsíc dokládat. Osobám evidovaným na Úřadu práce, mohou být na základě podané žádosti vypláceny různé typy sociálních dávek,²⁰⁴ které bohužel často tvoří jejich jediný příjem.

Ekonomická nesoběstačnost, a s ní spojené obtíže, jsou bezesporu odvislé od doby pobytu v ČR a sociální sítě kontaktů, jak se členy rodiny, tak členy své komunity. Rovněž zde hrají svou úlohu i zdravotně-biologické faktory a věk. Analýza potřeb osob ohrožených sociální exkluzí a osob v krizi²⁰⁵ udává souvislost především s dlouhodobou nezaměstnaností dosažením věku 50 let. Jako další faktory zmiňuje kulturní rozdíly, nízkou kvalifikaci, sociální původ a přítomnost dluhů (zejména zdravotní či sociální pojištění).

Uprchlíci v předdůchodovém či důchodovém věku žijící v ČR na základě udělené mezinárodní ochrany jsou často ohroženi dlouhodobou nezaměstnaností, která je podmíněna jejich věkem, kvalifikací, pracovními zkušenostmi a jazykovou a kulturní bariérou. Ekonomická nesoběstačnost obzvláště ve spojitosti s dlouhotrvajícími zdravotními obtížemi může vést k sociální exkluzi v podobě totální chudoby, bezdomovectví a s nimi spojenými psychosociálními obtížemi. Přijmeme-li fakt, že na trhu práce je mnohdy s migranty zacházeno v nerovných podmínkách, je třeba rovněž vnímat i ztížené postavení žen-seniorek, které je často spojováno s předchozí péčí o rodinu a její společensky vnímanou rolí „ženy v domácnosti.“ Právě léta strávená v domácnosti se odráží na profesní dráze žen-matek a v neposlední řadě na často propastném rozdílu v otázce finančního hodnocení v kontrastu s muži. Často zásadním znakem u uprchlíků – seniorů je absence výplaty starobního důchodu z důvodu nesplnění doby sociálního pojištění, či z důvodu nemožnosti žádat o starobní důchod v zemi původu.

²⁰⁴ Dávky pomoci v hmotné nouzi podle zák. č. 111/2006 Sb., dávky státní sociální podpory podle zák. č. 117/1999 Sb., či dávky pro osoby se zdravotním postižením podle zák. č. 329/2011 Sb.

²⁰⁵ Jihočeská rozvojová, o.p.s. *Analýza potřeb osob ohrožených sociální exkluzí a osob v krizi*. [online] 2014 [cit. 2015-04-07]. Dostupné z WWW:

<http://www.chanceinnature.cz/files/articles_files/Anal%C3%BDza%20pot%C5%99eb%20osob%20ohro%C5%BEen%C3%BDch%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20exluz%C3%AD%20a%20osob%20v%20krizi_final.pdf>

KAPITOLA 4. Integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou

Ačkoliv většina lidí dokáže svými slovy víceméně vysvětlit, co pojem integrace znamená, z hlediska odborné terminologie se její jednoznačné vymezení a definice jeví jako obtížná, a to i přestože se jí zabývá, jak ve své práci uvádí Románková, „...*hned několik vědních disciplín, od sociologie, přes psychologii, pedagogiku, kulturní a sociální antropologii až po politické a další vědy.*“²⁰⁶ Obecně Románková o integraci hovoří jako o „*procesu sblížení dvou kultur,*“ čímž jí však vztahuje pouze na rovinu akceptace a přizpůsobení se s ohledem na kulturní, názorovou či ideovou diverzitu. Integraci ve své práci hodnotí jako úspěšnou za předpokladu, kdy dojde k plnohodnotnému zapojení jedince (či skupiny), na trh práce a do ostatních sfér společenského života v majoritní společnosti. Ve světle výše uvedeného však odpověď na otázku, co je to vlastně integrace, zůstává, podle Kocourka²⁰⁷ poněkud „*nejednoznačná a rozpačitá.*“ Ve své stati Kocourek vychází z definice Tollarové, interpretující integraci jako „*...proces začlenění jednotlivců či skupin příchozích osob do již existujících struktur přijímající společnosti, skrze systém dostupných socioekonomických, legálních a kulturních nástrojů*“²⁰⁸

S ohledem na uvedenou interpretaci Tollarové, vycházející v zásadě z mnoha obdobných výkladů, zmiňuje Vyhlídal (podobně jako Kocourek) jeden zcela zásadní předpoklad, a to „*existenci takové struktury, respektive celku, do něhož mají být příchozí migranti (v tomto ohledu OMO) integrováni.*“ To by znamenalo, že ideově se v souvislosti s integrací nově příchozích do již existujícího celku, považuje zmíněný celek (majoritní společnost) za zcela soudržný, a tedy již integrovaný.²⁰⁹

²⁰⁶ ROMÁNKOVÁ, G. *Role nevládních neziskových organizací v procesu integrace azylantů v České republice : diplomová práce.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, 2007, s. 24

²⁰⁷ KOCOUREK, J. *Integrace.* [online] 2006 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z WWW: <http://www.jirkoc.cz/thuathienhue/dokumenty/terminologie_integrace.pdf>

²⁰⁸ TOLLAROVÁ, B. *Integrace cizinců v Česku : pluralita, nebo asimilace?* [online] ©2006 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanek.php?id=599>>

²⁰⁹ VYHLÍDAL, J. *Sociální a prostorové souvislosti integrace cizinců v České republice : rigorózní práce.* Brno : Masarykova universita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální politiky a sociální práce, 2013, s. 9

Obecněji pojaté definice, z nichž kupříkladu vychází jednotlivé koncepce integrace cizinců, popisují integraci jako „proces, v jehož průběhu dochází ke sjednocování domácího obyvatelstva a přistěhovalců v jednu společnost. Jedná se o proces dvoustranný, který vyžaduje přizpůsobování ze strany cizinců (migrantů) na straně jedné a vytvoření podmínek pro integraci cizinců (migrantů) v přijímající společnosti na straně druhé.“²¹⁰ Oproti tomu Šišková ve svém vymezení pojmu integrace klade větší akcent na zachování si určité jedinečnosti a osobní autonomie integrované osoby. Integraci vysvětluje jako „soubor snah a akcí, jejichž cílem je včlenění jednotlivce nebo skupiny do nového prostředí nebo nových poměrů, a to bez proměny vlastní identity nebo ztráty specifčnosti.“²¹¹

S ohledem na výše uvedená a v českém diskurzu hojně užívaná vymezení, je integrace vnímána optikou v čase probíhajícího procesu, v rámci něhož dochází k osvojování si nové kultury, včetně jejích sociokulturních, právních a společenských specifik. V kontextu integrace OMO je vymezeno několik základních předpokladů, které pokud integrovaný jedinec či skupina naplní, bude považována za zcela integrovanou. V této souvislosti hovoříme o tzv. „normativních předpokladech“, do kterých jsou podle Tollarové, promítány hodnoty přijímající společnosti. Autorka tak vnímá majoritní společnost ve smyslu makrosociálního prostředí, které tyto předpoklady formuluje, přičemž podle toho, zda a do jaké míry jsou naplňovány, lze hodnotit integraci nově příchozích osob jako úspěšnou či nikoliv.²¹² Mezi základní předpoklady úspěšné integrace lze uvést zejména:²¹³

- ⇒ **Znalost českého jazyka**, jako nástroje pro začlenění do společnosti a rozvoj vzájemných vztahů mezi migranty a majoritní společností, a dále jako klíčový faktor pro získání vzdělání, kvalifikace či přístupu na trh práce – tedy sociální i ekonomickou soběstačnost migrantů (u dětí je znalost českého jazyka předpokladem pro naplnění rovných příležitostí zejména v oblasti vzdělávání)

²¹⁰ Příloha č. 1 k usnesení vlády ze dne 7. července 1999 č. 689 Zásady koncepce integrace cizinců na území České republiky

²¹¹ ŠIŠKOVÁ, T. *Výchova k toleranci a proti rasismu : sborník*. Vyd. 1. Praha : Portál, 1998, s. 198

²¹² TOLLAROVÁ, B. Integrace cizinců v Česku : pluralita, nebo asimilace? [online] ©2006 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanek.php?id=599>>

²¹³ Podle usnesení vlády České republiky ze dne 4. ledna 2012 č. 6 k Postupu při realizaci aktualizované Koncepci integrace cizinců – Společné soužití v roce 2012 (přestože se jednotlivé předpoklady týkají zejména migrantů pobývajících v ČR v režimu ZPC, jsou tyto oblasti integrace podstatné i pro osoby v režimu ZoA.)

- ⇒ **Ekonomická soběstačnost**, kdy je za jeden z předpokladů považována zejména informovanost migrantů svých o právech a povinnostech v souvislosti např. se zaměstnáním, či podnikáním v ČR, a dále finanční soběstačnost v souvislosti s uspokojováním základních životních potřeb a to zejména v oblasti bydlení, péče o rodinu, vzdělávání, aj.
- ⇒ **Orientace v přijímající společnosti**, tedy snaha o maximální možnou informovanost migrantů v oblasti svých práv a povinností, seznámení se s místními poměry a zvyklostmi, podpora soběstačnosti migrantů (snížení míry jejich zranitelnosti).
- ⇒ **Vzájemné vztahy migrantů a majoritní společnosti**, tedy harmonické a bezkonfliktní soužití mezi migranty a většinovou společností, zachování sociální soudržnosti obdobně jako snaha o eliminaci izolace či sociálního vyloučení migrantů. Navazování vztahů a vzájemná komunikace migrantů a majoritní společnosti je nezbytná pro vzájemné porozumění a jejich začlenění do společnosti.

Na integraci uprchlíků (a migrantů vůbec) můžeme nahlížet dvojím způsobem. Jednak jako na určitý a ve své podstatě přirozený proces kulturní a společenské adaptace a to jak přijímající společnosti, tak i integrující se menšiny a zároveň jako na nástroj integrační politiky integrujícího (hostitelského) státu. První rovina by se dala velmi dobře přirovnat k pojmům socializace a akulturace, které jsou hojně užívány například v sociologii. Devízou procesů socializace a akulturace je v tomto kontextu zejména individuální přístup a schopnosti jak integrujícího se jedince, tak jednotlivých zástupců společnosti, která jej přijímá. Druhou rovinu je třeba vnímat spíše optikou koncepční a *multidimenzionální*, což znamená, že k úspěšné integraci je třeba vytvoření určitých podmínek a nástrojů, aby se uprchlíci (potažmo všichni migranti) mohli podílet na všech aspektech ekonomického, sociálního, kulturního, občanského a politického života hostitelské země.²¹⁴

V ČR spadá tato rovina do působnosti Vlády ČR a její integrační politiky skrze OAMP MV ČR. Tato politika se vztahuje na integraci všech migrantů, kteří dlouhodobě

²¹⁴ ROMÁNKOVÁ, G. *Role nevládních neziskových organizací v procesu integrace azylantů v České republice : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, 2007, s. 25

na území ČR pobývají. Barša mimo jiné zdůrazňuje, že „*smyslem integrační politiky je zajištění sociální a politické soudržnosti naší společnosti,*“ proto jsou jednotlivé integrační koncepce zaměřovány na ty potřeby migrantů, „*kteřé jsou ovlivněny zejména s ohledem na kulturní odlišnost, neznalost jazyka a náboženství v kontextu právě s hodnotami a tradicemi hostitelské společnosti.*“²¹⁵ U nucené migrace osob, jimž byla posléze v ČR udělena mezinárodní ochrana, tvoří samostatnou kapitolu „*koncepce integrace uprchlíků,*“ která je realizována prostřednictvím Státního integračního programu (SIP) a jednotlivých projektů NNO, financovaných z velké části skrze EUF.

4.1 Koncepce integrace osob s udělenou mezinárodní ochranou

Pomoc při integraci OMO se jako potřebná začíná objevovat počátkem 90. let 20. století. V tomto období (přesněji od roku 1991) začalo docházet k udělování azylu ze strany tehdejší Československé federativní republiky. Velice záhy však vznikl problém při následném zajišťování bydlení pro ty, jimž byl azyl přiznán. Do roku 1992 bylo sice možné (dle tehdejší právní úpravy) přidělovat byty osobám, jimž byl udělen azyl, nicméně zrušením předpisů, které upravovaly hospodaření s byty v souvislosti s převodem těchto bytů ze státu na jednotlivé obce, ztratil stát možnost přidělování bytů nadále ovlivňovat.²¹⁶

Historie současné koncepce integrace uprchlíků, nazývané jako „Státní integrační program“ (SIP), sahá až k roku 1993, kdy tehdejší Výbor pro uprchlíky a integraci cizinců (od roku 2000 OAMP) připravil tzv. „*asistenční program integrace osob s přiznaným postavením uprchlíka v ČR.*“²¹⁷ Šimáková dodává že „*součástí tohoto programu byla i situační zpráva, v níž byly okresními úřady zmapovány možnosti integrace azylantů.*“ Z příložené zprávy však vyplynuly nepříliš pozitivní závěry. Obce měly ve všech okresech jen omezené bytové možnosti a jejich vlastní postoj k integraci

²¹⁵ BARŠA, P., BARŠOVÁ A. *Přistěhovalectví a liberální stát*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005, s. 11

²¹⁶ ŠIMÁKOVÁ, P. *Právní regulace integrace azylantů : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2007, s. 18

²¹⁷ PARKAN, V., *Integrace azylantů v České republice*. In DYMEŠOVÁ, G. *Sociální práce s uprchlíky : sborník příspěvků v kurzu Sociální aspekty uprchlictví v teorii a praxi*. [online] 2005 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW:

<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/socialni-prace-s-uprchliky-sbornik-prispevku-v-kurzu-socialni-aspekty-uprchlictvi-v-teorii-a-praxi-opu.html>>

azylantů nebyl příliš vstřícný. Přestože program nakonec vláda neschválila, uvolnila na základě Usnesení č. 643, ze dne 17. listopadu 1993 požadované finanční prostředky a zároveň uložila MV ČR, aby vypracovalo instrukce²¹⁸, podle kterých bude zabezpečena integrace azylantů v roce 1994. Stát se v programu mimo jiné zavázal k poskytnutí dotací na opravu bytových fondů v majetku jednotlivých obcí a dále k poskytnutí dotací na rozvoj jejich infrastruktury.²¹⁹

Tento způsob, kterým byly jednotlivé obce motivovány k poskytnutí součinnosti při zabezpečení integrace azylantů, funguje v určitých obměnách dodnes jako Varianta I.²²⁰ Prostřednictvím uzavřené smlouvy s Ministerstvem financí jsou totiž příslušným obcím poskytovány účelově vázané finanční příspěvky na zajištění bydlení azylantů a na rozvoj infrastruktury obce.

Nabytím účinnosti zák. č. 325/1999 Sb., o azylu, ve znění pozdějších předpisů v roce 2000 se program integrace azylantů transformoval na „Státní integrační program“, a dočkal se právní úpravy zakotvené v ustanovení §§ 68 až 70 ZoA. Ta SIP definuje jako „*program zaměřený na pomoc azylantům při jejich začlenění do společnosti,*“ přičemž jeho gestorem je MV ČR.

Dnes je SIP realizován ve čtyřech zásadních oblastech, které byly pro integraci OMO (dříve jen „azylanti“) označeny jako prioritní. Jedná se o:²²¹

- ⇒ *výuku českého jazyka,*
- ⇒ *zajištění nabídky bydlení (Varianta I, IIa, IIb),*
- ⇒ *pomoc při zajištění zaměstnání (rekvalifikace),*

²¹⁸ Instrukce MV ČR ze dne 27. května 1994, č. j.: U-1027/1994, o postupu okresních úřadů při zajišťování integrace osob s přiznaným postavením uprchlíka v České republice, v platném znění.

²¹⁹ ŠIMÁKOVÁ, P. *Právní regulace integrace azylantů : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2007, s. 19

²²⁰ PARKAN, V., *Integrace azylantů v České republice*. In DYMEŠOVÁ, G. *Sociální práce s uprchlíky : sborník příspěvků v kurzu Sociální aspekty uprchlictví v teorii a praxi*. [online] 2005 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW:

<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/socialni-prace-s-uprchliky-sbornik-prispevku-v-kurzu-socialni-aspekty-uprchlictvi-v-teorii-a-praxi-opu.html>>

²²¹ PARKAN, V., *Integrace azylantů v České republice*. In DYMEŠOVÁ, G. *Sociální práce s uprchlíky : sborník příspěvků v kurzu Sociální aspekty uprchlictví v teorii a praxi*. [online] 2005 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW:

<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/socialni-prace-s-uprchliky-sbornik-prispevku-v-kurzu-socialni-aspekty-uprchlictvi-v-teorii-a-praxi-opu.html>>

⇒ vytváření sociálního zázemí v obcích (asistence při integraci do obce).

4.1.1 Státní integrační program v oblasti jazykové přípravy

V jazykové oblasti je SIP realizován odborem celoživotního vzdělávání MŠMT, a to na základě Pokynu ministra školství. Dostatečná znalost českého jazyka je považována za jeden ze základních předpokladů pro úspěšnou integraci OMO do české společnosti. Jednou z hlavních priorit SIP je tedy vytvoření dostatečných podmínek pro ovládnutí českého jazyka, ideálně na úrovni B1. Účast v kurzech je OMO nabízena, pokud se rozhodnou vstoupit do SIP. Výuka probíhá v IAS, kde je zajišťována SUZ ve spolupráci s NNO. U azylantů a osob s doplňkovou ochranou, kteří pobývají mimo IAS jsou kurzy nabízeny MŠMT prostřednictvím smluvního „zajišťovatele.“ Tím bylo do roku 2009 Sdružení občanů zabývajících se migranty (SOZE).²²²

Od roku 2010 jsou kurzy organizovány Asociací učitelů češtiny jako cizího jazyka (AUČCJ). Asociace zajišťuje výuku češtiny momentálně v rámci projektu „Čeština bez hranic,“²²³ který přímo navazuje na předešlé projekty „Česky s přehledem“ a „Brána Češtině otevřená.“²²⁴ Veškeré projekty zaměřené na jazykové kurzy pro OMO jsou spolufinancované z EUF.

Kurzy českého jazyka probíhají v celkem 26 městech po celé ČR, s časovou dotací 2 až 6 vyučovacíh hodin týdně. Kurzy jsou ve většině případů skupinové, avšak v situacích, kdy je to nutné, mohou být i individuální. Časová dotace činí 400 hodin, délka kurzu by tedy neměla překročit dobu 12 měsíců. Kurzy jsou zakončeny závěrečnou zkouškou, o níž je absolventovi vydáno osvědčení, přičemž součástí výuky u OMO jsou, jak uvádí Rakušanová, i prvky tzv. sociokulturního a socioprávního minima. Osvojení si těchto dovedností považují ve shodě se jmenovanou autorkou za předpoklad k úspěšné integraci do majoritní společnosti.²²⁵

²²² SOZE. *Státní integrační program*. [online] neuvvedeno [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: <http://www.soze.cz/?page_id=38>

²²³ AUČCJ. *Čeština bez hranic – komplexní podpora jazykového vzdělávání azylantů na území České republiky EUF 2013–08*. [online] 06. 06. 2014 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: <http://www.auccj.cz/wp-content/uploads/2014/06/AUCCJ_letak_A5_CZ_0115_k02.pdf>

²²⁴ AUČCJ. *Ukončené projekty*. [online] 07. 03. 2015 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.auccj.cz/category/uvod/projekty/ukonceneprojekty/>>

²²⁵ RAKUŠANOVÁ, A. *Český jazyk a azylanti : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 31–32, s. 36

Častým problémem, se kterým se můžeme při realizaci výuky setkat, je nedostatečná motivace OMO účastnit se jazykových kurzů. Nejčastějším důvodem je, že se tyto osoby nacházejí často v existenční tísní, kdy za prioritní považují zejména zajištění své bytové situace a alespoň základního příjmu, byť je tento příjem z drtivé většiny tvořen sociálními dávkami.

Během konzultací v rámci rodinného poradenství často pokládám nově příchozím OMO otázku, zda navštěvují kurzy českého jazyka v rámci SIP. Ve většině případů se setkávám s odpovědí, že nikoliv (nejvíce takto reagují uprchlíci z Kuby, Ukrajiny a Ruska), s odůvodněním že o kurzech nevědí, nemají na ně čas (zvláště matky samoživitelky s nezletilým dítětem - na kurzech není zajištěno hlídání dětí), či docházku přerušili z důvodu stěhování do jiného města, kde o nabídce kurzů nevědí, či se jí ani nezabývají. Zvláštností je že mnoho uprchlíků ani netuší, že se jedná o kurzy v rámci Státního integračního programu (zvláště nově příchozí).

„Já tam nemůžu chodit, dali mi termín úterý a čtvrtek v 9:30. Starší dceru odvedu do školy, a pak jsem doma. Musím se starat o Zhinnat (mladší dcera), je jí 8 měsíců. Nikdo mi jí nepohlídá, já tu nikoho neznám, a na hlídání nemám peníze. Oni ke mně domů nebudou chodit, nemají na to čas. Prý by to tak mohli chtít všichni. Já jsem tam jednou se Zhinnat šla, ale musela jsem pak zase odejít. Brečela, a rušila. Ostatní na mě koukali divně.“²²⁶

Svitlana, 32 let, doplňková ochrana (Ukrajina)

„Na kurz nechodím. Víím, že jsou, ale nevím jak se přihlásit. Stejně bych se nemohl soustředit, čeština je těžká. Vždyť nemáme ani na jídlo, stále čekáme, zda nám pracovní úřad vyplatí nějaké dávky, jak jsme žádali. Staráme se o dceru a syna. Manželka je většinou doma, já si hledám práci. Nikde mě ale nechtějí, a pokud ano, tak bez smlouvy. Jenže já se bojím dělat nelegálně. Teď hledáme i bydlení, majitelka chce byt, kde bydlíme prodat. Prý se jí to nevyplatí pronajímat. Ale moc s náma nemluvila. Říkala, že můžeme bydlet ještě měsíc. Tak hledáme i bydlení.“²²⁷

Eldar, 40 let, azyl (Ukrajina)

Dle mého názoru je rovněž nízká motivace OMO způsobena i tím, že kurzy probíhají v mnoha případech pouze dva dny v týdnu, s časovou dotací 90 minut. Vzhledem k obtížnosti českého jazyka, považuji za vhodnější realizaci intenzivních kurzů, které jsou realizovány například Ústavem jazykové a odborné přípravy Univerzity Karlovy v Praze (UJOP). Zásadním problémem je ale vysoká finanční nákladnost těchto kurzů, kdy se ceny pohybují od 675 do 5140 EUR.

Mimo kurzy českého jazyka, organizovaných AUČCJ, probíhají v rámci SIP různé výukové moduly prostřednictvím projektů jednotlivých NNO. Jako příklad lze

²²⁶ Vlastní zdroj s vlastním překladem během konzultace v zapsaném spolku InBáze (12. 1. 2015)

²²⁷ Vlastní zdroj, přeloženo v rámci konzultace během poradenství v zapsaném spolku InBáze, za pomoci interkulturního pracovníka pro ruský a ukrajinsky mluvící migranty (26. 11. 2014)

uvést kurzy Centra pro integraci cizinců (CIC), které jsou dostupné všem migrantům, pokud o ně projeví zájem. Dalším příkladem mohou být kurzy realizované organizací META, o. p. s., která se primárně soustředí na výuku češtiny pro děti – migranty, bez rozdílu pobytového oprávnění. Podobné kurzy, zaměřené však pouze na OMO realizuje i Poradna pro integraci (PPI) v rámci projektu „*Psychologická a psychosociální podpora při hledání zaměstnání*“.²²⁸

4.1.2 Státní integrační program v oblasti bydlení

SIP v oblasti bydlení doznal za dobu své existence mnoha podstatných změn. Z původní jedné varianty, v níž mají osoby s uděleným azylem možnost získat, nájemní byt v majetku obce (tzv. Varianta I.), se program rozšířil o další dvě varianty. V rámci tzv. Varianty IIa je nyní možné získat státní příspěvek na úhradu čistého nájemného nebo jeho části. Ve Variantě IIb je pak možno provádět úhradu pobytu OMO v zařízeních sociálních služeb.²²⁹

Od 1. ledna 2014 se SIP v oblasti bydlení vztahuje také na osoby s udělenou doplňkovou ochranou.²³⁰ V praxi jsou jednotlivé varianty bydlení vyřizovány na základě podaných žádostí, s jejichž sepsáním v mnoha případech pomáhají pracovníci NNO.

Varianta I.

Žádost je u této varianty psána „volnou“ formou. Je žádoucí, aby zahrnovala popis životní situace, včetně důvody pro něž OMO o tzv. integrační byt žádá. Žádost je následně zaslána OAMP, kde je ve spolupráci s jednotlivými kraji a obcemi vyřizována. OMO má v této variantě možnost získat nájemní smlouvu na obecní byt s jednorázovým příspěvkem státu. Rovněž stát v rámci této varianty přispívá finančními prostředky dotyčným obcím na rozvoj infrastruktury a to v závislosti na počtu OMO, pro které je

²²⁸ PPI. *Nové kurzy češtiny v rámci projektů EUF!* [online] © 2012 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: <<http://p-p-i.cz/Aktuality/Nove-kurzy-cestiny-v-ramci-projektu-EUF/>>

²²⁹ MV ČR. *Azyl migrace a integrace : integrace azylantů*. [online] 03. 02. 2012 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW:

<<http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx?q=Y2hudW09Mg%3D%3D>>

²³⁰ Usnesení vlády České republiky ze dne 30. října 2013 č. 818 o změně usnesení vlády ze dne 14. Května 2008 č. 543, o zabezpečení integrace azylantů a osob požívajících doplňkové ochrany v roce 2008 a v následujících letech, ve znění usnesení vlády ze dne 3. května 2010 č. 321

bydlení skrze tuto variantu zajištěno.²³¹ Úskalím realizace této varianty je obecný nedostatek volných bytů a dále doba, po kterou se žádost vyřizuje.

Varianta IIa

Poskytuje možnost „*příspěvku na úhradu nájemného nebo jeho části*.“ Tato varianta operuje s tím, že si OMO sám aktivně či s pomocí pracovníků NNO vyhledá nájemní byt, jehož vlastníkem je buď obec, či jiná právnická osoba.²³² Poté lze žádat o finanční příspěvek prostřednictvím předepsaného formuláře, který je k dispozici v příloze Usnesení vlády č. 818 ze dne 30. října 2013. Žádost se podává obci, v jejímž správním celku se předmětný byt nachází. Jako přílohu je k žádosti třeba doložit nájemní smlouvu a výpis z katastru nemovitostí. Obec poté může žádat MV ČR o dotaci včetně příspěvku na rozvoj vlastní infrastruktury. Finanční příspěvek následně vyplácí obec přímo majiteli bytu, na který byl příspěvek žádán. Výše příspěvku činí pro 1 – 3 osoby 4 000,- Kč, pro 4 a více osob 5 000,- Kč. Celková podpůrná doba v této variantě činí 36 měsíců.²³³

Přestože je tato varianta integračního bydlení dostupnější, lze se i v tomto případě setkat s mnohdy až neúměrně dlouhou dobou, po kterou bývají žádosti vyřizovány. Zde záleží především na postoji jednotlivých krajů a obcí vůči jejich participaci při integraci OMO. Dalším negativně se projevujícím aspektem při realizaci bydlení v této variantě, je i nízká informovanost mezi OAMP, obcemi a kraji. Tuto roli v současnosti zastávají spíše pracovníci NNO, kteří v oblasti integračního bydlení OMO pomáhají.

Varianta IIb

Žádost je podávána zpravidla z důvodů nepříznivého zdravotního stavu, kdy je OMO nucena setrvat v zařízení sociálních služeb. Žádost se rovněž podává na předepsaném formuláři, obdobně jako u Varianty IIa. Obec na základě podané žádosti

²³¹ UHEREK, Z. a kol. *Analýza státního intergačního programu pro azylanty*. Praha : Akademie Věd České republiky, Etnologický ústav, 2012, s. 67

²³² UHEREK, Z. a kol. *Analýza státního intergačního programu pro azylanty*. Praha : Akademie Věd České republiky, Etnologický ústav, 2012, s. 67

²³³ MHMP. *Azylanti : bydlení pro rodiny azylantů a osob požívajících doplňkové ochrany*. [online] © 2015 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW:

<http://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/zivot_v_praze/bydleni/chci_bydlet/azylante.html>

může poskytnout opakovaný finanční příspěvek do výše až 100 % nákladů za ubytování, stravu a zajištění základních osobních potřeb, v zařízení sociálních služeb. Výplata příspěvku není nikterak časově omezena, nicméně je vázána na platnost mezinárodní ochrany.²³⁴

4.1.3 Státní integrační program v oblasti zaměstnání

V souladu s ustanovením § 98 písm. c) zák. č. 435/2004 Sb., o zaměstnanosti mohou OMO vykonávat na území ČR zaměstnání. Rovněž dle zák. č. 455/1991 Sb., živnostenský zákon a zák. č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník mohou tyto osoby vykonávat samostatnou výdělečnou činnost či podnikat.

K cílové skupině osob ohrožených na trhu práce neodmyslně patří i OMO. Jejich pracovní uplatnění je v ČR mnohdy podmíněno jejich znalostí českého jazyka a dále uznáním jejich vzdělání v ČR. Motejlková však podotýká, že i ti, kteří mají odpovídající jazykové schopnosti, a splňují kvalifikační požadavky, čelí obtížím v souvislosti s pracovním uplatněním, neboť „ochota zaměstnavatelů přijímat do řádného pracovního poměru cizince je v ČR nevelká.“²³⁵

V situacích, kdy se dotyčný jedinec ocitne nezaměstnaný, má právo se evidovat na Úřadu práce ČR (ÚP), jako uchazeč o zaměstnání. V praxi se tak stává u mnoha „uznaných“ uprchlíků. Jako důvod se jeví jejich, často zoufalé postavení na trhu práce, a dále pak skutečnost, že osobám v evidenci uchazečů o zaměstnání hradí stát zdravotní pojištění, nehledě na to, že chybějící příjem ze zaměstnání lze do určité míry saturovat skrze výplatu sociálních dávek. Ta se však řídí příslušnými právními předpisy, které jsou často ze strany úředníků vůči uprchlíkům neoprávněně zpřísnovány.²³⁶ Ačkoliv se

²³⁴ UHEREK, Z. a kol. *Analýza státního intergačního programu pro azylanty*. Praha : Akademie Věd České republiky, Etnologický ústav, 2012, s. 67

²³⁵ MOTEJLKOVÁ, M. *Integrace cizinců s uděleným azylem v České republice*. In DYMEŠOVÁ, G. *Sociální práce s uprchlíky : sborník příspěvků v kurzu Sociální aspekty uprchlictví v teorii a praxi*. [online] 2005 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW:

<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/socialni-prace-s-uprchliky-sbornik-prispevku-v-kurzu-socialni-aspekty-uprchlictvi-v-teorii-a-praxi-opu.html>>

²³⁶ Úředníci často nevnímají rozdíl mezi „azylanty“ a cizinci pobývajících v ČR v režimu ZPC. To se často odráží na neprofesionálním jednání často na hraně zákonných předpisů, zejména pak s ohledem na SR a zákony upravující výplatu dávek pomoci v hmotné nouzi a dávek státní sociální podpory. Administrativní zátěž kladená v tomto případě na uprchlíky (a cizince obecně) je často nepřiměřená a nadbytečná, přičemž spolupráce mezi jednotlivými subjekty státní správy, zejména Úřad práce a OAMP, je v mnoha případech tristní.

tato mnohdy přísná a až represivní opatření ze strany orgánů státní správy, vedoucí k zamezování zneužití systému podpor a sociálního zabezpečení mohou zdát jako potřebná, je třeba brát na zřetel, že situace OMO a jejich rodin bývá často krajně nepříznivá, hraničící s existenčními dilematy.

V průběhu evidence na ÚP lze žádat o pomoc při zprostředkování zaměstnání či rekvalifikace. Přesto zde v rámci SIP plní stěžejní úlohu jednotlivé NNO, které prostřednictvím realizovaných projektů z rozpočtu EUF mohou poskytovat OMO pracovní poradenství a asistenci, případně pak tlumočení při jednání s jednotlivými úřady a institucemi.

SIP, jako nástroj integrace OMO reflektuje v zásadě pouze tři základní oblasti potřeb, které se pro integraci uprchlíků do české společnosti jeví jako nezbytné a klíčové. Je to výše zmíněná znalost českého jazyka, zajištění bydlení a zaměstnanost.

Otázkou, která z praxe posledních let vyplývá, je, zda je SIP skutečně komplexním a účinným nástrojem pro integraci uprchlíků do české společnosti, ve světle skutečností, kdy reálně není schopen reagovat na akutní potřeby integrujících se osob a jejich rodin. Románková trefně přirovnává radikální změnu životního prostředí uprchlíků, jako obrovského zásahu do jejich vlastního života k „těžké operaci.“²³⁷ Ztráta veškerých vazeb, nedostatek či úplná absence finančních prostředků, jazyková bariéra a psychické obtíže spojené s traumatizujícími zážitky ze země původu i otupělost a stagnace vlivem dlouhého pobytu v zařízení SUZ jsou oblasti, se kterými si žádná existující koncepce nemůže poradit. Jsou to zpravidla osobní vlastnosti a schopnosti uprchlíka, které mají velký vliv na to, jak se se svou složitou situací dokáže vyrovnat a jak účinně jí dokáže vlastními silami za využití dostupných zdrojů řešit. V tomto-
-ohledu sehrává významnou roli mezirezortní spolupráce (na úrovni státu a orgánů státní správy a samosprávy) a dále úloha NNO.

4.2 Role státu

Státní instituce se na poli integrace migrantů podílí především koncepčně, přičemž v mezích státní integrační politiky, vystupuje prostřednictvím jednotlivých rolí správních orgánů. Rovněž je úkolem státu prostřednictvím pověřených rezortů alokovat finanční zdroje institucím, které připravují a realizují konkrétní integrační aktivity.

Koncepce migrační a integrační politiky ČR je realizována s ohledem na společensko-hospodářské, politické a kulturní změny. Jelikož záměrem této politiky je

²³⁷ ROMÁNKOVÁ, G. *Role nevládních neziskových organizací v procesu integrace azylantů v České republice : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, 2007, s. 26

„včlenit imigranty do společnosti do takové míry, aby bylo možné jejich postupné zapojení se do společenského života v ČR,“ je úkolem státu, aby se podílel na tvorbě „tolerantní a otevřené společnosti“ skrze veřejné mínění a otevřené tolerantní a nediskriminační jednání.²³⁸ Všem OMO by měla být státem a společností zaručena stejná práva. Stát by měl tedy především přispívat k integraci uprchlíků do společnosti, prostřednictvím vhodných legislativních opatření a dostatečnou informovaností o problematice uprchlictví směrem k veřejnosti, zatímco společnost svým tolerantním a nediskriminačním přístupem.

Integrace cizinců (migrantů) spadá do gesce Ministerstva vnitra (MV ČR), Ministerstva práce a sociálních věcí (MPSV), Ministerstva školství mládeže a tělovýchovy (MŠMT), Ministerstva zahraničních věcí (MZV), Ministerstva zdravotnictví (MZ), Ministerstva kultury (MK) a Ministerstva průmyslu a obchodu (MPO). Přirozeně mají na integrační a imigrační politice největší podíl první tři jmenované vládní resorty.²³⁹ Záležitosti spojené s problematikou uprchlictví a mezinárodní ochrany jsou zcela v kompetenci MV ČR, které je považováno za nejvýše postavený státní orgán s ohledem na azylovou a migrační politiku země. Jednotlivé činnosti MV ČR jsou v kontextu práce s uprchlíky a s ohledem na jejich pobyt a integraci do české společnosti realizovány prostřednictvím OAMP, SUZ a Ředitelství služeb cizinecké a pohraniční policie PČR.²⁴⁰ MPSV a MŠMT se pak rovněž partikulárně podílí na řešení uprchlické problematiky a to zejména v oblastech zaměstnanosti, sociálních služeb a vzdělávání, které je zaměřeno primárně na děti uprchlíků.

S ohledem na činnost státní správy a samosprávy UNHCR komentuje, že je v tomto směru integrace OMO do určité míry zanedbána. To, že se žádný z uvedených orgánů komplexně nevěnuje integraci uprchlíků do české společnosti se dle výroku UNHCR odráží ve všech aspektech života uprchlíků žijících v ČR. Mezi zásadní aspekty, které jsou tímto ovlivněny, zmiňuje UNHCR zejména vysokou nezaměstnanost, neodpovídající bytovou situaci a problémy v otázce sociálního

²³⁸ ECRE (European Council on Refugees & Exiles). *Integrace uprchlíků v Evropě*. [Online]

²³⁹ PŘEDOTOVÁ, A. *Integrace azylantů z pohledu státního a neziskového sektoru v České republice : bakalářská práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2011, s. 19

²⁴⁰ DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 28

zabezpečení (zejména s ohledem na výplatu starobního důchodu).²⁴¹ Zmíněný komentář reflektují samotné plány jednotlivých ministerstev, které se zaměřují spíše na organizační, metodické a právní aspekty realizace integračních koncepcí. V souladu s tím jsou tedy finanční prostředky (do r. 2013 z EUF) využívány důsledněji na realizaci projektů kladoucích si za cíl podporovat integraci uprchlíků do české společnosti. K tomuto se snaží ministerstva využívat potenciálu NNO, které v dané oblasti působí.²⁴²

Evropský uprchlický fond (EUF) je považován za výsledek snah o vytvoření mechanismu, zajišťujícího „rovnováhu mezi členskými státy při vynakládání úsilí v souvislosti s přijímáním uprchlíků a s následky z toho plynoucími.“²⁴³ K tomuto účelu byl zřízen již v roce 2000 Rozhodnutím EP a Rady (ES) č. 2000/596/ES a to na období v letech 2000 – 2004. Fáberová tuto skutečnost označuje jako „první fázi EUF“, přičemž dále uvádí, že lze EUF považovat za „finanční nástroj solidarity mezi členskými státy vytvořeným ES v oblasti svobody, bezpečnosti a práva.“

V současné době dobíhá v rámci „Obecného programu solidarity a řízení migračních toků“²⁴⁴ EUF na období 2008 – 2013, zřízený Rozhodnutím EP a Rady (ES) č. 573/2007/ES ze dne 23. května 2007. Navazuje tak na předchozí fondy, realizované v období let 2000 – 2004 a 2005 – 2007, s cílem „podpořit a povzbudit úsilí členských států při přijímání uprchlíků a vysídlených osob“²⁴⁵ a při nesení důsledků tohoto přijímání s ohledem na právní předpisy Společenství v těchto věcech prostřednictvím spolufinancování.“²⁴⁶

Podrobné informace o Evropském uprchlickém fondu jsou k dispozici v Českém jazyce na webu MV ČR, kde je i vymezena cílová skupina osob, které mohou prostřednictvím Evropského uprchlického fondu podporovány. Obecně jí tvoří uprchlíci, kteří podali žádost o mezinárodní ochranu, a dále pak uprchlíci, jimž byla mezinárodní ochrana udělena a to buď formou azylu, nebo doplňkové ochrany. Zároveň jsou zde uvedeny transparentní informace o příjemcích veřejné podpory, respektive kdo může být předkladatelem projektů, jejichž prostřednictvím je poskytována pomoc vymezené cílové skupině a dále výsledky projektových výzev a řízení. Z fondu jsou dosud realizovány mnohé projekty zaměřené na-

²⁴¹ MIKLUŠÁKOVÁ, M. „Podle mluvčí UNHCR se žádný orgán státní správy komplexně nevěnuje integraci azylantů“ : *O čem se mluví*. Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 8–11

²⁴² PŘEDOTOVÁ, A. *Integrace azylantů z pohledu státního a neziskového sektoru v České republice : bakalářská práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2011, s. 120

²⁴³ FÁBEROVÁ, A. In ŠTURMA P., HONOUSKOVÁ V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví*. 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, s. 78

²⁴⁴ EUROPA. *Evropský uprchlický fond (2008 – 2013)*. [online] aktualizováno 01. 09. 2010 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z WWW:

<http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114567_cs.htm>

²⁴⁵ Vysídlenou osobou se rozumí osoba v dlouhodobě nepříznivém postavení v zemi původu obdobně jako uprchlíci, přičemž na rozdíl od uprchlíků vnitřně vysídlené osoby nehledají ochranu jiného státu, což má za následek že je nelze označit za uprchlíky ve smyslu Ženevské úmluvy.

²⁴⁶ MV ČR. *Evropský uprchlický fond*. [online] © 2015 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/evropsky-uprchlicky-fond.aspx>>

-pomoc ŽOMO a OMO, jejichž garanty jsou v mnoha případech nestátní neziskové organizace, které se danou problematikou dlouhodobě zabývají.

V závislosti na uskutečněném jednání zástupců MV ČR a zástupců Evropské komise v říjnu roku 2013, došlo k rozhodnutí již nenavazovat v létě 2015 na stávající Evropský uprchlický fond a nahradit jej novým, tzv. Azylovým, migračním a integračním fondem (The Asylum, Migration and Integration Fund), který se tak stal součástí stávajícího národního programu ČR na období 2014 – 2020.²⁴⁷

4.3 Role nestátních neziskových organizací

Podle zprávy CVNS (Centrum pro výzkum neziskového sektoru) z roku 2009²⁴⁸ plní NNO v demokratických zemích řadu funkcí a rolí, mezi něž se podle dvojice autorek Boris a Mosher-Williams²⁴⁹ řadí zejména funkce sociální, občanská a ekonomická. Zpráva konstatuje, že konečný výčet rolí a funkcí NNO je daleko rozsáhlejší než jmenované autorky předkládají, přesto se autoři odborných publikací shodují, že NNO působící dle Mezinárodní klasifikace neziskových organizací (International Classification of Nonprofit organizations – ICNPO) plní tzv. „*servisní funkce*“ nejčastěji v oblasti sociálních služeb, zdraví a vzdělávání. Tato servisní funkce spočívá v zajištění a zprostředkování určitých služeb, při jejímž plnění selhává stát, a to jednak z důvodu nedostatku důvěry či nedostatku finančních prostředků k zaplacení služby.²⁵⁰ Salamon a kol. konstatuje, že „...*služby poskytované NNO jsou díky svým vlastnostem dostupné všem, bez ohledu na to, zda za ně bylo zapláceno, či nikoliv.*“²⁵¹ Vyzdvihuje tak v dnešní době běžnou praxi (pomineme-li méně časté fakultativní služby, u nichž mohou být hrazené ze strany klientů její náklady), kdy většina služeb poskytovaných NNO jsou bezplatné.

²⁴⁷ MV ČR. *Nové víceleté období 2014 – 2020: Azylový, migrační a integrační fond.* [online] © 2015 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/nove-vicelete-obdobi-2014-2020.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>>

²⁴⁸ POSPÍŠIL, M., NEUMAYR, M., ŠKARABELOVÁ, S., a kol. *Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti : výzkumná zpráva.* Brno : Společnost pro studium neziskového sektoru, 2009, s. 4

²⁴⁹ BORIS, E., MOSHER-WILLIAMS, R., *Nonprofit Advocacy Organizations : Assessing the Definitions, Classifications, and Data.* [online] 1998 [cit. 2015-04-04]. dostupné z WWW: <<http://nvs.sagepub.com/content/27/4/488.full.pdf+html>>

²⁵⁰ KENDALL, J. *The Voluntary Sector : Comparative perspectives in the UK.* London, New York : Routledge, 2003, s. 92

²⁵¹ SALAMON, L., HEMS, L., a kol. *The Nonprofit Sector : For What and for Whom? Working Paper of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project No. 37.* Baltimore : The Johns Hopkins University Centre for Civil Society Studies, 2000, s. 5

Roli NNO, zaměřujících se na pomoc uprchlíkům, můžeme rozdělit do dvou oblastí. První oblast zahrnuje integrační aktivity realizované například skrze aktuální projekty financované především z EUF. Ty se zaměřují zpravidla na jeden či více klíčových prvků v oblasti integrace (viz Státní integrační program). Druhá oblast pak spočívá v tzv. „advokační funkci.“ Ta podle Salamona a kol. zahrnuje aktivity, jejichž prostřednictvím se „prosazují změny politiky nebo společenských podmínek, slouží jako prostředník mezi jedincem a širším politickým děním či uvádí skupinové požadavky do širšího společenského povědomí a zároveň požadují politické nebo širší společenské změny nejen jménem příslušníků vlastní skupiny ale i jménem celé veřejnosti.“²⁵² Definici advokační činnosti v užším slova smyslu, reflektující současnou praxi v advokátní činnosti NNO na území ČR přinesl Kramer. Ve svém pojetí popisuje advokační činnost jako „...ochranu práv a prosazování zájmů specifických skupin osob,“²⁵³ (v tomto případě uprchlíků), což je v neziskovém sektoru často součástí „poslání a cílů“ jednotlivých organizací.

Jak vyplynulo již z úvodu kapitoly, kde jsem stručně zmínil koncepci integrace cizinců v ČR, „národní integrační politika se v rozhodování jednotlivých aktérů sociální integrace zúročuje prostřednictvím vládních návrhů a opatření, jejichž cílem je podpořit integraci cizinců na území ČR a jejich zařazení do majoritní společnosti.“ Jsou to právě zmíněné čtyři klíčové předpoklady, tedy znalost jazyka, ekonomická soběstačnost, orientace ve společnosti a vzájemné vztahy migrantů a majoritní společnosti, na kterých koncepce integrace cizinců (migrantů) v ČR stojí.²⁵⁴ Uvedenými předpoklady je podle Trboly paralelně vymezován prostor, „ve kterém lze očekávat většinu služeb podpořených aktivitami NNO.“

²⁵² SALAMON, L., HEMS, L., a kol. *The Nonprofit Sector : For What and for Whom? Working Paper of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector Project No. 37.* Baltimore : The Johns Hopkins University Centre for Civil Society Studies, 2000, s. 6

²⁵³ KRAMER, R. M. *Voluntary Agencies in the Welfare State.* Berkley, Los Angeles, London: University of California Press, 1981, s. 212

²⁵⁴ TRBOLA, R. *Funkce a postavení organizací neziskového sektoru v procesu sociální integrace přistěhovalců.* In TRBOLA, R., RÁKOCZYOVÁ, M., (eds.). *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR II. : role zaměstnání a vybraných institucí v procesu integrace.* Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., 2011, s. 75

Při definování role NNO, coby distributora veřejných služeb, vychází Trbola z práce autorů Boswicka a Heckmanna,²⁵⁵ a jejich typologie vymezující čtyři dimenze sociální integrace: strukturální, kulturní, interaktivní a identifikační. K naplnění těchto dimenzí napomáhá právě neziskový sektor, jehož role je v oblasti integrace nezastupitelná. Odráží se totiž v rovině každodenního styku s imigranty – uprchlíky, jejich rodinami, či zástupci jejich komunit, během něhož dochází jak k identifikaci jejich potřeb, tak i k realizaci konkrétní pomoci. Rovněž role NNO v rámci advokační činnosti proniká i do jednotlivých procesů tvorby regionálních a celostátních politik integrace migrantů.²⁵⁶ Obecně tak lze říci, že zatímco role státu zastává funkci koncepční, metodickou a organizační, samotný výkon a průběh integrace leží převážně na bedrech jednotlivých spolupracujících NNO.

V ČR působí poměrně široké spektrum organizací, které se v různé míře zabývají migrací a pomocí při integraci migrantů do majoritní společnosti. Část těchto organizací je sdružena v rámci „Konsorcia nevládních organizací zabývajících se migranty v ČR,“ jehož cílem je podílet se na tvorbě migrační politiky a seznamovat veřejnost se situací migrantů a migrantek v českém i evropském kontextu. V současné době se jedná o celkem 17 členských NNO a 1 člena v roli „pozorovatele“ (úplný seznam všech 18 organizací, včetně kontaktů je uveden v příloze této práce)²⁵⁷

Projekty NNO působících na poli migrační problematiky jsou financované převážně z ESF, EUF, EIF a dalších fondů, zpravidla na základě podaných projektových žádostí (na základě projektových výzev pro daná období). Ty vyhodnocuje a schvaluje MV ČR, které zároveň „přerozděluje“ požadované finanční prostředky. Vzhledem k tomu, že role NNO může být (a často bývá) v odůvodněných případech k postupům MV ČR a případně dalších spolupracujících orgánů státní správy kritická, spatřuji zde určitý střet zájmů a jistou míru nekonceptnosti, zvláště když si uvědomíme, že poslání jednotlivých NNO jsou orientovaná mj. na pomoc při prosazování odůvodněných (oprávněných) zájmů svých uživatelů, které nemusí být vždy v souladu se zájmy MV ČR.

²⁵⁵ BOSSWICK, W., HECKMANN, F. *Social Integration of Immigrants : Contribution of Local and Regional Authorities.* [online] 2006 [cit. 2015-04-04]. dostupné z WWW: <https://eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2006/22/en/1/ef0622en.pdf>

²⁵⁶ TRBOLA, R. *Funkce a postavení organizací neziskového sektoru v procesu sociální integrace přistěhovalců.* In TRBOLA, R., RÁKOCZYOVÁ, M., (eds.). *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR II. : role zaměstnání a vybraných institucí v procesu integrace.* Praha : Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i., 2011, s. 75

²⁵⁷ KONSORCIUM NNO. *Aktuality : O Konsorciu* [Online] © 2015 [cit. 2015-05-14]. Dostupné ke stažení z WWW: <<http://www.konsorciu-nno.cz/>>

V poslední době si lze také všimnout nově vzniklých integračních center,²⁵⁸ jejichž zřizovatelem je SUZ, která je řízena MV ČR (v Praze je zřizovatelem Integračního centra Praha, o. p. s. Magistrát hl. m. Prahy). V této rovině spatřuji jistou konkurenci, kterou tato integrační centra již existujícím NNO činí. Otevírá se tak otázka, zda není záměrem MV ČR, které spoluutváří a v zásadě realizuje migrační politiku České republiky, aby byla práce NNO kontrolovaná a regulovaná, čímž by fakticky došlo k omezení jejich vlastní autonomie, a schopnosti objektivně pracovat s migranty především z lidskoprávního a etického hlediska.

²⁵⁸ V roce 2009 vznikla první integrační centra v Moravskoslezském, Pardubickém, Plzeňském a Zlínském kraji. Integrační centrum v Praze vzniklo v roce 2012.

KAPITOLA 5. Integrace a vzdělávání dětí a žáků – uprchlíků v ČR

V této kapitole se zabýváme tématem integrace dětí z uprchlických rodin, které jsou samy uprchlíky (tj. osobami s přiznaným statutem azylanta, či osoby doplňkovou ochranou, ale i ŽOMO). Jako děti jsou zde chápáni všichni jedinci ve věku do 18 let. Tato část práce je zaměřena zejména na oblast vzdělávání dětí – uprchlíků, jako na jeden z hlavních nástrojů jejich integrace do většinové společnosti. Aby byla tato integrace zdařilá, zmiňuje Mühlpachr potřebu připravenosti škol, pedagogů a v konečném výsledku i širší veřejnosti na přijetí dětí – uprchlíků a jejich rodin jako přirozenou součást společnosti. Integrace v oblasti vzdělávání, by podle Mühlpachra „...měla vycházet ze specifických vzdělávacích potřeb, vztažených na co nejvyšší individuální nabídku podpory.“²⁵⁹

O tom, jak rychle se dokáže dítě adaptovat na život v nové zemi, nicméně rozhoduje celá řada faktorů, o nichž jsem již v různých souvislostech hovořil v předchozích kapitolách. Jako ty stěžejní připomenu rodinné a materiální zázemí, zdravotní stav, úplnost rodiny, role jednotlivých členů a v neposlední řadě schopnost vyrovnávat se se stresem a krizovými situacemi (rezilience). Významnou roli v procesu adaptace hraje bezesporu věk dítěte a přijetí školským zařízením. Věk se může projevit především ve vztahu se snazší identifikací s novou kulturou, díky vrstevníkům (spolužákům, kamarádům) a to včetně přijetí nového jazyka. Doleží zmiňuje, že se „často můžeme setkat názorem, že čím dříve je dítě vystaveno cizímu jazyku, tím lépe.“ Dodává, že i „z praxe mnohdy vyplývá, že děti si cizí jazyk osvojují mnohem snáz než jejich rodiče.“²⁶⁰

Přijetí etnické, kulturní a jazykové odlišnosti by mělo být ze strany škol (popřípadě předškolních zařízení) podle Hájkové samozřejmostí, aniž by docházelo k odsuzování dítěte – uprchlíka jako někoho cizího a nežádoucího. Hájková v této souvislosti zmiňuje pojem „interkulturní pedagogika“, jejímž zájmem jsou právě

²⁵⁹ MÜHLPACHR, P. *Fenomén integrace v kontextu koncepce Vzdělávání světa*. In VÍTKOVÁ, M., (ed.). *Integrativní školní (speciální) pedagogika : Základy, teorie, praxe*. Brno : MSD, spol. s.r.o., 2003, s. 10–12

²⁶⁰ DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 26

„pedagogické reakce na národnostní, etnickou a kulturní diverzitu.“ Interkulturní pedagogiku, jejímž úkolem je „doprovázet a posilovat proces interkulturního dialogu a současně vývoj kultury vlastní,“ chápe Hájková spíše jako „konstitutivní dimenzi pedagogických teorií (a celé vzdělávací praxe vůbec), než speciální pedagogickou disciplínu.“ Ačkoliv z citovaného textu výše vyplývá, že by kulturní a etnická odlišnost neměla být ve vzdělávacím procesu pedagogie posuzována jako synonymum deficitu, objevuje se přesto potřeba, zmíněné kulturně determinované odlišné životní zvyky a způsoby jednání dětí-uprchlíků reflektovat skrze zvláštní přístup pedagogů, kteří ve vzdělávacím procesu přicházejí s těmito dětmi do kontaktu.²⁶¹ V této souvislosti pak hovoříme o speciálních vzdělávacích potřebách ve smyslu zákona č. 561/2004 Sb., školský zákon odst. 1 a odst. 4 písm. c), který mimo jiné zařazuje děti-uprchlíky do kategorie žáků se sociálním znevýhodněním.

5.1 Děti z uprchlických rodin v kontextu sociálního znevýhodnění

Sociální znevýhodnění je (oproti například zdravotnímu postižení) velmi širokým pojmem. Důvodem proč spadá sociální či sociokulturní znevýhodnění do oblasti speciálně vzdělávacích potřeb je vznik či existence určitých překážek, díky nimž nelze standardně rozvíjet vzdělávací potenciál a schopnosti takto znevýhodněných dětí.²⁶² Sociálním znevýhodněním, se dle platného znění školského zákona rozumí „rodinné prostředí s nízkým sociálně kulturním postavením, či ohrožení sociálně patologickými jevy.“ Uvedená definice však předkládá poměrně vágní ustanovení, které lze v různých souvislostech pojímat odlišně. Není ani příliš velkým překvapením, že sociální znevýhodnění bývá často spojováno s představou života romských rodin.²⁶³

Sociální znevýhodnění však (navzdory této lidovým představám o „nepřízpůsobivosti“) souvisí s poměrně širokou škálou příčin sociálního, psychologického, kulturního a ekonomického charakteru. Tyto příčiny nejsou podle

²⁶¹ HÁJKOVÁ, V., STRNADOVÁ, I. *Inkluzivní vzdělávání : Teorie a praxe*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, s. 44

²⁶² UPOL. *Systémová podpora Inkluzivního vzdělávání : katalog pro žáky se sociálním znevýhodněním (pracovní verze)*. [Online] © 2014 [Cit. 2015-04-12] Dostupné z WWW: <<http://katalogy.inkluze.upol.cz/site/wp-content/uploads/formidable/szn-2.pdf>>

²⁶³ ŠVANCAR, R. *Sociálně znevýhodněný neznamená automaticky Rom : Učitelské noviny, 07/2008*. [Online] 2008 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=889&PHPSESSID=e93c22120255d52b25b172615a8022ae>>

Presové, způsobeny tělesným ani mentálním hendikepem, ale souvisí s příslušností ke kulturně či sociálně odlišnému prostředí.²⁶⁴ Podle současné právní úpravy, dané zákonem č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (dále jen školský zákon), nejsou migranti s výjimkou uprchlíků s uděleným azylem či doplňkovou ochranou, či uprchlíků se statutem ŽOMO, považováni za osoby ohrožené sociálním znevýhodněním.²⁶⁵ A to i přesto, že Vyhláška č. 147/2011 Sb., kterou se novelizovala Vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných, v § 1 odst. 6 řadí mezi sociálně znevýhodněné (pro účely vyrovnávacích opatření) i žáky „znevýhodněné nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka,“ mezi které lze řadit všechny žáky – migranty (bez ohledu na jejich pobytový status).

Přestože by se dalo na základě výše uvedeného usuzovat, že do kategorie sociálně znevýhodněných žáků *de facto* spadají všichni žáci – migranti, kteří neovládají v dostatečné míře vyučovací jazyk, školský zákon ani ve svých pozdějších změnách tuto změnu nereflektuje.²⁶⁶ Za sociálně znevýhodněné se tedy, jak už bylo zmíněno i v úvodu kapitoly, považují ve své podstatě pouze migranti pobývající na území ČR v režimu ZoA. Vodičková k tomuto dodává, že „zásadním rozdílem mezi dětmi-uprchlíky a jinými skupinami migrantů je přítomnost různých psychologických bariér (často PTSP), jenž v mnoha případech souvisí s jejich premigrační životní dráhou, nehledě na často nepříznivou situaci rodiny dítěte.“²⁶⁷

Děti – uprchlíci jsou považováni v souladu s ust. § 16 odst. 4 písm. c) zák. č. 561/2004 Sb., školský zákon, za žáky se sociálním znevýhodněním a řadí se tak do kategorie žáků se speciálními vzdělávacími potřebami. Jelikož se těmto dětem vlivem prostředí, nízkému socioekonomickému statusu rodičů a nejistému materiálnímu zázemí často nedostává potřebné podpory včetně mnohdy obtížné spolupráce zákonných zástupců se školou, je třeba v souladu s vyhláškou č. 147/2011 podle §1 odst. 6 těmto dětem-

²⁶⁴ PRESOVÁ, J. *Deficity dílčích funkcí u dětí ze sociálně znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2010, s. 13

²⁶⁵ JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 4

²⁶⁶ zák. č. 49/2009 Sb., a zák. č. 472/2011 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů

²⁶⁷ VODIČKOVÁ, M. *Vzdělávání žáků cizinců : Edukační bariéry specifické skupiny uprchlíků v České republice* In NĚMEC, J., (ed.). *Výzkum a edukace sociálně znevýhodněných žáků : Romští žáci, děti cizinců (uprchlíků), teorie, výzkum, edukační strategie*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012, s. 148

-poskytovat ze strany škol speciální vyrovnávací opatření, zejména v oblasti individuální podpory při výuce a přípravě na ní, využívání speciálně-pedagogických metod a postupů a dále využívání školských poradenských služeb a služeb poradenských zařízení, individuálního vzdělávacího plánu, či služeb asistenta pedagoga. Tato podpůrná opatření lze podle uvedené vyhlášky poskytnout i ostatním žákům – migrantům, vzhledem k jejich nedostatečné znalosti českého jazyka. V této práci však operujeme s premisou, že sociální znevýhodnění v tomto kontextu nelze spatřovat pouze v neznalosti jazyka, ale je třeba na něj pohlížet jako na komplexní jev, podmíněný celou řadou dalších faktorů, jejichž původ spatřujeme právě v nucené migraci.

5.2 Rodinné a materiální zázemí

Budeme-li pohlížet na rodinu, v níž se dítě – uprchlík (příp. děti) nachází, jako na mnohdy jediný nástroj sociálně-interaktivního kontaktu s přirozeným prostředím (jak po stránce jazykové tak i kulturní), dojdeme k závěru, že tento „malý svět“ je pro dítě v mnoha směrech určující, a to jak po stránce emoční, tak i po stránce materiální. Vágnerová popisuje rodiče ve vztahu k dětem předškolního věku jako emočně významnou autoritu. Hovoří o nich, jako o garantech určitého bezpečí, kdy „...dítě přisuzuje svým rodičům téměř všemocnost,“ která se odráží v tom, že si rodiče z pohledu dítěte poradí s jakoukoliv situací. Je to právě „přesvědčení o rodičovské omnipotenci, které slouží dětem jako potvrzení jistoty ve své bezpečí.“²⁶⁸ Přestože jsou tyto představy u dětí postupem času korigovány, lze rodinu z hlediska její dominantní role pojmut jako „strukturovaný celek, jehož smyslem, účelem i náplní je utvářet relativně bezpečný a stabilní prostor a prostředí pro sdílení, reprodukci a produkci života lidí.“²⁶⁹ Procházka spojuje rodinné prostředí s konkrétním prostorem (dům, byt), který rodinu utváří, udržuje a v němž se rodina v průběhu času rozšiřuje či mění. Právě rodinné prostředí podle Procházky ovlivňuje výchovu a socializaci dítěte celou řadou aspektů. Ty jsou tvořeny jednak vztahovými momenty (úplnost × neúplnost rodiny, přítomnost sourozenců) a jednak aspekty materiálními (vybavení domácnosti,

²⁶⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství a dospívání*. 2. Vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2012, s. 225

²⁶⁹ PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny* In PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika : historické kořeny, výchova socializace a prostředí, výchovná prostředí, škola a sociální pedagogika*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2012, s. 101

ekonomická situace rodiny, postavení rodičů ve společnosti, zaměstnanost × nezaměstnanost, aj.).²⁷⁰

5.2.1 Struktura a role v domácnosti

Podle Matouška „rodina jednotlivci umožňuje, aby v ní nalézal oporu, ztotožňoval se s ní a zároveň mu dává svobodu, aby si budoval a zachovával vlastní odlišnost.“²⁷¹ Ve vztahu k dítěti je prostředím, „v němž se dítě učí přizpůsobovat se životu, osvojit si základní návyky a způsoby chování, jež jsou pro danou společnost běžné.“ Procházka v této souvislosti považuje socializaci jako „efektivní nástroj pro následný přechod z rodinného prostředí do širšího světa a úspěšnou orientaci v něm.“²⁷² Změna kulturního a sociálního prostředí následkem nucené migrace však může mít na průběh socializace obrovský vliv, zejména u dětí v předškolním a školním věku. Vágnerová už předškolní věk dítěte považuje za „...určitou fázi přesahu rodiny a to jak vertikálním tak i horizontálním směrem.“ Hovoří nejen o nadcházející školní docházce, ale i o rodinné identitě, kterou dítě ve svém věku vnímá jako samozřejmost. Jestliže však rodina není schopna plnit (ať už z jakéhokoliv důvodu) svou „zabezpečovací“ funkci a být v tomto směru pro dítě zdrojem jistoty a bezpečí, může dojít k narušení socializačního a adaptačního procesu. U dětí školního věku, Vágnerová vyzdvihuje důležitost školy, „jejímž prostřednictvím dítě získává předpoklady k dalšímu společenskému uplatnění“ a kontaktu s vrstevníkem. Rodina podle Vágnerové představuje spíše „bazální sociální a emoční zázemí“ a dítě ovlivňuje spíše vnitřními hodnotami, postoji a nároky na něj (školní výkon, role v domácnosti, apod.)²⁷³

Struktura uprchlických rodin může být různorodá. Může se jednat o mnohačetné, úplné rodiny, či o neúplné rodiny pouze s jedním dítětem, kdy setrvávajícím rodičem bývá zpravidla žena – matka. Častěji se můžeme s vícečetnými rodinami setkat zejména u uprchlíků z východních postsovětských zemí (Čečensko, Kazachstán, Uzbekistán, Kyrgyzstán, Tádžikistán), kde je přítomnost více dětí v rodině zcela běžná.

²⁷⁰ PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika : historické kořeny, výchova socializace a prostředí, výchovná prostředí, škola a sociální pedagogika*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2012, s. 101–102

²⁷¹ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Vyd. Praha: SLON, 2003, s. 83

²⁷² PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika : historické kořeny, výchova socializace a prostředí, výchovná prostředí, škola a sociální pedagogika*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2012, s. 109

²⁷³ VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství a dospívání*. 2. Vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2012, s. 224, 311–312

„Víte, mít šest dětí je u nás úplně běžný, něco jako u vás mít dvě děti. Když má kazašská rodina deset nebo dvanáct dětí je to už hodně. Asi jako kdyby vy byste měl děti čtyři.“

Marta, 27 let, matka 4 dětí, doplňková ochrana (Kazachstán)

Jak jsem již poukazoval v textu třetí kapitoly, v důsledku nucené migrace dochází v uprchlických rodinách k mnoha změnám, které se dotýkají celé řady oblastí. Mezi ty zásadní často patří měnící se struktura rodiny a rolí jejích členů. Rodina není schopna mnohdy plnit své základní funkce, zejména funkci socializační, ochrannou a domestikační. Důvodem, proč tomu tak je může být přítomnost psychosociálních obtíží, jež bývají často spojovány s důvody a průběhem emigrace z vlastní země, neznalosti nové kultury (kulturní šok), obtížná orientace v nové společnosti a dále materiální nedostatek. Zejména ekonomická nesoběstačnost a materiální nouze se odráží jednak v kvalitě bydlení, a dále v uspokojování jednotlivých potřeb členů domácnosti, zejména dětí. Přechod z „*táborového*“ režimu, kdy rodina často několik měsíců až let pobývala v PoS, případně později v IAS, do soběstačného života je náročný a rozhodně se neobejde, jak podotýká Matoušek, bez asistence.²⁷⁴

Jazyková bariéra, a stigma „*cizince*“ se promítají v uplatnitelnosti na trhu práce. U rodin, v nichž jsou přítomni oba rodiče, se stává, že zatímco žena plní svou roli matky a pečuje o děti, muži se v důsledku obtížného postavení na pracovním trhu často uchyluje k nelegálnímu, případně k nestabilnímu (nechráněnému) zaměstnání. Matoušek a kol. v této souvislosti poukazují na dlouhodobou nezaměstnanost mužů jako na společenské stigma, které může často souviset s tím, že muž – otec, je často vnímán v roli toho, kdo rodinu finančně a materiálně zabezpečí, zatímco žena – matka pečuje o domácnost.²⁷⁵

Často se během výkonu buď nelegálního, či jen dočasného zaměstnání (brigády apod.) muži zpravidla snaží přizpůsobit svou kvalifikaci aktuálním požadavkům, které jsou na ně pracovním trhem kladeny. Ve většině případů se to týká zejména rekvalifikací souvisejících s výkonem manuální, řemeslné a dělnické profese (zedník, instalatér, svářeč, elektrikář, řidič, apod.). Rekvalifikace v tomto ohledu zajišťuje

²⁷⁴ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Vyd. Praha: SLON, 2003, s. 146

²⁷⁵ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., a kol. *Podpora rodiny : Manuál pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2014, s. 49

nejčastěji Úřad práce či různé projekty, realizované jednotlivými NNO, jenž se pomocí uprchlíků a jejich rodinám zabývají.

U neúplných rodin bývá situace ztížena tím, že role pečující osoby a zároveň osoby, která rodinu materiálně zabezpečí, náleží zpravidla ženám - matkám. Ostatně nejvíce jsou chudobou ohroženy, jak uvádí Matoušek, právě rodiny s jedním rodičem, přičemž tato chudoba a ekonomická nesoběstačnost se s počtem dětí v rodině jen prohlubuje.²⁷⁶

5.2.2 Socioekonomické zázemí domácnosti

Podle Matouška chudoba „přináší dětem zvýšená rizika a to nejen z hlediska tělesného a duševního vývoje, ale také z hlediska jejich budoucího zařazení do společnosti.“ Dodává však, že „spíše než monetární kritéria chudoby se zkoumá socioekonomický status rodiny (neboli SES) a jeho vliv na dítě.“ Ten totiž mimo finanční zdroje rodiny zahrnuje i zapojení a postavení dospělých členů domácnosti na trhu práce, jejich vzdělání a kvalifikaci, prestiž a moc rodiny v kontextu jejího postavení ve společnosti včetně dalších materiálních zdrojů rodiny, především její zázemí (byt, dům).²⁷⁷

Je samozřejmé, že vliv SES nelze oddělit od dalších vlivů, které do života dítěte vstupují. U rodin uprchlíků se kromě nízkého SES objevují i další faktory, mezi něž se bezesporu řadí kulturní a náboženská odlišnost (zejména u muslimů), vážné psychické problémy (často související s PTSP), apod.

Bylo by mylné se domnívat, že rodiny uprchlíků jsou *a priori* nefunkčními a jejich dospělí členové (rodiče) nejsou schopni vůči dětem plnit emoční, výchovné, materiální a další funkce. Uprchlíky je třeba, jak zmiňuje Matoušek, považovat za svéprávné a silné lidi, schopné se jednak samostatně rozhodovat a zároveň svou rodinu nějakým způsobem zabezpečit.²⁷⁸ Může to být často otázka kulturní zvyklosti, kdy například u vícedětných chudších rodin může Čech říci že „mít tolik dětí aniž bych byl schopen je zabezpečit je nezodpovědné.“

²⁷⁶ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál, 2014, s. 84

²⁷⁷ Tamtéž, s. 83

²⁷⁸ MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Vyd. Praha: SLON, 2003, s. 146

SES uprchlických rodin bývá často nízké, v důsledku nedostatku financí, a nedostatečné kvalifikaci či vzdělání (mnohdy však z důvodu nemožnosti toto vzdělání nostrifikovat).

Paní Anna, původem ze Sýrie²⁷⁹ je matka dvou nezletilých dětí, se kterými žije sama v ČR již více než dva roky. V Sýrii vystudovala v magisterském studijním programu speciálně-pedagogický obor, nicméně vzhledem k tomu, že Sýrie nemá s ČR uzavřenou smlouvu o uznávání vzdělání, musí si pro případnou nostrifikaci vyřídit nejprve tzv. superlegalizaci získaného diplomu. To vyžaduje osobní kontakt se zemí původu, což z titulu „azylanta“ paní Anna nesmí. Vzhledem k specifčnosti jí absolvovaného oboru, by však s největší pravděpodobností nebylo její vzdělání uznáno, vzhledem k obsahové náplni studia a rozdílnosti studijních plánů.²⁸⁰

Jako rizikové faktory v kontextu nízkého SES lze u rodin uprchlíků považovat častou nezaměstnanost a závislost na podpoře státu formou dávek státní sociální podpory, či dávek pomoci v hmotné nouzi, jazykovou bariéru (zejména u rodičů), nedostatečnou kvalifikaci a nedostatek prostředků na rekvalifikaci, psychosociální obtíže a sociální izolaci (nedostatek sociálních kontaktů, což mnohdy závisí na době pobytu v ČR).

5.2.3 Postavení rodičů

Postavení rodičů – uprchlíků v nové zemi je vystavováno mnoha zkouškám a je zpravidla odvislé od jejich schopnosti zvládnout mnohdy složitý proces adaptace na nové podmínky, kulturu hostitelské země, její zákony a společenská pravidla. Dohnalová poukazuje na kulturní odlišnost, různorodou úroveň vzdělání a společenský původ jako na jedny ze zásadních činitelů, které proces adaptace ovlivňují. Jako řada autorů zabývajících se tématem uprchlictví, vychází i Dohnalová ze skutečnosti, že (pomineme-li účelová „azylová“ řízení) *„každý uprchlík měl k emigraci odlišné důvody a v této souvislosti si prošel velmi stresujícím obdobím, což jen zvětšuje jeho zranitelnost a citlivost vůči vlivům prostředí nového.“* Strach z toho, *„co bude dál“* se přirozeně promítá v životě snad každého uprchlíka (ať už mu byla či nebyla přiznána

²⁷⁹ Z důvodů ochrany osobních údajů jsou uvedené názvy a jména zaměněny.

²⁸⁰ Vlastní zdroj.

mezinárodní ochrana). „Ztráta původního postavení ve své zemi a útěk z vlastní země činí z uprchlíků často osoby s nejnižším společenským statutem.“²⁸¹

Je poměrně obtížné jednoznačně definovat postavení rodičů-uprchlíků v hostitelské zemi. Samozřejmostí je, že na každou rodinu je potřeba nazírat individuálně, vzhledem k důvodům emigrace, zemi původu a jejím tradicím, či společenským normám, náboženskému vyznání apod. Společným znakem může být, že se v mnoha případech jedná o rodiny bez počátečních finančních zdrojů, materiálního zázemí a bez odpovědi na elementární otázku, jaká vůbec bude jejich budoucnost. Tyto rodiny, přestože řada z nich mohla během „čekání“ na udělení mezinárodní ochrany strávit v ČR i několik let, mají před sebou mnoho nelehkých úkolů, jež často nemohou vlastními silami a bez pomoci třetích osob zvládnout (buď z důvodu nedorozumění se, či z důvodu neznalosti systému ČR, apod.).

5.2.4 Komunikační procesy v rodině

Komunikace uvnitř rodiny, mezi jednotlivými členy probíhá zpravidla v mateřském jazyce, tedy v jazyce země, ze které rodina pochází. Lze však namítnout, že proces osvojování si nového jazyka (pro všechny členy rodiny) může být právě tímto faktem ztížený. Zatímco děti si často osvojují cizí jazyk poměrně záhy, rodiče musejí vynakládat mnohdy veliké úsilí k tomu, aby byli schopni komunikovat v cizím (českém) jazyce alespoň na základní úrovni.

S otázkou, jak se s osvojením nového jazyka vypořádají, jsou rodiče konfrontováni často hned po samotném příjezdu do ČR, nicméně vzhledem k nejistotě a časté skutečnosti, že ČR pro ně nebyla cílovou zemí, se mohou přijetí nových kulturních a jazykových podmínek do určité míry bránit. Do procesu osvojování si nového jazyka jsou rodiče uvrženi takřka ihned, zatímco děti, jak podotýká Doleží, „často přichází do intenzivnějšího styku s českým jazykem až při nástupu do školních zařízení.“²⁸²

U dětí, narozených v ČR je otázkou, zda mohou být považovány za bilingvní (dvojazyčné), tedy zda si český jazyk osvojovaly paralelně (simultánně) s jazykem

²⁸¹ DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 41

²⁸² DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 23

mateřským, (simultánní bilingvismus) či nikoliv²⁸³ (blíže budu o bilingvistu hovořit v oddílu 5.1.4). Nedostatečná znalost jazyka u rodičů rovněž ztěžuje možnost pomoci svým dětem při zvládnání školních povinností (domácí úkoly, opakování naučené látky apod.), nehledě na v mnoha případech neexistující komunikaci mezi rodiči a školou. Ta nejčastěji probíhá právě skrze samotné děti-uprchlíky, které informace ze školy svým rodičům často tlumočí, což se ale může negativně odrazit na fungování rodiny i na samotném přenosu informací.²⁸⁴

5.3 Integrační a inkluzivní přístupy ve vzdělávání dětí – uprchlíků

Vzdělávání, potažmo školní docházka dětí a mládeže z uprchlických rodin, je (jak uvádí Vodičková) velmi úzce spjata s integrací do hostitelské společnosti.²⁸⁵ V poslední době se v prostředí mateřských a základních škol objevuje stále větší počet dětí migrantů. To sebou přináší otázku, zda jsou školy a školská zařízení připraveny na tento trend adekvátně reagovat prostřednictvím speciálně-pedagogických přístupů, jež by specifika těchto dětí, pocházejících z kulturně odlišného prostředí, zohlednily.²⁸⁶

Přítomnost dětí-žáků, kteří pocházejí z různých částí světa, přispívá k zvyšování různorodosti třídního kolektivu a zároveň klade nové a mnohdy vyšší nároky na pedagogickou práci a její působení a organizaci. V této souvislosti spatřuje Vodičková tři aspekty, které integraci do školního prostředí znesnadňují:²⁸⁷

- ⇒ **Institucionální bariéry** – školy nejsou připraveny na vzdělávání žáků z řad uprchlíků, vyučující neovládají interkulturní kompetence, multikulturní gramotnost spolužáků je na nízké úrovni, rigidní systém řízení o mezinárodní ochraně, časté stěhování žáků v průběhu školního roku mezi zařízeními SUZ.

²⁸³ KOLKOVÁ, J. Bilingvismus (dvojjazyčnost). [Online] © 2015 [cit. 2015-04-18] Dostupné z WWW: <<http://info.edu.cz/cs/system/files/Bilingvismus.pdf>>

²⁸⁴ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, s. 25

²⁸⁵ VODIČKOVÁ, M. *Vzdělávání žáků cizinců : Edukační bariéry specifické skupiny uprchlíků v České republice* In NĚMEC, J., (ed.). *Výzkum a edukace sociálně znevýhodněných žáků : Romští žáci, děti cizinců (uprchlíků), teorie, výzkum, edukační strategie*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012, s.

²⁸⁶ MORGENSTERNOVÁ, M. *Jak se žák adaptuje na cizí kulturu a jaká jsou specifika interkulturní komunikace v prostředí školy* In JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 37

²⁸⁷ VODIČKOVÁ, M. *Vzdělávání žáků cizinců : Edukační bariéry specifické skupiny uprchlíků v České republice* In NĚMEC, J., (ed.). *Výzkum a edukace sociálně znevýhodněných žáků : Romští žáci, děti cizinců (uprchlíků), teorie, výzkum, edukační strategie*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012, s.

- ⇒ **Externí bariéry** – předsudky, stereotypy majoritní (hostitelské) společnosti
- ⇒ **Interní bariéry** – žáci-uprchlíci vyrůstají v jiném sociokulturním prostředí než žáci z majoritní společnosti, mají odlišné vzorce chování, hodnoty, tradice a zvyky které jsou pro jejich domácí kulturu specifické a mohou být od kultury hostitelské společnosti odlišné.²⁸⁸ Velkým omezením je neznalost vyučovacího jazyka, a často i zažité náročné životní situace, kterými byli nuceni projít a s nimiž se musí vyrovnat (PTSP, akulturační stres apod.)

Snahy o postupné odbourávání uvedených aspektů, znevýhodňujících děti z uprchlických rodin se promítají v různých teoriích. Hájková uvádí čtyři základní způsoby, v rámci nichž lze třídní (a vůbec společenskou) heterogenitu pojmout. Jedná se o model separační (segregační); akcentující odlišnost a prosazující oddělené vzdělávání na speciálních školách, model adaptační (asimilační) jenž nehledí na odlišnosti, či dokonce pozitivně diskriminuje znevýhodněnou skupinu a napomáhá tak k splynutí s intaktní, většinovou kulturou (majoritní společností). Integrační model uznává zvláštnost migrantů (uprchlíků) a podporuje jejich kulturní heterogenitu ve snaze dosáhnout harmonického a rovného zacházení, a konečně inkluzivní model, který se snaží vnímat heterogenitu jako přínosnou a obohacující vzdělávací proces.²⁸⁹ U posledního (inkluzivního) modelu zmiňuje Vojtíšková důležitost nejen vztahu pedagogů k žákům, ale „vztahy mezi všemi aktéry, včetně rodičů.“²⁹⁰ V souvislosti s výše popsány modely se nejčastěji hovoří o teoriích integrovaného a inkluzivního vzdělávání.

Pojem integrované vzdělávání vysvětluje Průcha jako „*soubor přístupů a způsobů zapojení žáků se zvláštními vzdělávacími potřebami do hlavních proudů vzdělávání a do běžných škol. Cílem je poskytnout i žákům s těžkými a trvalými zdravotními postiženími společnou zkušenost s jejich zdravými vrstevníky, a přitom respektovat jejich specifické potřeby*“²⁹¹ Průcha patrně vychází z Bürliho definice

²⁸⁸ MORGENSTERNOVÁ, M. *Jak se žák adaptuje na cizí kulturu a jaká jsou specifika interkulturní komunikace v prostředí školy* In JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 37

²⁸⁹ HÁJKOVÁ, V. *Integrativní pedagogika* In VOJTÍŠKOVÁ, K. *Vzdělávání dětí cizinců na pražských základních školách*. Naše společnost 2012, č. 02, s. 10–19.

²⁹⁰ VOJTÍŠKOVÁ, K. *Vzdělávání dětí cizinců na pražských základních školách*. Naše společnost 2012, č. 02, s. 10–19

²⁹¹ PRŮCHA, J. *Moderní pedagogika*. Praha : Portál, 2002, s. 87

pojmu školní integrace, která ji popisuje jako „*snahu o pokud možno společnou výchovu a vzdělávání postižených a nepostižených žáků.*“²⁹² V souvislosti s tím popisuje školní integraci o něco podrobněji Bartoňová, která ji vnímá jako „*snahu o poskytnutí výchovy a vzdělání různých formách dítěti se speciálními vzdělávacími potřebami v co možná nejméně restriktivním prostředí, které však optimálně odpovídá jeho skutečným potřebám.*“ Tyto potřeby pak Bartoňová charakterizuje jako otázku kvality integračního procesu, v rámci něhož se obě strany k sobě přibližují, mění se a vytváří pospolitý a sounáležitý celek.²⁹³

Vedle integrace se však v poslední době začíná stále více prosazovat názor, že speciální výchovné a vzdělávací potřeby má *de facto* každý žák, a že „*inkluzivní pedagogika se zaměřuje na všechny děti ve společné inkluzivní realitě.*“²⁹⁴ V této rovině je pak na pojem inkluze a inkluzivní vzdělávání, třeba nazírat jako na nový a rozsáhlý koncept vedoucí k integraci. O inkluzivním vzdělávání blíže pojednává například Spilková, která o něm hovoří coby o „*spravedlivém a rovném přístupu ke vzdělávacím příležitostem pro všechny děti bez výjimky. Důraz je kladen na solidaritu, pospolitost, spolupráci a vzájemnou pomoc, spoluúčast na vlastním rozvoji, učení prostřednictvím podnětného prostředí a kvalitních učebních situací.*“²⁹⁵

Přestože se může zdát, že výše citované definice pojednávají v zásadě o tomtéž, tedy, že pojem integrace a inkluze tvoří synonymum pro rovný přístup ke vzdělávání, není tomu tak. Zatímco integrace je zaměřena na konkrétní potřeby v tomto případě dětí-žáků s postižením a s tím spojenými aspekty, inkluze je zaměřena na potřeby všech vzdělávaných dětí prostřednictvím vytvoření diferencovaných podmínek, a to v závislosti na jejich vzájemné odlišnosti. Na inkluzi, jako na proces, je třeba nazírat optikou integrace všech žáků do běžné školy, ve spojení se „*zřeknutím se jakékoliv*

²⁹² BÜRLI, A. *Sonderpädagogik international : Vergleiche, Tendenzen, Perspektiven* In BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 27

²⁹³ KOCUROVÁ, M. *Integrace žáků se specifickou poruchou učení*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2001, s.

²⁹⁴ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 27–28

²⁹⁵ LECHTA, V. *Základy inkluzivní pedagogiky* In ŠAFROVÁ, A. In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 77

²⁹⁵ SPILKOVÁ, V., a kol. *Proměny primárního vzdělávání v ČR*. Praha : Portál, 2005, s. 35

*formy etiketování žáků a rozpuštěním speciálních zařízení a speciální pedagogiky.*²⁹⁶

Bližší rozdělení obou pojmů přináší tabulka Kocurové:

Tab. č. 2: Vztah pojmů integrace a inkluze

Integrace	Inkluze
Potřeby jedince s postižením	Potřeby všech vzdělávaných osob
Expertizy specialistů	Expertizy běžných pedagogů
Speciální intervence	Dobrá výuka pro všechny
Prospěch integrovaného žáka	Prospěch všech žáků
Dílčí změna prostředí	Celková změna školy
Zaměření na žáka s postižením	Zaměření na skupinu a školu
Speciální programy pro žáka s postižením	Celková strategie pedagoga
Hodnocení žáka expertem	Hodnocení pedagogem, zaměření na vzděl. faktory

Zdroj: KOCUROVÁ, M. *Integrace žáků se specifickou poruchou učení*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2001, s. 137

Filosofie inkluzivního vzdělávání by se dala označit jako „*reakce na stále se zvětšující se diverzitu ekonomických a sociokulturních trendů v neustále se měnící společnosti.*“ Bačáková tyto trendy spatřuje ve „*všudypřítomné heterogenitě, jež byla vždy charakteristikou školského (vzdělávacího) prostředí, především pak z hlediska genderu, rodinného zázemí, ekonomické situace, schopností, zkušeností dětí apod.*“²⁹⁷

Ačkoliv Bačáková přiznává, že tento jev není nikterak nový, má podle ní diverzita žáků na základních školách vzrůstající tendenci, právě v důsledku zvětšující se mezinárodní migrace.

Přestože se pozice tzv. úplné inkluze, jak o ní hovoří například Bartoňová s Vítkovou, běžně neujala, užívá se pojem inkluze či inkluzivní vzdělávání často ve významu, kdy je třeba „*poukázat na potřebu rozšíření integračních procesů a na realizaci optimální integrace pro každého žáka se speciálními vzdělávacími potřebami*

²⁹⁶ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 16

²⁹⁷ BAČÁKOVÁ, M. *Inkluzivní praxe ve vzdělávání dětí-uprchlíků : disertační práce*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra speciální pedagogiky, 2011, s. 37

v praxi,“ včetně žáků sociálně znevýhodněných, mezi něž se žáci-uprchlíci z díkce školského zákona řadí.²⁹⁸

Ve světle vzestupných tendencí vzhledem k diverzitě mezi žáky na českých školách, zůstává podle Bačákové „*populace učitelů výrazně homogenní*.“ Výsledkem jsou nejrůznější problémy, jejichž příčinou bývá často omezené spektrum kulturních zkušeností učitelů. Bačáková uvádí, že „*mezi pedagogy často panují názory, že inkluze je směr odsouzený k zániku*,“ přičemž jako často se opakující stížnosti řadí:²⁹⁹

- ⇒ *studenti se SVP příliš odvádí pedagogovu pozornost, čímž poškozují ostatní děti s vyšším potenciálem k úspěchu,*
- ⇒ *vzdělávání dětí se SVP vyžaduje speciální dovednosti,*
- ⇒ *učitelé nejsou vyškoleni na práci s dětmi se SVP,*
- ⇒ *nedostatek podpůrných opatření,*
- ⇒ *příliš velký počet žáků ve třídě.*

Příčinou uvedených stížností může být podle Průchy do jisté míry i skutečnost, že „*naprostá většina současných učitelů a ředitelů škol s výjimkou snad těch nejmladších, prožila svá vlastní školní léta v období, kdy se migranti na školách vyskytovali jen velmi zřídka*.“³⁰⁰ Totiž absence zkušeností z vzájemné interakce se spolužáky – migranty se může zcela jistě odrážet na mnohých problémech a komplikacích, zvláště v situacích, kdy je třeba žáky-migranty (v tomto ohledu uprchlíky) zařadit do hlavního vzdělávacího proudu a zároveň jim věnovat takovou podporu, aby byl vyrovnán jejich hendikep.³⁰¹

Budeme-li vycházet z aktuálních trendů v oblasti inkluzivního vzdělávání, kladoucích si za cíl u žáků – migrantů maximálně přispět do jejich procesu integrace v majoritní společnosti skrze školské prostředí, dojdeme k závěru, že je třeba, na shora uvedený výčet nejčastějších „*stížností*“ adekvátně reagovat. Na otázku, jak mají pedagogové reagovat v případě kontaktu s dítětem-žákem, které má kořeny v jině

²⁹⁸ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 16

²⁹⁹ BAČÁKOVÁ, M. *Inkluzivní praxe ve vzdělávání dětí-uprchlíků : disertační práce*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra speciální pedagogiky, 2011, s. 37

³⁰⁰ PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova : příručka (nejen) pro učitele*. 2. Vyd. Praha : Triton, 2011, s. 74–75

³⁰¹ Zejména se jedná o hendikep kulturní a jazykový.

kultuře odpovídá ve svém příspěvku³⁰² Morgensternová. V něm uvádí, že pedagog by měl být schopen v kontaktu s dítětem i jeho rodiči projevit interkulturní senzitivitu, a zároveň by měl být kulturně empatický. Empatie je žádoucí a zcela na místě, obzvláště v situacích, kdy rodina a zejména dítě má negativní či traumatizující zkušenosti s migrací a nové prostředí hostitelské země v tuto chvíli nepovažuje za bezpečné. Zároveň považuje za nutné, aby pedagog (potažmo škola) jevila zájem o získání co možná nejvíce informací o zvyklostech v dané kultuře dítěte, o tom co je pro dítě a jeho rodinu přípustné a co nikoliv, čímž je možné předejít řadě konfliktů a případných nedorozumění.

Určité informace o kultuře dotyčného dítěte by měly být známy i jeho spolužákům ve třídě. Přijmutí dítěte z uprchlické rodiny v třídním kolektivu považuje Morgensternová spolu s řadou dalších autorů za klíčové. Dodává, že „pedagog by měl žáka-uprchlíka podporovat v jeho adaptaci a zároveň udržovat kontakt s rodiči, a pomoci jim zapojit se do celého procesu.“

Výzkumné závěry Bačákové předkládají závažné nedostatky zejména v oblasti podpůrných opatření, pro ty, kteří je potřebují, neuspokojivou komunikaci mezi školou a rodinami spolu s nedostatečnou kvalifikací pedagogů a celkovou rigiditu školského vzdělávacího systému, jenž není schopen reagovat na potřeby žáků-uprchlíků, kteří se potýkají s řadou, pro nás méně obvyklých problémů. Mimo jiné výsledky Bačákové jasně ukázaly, že ačkoliv děti z uprchlických rodin (a migranti obecně) mají právo na účast v českém vzdělávacím systému, nejsou tyto potřeby zcela naplněny. Zejména se jedná o oblast rovného přístupu, podpory a účasti v poradenském systému.³⁰³

Vzdělávání dětí a žáků z uprchlických rodin (potažmo všech migrantů) vyžaduje kombinaci integračních a inkluzivních přístupů ze strany škol a jednotlivých pedagogů. V této souvislosti je téma inkluzivního vzdělávání v českém vzdělávacím systému zastřešujícím přístupem ke vzdělávání dětí-žáků z odlišného kulturního prostředí a s omezenou komunikační schopností ve vyučovacím jazyce. Principy na kterých inkluzivní přístupy ve vzdělávání stojí, mohou fungovat pouze v případě, kdy škola vytvoří konkrétní opatření pro podporu žáků a pedagogů. Teprve tehdy se může stát ideálním místem pro formování kvalitních interpersonálních vztahů a může mít vliv na celkový rozvoj všech žáků (tedy i těch českých).

³⁰² MORGENSTERNOVÁ, M. *Jak se žák adaptuje na cizí kulturu a jaká jsou specifika interkulturní komunikace v prostředí školy* In JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 37–38

³⁰³ BAČÁKOVÁ, M. *Inkluzivní praxe ve vzdělávání dětí-uprchlíků : disertační práce*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra speciální pedagogiky, 2011, s. 141

Způsoby jak přistupovat k inkluzivnímu pojetí vzdělávání na českých školách spočívají například v diferencovaných výukových metodách za pomoci využití pedagogických asistentů a v postupném procesu systematické podpory při osvojování češtiny na komunikativní úrovni, včetně vizualizace učiva, názorných ukázek apod. Ačkoliv neexistuje žádný jednotný návod na integraci dětí-žáků uprchlíků (a migranti obecně) je třeba ke každému přichozímu dítěti přistupovat individuálně, ale zároveň jej maximálně podpořit, aby se mohl co nejrychleji zařadit mezi ostatní spolužáky.

5.4 Interkulturní komunikace

Interkulturní komunikací je označována „komunikace mezi lidmi s natolik odlišným kulturním zázemím, kdy má tato odlišnost zásadní vliv na jejich komunikaci.“³⁰⁴ Jestliže dochází k situacím, kdy komunikující osoby nechápuou význam toho, o čem komunikují, postrádá taková komunikace význam. Interkulturní komunikace jako vědní obor se snaží popsat komunikaci mezi lidmi v souvislosti s jejich vlastní kulturou. Jako interdisciplinární obor vychází interkulturní komunikace z mnoha dalších disciplín, především pak ze sociolingvistiky, lingvistiky, interpersonální komunikace, etnografie komunikace a v neposlední řadě z kulturní komunikace, antropologie a sociální psychologie.³⁰⁵

Průcha spatřuje roli interkulturní komunikace ve vztahu k začleňování (akulturaci) imigrantů, coby nositelů jedné kultury do společnosti hostitelské země, jejíž kultura je odlišná, jako zcela zásadní a nezastupitelnou. Podotýká, že „bez interkulturní komunikace nemohou procesy akulturace probíhat.“³⁰⁶ Samotný proces akulturace je třeba v obecné rovině vnímat jako proces zcela běžný. Ačkoliv jsou v českém prostředí problémy akulturace imigrantů v souvislosti s interkulturní komunikací nedostatečně zkoumány, je této oblasti určitá pozornost věnována právě v rovině pedagogické a to zejména s ohledem na vzrůstající počet dětí-žáků z uprchlických rodin. Potřeba vzdělávání těchto dětí v českém jazyce (vycházející z faktu, že vyučovacím jazykem na veřejných ZŠ i SŠ je čeština) naráží na nedostatek kvalifikovaných pedagogů, kteří by vyučovali češtinu jako cizí (druhý) jazyk. Celému procesu rovněž nepřispívá ani to, že

³⁰⁴ SAMOVAR, L. A., PORTER, R. E., MCDANIEL, E. R. *Communication between cultures*. 6th edition. N.Y. : Wadsworth, 2007, s. 32

³⁰⁵ JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 7

³⁰⁶ PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, s. 56

rodiče těchto žáků nejsou mnohdy schopni se školou adekvátně komunikovat (což platí oboustranně), neboť i oni ovládají český jazyk povětšinou na nedostatečné úrovni.³⁰⁷

Interkulturní komunikace, jako vědní disciplína zabývající se komunikačními procesy napříč jednotlivými kulturami, vnímá aktéry komunikačního procesu v pozici zástupců své vlastní kultury, přičemž je-li tato odlišná, mohou být rovněž odlišné i jejich zprávy, sdělení a cíle, či postoje. Implementací této roviny do českého školního prostředí lze vnímat často nerovné postavení dětí – uprchlíků ve vztahu ke svému okolí, zejména třídnímu kolektivu a učitelům z hlediska výuky. Pro úspěch interkulturní komunikace ve školství považuje Janebová za nezbytné ji propojit s integračními a zejména inkluzivními trendy včetně multikulturní výchovy. S ohledem na to jak děti – uprchlíci mohou vnímat české školní prostředí, zmiňuje Janebová teorii sociálního konstruktivismu založeného na odkazu J. Dewey (ho) a L. Vygotského. Ta totiž spojuje všechno, co jednotlivci dělají se širším sociálním kontextem. Jazyk v této rovině hraje zásadní roli ve způsobu jakým sobě i druhým vytváříme mentální obraz vnějšího světa.³⁰⁸ Tato myšlenka vychází z premisy, že vše co děláme, jakým způsobem jednáme a jak se prezentujeme, vytváří v očích migrantů naší kulturu, tedy kulturu lidí hovořících stejným jazykem. Přirozenou součástí těchto jevů jsou i migranti (bez ohledu na jejich status), a naše interakce s nimi.

Ačkoliv existuje v interkulturní komunikaci mnoho různých typů bariér, které mohou porozumění, či jednání mezi komunikujícími partnery v různé intenzitě ztěžovat, působí tyto bariéry podle Průchy v závislosti na dvou níže uvedených faktorech.³⁰⁹

1. ***míra vzájemné odlišnosti kultur***, kde platí že, čím větší je kulturní odlišnost partnerů, tím větší je pravděpodobnost výskytu komunikačních bariér,
2. ***jazyk (či jazyky), jenž jsou v interkulturní komunikaci užíván***, tj. existence tzv. zprostředkujícího jazyka, či naprostá odlišnost jazyků obou komunikujících stran.

První faktor, založený na určitých předsudcích a postojích společnosti vůči příslušníkům různých etnik, národů, rasových či národnostních menšin, včetně situací,

³⁰⁷ PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, s. 55–56, 59

³⁰⁸ JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 8

³⁰⁹ PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, s. 63

kdy tyto obsahují mnohdy negativní hodnocení či diskriminační prvky, je veskrze považován za trvalý, přenášený z generace na generaci. Oproti tomu jazyk bývá faktorem subjektivním, dočasným a ovlivnitelným. Zatímco tedy v obecné integrační rovině by bylo věci polemiky, které z uvedených faktorů hraje primární roli, lze v souvislosti se vzdělávacím procesem na českých školách za hlavní příčinu problému v interkulturní komunikaci označit právě neznalost jazyka hostitelské země.³¹⁰

Jako zprostředkující jazyk pro imigranty původem převážně z Kuby, Íránu, Saudské Arábie, Sýrie, Afriky apod., by se dala označit angličtina. Naopak pro imigranty z postsovětských zemí je tímto zprostředkujícím jazykem ruština. Znalost obou jazyků je však v dnešní době nepříliš častá, a pokud ano, tak ne na adekvátní komunikační úrovni. U imigrantů, kteří nejsou zvyklí běžně hovořit anglickým jazykem (často Kuba, či arabské země), může být komunikace byť v tomto „zprostředkujícím jazyce“ rovněž obtížná.

Vrátíme-li se k úskalím, jež sebou přináší vzdělávání dětí-žáků z uprchlických rodin na českých školách, je třeba říci, že zprostředkující jazyk může zpočátku sice ulehčit komunikaci mezi školou a rodiči, případně mezi školou a dítětem, nicméně nelze jím nahradit znalost češtiny, coby jazyka hostitelské společnosti. Osvojení si češtiny jakožto cizího jazyka přináší dětem-žákům z uprchlických rodin určitý druh emancipace, či jakéhosi zplnomocnění. Čeština totiž v tomto ohledu neslouží jako pouhý nástroj k zvládnutí školního učiva, nýbrž jako prostředek vedoucí ke snazší integraci do nového prostředí. Janebová uvádí na příkladu, že „do doby, než se dítě naučí komunikovat v českém jazyce, tak většinou mlčí. V kolektivu, ve vyučování či na hřišti a vlastně téměř všude tam, kde je v interakci s někým jiným než se svými rodiči, či zástupci své vlastní komunity.“³¹¹ Častý a kvalitní kontakt s novým jazykem má pro dítě, které jej neovládá, obrovský význam. Jestliže však prostředí, v němž vyrůstá, není dostatečně podnětné, má dítě často méně příležitostí k rozvoji svých řečových schopností, což se ve výsledku odráží na jeho schopnosti vyjadřovat své myšlenky slovy. Důsledkem toho je, že tyto děti (a ani jejich rodiče) do doby, než se naučí komunikovat v českém jazyce, nemají stejnou možnost dorozumění, uplatnění či ovlivnění okolního prostředí a jeho dění. Zároveň nemohou vyjadřovat své myšlenky

³¹⁰ PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, s. 64–65

³¹¹ JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 28

slovy, naslouchat a odpovídat adekvátně na otázky druhých. Z práce Kropáčové vyplývá, že „*tato verbální omezenost má za následek kognitivní omezení, neboť bez odpovídající jazykové způsobilosti lze jen stěží rozvíjet schopnost uvažování.*“³¹²

Z uvedeného lze usoudit, že jazyk je potřeba vnímat jako prostředek k verbalizaci svých dosavadních zkušeností, názorů a pohledů na věc a především svých potřeb. Zároveň, podle Janebové, „*znalost jazyka poskytuje přístup k informacím ve vztahu k právům a povinnostem cizinců (migrantů) a napomáhá tak zastávat v hostitelské společnosti roli rovnocenného partnera.*“³¹³

Často chybným přístupem učitelů, v jejichž třídě se nachází žák – migrant, bývá to, že ve větší či menší míře požadují, aby se tento žák přizpůsobil většině (asimiloval se). Tento fakt je popisován v mnoha výzkumech, jejichž autoři přisuzují zástupcům dominantních kultur určitou tendenci se domnívat, že jeho (či její) pravidla komunikace jsou normou a tudíž se ostatní musí přizpůsobit.³¹⁴ Tato teze se dá zcela jistě promítnout i do dalších rovin, nejen těch komunikačních. Samotný proces učení se novému jazyku bývá často odvislý na aktivitě rodičů a jejich ochotě věnovat se dítěti, nicméně toho lze dosáhnout jen ve chvíli, kdy rodiče sami používají jazyk na „vyšší úrovni“ než dítě, tedy používají rozvinuté věty a bohatou slovní zásobu. V tomto jazyce s dítětem komunikují, čtou mu a dávají odpovědi na jeho otázky. V opačném případě, kdy rodiče jazyk neovládají, či sami mají pouze „chudé a omezené“ vyjadřování, je potřeba dítěti poskytnout pomoc a podporu zvenčí, prostřednictvím školy, jazykových kurzů, případně doučování.³¹⁵

5.5 Bilingvismus

5.5.1 Definice a pojetí bilingvismu

V obecné rovině je pojem *bilingvismus* (z lat. bilingualism) užíván u jedinců, kteří mají schopnost užívat dvou jazyků (dvojjazyčnost).³¹⁶ Často se však lze setkat s názorem, že skutečný a celistvý význam pojmu se mnohdy liší podle výkladu jednotlivých autorů, podle sociálních a kulturních podmínek, za kterých je jev zkoumán

³¹² KROPÁČOVÁ, J. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006, s. 41–42

³¹³ JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, s. 8, 30

³¹⁴ Tamtéž.

³¹⁵ KROPÁČOVÁ, J. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006, s. 40, 46

³¹⁶ CZECH KID. *Bilingvismus*. [Online] 30.03.2007 [cit. 2015-04-25] dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1000.html>>

a v neposlední řadě i podle rozvíjených vědních oborů.³¹⁷ Boeckmann toto komentuje slovy: „*abychom si situaci vyjasnili hned od počátku: za 50 let zkoumání dvojjazyčnosti se nepodařilo vytvořit všeobecně platnou definici bilingvismu. Nebylo to ani možné, neboť zkoumání dvojjazyčnosti probíhá za nejrůznějších sociálních, situačních a kulturních podmínek.*“³¹⁸

Zatímco zahraniční autoři se bilingvistice věnují s poměrnou intenzitou, česká odborná literatura včetně té slovenské, věnuje problematice výrazně menší pozornost. Kropáčová ve své monografii zmiňuje v této souvislosti dva české autory, kteří se bilingvistikou zabývají: v kontextu s bilingvistikou u dětí jmenuje profesora V. Příhodu, který v dané oblasti podnikl terénní výzkum, a profesora S. Jelínka z Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze, jenž se bilingvistice věnoval v několika odborných příspěvcích.³¹⁹ Avšak ani z prací uvedených autorů nevyplývá jeho jednoznačná definice uchopitelná alespoň v českém prostředí.

Jelikož lze na bilingvistiku stále nahlížet optikou mnoha pojetí a názorů včetně odborných definic, které se v určitých místech vzájemně prolínají či doplňují, budu v této práci vycházet z definice, uvedené v pedagogickém slovníku autorů Průcha, Walterové a Mareše. Ta chápe pojem bilingvistika jako „*...obecnou schopnost jedince mluvit dvěma jazyky. V přesnějším psycholingvistickém vymezení, je bilingvistika druh komunikační kompetence, umožňující realizovat různé komunikační potřeby pomocí jak prvního, tak druhého jazyka.*“³²⁰ Uvedené vymezení bilingvistice koresponduje s definicí F. Grosjeana, charakterizující jej jako „*správné a pravidelné užívání dvou či více jazyků,*“³²¹ i pojetím uznávaného slovenského odborníka J. Štefánika, jenž bilingvistiku pojímá coby „*...schopnosť alternatívneho používania dvoch (alebo viacerých) jazykov pre komunikáciu s ostatnými v závislosti od situácie a prostredia, v ktorom sa táto komunikácia uskutečňuje, charakterizuje jazykové vedomie u*

³¹⁷ KROPÁČOVÁ, J. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006, s 17

³¹⁸ BOECKMANN, K.-B. *Zweitsprachigkeit und Schule : disertační práce*. Klagenfurt : Institut für Weiterbildung Universität Klagenfurt, 1994, s. 10

³¹⁹ KROPÁČOVÁ, J. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006, s 17

³²⁰ PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha : Portál, 2009, s. 28

³²¹ GROSJEAN, F. *Life with two languages : an introduction to bilingualism*. Cambridge-Massachusetts-London : Harvard University Press England, 1982, s. 1–2

*individua.*³²² Vztáhneme-li uvedené závěry na proces vzdělávání žáků-uprchlíků v českém školství, můžeme pak označit tyto žáky za bilingvní, tedy jako žáky hovořící či snažící se hovořit (komunikovat) ve dvou jazycích, a sice ve svém mateřském jazyce a v jazyce českém, který je bezpochyby klíčovým nástrojem pro integraci těchto žáků nejen v prostředí školy, ale majoritní společnosti vůbec.

5.5.2 Rozdělení bilingvismu a faktory ovlivňující dvojjazyčnost

U dětí – uprchlíků se jedná o tzv. individuální bilingvismus, zabývající se schopností jednotlivců osvojit si a užívat druhý jazyk.³²³ Zásadní roli zde sehrávají určité faktory, podle nichž je nutné bilingvismus rozdělovat z hlediska věku, dovedností, míry ovládnutí jazyka a vývoje jazykových schopností. Obecně u migrantů žijících v ČR jsou tyto faktory v podstatné míře ovlivněny tím, v jakém věku do země přicestovali (u dětí – zda se zde narodily), jak dlouho v zemi pobývají a jak často se s novým jazykem (češtinou) setkávají. Například u vietnamské komunity je mnohdy typickým jevem, že ačkoliv její příslušníci mohou v ČR pobývat dlouhá léta, mnoho z nich ovládá češtinu pouze na elementární úrovni, či ji neovládá vůbec. Obdobně tomu tak může být u španělsky nebo ruský hovořících migrantů.

ROZDĚLENÍ BILINGVISMU:

1. Podle věku

Simultánní bilingvismus: dítě si osvojuje oba jazyky najednou, s oběma má kontakt již od narození, příp. od raného dětství (druhý jazyk se přidá nejpozději do tří let věku). V této rovině je nejčastějším prostředím smíšená rodina, kdy jeden z rodičů ovládá češtinu a druhý svůj rodný jazyk.

Sekvenční (sukcesivní) bilingvismus: dítě si osvojuje nejprve jeden jazyk, poté nabývá schopnost hovořit i v jazyce druhém, u dětí – uprchlíků zpravidla v mateřské, později základní škole, nebo formou jazykových kurzů a individuálního doučování apod. Sekvenční bilingvismus se týká zejména dětí, které do české republiky přicestovaly v předškolním či školním věku.

2. Podle dovedností (často odvislé od délky pobytu dítěte v ČR)

Vznikající bilingvismus: druhý jazyk se teprve rozvíjí

Receptivní bilingvismus: jedinec jazyku rozumí a je v něm často schopen i číst

³²² ŠTEFÁNIK, J. *Jeden člověk, dva jazyky : Dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutečnosti*. Bratislava: Academic Electronic Press, 2000, s. 128

³²³ CZECH KID. *Bilingvismus*. [Online] 30.03.2007 [cit. 2015-04-25] dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1000.html>>

Produktivní bilingvismus: jedinec je schopen jak rozumět, tak hovořit oběma jazyky (rodným jazykem a češtinou), případně v nich číst i psát.

3. Podle míry ovládnutí jazyka

Schopnost jedince užívat přiměřeně ke svému věku dva jazyky

4. Podle vývoje

Vzestupný bilingvismus: druhý jazyk se rozvíjí

Klesající bilingvismus: jeden z jazyků se vytrácí, schopnosti v něm se zhoršují. Často se tak děje u dětí-uprchlíků, které do ČR přicestovaly v raném věku a tudíž neovládaly svůj rodný-

-jazyk na komunikační úrovni, či u dětí které výrazně častěji užívají češtinu (při kontaktu s majoritní společností) přičemž v rodině hovoří rodným jazykem jen zřídka.

5. Podle okolností (sociokulturního prostředí)

Efektivní bilingvismus: jedinec si sám zvolí, že se bude učit komunikovat v druhém jazyce (odlišném od svého mateřského jazyka) též se označuje jako bilingvismus aditivní.

Příležitostný bilingvismus: jednotlivec se musí stát bilingvním, aby byl schopen fungování v jazykově majoritní skupině, která jej obklopuje. V tomto případě se vytrácí možnost volby, zvláště v případě uprchlíků žijících v ČR, kdy tyto lidé nemohou dobrovolně zemi opustit a zároveň je po nich vyžadováno, aby byli schopni v majoritní společnosti nezávisle fungovat, což bez znalosti češtiny není takřka možné.

(uvedený text je převzat převážně webového portálu czech kid, jenž vychází z dělení bilingvismu podle J. Štefánika):³²⁴

Poměrně uceleným a shrnujícím poznatkem (v kontextu uprchlických rodin a zejména jejich dětí) je skutečnost, že tyto rodiny včetně dětí jsou nuceny stát se bilingvnými (v některých případech pak multilingvnými ³²⁵). Odhlédneme-li tedy od výše uvedených faktorů ovlivňujících vznik a osvojování si druhého jazyka, postačí celkem jednoduché rozdělení bilingvismu na přirozený a školní (kulturní, umělý). Zatímco k přirozenému bilingvismu dochází dlouhodobým a pravidelným kontaktem s dvojjazyčným prostředím, (v případě uprchlíků to je rodina a jejich přirozená komunita versus majoritní společnost), u školního (kulturního) se jedinec (dítě, dospělý člen rodiny) učí nový jazyk v uměle vytvořeném prostředí, jako například škola,

³²⁴ CZECH KID. *Bilingvismus*. [Online] 30.03.2007 [cit. 2015-04-25]. Dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1000.html>>

³²⁵ O multilingvismu se hovoří v souvislosti se schopností hovořit více jak dvěma jazyky. Někteří uprchlíci žijící v ČR ovládají mimo svůj mateřský jazyk ještě další zpravidla světový jazyk (angličtina, francouzština). Často se jedná o uprchlíky ze Sýrie, Saudské Arábie, Íránu apod.

jazykové kurzy apod., a využívá jej méně často.³²⁶ U uprchlíků, (včetně těch, jimž nebyla dosud mezinárodní ochrana udělena) dochází k osvojování si češtiny kombinací obou způsobů (přirozeného i školního).

Ačkoliv má na proces osvojování si nového jazyka vliv celá škála faktorů, je celkem zřejmé, že ovládnutí jazyka majority (v tomto případě české společnosti), je bez ohledu na kulturní, etnický či náboženský původ, pro uprchlíky žijící v ČR nutností. Pro elementární fungování v běžném životě zpočátku postačí znalost jazyka na takové úrovni, kdy dotyčný jedinec chápe obsah sděleného a dokáže na tyto informace alespoň v omezené míře reagovat. Jak ale uvádí ve své práci Richterová ústy autorů Harding-Esch(ové) a Riley (ho) „*jazyk nepřenáší pouze informace neutrální, ale také příkazy, zákazy, souhlasy atd., prostřednictvím jazyka vyjadřujeme pocity, navazujeme vztahy, objasňujeme myšlenky...*“ U jedinců, kteří se novému jazyku teprve učí, však „...*může často docházet k interferencím mezi gramatickými strukturami obou jazyků, například řazení slov, podle pravidel dominantního jazyka.*“³²⁷ Praxe v tomto ohledu odhaluje i časté obtíže s porozuměním složitějších informací, nejedná se tedy pouze o správnou stavbu vět či gramatickou stránku řeči, ale i o schopnost porozumění konkrétním informacím.

5.5.3 Vzdělávání dvojjazyčných žáků

Bilingvismus jako jev přirozeně velmi úzce souvisí se vzděláváním. Existuje celá řada způsobů bilingvního, neboli dvojjazyčného vzdělávání, lišící se podle typu prostředí, v rámci něhož ke vzdělávání dochází. Lze tak jmenovat bilingvní vzdělávání a výchovu v rámci rodiny, předškolní bilingvní výchovu, vzdělávání v cizojazyčných (popř. vícejazyčných) školách apod.³²⁸ Jak uvádí významný odborník na problematiku bilingvismu F. Grosjean, vzdělávání žáků – uprchlíků, může být realizováno buď

³²⁶ JELÍNEK, S. *K některým otázkám bilingvismu (I.)* Cizí jazyky, 2004/2005, roč. 48, č. 05, s. 153–155

³²⁷ HARDING-ESH, E., RILEY, P. *Bilingvní rodina*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2008, s. 52–57 In RICHTEROVÁ, K. *Specifika bilingvní výchovy u dětí předškolního a mladšího školního věku : předsudky o bilingvních dětech : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání, 2011, s. 17

³²⁸ DOSKOČILOVÁ, K. *Kolik řeči umíš?* In *Čeština doma a ve světě* 2002, roč. 10, č. 2–3, s. 232

formou dvojjazyčné nebo jednojazyčné výuky, ve většinovém či menšinovém jazyce (viz níže).³²⁹

⇒ **Dvojjazyčné vzdělávání** – ve výuce je využíváno obou jazyků, tedy jak jazyka menšinového tak i většinového. Pro dítě je obrovským ulehčením zejména to, že se nachází ve společnosti stejných dětí a dostává se mu podpory a péče. Na druhou stranu je takový typ vzdělávání velmi náročný, zejména s ohledem na materiální a personální zajištění takové výuky, nehledě na častou absenci dostatečné evaluace. V rámci dvojjazyčné výuky existují tzv. *imersní programy*, jejichž podstatou je výuka dítěte v jeho „slabším jazyce,“ přičemž později přichází do výuky i jazyk „silnější“. Rovněž sem patří tzv. „*dorovnávací třídy*,“ tedy v zásadě přípravné třídy, v nichž se žáci učí většinovému jazyku. Teprve poté přecházejí do tříd, kde se většinovým jazykem vyučuje. V České republice lze za tyto dorovnávací třídy označit i přípravné třídy při ZŠ.

⇒ **Jednojazyčné vzdělávání** – lze rozdělit na výuku ve většinovém nebo menšinovém jazyce. V ČR se častěji setkáme s výukou žáků z uprchlických rodin s výukou ve většinovém (českém) jazyce. Žák je v takovém případě, navzdory tomu, že neovládá český jazyk, umístěn do běžné třídy, kterou může považovat za „cizojazyčnou.“ Grojsean tuto metodu označuje jako „*submerzi*“ což si lze vyložit i jako obrazný pojem „*hodit dítě do vody, ať se naučí plavat.*“ Je to pak právě neznalost českého jazyka, co ztěžuje takovému žákovi učení a mnohdy prohlubuje jeho pocit osamocení a odcizení. Výuka v menšinovém jazyce (v mateřském jazyce žáka) oproti tomu usiluje o zachování a podporu menšinového jazyka včetně jeho kultury, přesto je však v českém prostředí méně častá.³³⁰

Hlavními činiteli, jež se podílí na vytvoření bilingvní případně i bikulturní identity jedince, jsou podle Richterové zejména rodiče dítěte, a to například tím, jakou školu pro své dítě zvolí. V této souvislosti považuje Richterová za důležité zajistit dítěti

³²⁹ GROSJEAN, F. *Life with two languages : an introduction to bilingualism*. Cambridge-Massachusetts-London : Harvard University Press England, 1982, s. 217–218

³³⁰ GROSJEAN, F. *Life with two languages : an introduction to bilingualism*. Cambridge-Massachusetts-London : Harvard University Press England, 1982, s. 208–211

v předškolním věku dostatek kontaktu s oběma jazyky. Poukazuje tak na fakt, že v běžných mateřských školách se zpravidla hovoří jedním jazykem. V prvních letech na základní škole se však pozornost soustředí na rozvoj čtení, přičemž se může stát, že se dítě odmítne doma učit číst ve druhém jazyce. V takovém případě je lepší jej nenutit a předčítat mu v tomto jazyce pohádky a příběhy.³³¹ Navzdory tomu se však stává (což bylo již zmíněno v textu výše), že rodiče často většinovým jazykem nehovoří, a pokud ano, tak často na nižší úrovni než dítě. Je pro ně tedy obtížné v takovém případě dítě v průběhu osvojování si češtiny podporovat. Tuto roli ve velké míře nahrazují právě různé NNO (Meta, o.p.s., Centrum pro integraci cizinců), prostřednictvím svých programů a jazykových kurzů, případně pak skrze doučování jazyka dobrovolníky.

Bilingvismus není jevem, jenž by označoval pouze schopnost dokonale hovořit ve více jazycích, zahrnuje totiž i schopnost vnímat odlišnou kulturu, tradice a zvyky a skrze ně se, prostřednictvím jazyka, identifikovat s jinými národy. Děti i žáci z uprchlických rodin bezesporu patří do skupiny bilingvních jedinců a to zejména v kontextu vzdělávacího a výchovného procesu v mateřských, základních a středních školách, případně víceletých gymnáziích. Jako bilingvní lze označit všechny jedince, kteří hovoří dvěma jazyky, či jedince,

kterí mimo svůj mateřský jazyk ovládají či si osvojují ještě jiný jazyk. Na proces osvojování si druhého jazyka má zvláště u dětí vliv mnoho faktorů. Mezi ty nejpodstatnější patří věk, jeho dovednosti, i okolnosti, za nichž k osvojování jazyka dochází. U uprchlíků (migrantů obecně) má na osvojování si českého jazyka vliv mimo věk i doba pobytu v ČR a dále pak i intenzita, s jakou se dostávají do interakce s majoritní společností. V souvislosti s tím hovoříme častěji o bilingvistu individuálním, tedy o schopnosti jednotlivců osvojit si a užívat druhý jazyk.

Znalost českého jazyka je pro integraci do majoritní společnosti v ČR, a u dětí pro zvládnutí výuky v běžných školách zcela klíčová. Tato znalost však neznamená pouhé zvládnutí komunikace v jazyce, nýbrž i schopnost porozumění a myšlení v něm. Zároveň je v tomto ohledu třeba klást důraz na zachování jazyka původního a jeho rozvíjení paralelně s jazykem novým (tzv. simultánní bilingvismus).

Bilingvní (dvojjazyčná) výuka se v ČR objevila již v 90. letech 20. stol. V letech 1990 – 1995 probíhala bilingvní výuka na čtyřech školách pouze ve francouzském jazyce. Od roku 1996 se tato výuka rozšířila na celkem dvanáct škol. A to v anglickém, francouzském, italském a španělském jazyce. Aktuálně existuje v ČR přibližně 18 gymnázií, které organizují šestiletou bilingvní výuku (od 7. třídy). Na některých základních školách jsou otevřeny v I. stupni tzv. bilingvní třídy, rovněž došlo i ke zvýšení počtu základních škol, nabízejících rozšířenou výuku jazyků.

³³¹ RICHTEROVÁ, K. *Specifika bilingvní výchovy u dětí předškolního a mladšího školního věku : předsudky o bilingvních dětech : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání, 2011, s. 43

5.6 Vzdělávání dětí a žáků se sociálním znevýhodněním

Právo na vzdělání je deklarováno jako jedno ze základních a nezpochybnitelných práv každého člověka, vycházející jednak z čl. 33 Listiny základních práv a svobod (1993), a dále z čl. 26 Všeobecné deklarace lidských práv (1948), z Úmluvy UNESCO proti diskriminaci ve vzdělání (1960) a dalších mezinárodních smluv. Přesto jsme neustále konfrontováni s realitou, v níž ne všichni lidé jsou schopni uplatňovat své potřeby, související především s procesy učení a vzdělávání. „*Proto i z tohoto důvodu řada školských systémů respektuje specifika lidského jedince ve smyslu jeho jedinečnosti a uskutečňuje pokrokové reformy s ohledem na zdravotně postižené a zdravotně oslabené – tedy zdravotně znevýhodněné.*“³³² Šafrová na základě uvedeného charakterizuje zdravotně znevýhodněné osoby, jako osoby se speciálními vzdělávacími potřebami, nicméně do této kategorie se řadí i osoby se sociálním znevýhodněním, mezi něž školský zákon zahrnuje i děti a žáky se statutem ŽOMO a OMO.³³³ Navzdory tomu však zůstává faktem, že v současné době se integrativní (případně inkluzivní) vzdělávání prosazuje spíše u dětí a žáků s tělesným a smyslovým postižením, respektive u dětí a žáků s mentálním postižením.

Přestože je dětem a žákům z etnických, kulturních nebo náboženských menšin věnován určitý prostor, zůstává smutnou skutečností, že se tato oblast, ačkoli v českém školství hojně diskutovaná,³³⁴ neustále pohybuje v určitém vakuu, coby jakýsi mezistupeň, mezi dětmi a žáky intaktními a dětmi a žáky se zdravotním, smyslovým či mentálním postižením. Sociální znevýhodnění, včetně jazykové bariéry totiž není běžně řazeno mezi „*klasické*“ speciální vzdělávací potřeby, neboť tyto, v kontrastu k tělesnému či mentálnímu postižení, jsou podmíněny zejména kulturní, etnickou, náboženskou a jazykovou odlišností (respektive příslušností ke kulturně nebo sociálně odlišnému prostředí).

³³² ŠAFROVÁ, A. In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 77

³³³ Ust. § 16 odst. 4 písm. c) školského zákona

³³⁴ KINDLMANNOVÁ, J. *Zahraniční zkušenosti se sociálně znevýhodněnými dětmi*. [Online] 2008 [cit. 2015-04-28]. Dostupné z WWW: <<http://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/2301/zahranicni-zkusenosti-se-socialne-znevychodnenymi-detmi.html/>>

Tato podmíněnost je v odborných publikacích připisována prostředí, které je ze sociokulturního hlediska výrazně odlišné od prostředí, z něhož pocházejí žáci majoritní populace.³³⁵ Oproti aktuálně dostupné české literatuře pojednává o problematice sociálně znevýhodněných žáků poměrně veliké množství zahraničních studií. Tyto studie sledují zejména témata soužití jedinců a skupin různého etnického původu a odlišného jazykového prostředí, snížení podílu neúspěšných žáků ze sociálně a etnicky znevýhodněného prostředí, interkulturní rozdíly v rodinné výchově, rozdíly školního vzdělávání dětí imigrantů a pod.³³⁶

Abychom mohli blíže nahlédnout do problematiky vzdělávání dětí a žáků z uprchlických rodin, jakožto žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, konkrétněji jako dětí žáků se sociálním znevýhodněním (popř. ze sociálně znevýhodněného prostředí), je třeba si vymezit, co konkrétně ono sociální znevýhodnění v tomto kontextu znamená. Zatímco Matoušek sociální znevýhodnění pojímá s důrazem na prostředí, v němž se jedinec nalézá, tedy ve smyslu nízkého socioekonomického statusu rodiny (materiálního a finančního, popř. produktivního zázemí, včetně rodinných vazeb), pohled speciální pedagogiky se zabývá spíše prostředím sociokulturním, které někteří autoři označují rovněž za „méně podnětné rodinné prostředí“,³³⁷ či tzv. „sociokulturní hendikep“³³⁸ Tato označení, transponovaná mnohdy do kontextu kulturní odlišnosti, sociálního statusu aj., jsou si velmi blízká, a ačkoliv mohou být užívána v různých souvislostech, lze se bezesporu shodnout na tom, že označují v podstatě totéž. Rozumí se jimi jednak prostředí (v širším pojetí, tedy ne pouze domov), v němž je dítě socializováno a které svým působením negativně ovlivňuje jeho psychický a především pak kognitivní vývoj, ale také na druhé straně přímo výsledek takovéto socializace. Obecně lze takové prostředí charakterizovat slovy Pipekové, která vychází z celé řady odborných publikací, a sice že „sociálně popřípadě sociokulturně znevýhodněné prostředí bývá pro optimální vývoj dítěte po všech stránkách nedostatečně podnětné.“³³⁹

³³⁵ BARTOŇOVÁ, M. *Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice*. Brno : MSD, 2005 In PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 36

³³⁶ PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 36

³³⁷ ONDERČOVÁ, V. *Pomocný program pre slaboprosievajúcich rómskych žiakov*. Prešov : MPC, 2004, In PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 36

³³⁸ VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese : variabilita a patologie lidské psychiky*. 4. Vyd. Praha : Portál, 2008, s. 650

³³⁹ PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 37

Sociokulturní znevýhodnění, přestože zatížené celou řadou problémů, lze u dětí a žáků z uprchlických rodin ve většině případů sledovat zejména v nedostatečné či zcela absentující znalosti vzdělávacího jazyka, případně pak ve složitosti a náročnosti procesu jeho osvojování, včetně seznámení se s českým prostředím, jeho kulturami, zvyklostmi a tradicemi.³⁴⁰ K tomu se váže mnohdy nepříznivá situace rodiny, v níž se dítě (dětí) nachází. Tudíž zde hraje určitou roli i to, zda jsou těmto dětem zajištěny základní materiální potřeby a zda jsou ony samy schopny vyrovnat se se změnou jejich přirozeného prostředí včetně (mnohdy negativních) zážitků spojených s nucenou migrací.

Poměrně zajímavý pohled na děti a žáky z uprchlických rodin v kontextu sociálního a sociokulturního znevýhodnění přináší Hadj Moussová, která ve svém příspěvku nejen, že dělí *cizince* na „*imigranty*“ a „*azylanty*“, ale zároveň považuje OMO za „*dočasně pobývajících cizince*.“³⁴¹ V této souvislosti je totiž pravdou, že institut mezinárodní ochrany bývá obecně vnímán jako odpověď (a řešení) na dočasnou situaci osob, které z určitých důvodů nemohou žít v zemi původu, či zemi svého obvyklého pobytu. Bylo by však otázkou rozsáhlé diskuze, jak lze takovou dočasnost ohraničit, přičemž nelze vycházet z pouhého srovnání s migranty pobývajících na území ČR v režimu ZPC například na základě povolení k trvalému pobytu (který rovněž nezaručuje „trvalost“). Otázka rozdělení „*cizinců*“ na „*imigranty*“ a „*azylanty*“ co do trvalosti pobytu, tak není správně položena, neboť tzv. právní postavení uprchlíka (tedy OMO) nevylučuje, že je dotyčná osoba imigrantem, ba dokonce naopak. Za imigranty, jak vyplývá například z prací Pohlové,³⁴² či Předotové,³⁴³ aj., mohou být totiž považováni všichni přistěhovalci, tedy jedinci či skupiny, přicházející ze zahraničí za účelem usazení se v nové zemi. Z praxe však vyplývá, že paradoxně k tvrzení Hadj

³⁴⁰ PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 37

³⁴¹ HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Teoretický pohled na problematiku sociokulturně znevýhodněných žáků* s. 24–76 In BITTNEROVÁ, D., (ed.) *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných*, Praha : ERMAT, 2009, s. 24

³⁴² POHLOVÁ, P. *Česká republika a problematika uprchlictví vzhledem k ostatním typům migrace po vstupu země do Evropské unie : diplomová práce*. České Budějovice : Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra společenských věd, 2009, s. 4–5, 22–23, 46...

³⁴³ PŘEDOTOVÁ, A. *Integrace azylantů z pohledu státního a neziskového sektoru v České republice : bakalářská práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2011, s. 19, 32...

Mousové je pojem imigrant často užíván v souvislosti právě s uprchlíky,³⁴⁴ přestože se jedná o dvě politicky rozdílná označení.³⁴⁵

Nutno podotknout, že za hlavní skupiny dětí a žáků – migrantů, kteří nejsou ŽOMO ani OMO a na území ČR pobývající v režimu ZPC jsou považovány děti „asijské“ (Vietnam, Čína) a „slovanské“ (Rusko, Ukrajina).³⁴⁶ Hadj Mousová přiznává (tyto *cizince* označuje jako imigranty) že děti – žáci těchto *cizinců* (migrantů) nepředstavují pro pedagogy větší zátěž, „zvláště pokud se jedná o děti vietnamské a čínské, protože ty se vyznačují pozitivním vztahem ke vzdělávání a problémy se objevují pouze v češtině, a i ty přechodně.“³⁴⁷

Znalost českého jazyka, který je zároveň v českém školním prostředí považován za jazyk výuky, je pro děti a žáky z uprchlických rodin častým problémem (zvláště ve vzdělávacím procesu), který je širokou společností vnímán jako stěžejní. V textu této práce bylo na tuto skutečnost ve spojitosti s hlavními bariérami integrace mnohokrát poukázáno. Přesto je nutno říci že jazykový hendikep není důvodem, pro nějž jsou děti a žáci se statutem azylanta či osoby požívající doplňkové ochrany řazeni do kategorie dětí a žáků sociálně znevýhodněných, ve smyslu § 16 odst. 4 písm. c) školského zákona.³⁴⁸ Dovolím si na tomto místě konstatovat, že právě dobrovolnost × nedobrovolnost migrace a s ní spojené psychosociální faktory,³⁴⁹ prolínající se do mnoha dalších aspektů života a běžného fungování, jsou jedním ze stěžejních důvodů a příčin existence sociálního znevýhodnění. Například ve školním prostředí bývá často za hlavní problém ve vzdělávání dětí a žáků z uprchlických rodin (mimo jazykovou bariéru) považováno časté selhávání ve školním vzdělávání. Hadj Mousová upozorňuje

³⁴⁴ MAREŠ, M. a kol. *Etnické menšiny a česká politika : analýza stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004 In DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 15

³⁴⁵ DOHNALOVÁ, E., *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, s. 8

³⁴⁶ Tamtéž.

³⁴⁷ HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Teoretický pohled na problematiku sociokulturně znevýhodněných žáků* s. 24–76 In BITTNEROVÁ, D., (ed.) *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných*, Praha : ERMAT, 2009, s. 24

³⁴⁸ Pro účely vyrovnávacích opatření se dle § 1 odst. 6 Vyhlášky č. 147/2011 Sb., považují za sociálně znevýhodněné nově i žáci s nedostačenou znalostí vyučovacího jazyka, nicméně dosud novelizovaný školský zákon tuto skutečnost zatím nereflektuje.

³⁴⁹ Viz podkapitola 3.2 Sociální práce s uprchlíky

na souvislost školního úspěchu s chováním a sociálním přijetím ze strany spolužáků,³⁵⁰ což jen koresponduje s obecnou tezí, že postoj majoritní společnosti vůči migrantům bývá často spíše negativní.³⁵¹ Požadavky na asimilaci migrantů (obecně) a spíše odmítavý postoj ke konceptům multikulturalismu se mohou odrážet i na vnímání a hodnocení dětí a žáků uprchlíků učiteli. Mimo uvedené však lze vycházet z obecné premisy, že každá rodina s dětmi, které byla v ČR udělena mezinárodní ochrana je *a priori* rodinou sociálně znevýhodněnou a to jak z důvodu samotné povahy nucené migrace a s ní spojenými psychosociálními aspekty tak i vzhledem k tomu že se tyto rodiny (jedince nevyjímaje) ocitají zpravidla bez prostředků, s mizivým zázemím, často negativně ovlivněni dlouhodobým pobytem v zařízení SUZ, a odkázáni na pomoc třetích osob, zpravidla NNO a spolupracujících úřadů státní správy a samosprávy, resp. dalších veřejných institucí.

Ve vzdělávacím procesu je tedy zapotřebí, aby škola byla schopna vnímat (a akceptovat) rozdíly mezi dětmi a žáky migranty (například skrze informace o pobytovém statusu, a případně skrze zjištěné důvody migrace dotyčné rodiny). Pipeková v tomto ohledu vychází z rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání z r. 2005, přičemž konstatuje, že „*v rámci integrace žáků z odlišného kulturního a sociálně znevýhodňujícího prostředí je nezbytné, aby škola při přípravě školního vzdělávacího plánu (ŠVP) vnímala jinou národnost, etnicitu, či hodnotovou orientaci všech svých žáků a v rámci možností pružně reagovala na jejich kulturní rozdíly, případně vypracovala pro tyto žáky individuální vzdělávací plány (IVP), jež by jejich potřebám maximálně vyhovovaly.*“³⁵²

RVP pro základní vzdělávání z roku 2007 uvádí, že „*cílem školy musí být integrace (nikoliv asimilace) žáků z odlišného kulturního a sociálně znevýhodněného prostředí, ochrana jejich minoritní kultury a podpora úspěšnosti v majoritní společnosti.*“ Učitel je v této souvislosti považován za nejdůležitějšího činitele této integrace, přičemž se předpokládá, že tyto žáky i jejich rodinné prostředí dobře zná a na

³⁵⁰ HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Teoretický pohled na problematiku sociokulturně znevýhodněných žáků* s. 24–76 In BITTNEROVÁ, D., (ed.) *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných*, Praha : ERMAT, 2009, s. 28–29

³⁵¹ LEONTIYEVA, Y. *Imigranti v ČR – jsou přínosem nebo zátěží?* Socioweb 2009, č. 12 [Online] 30. 12. 2009 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW:

<<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=330&lst=113>>

³⁵² PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 37

základě toho je schopen volit vhodné přístupy a vytvářet ve třídě i ve škole příznivé společenské klima.³⁵³ K uvedenému se váže i potřeba spolupráce školy s ostatními subjekty, které s rodinou pracují a podporují ji. Zpravidla se jedná právě o různé NNO. V praxi tato spolupráce bývá v dosti případech navazována až ve chvíli, kdy dochází k různým problémům, zejména ve vztahu komunikace mezi školou a rodiči.

V kontextu vzdělávání žáků – migrantů v českém školním prostředí je třeba rozlišovat migranty pobývající na území ČR v režimu ZPC a uprchlíky, jimž byla v souladu se ZoA udělena mezinárodní ochrana formou azylu či doplňkové ochrany a dále uprchlíky, kteří jsou ŽOMO. Tito jsou v souladu se školským zákonem a vyhláškou č. 147/2011 Sb. považováni za žáky se speciálními vzdělávacími potřebami, respektive za žáky se sociálním znevýhodněním. Za sociální znevýhodnění lze považovat zejména nízký socioekonomický status a dále nevyhovující či nedostatečně podnětné rodinné prostředí a zázemí, včetně z toho plynoucího ohrožení sociálně patologickými jevy. Patří sem rovněž neznalost a ztížená orientace v českém prostředí a jeho kulturními zvyklostmi a tradicemi včetně platné legislativy. Za další aspekt sociálního znevýhodnění se v obecné rovině považuje neznalost či nedostatečná znalost českého jazyka včetně nedostatečné nabídky koordinované spolupráce a pomoci, vedoucí k vyrovnaní tohoto hendikepu. V širší rovině má na vznik a existenci sociálního znevýhodnění vliv i odmítavý postoj majoritní společnosti vůči migrantům a uprchlíkům, zejména v rovině náboženského a kulturního kontextu.

5.6.1 Legislativní rámec vzdělávání dětí a žáků se sociálním znevýhodněním

5.6.1.1 Národní program rozvoje vzdělávání České republiky – Bílá kniha

Základním dokumentem české vzdělávací politiky je „*Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*“ (tzv. Bílá kniha) z roku 2001.³⁵⁴ Tento dokument spolu Dlouhodobým záměrem vzdělávání a rozvoje výchovně vzdělávací soustavy České republiky z roku 2002, spolu s Programovým prohlášením vlády České republiky z července 2002 a s mezinárodními smlouvami (o některých jsem se zmínil v úvodu podkapitoly 5.2) včetně závazných předpisů EU, tvoří východiska právní úpravy zakotvené v zákoně č. 561/2004 Sb., školský zákon a v dalších souvisejících předpisech.

³⁵³ VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání : pomůcka na pomoc učitelům (aktuální znění k 01. 09. 2007)*. [Online] 2007 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW:

<http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>

³⁵⁴ PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova : příručka (nejen) pro učitele*. 2. Vyd. Praha : Triton, 2011, s. 20

Vznik školského zákona lze do jisté míry považovat za jednu z nejzásadnějších koncepčních změn, ke kterým po roce 1989 v oblasti českého školství došlo. Bartoňová v tomto ohledu konstatuje, že „*výchova a vzdělávání postižených dětí a mladistvých přestává být doménou speciálního školství a v souvislosti s integračními trendy ve vzdělávání se postupně stává záležitostí všech typů škol a školských zařízení.*“³⁵⁵

Národní program rozvoje vzdělávání v České republice (dále jen Bílá kniha) je koncepční dokument české vzdělávací politiky. Obsahuje záměry rozvoje vzdělávání žáků od 3 do 19 let a návrhy i doporučení ekonomického, politického a pedagogického charakteru, které jsou postupně realizovány.³⁵⁶ O vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků pojednává v kapitole 10., kde hned v úvodu uvádí, že za jednu z priorit speciálního školství je „*odstraňování segregovaného vzdělávání dětí a žáků se speciálními potřebami a jejich integrace do běžného vzdělávacího proudu,*“ a to včetně zachování možné alternativní volby vzdělávací cesty těchto dětí a žáků, včetně zabezpečení rovného přístupu ke vzdělávání. Uvádí se zde rovněž, že tradiční dělení na intaktní většinovou skupinu žáků a minoritní skupinu žáků se SVP postupně nahrazuje vznikající a stále se rozšiřující nabídka alternativních forem vzdělávání a programů, nehledě na rostoucí prosazování integračních (příp. inkluzivních) tendencí. Právě zde se však podle autorů Bílé knihy tyto tendence střetávají s nedostatečnou připraveností běžných škol na práci s dětmi a žáky se SVP, a to nejen po stránce profesní ale i personální a technické.³⁵⁷

V souladu s principy uvedenými v Bílé knize a zakotvenými ve školském zákoně, je ve vzdělávací soustavě zaveden poměrně nový systém tzv. kurikulárních dokumentů pro vzdělávání žáků ve věku od 3 do 19 let. Kurikulární dokumenty označují pedagogické dokumenty, vymezující legislativní a obsahový rámec potřebný pro tvorbu ŠVP. Systém kurikulárních dokumentů je vytvářen a uplatňován na dvojí úrovni:³⁵⁸

1. **státní** – Národní program vzdělávání (nejvyšší kurikulární dokument vznikající na základě vymezení ve školském zákoně) a RVP což je kurikulární dokument

³⁵⁵ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 43

³⁵⁶ VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání : pomůcka na pomoc učitelům (aktuální znění k 01. 09. 2007)*. [Online] 2007 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>

³⁵⁷ MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, nakladatelství Tauris, 2001, s. 57–58

³⁵⁸ VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání : pomůcka na pomoc učitelům (aktuální znění k 01. 09. 2007)*. [Online] 2007 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>

státní úrovně, jenž vytváří a normativně stanovuje obecný rámec pro jednotlivé etapy vzdělávání (předškolní, základní, odborné, gymnaziální...).

2. **školní** – ŠVP, tedy kurikulární dokument školní úrovně, který je zpracováván podle RVP pro ZV.

5.6.1.2 Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon)

Školský zákon v úvodním ustanovení, § 2 odst. 1 písm. a) vymezuje zásady a cíle vzdělávání, přičemž proklamuje, že „vzdělání je založeno rovného přístupu každého státního občana České republiky nebo jiného členského státu Evropské unie ke vzdělávání bez jakékoli diskriminace z důvodu rasy, barvy pleti, pohlaví, jazyka, víry a náboženství, národnosti, etnického nebo sociálního původu, majetku, rodu a zdravotního stavu nebo jiného postavení občana.“ V souvislosti se vzděláváním migrantů navazuje ust. § 20 odst. 1, jenž říká, že „občané EU a jejich rodinní příslušníci mají přístup ke vzdělávání a školským službám podle tohoto (školského) zákona za stejných podmínek jako občané ČR.“ V odst. 2 však školský zákon zároveň uvádí, že osoby, jenž nejsou občané EU (podle odst. 1) mají přístup k základnímu, střednímu a vyššímu odbornému vzdělávání za stejných podmínek jako občané ČR a občané EU a to včetně vzdělávání při výkonu ústavní či ochranné výchovy a to v případech je-li jejich pobyt na území ČR delší než 90 dnů, na základě pobytového oprávnění, jenž je v souladu s příslušnými právními předpisy, tedy především ZPC a ZoA.³⁵⁹ Vzdělávání sociálně znevýhodněných dětí a žáků – uprchlíků je následně upravováno ust. § 16 odst. 4 písm. c) školského zákona a ust. § 1 odst. 2 a 6 vyhlášky č. 147/2011 Sb.

Obecně se děti, jejichž rodiče nejsou občany České republiky, označují jako *žáci – cizinci* (migranti). V kontextu sociálního (příp. sociokulturního) znevýhodnění se však jedná o migranty, jejichž pobytový status vyplývá z platného znění ZoA. Jedná se tedy o ŽOMO a dále o osoby, jimž byla mezinárodní ochrana formou azylu či doplňkové ochrany udělena. V textu této práce používám pro tyto děti označení „*děti a žáci – uprchlíci*“, či „*děti a žáci – migranti*“.

³⁵⁹ § 20 odst. 2 písm. a) až d) a odst. 3 školského zákona

U mnoha autorů se však lze setkat i s pojmem „žák s odlišným mateřským jazykem“ který ovšem vystihuje podstatu problematiky pouze v jazykové rovině.³⁶⁰ Legislativně „správným“ označením pro děti a žáky uprchlíky je, jak ostatně vyplývá z výše uvedených citací, označení „dítě či žák sociálně znevýhodněný“.³⁶¹

5.6.1.3 Vyhláška č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky 73/2005 Sb.)

Vyhláška ve svém aktuálním znění, jak shrnuje Bačáková, blíže definuje postupy při vzdělávání dětí, žáků a studentů se SVP, mezi které školský zákon řadí i uprchlíky. Dle znění § 1 vyhlášky mají děti, žáci a studenti se SVP nárok na podpůrná opatření v podobě speciálních postupů, metod, forem a prostředků vzdělávání, kompenzační, rehabilitační a učební pomůcky, speciální učebnice a didaktické materiály, předměty speciálně pedagogické péče, poradenské služby, asistenta pedagoga, či zařazení do třídy s nižším počtem žáků, případně pak jiné úpravy zohledňující potřeby těchto jedinců.³⁶²

Nově jsou v § 1 odst. 6 do kategorie sociálně znevýhodněných žáků řazeni i žáci s nedostatečnou znalostí vyučovacího jazyka, což lze vztáhnout v zásadě na všechny žáky – migranty pobývajících na území ČR (bez ohledu na jejich pobytový status). Vyhláška však toto ustanovení uvádí v kontextu poskytování vyrovnávacích opatření. Jak bylo několikrát v textu celé kapitoly poukázáno, školský zákon tuto změnu nikterak blíže nereflektuje, a za žáky se sociálním, případně sociokulturním znevýhodněním považuje v § 16 odst. 4 písm. c) pouze ŽOMO a OMO.

Vyhláška specifikuje v § 8 mimo jiné i nutnost spolupráce škol se školskými poradenskými pracovišti, přesto je však nutno podotknout, že převážná část je věnována spíše jedincům se zdravotním nikoliv sociálním znevýhodněním, přestože, jak jsem

³⁶⁰ INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Pedagogika aneb Cizinec ve třídě : žáci s OMJ*. [Online] 09. 01. 2015 [cit. 2015-05-01] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/cizinec-v-bezne-tride-aneb-pedagogika/zaci-s-omj>>

³⁶¹ Z uvedeného rovněž vyplývá, že toto označení nerozlišuje, zda je dotyčné dítě, či žák migrantem, či nikoliv, ale zda je určitým způsobem oproti majoritní populaci dětí a žáků znevýhodněný. U dětí a žáků z uprchlických rodin se toto znevýhodnění váže přímo na jejich status ŽOMO či OMO (bez ohledu na národnost, kulturní či jazykovou odlišnost, apod.).

³⁶² BAČÁKOVÁ, M. *Inkluzivní praxe ve vzdělávání dětí-uprchlíků : disertační práce*. Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra speciální pedagogiky, 2011, s. 33

zmiňoval v úvodním textu této kapitoly (s. 120), se dle školského zákona tyto osoby řadí mezi žáky se SVP.

5.6.1.4 Vyhláška č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky 72/2005 Sb.)³⁶³

Vyhláška seznamuje v § 1 s vymezením cílové skupiny osob, jimž mohou být poskytovány bezplatné poradenské služby ve školách a školských poradenských zařízeních, a dále v § 2 s obsahem těchto služeb, jejichž cílem je mimo jiné i vytváření vhodných podmínek, forem a způsobů práce pro děti, žáky a studenty, kteří jsou příslušníky národnostních menšin či etnických skupin. Školská poradenská zařízení se podle § 3 vyhlášky, dělí na pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra.

V souvislosti s dětmi a žáky uprchlíky vyhláška definuje, že pedagogicko-psychologické poradny zajišťují speciální vzdělávací potřeby těchto dětí a žáků zejména v souvislosti s povinnou školní docházkou, přičemž dle § 5 odst. 3 písm. a) „*doporučuje zákonným zástupcům a řediteli školy návrhy podpůrných nebo vyrovnávacích opatření,*“ včetně zařazení do speciálního vzdělávacího programu či školy vyhovující potřebám dotyčného žáka. Speciálně pedagogická centra poskytují, v souladu s ust. § 6 vyhlášky, poradenské služby zejména v oblasti výchovy a vzdělávání dětí a žáků se zdravotním či mentálním postižením, v odůvodněných případech pak i žáků se zdravotním znevýhodněním. Služby těchto center nejsou primárně určeny dětem žákům sociálně znevýhodněným, pakliže u nich nebylo zjištěno žádné tělesné či mentální postižení.

5.6.1.5 Metodický pokyn ke školní docházce žadatelů o azyl

Č. j. 10 149/2002-22³⁶⁴

Tento pokyn v souladu se ZoA ukládá MŠMT, v souladu s platnými mezinárodními smlouvami, k nimž ČR přistoupila, „*zabezpečit povinnou školní*

³⁶³ srov. Vyhláška č. 72/2005 Sb., Vyhláška o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních a vyhláška 116/2011 Sb., kterou se mění vyhláška č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

³⁶⁴ VZDĚLÁVACÍ SLUŽBY. *Metodický pokyn k školní docházce žadatelů o azyl Č.j. 10 149/2002-22.* [online] 2002 [cit. 2015-05-02] Dostupné z WWW: <<http://www.vzdelavacisluzby.cz/dokumenty/administrativa-a-dokumentace-ve-skolstvi/metodiky-a-postupy/4.3.pdf>>

docházku dětí azylantů a účastníků řízení o udělení azylu,“ a to včetně jazykové přípravy, jenž je nezbytná pro děti ŽOMO do výchovně vzdělávacího procesu. V pokynu je explicitně uvedeno, že *„dětí žadatelů o mezinárodní ochranu, žijících v PoS a podléhajících povinné školní docházce, docházejí zpravidla do spádových základních škol.“*

Školám, na něž jsou do vzdělávacího procesu přijaty děti ŽOMO, jsou poskytovány prostředky na tzv. neinvestiční výdaje a vyšší příspěvky na nadtarifní složky mezd. Rovněž mají základní školy, na nichž se tito žáci vzdělávají nárok na mzdové prostředky pro zřízení školních klubů sloužících jako střediska volnočasových aktivit organizovaných školou, jejichž cílem je napomoci procesu integrace.

5.6.1.6 Metodické doporučení ředitelům škol k výuce žáků – cizinců

Č. j.: 25 120/2011-27³⁶⁵

Doporučení bylo zpracováno MŠMT ve spolupráci s NÚV s cílem podpořit metodiku práce s žáky – migranty, jenž jsou zařazováni do hlavního vzdělávacího proudu s malou, nebo zcela absentující znalostí českého jazyka.

Mimo definice pojmů souvisejících s žáky – migranty a jednotlivá metodická doporučení pro práci s nimi ve výchovně vzdělávacím procesu, se dokument podstatnou měrou věnuje i novým skutečnostem, které sebou přinesla novelizace vyhlášky č. 147/2011 Sb., kterou se měnila vyhláška č. 73/2005 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných. Na tomto místě je v dokumentu uvedeno, že v případě nulové nebo velmi nízké znalosti vyučovacího jazyka u žáků – migrantů ze třetích zemí (pobývajících na území ČR v režimu ZPC), lze tento hendikep řešit s platností od 1. září 2011 *„využitím speciálních pedagogických metod a postupů, poskytnutím individuální podpory těmto žákům v rámci výuky a její přípravy, využitím poradenských služeb školy a školských poradenských zařízení, individuálního vzdělávacího plánu a služeb asistenta pedagoga.“* Z uvedeného vyplývá, že v takovém případě mohou žáci-migranti ze třetích zemí vytvořit společně s žáky – uprchlíky v zásadě homogenní skupinu.

³⁶⁵ Dokument je ke stažení na stránkách MŠMT, dostupné z WWW: <<http://www.msmt.cz/file/17378>>

Metodické doporučení rovněž předkládá potřebnost tolerance ze strany učitelů a žáků z majoritní společnosti vůči specifickým projevům a rysům nově příchozích a integrujících se žáků – migrantů (obecně), a zároveň vyzývá k prohloubení si znalosti typologie jazyků, včetně schopnosti zvládnout komunikaci v cizím jazyce (anglický jazyk, ruský jazyk), a to alespoň na základní komunikační úrovni.

5.6.2 Poradenský systém pro děti a žáky se sociálním znevýhodněním

Komunikace mezi dítětem, rodinou a školou, hraje ve vzdělávacím procesu a utváření sociálních vztahů jednotlivých dětí rozhodující úlohu. Rodina i škola by měla mít jasný cíl. V této souvislosti by tedy měli rodiče znát požadavky školy na děti, přičemž škola by skrze učitele měla informovat rodiče o stavu vědomostí jejich dítěte, jeho chování, vlastnostech a zájmech. Funkce učitelů spočívá i v poskytnutí rady, a vysvětlení rodičům, jaké výchovné metody a prostředky by měli vůči svému dítěti použít. Obecně lze vycházet z premisy, že učitelé, kteří mají se svými žáky dobré vztahy, se snaží dětem poskytovat demokratickou výchovu a pomáhají dětem, aby měly školu rády. Opačná situace se pak odráží na vztahu dítěte ke škole (dítě se do školy netěší, není šťastné, motivované), z čehož lze usoudit, že právě vztah učitel a žák je velmi důležitý. U dětí a žáků, pocházejících z uprchlických rodin (a migrantů obecně), ovšem mohou nastat situace, kdy se postoje a normy rodičů neztotožňují s postoji a normami školy. Tato situace se může posléze rozvinout (a často rozvíjí) až v konflikt mezi rodinou a školou, což se do určité míry odráží i na postoji dítěte vůči škole. Pipeková s Bartoňovou tyto konflikty přisuzují zejména situacím, kdy se jedná o rodinu náležící k jiné etnické menšině, či v rodinách s nízkým sociálním statutem, o němž jsem blíže hovořil v podkapitole 5.2 (str. 111). Autorky dále uvádí, že právě jiná kultura a odlišná měřítko hodnot jsou katalyzátorem konfliktů mezi domovem a školou. V takových situacích spatřují nutnost, aby škola dělala vše potřebné pro zmírnění těchto konfliktů, či usilovala o jeho úplné odstranění.³⁶⁶

Z uvedeného je tedy zřejmé, že edukační proces dětí a žáků z odlišných kultur a etnik, (v této souvislosti především dětí a žáků z uprchlických rodin), vyžaduje mnohdy specifický přístup, jehož těžištěm musí být *„trpělivost a snaha o porozumění a*

³⁶⁶ PIPEKOVÁ, J., a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 51–52

*respektování specifík a odlišností dotyčných jedinců včetně jejich rodin.*³⁶⁷ Pomoc těmto rodinám nabízí přístup k poradenskému systému, jehož smyslem je poskytovat podporu a informace jak pro rodiny v kontextu edukačního procesu u sociálně znevýhodněných dětí tak i v případech, kdy se jedná o rodiny s dětmi ohrožené sociálním vyloučením, sociálně patologickými jevy, apod.

Poradenské služby v resortu školství (v souvislosti s edukačním procesem) poskytují dětem, žákům, rodičům a pedagogickým pracovníkům pedagogicko-psychologické poradny, speciálně pedagogická centra a střediska výchovné péče.³⁶⁸ V rámci škol poskytují tyto služby tzv. školní poradenská pracoviště, která tvoří základní pilíř pedagogické-psychologického poradenského systému v ČR.

Komplexní práci s rodinou pak zajišťují převážně různé podpůrné programy a služby, jejichž cílem je podle Matouška *„napomáhat členům rodiny, aby navzájem naplňovali své potřeby a aby s ohledem na zájmy rodiny jednali i v prostředí mimo rodinu.“* Podpora rodiny v tomto pojetí pak nesleduje pouze zájmy dítěte, ale zabývá se hlouběji i tím, jaké zájmy a potřeby mají dospělí členové rodiny, a zda jsou tyto potřeby naplňovány.³⁶⁹

5.6.2.1 Rodinné poradenství, sociální terapie, rodinná terapie

Systém rodinného poradenství je nejčastěji založen na vzájemné interakci mezi poradcem a členy rodiny. V současné době se stále častěji lze setkat s pojmem sociální terapie, kterážto do určité míry rodinné poradenství nahrazuje. Podle definice Zakouřilové, je sociální terapie *„specifickým druhem odborné intervence, jejímž cílem je dosahovat přímým i nepřímým působením žádoucích změn v chování klienta a v jeho sociálním okolí, řešit situaci, která jej bezprostředně ohrožuje, a předcházet vzniku rizikového chování.“*³⁷⁰

Sociální terapie je poskytována často v rámci činnosti sociálních pracovníků při orgánech sociálně-právní ochrany dětí, a dále v rámci NNO jako součást či východisko

³⁶⁷ PIPEKOVÁ, J., a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 52

³⁶⁸ MIKULKOVÁ, G., ŠRAHŮLKOVÁ, K. (eds.) a kol. *Integrovaná síť školních a školských poradenských služeb : Postupy a doporučení jejího rozvoje*. Praha : NÚV, 2014, s. 15

³⁶⁹ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., a kol. *Podpora rodiny : Manuál pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2014, s. 13

³⁷⁰ ZAKOUREILOVÁ, E. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2014, s. 11

rodinného poradenství v rámci registrovaných sociálních služeb.³⁷¹ Spíše než na dílčí problémy u dětí uprchlíků ve vztahu k edukačnímu procesu se rovněž (obdobně jako rodinná terapie) zaměřuje na práci s celou rodinou. Sociální pracovník, či rodinný poradce se v rámci práce s rodinou může setkat s celou řadou problémů, vyžadujících si jeho intervenci. Mezi ně patří nejčastěji dlouhodobá nezaměstnanost rodičů, časté změny v zaměstnání, nepříznivá finanční a bytová situace, chronická tělesná i duševní onemocnění, manželské konflikty, záškoláctví, delikventní chování jednoho či více dětí v rodině, problémy ve škole zvláště ve vztahu k učiteli a vůbec komunikace mezi rodinou a školou, šikana a dal. Je zřejmé, že při individuální práci s rodinou se lze setkat s poměrně širokou škálou problémů, ovšem jak podotýká Zakouřilová, „záleží v mnoha případech na míře angažovanosti konkrétního pracovníka, jak bude s rodinou či případně jednotlivcem pracovat. Zde je pak třeba vzít v potaz osobní a profesionální hranice, které mohou být u každého pracovníka jiné.“³⁷²

Sociální terapie, jak o ní Zakouřilová hovoří, zahrnuje níže uvedené okruhy:

„poradenství, diagnostiku; primární, sekundární i terciární prevenci; krizovou intervenci; různé formy sociální rehabilitace (rodinná, volnočasová); resocializaci; přímou terapeutickou práci a aplikaci dalších metod podporující průběh sociální terapie (metoda vyhodnocování situace klienta či rodiny, individuální plán, případová konference – intervize, supervize atd.)“³⁷³

Mimo rodinné poradenství a sociální terapii je značná pozornost věnována i rodinné terapii, jejímž rovněž cílem není pouze práce s „problémovým“ dítětem, ale s rodinou jako celkem. Autorky Pipeková a Bartoňová charakterizují systém terapie s rodinou skrze:³⁷⁴

- ⇒ *prostorové podmínky*
- ⇒ *poradenský a terapeutický tým (psycholog, psychoterapeut, sociální pracovník, speciální pedagog, a dal.)*
- ⇒ *indikace a kontraindikace*
- ⇒ *strukturu procesu*

³⁷¹ Sociální terapie je zakotvena v § 35 zák. č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, kde se sociálně-terapeutické činnosti řadí mezi základní povinnosti při poskytování sociálních služeb. Rovněž vychází i ze znění §§ 1, 10 a dal. zák. č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí

³⁷² ZAKOŮŘILOVÁ, E. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2014, s.16

³⁷³ Tamtéž, s. 21

³⁷⁴ PIPEKOVÁ, J., a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, s. 52–53

- ⇒ *osobnost a roli terapeuta (poradce)*
- ⇒ *čas jako faktor pomoci*
- ⇒ *hlavní zdroje nezdaru*

Rodinná terapie se oproti rodinnému poradenství více soustředí na komunikační a vztahové vzorce v rodině, přičemž vyžaduje specializovaný výcvik. V neposlední řadě pak rodinná terapie probíhá, jak podotýká Matoušek, „...spíše ve specializovaných centrech,“ či v rámci různých NNO, oproti rodinnému poradenství, jenž může v rámci podpory probíhat i v přirozeném prostředí rodiny, případně v rámci asistované práce (doprovod například při zprostředkování návazné pomoci jinými organizacemi, asistence při jednání s OSPOD a dalšími institucemi, atd.).³⁷⁵

5.6.2.2 Školní poradenská pracoviště

Poskytování poradenských služeb ve školách je zákonnou povinností, která vyplývá z platné legislativy. Tyto služby zajišťují na školách specializovaní pracovníci, jimiž jsou výchovní poradci a školní metodici prevence. V této souvislosti mohou být na školách zřízena i specializovaná, tzv. školní poradenská pracoviště, na kterých často působí i další odborníci (v závislosti na počtu žáků), mezi něž obvykle patří školní psycholog a školní speciální pedagog. Klíčovou roli zde sehrává i konzultační tým, složený z vybraných pedagogů školy.³⁷⁶

Ve své práci Wágnerová rozděluje poskytování poradenských služeb ve školách na „základní“ a „rozšířený model.“ V základním modelu jsou poradenské služby podle Wágnerové zajištěny pouze výchovním poradcem a školním metodikem prevence, zatímco v rozšířeném modelu jsou tyto služby rozšířené o přítomnost školního psychologa a školního speciálního pedagoga.³⁷⁷ Přítomnost posledních dvou zmíněných pracovníků závisí zpravidla od počtu žáků školy (což ovlivňuje i finanční možnosti ředitele najímat další odborné pracovníky). Samotný fakt, že poradenství realizují

³⁷⁵ MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., a kol. *Podpora rodiny : Manuál pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2014, s. 13

³⁷⁶ ONDRÁČKOVÁ, L. In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 15

³⁷⁷ WÁGNEROVÁ, J. *Role speciálního pedagoga na střední škole : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2013, s. 42–43

kvalifikovaní pracovníci, vzdělaní v oblasti psychologie či speciální pedagogiky může být určitým náznakem kvality a iniciativy školy, která se rozhodla poskytovat kvalitní podmínky pro vzdělávání všech svých žáků, v dnešní době často v integrativním či inkluzivním pojetí. S obdobným názorem přichází i Ondráčková, která v kvalitních poradenských službách, poskytovaných přímo ve školách, spatřuje jednu z možností jak podporovat kvalitu výchovně-vzdělávacího procesu, včetně možností jak zvládnout jednotlivé problémy, jenž tento proces přináší, včetně vytváření podmínek pro úspěšnou integraci sociálně znevýhodněných dětí.³⁷⁸

Za průběh a poskytování poradenských služeb, obdobně jako za zajištění výchovného poradenství, včetně preventivního programu školy zodpovídá podle Koncepce MŠMT Č. j.: 2731/2004-24,³⁷⁹ v souladu s ust. § 7 odst. 1 vyhlášky č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.), ředitel školy, případně jím pověřený pracovník. Koordinaci školních poradenských služeb má pak ve své gesci (u „rozšířeného modelu“, viz výše) zpravidla školní psycholog, či školní speciální pedagog.

Vyhláška v § 7 odst. 2 stanovuje, že poradenské služby jsou zaměřené zejména na tyto okruhy:

- ⇒ *prevenci školní neúspěšnosti,*
- ⇒ *primární prevenci sociálně patologických jevů,*
- ⇒ *kariérové poradenství integrující vzdělávací, informační a poradenskou podporu vhodné volbě vzdělávací cesty a pozdějšímu profesnímu uplatnění,*
- ⇒ *odbornou podporu při integraci a vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami, včetně žáků z jiného kulturního prostředí a žáků se sociálním znevýhodněním,*
- ⇒ *péči o vzdělávání nadaných a mimořádně nadaných žáků,*
- ⇒ *průběžnou a dlouhodobou péči o žáky s výchovnými či výukovými obtížemi a vytváření předpokladů pro jejich snižování a*

³⁷⁸ WÁGNEROVÁ, J. *Role speciálního pedagoga na střední škole : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2013, s. 26

³⁷⁹ Věstník MŠMT ČR, 2005, sešit 7. Dostupné ke stažení z WWW:

<<http://www.msmt.cz/dokumenty/2005-7-1>>

⇒ *metodickou podporu učitelům při aplikaci psychologických a speciálně pedagogických poznatků a dovedností do vzdělávací činnosti školy.*

Ačkoliv je v příloze citované vyhlášky i popis standardních činností, jež poradenští pracovníci v rámci školních poradenských pracovišť vykonávají, není pojem „školní poradenské pracoviště“ v této vyhlášce nikterak blíže vymezen či specifikován. Blíže jsou upravována pouze kvalifikační kritéria určující předpoklady pro výkon činností jednotlivých pracovníků, poskytujících školní poradenské služby.

Výchovný poradce

Pozici výchovného poradce, zastává obvykle učitel dané školy, kterému byl v souvislosti s výkonem této funkce snížen, v souladu s ust. § 3 Nařízení vlády ČR č. 75/2005 Sb., o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků, týdenní rozsah přímé vyučovací činnosti a to v závislosti na počtu žáků a typu školy.

Kvalifikačním předpokladem pro výkon funkce výchovného poradce je vzdělání stanovené ust. § 8 vyhlášky č. 317/2005 Sb., o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků (dále jen vyhláška). Studium je realizováno v rámci celoživotního vzdělávání často při pedagogických fakultách vysokých škol.

Rozsah činností výchovného poradce stanovuje příloha č. 3 vyhlášky č. 72/2005 Sb., ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (dále jen vyhláška). Ta rozděluje činnosti výchovného poradce do oblastí poradenské (kariérové poradenství, výchova a vzdělávání žáků se SVP, řešení problémů se školní docházkou aj.), metodické a informační.³⁸⁰

Školní metodik prevence

V současnosti je pozice školního metodika prevence pojímána zejména z hlediska jeho zaměření na primární prevenci rizikového chování u dětí, žáků a

³⁸⁰ Blíže In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 25–50

studentů. Tato prevence je dle Metodického doporučení Č. j. 21291/2010-28 v působnosti MŠMT zaměřená zejména na předcházení rozvoje zejména níže uvedených projevů v chování u žáků.³⁸¹

- ⇒ *agrese, šikana, kyberšikana, vandalismus, antisemitismus, extremismus, rasismus a xenofobie, homofobie*
- ⇒ *záškoláctví*
- ⇒ *závislostní chování, užívání návykových látek, netolismus³⁸², gambling*
- ⇒ *rizikové sporty a rizikové chování v hromadné dopravě*
- ⇒ *poruchy příjmu potravy*
- ⇒ *negativní působení sekt*
- ⇒ *rizikové sexuální chování*

Pozici školního metodika prevence může vykonávat kterýkoliv učitel dané školy a to po splnění kvalifikačních předpokladů uvedených v ust. § 9 vyhlášky č. 317/2005 Sb. Celkový rozsah činností školního metodika prevence, obecně charakterizovaných jako „*metodické, informační a poradenské*“, pak udává příloha 3 vyhlášky č. 72/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů.

Školní psycholog

V souladu s Národním programem rozvoje vzdělávání v ČR (Bílá kniha), je školní psycholog označován za odborníka, jenž by měl školám pomáhat zvládnutí nároky, vyvolané rychlými změnami ve společnosti,³⁸³ k nimž se bezesporu řadí i postupně se zvyšující počet ohrožených žáků včetně žáků – migrantů (bez ohledu na jejich pobytový status).

Autorky Bartoňová a Vítková poukazují na to, že školní psychologové nejsou ustaveni na všech školách, zároveň zmiňují, že jejich funkce není dosud plně vymezena.³⁸⁴ Původní vymezení náplně práce školních psychologů a role poradenských

³⁸¹ KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 51

³⁸² Netolismem je dle slovníku cizích slov nazývána závislost na televizi, počítačových hrách, videohrách, apod.

³⁸³ MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, nakladatelství Tauris, 2001, s.

³⁸⁴ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 53

pracovišť sice přinesla vyhláška č. 72/2005 Sb., ve znění vyhlášky č. 116/2011 Sb., spolu s Metodickým doporučením MŠMT Č. j. 2731/2004-24, avšak skutečná náplň práce školních psychologů se odvíjí nejen od legislativních pravidel a doporučení, ale, dle konstatování Lazarové., „...je především výsledkem vyjednávání psychologa se školou a lidmi v ní.“³⁸⁵

Mimo vyhláškou stanovené kategorie činností, jimiž jsou diagnostika a depistáž, konzultační, poradenské a intervenční práce a metodická práce včetně vzdělávací činnosti,³⁸⁶ je pozornost školních psychologů zaměřena nejen na žáky, ale také na jejich rodiče, učitele a vedení školy.³⁸⁷ Obecně uváděným cílem činnosti školního psychologa (a školního speciálního pedagoga) je především snaha o snižování rizik vzniku výchovných a výukových problémů, včetně negativních jevů ve vývoji žáka a to zejména prostřednictvím níže uvedených činností:³⁸⁸

- ⇒ vytváření, realizace a vyhodnocování programů zaměřených na podporu rozvoje osobnosti žáků školy, včetně jejich prevence a odborného vedení pedagogických pracovníků,
- ⇒ monitorování psychologických aspektů ve vzdělávacím procesu, včetně psychohygienických a sociálních podmínek rozvoje osobnosti žáků a pedagogických pracovníků školy, v rámci zkvalitňování podmínek vzdělávací činnosti učitelů,
- ⇒ metodická pomoc a případné vedení pedagogických pracovníků v oblasti psychologie a speciální pedagogiky,
- ⇒ metodická pomoc během depistáže žáků se SVP a koordinace péče školy se školskými poradenskými zařízeními (pedagogicko- psychologické poradny, speciálně pedagogická centra).

³⁸⁵ LAZAROVÁ, B. In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 55

³⁸⁶ Příloha č. 3 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

³⁸⁷ LAZAROVÁ, B. In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 56

³⁸⁸ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 54

Školní speciální pedagog

Školní speciální pedagog je kvalifikovaným odborníkem v oblasti poradenských služeb týkajících se především žáků se zdravotním postižením, zdravotním či sociálním znevýhodněním, včetně nadaných žáků se zdravotním postižením či znevýhodněním. Votava a kol. charakterizují školní speciální pedagogy, jako „...erudované odborníky, kteří svou odbornou způsobilost získali vysokoškolským studiem v oboru speciální pedagogika se zaměřením a profilací pro problematiku vzdělávání osob s různými druhy zdravotního postižení, či zdravotního nebo sociálního znevýhodnění.“³⁸⁹

Jak uvádí autorky Kucharská, Mrázková a kol., „bylo historickou praxí, že speciální pedagogové v minulosti působili ve školách v roli učitelů žáků se SVP, například ve specializovaných třídách nebo specializovaných školách.“ Podobný názor lze spatřovat v praxi i u mnoha učitelů a ostatních pedagogických pracovníků, kteří přítomnost speciálního pedagoga na škole považují za přinejmenším neobvyklou: „...pokud přišel na školu speciální pedagog, pak jako učitel a většinou do specializované (později speciální) třídy...tak se sice speciální pedagogové dostávali do škol, ale nikoliv v poradenské roli.“³⁹⁰

Počátkem 90. let 20. století začal nabírat na intenzitě poměrně silný trend působení speciálních pedagogů ve školách, coby „odborníků-neučitelů,“ podporujících rozvoj inkluzivního vzdělávání, jenž lze spatřovat rovněž v souvislosti se změnou politického režimu v ČR po roce 1989. Ačkoliv byla tato představa podpořena školským zákonem a doplňujícími vyhláškami, je role speciálního pedagoga na školách a v rámci školních poradenských pracovišť často přejímána ostatními odbornými pracovníky (zejména jedná-li se o školy s nižším počtem žáků).³⁹¹ Úkoly související s podporou žáků se SVP tak zastávají mnohdy výchovní poradci, případně školní psychologové,

³⁸⁹ VOTAVA, J. a kol. *Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 2003, s. 126–127

³⁹⁰ ŠVANCAR, R. *Další role pro speciálního pedagoga : Učitelské noviny 03/2009*. [Online] 2009 [cit. 2015-05-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1577&PHPSESSID=0f25f5ca140cecb2f5e2a53fa17d088d>>

³⁹¹ KUCHARSKÁ, A., MRÁZKOVÁ, J., (eds.) a kol. *Metodika práce školního speciálního pedagoga zapojeného ve školním poradenském pracovišti*. Praha : NÚV, 2014, s. 12

zatímco oblast související s etopedickou problematikou připadá nejčastěji školním metodikům prevence.³⁹²

Působení školních speciálních pedagogů v rámci školních poradenských pracovišť je v současnosti ovlivněno jednak zákonnými předpisy a dále, kvalifikačními předpoklady včetně těch osobnostních,³⁹³ k nimž se v kontextu s žáky – uprchlíky bezesporu řadí i schopnost adaptovat se (nikoliv však předstíraně) a adekvátně reagovat na jejich specifické potřeby.³⁹⁴ V praxi je pozice školních speciálních pedagogů na poradenském pracovišti jasně daná, „...jsou partnery školního psychologa, přičemž mohou poradenské pracoviště i řídit.“³⁹⁵ Jako samostatný odborník má školní speciální pedagog možnost aktivně sám vyhledávat děti s rizikem vzniku SVP, přičemž pracuje s dětmi, které jsou v rámci edukačního procesu ohroženy aktuálními, problémy. Vyhláška č. 147/2011 Sb., (novela vyhlášky 73/2005 Sb.) sebou přinesla i dlouho očekávaný posun, především v možnosti poskytování podpůrných a vyrovnávacích opatření žákům se SVP či žákům kteří jsou ohroženi SVP. V těchto případech tak není již nezbytné pedagogicko-psychologické vyšetření ve školském poradenském zařízení, ale postačí „jen“ speciálně-pedagogické posouzení na půdě školy. Na základě těchto posouzení mohou být dotyčným žákům poskytovány služby ve prospěch jejich vzdělávacích potřeb.³⁹⁶ Součástí této práce je i kontakt s rodiči (především jejich informovanost a přijetí speciálně-pedagogické diagnózy a porozumění tomu, jak lze s dítětem dále pracovat).

Mimo poskytování pedagogicko-psychologických poradenských služeb včetně programů zaměřených na primární prevenci, vykonává školní speciální pedagog

³⁹² Příloha č. 3 vyhlášky č. 72/2005 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů

³⁹³ ŠAFROVÁ, A. In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 62–63

³⁹⁴ HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Úvod do speciálního poradenství*. 1.vyd. Liberec : Technická Univerzita v Liberci, Katedra pedagogiky a psychologie, 2002, s. 18

³⁹⁵ ŠVANCAR, R. *Další role pro speciálního pedagoga : Učitelství noviny 03/2009*. [Online] 2009 [cit. 2015-05-01]. Dostupné z WWW:

<<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1577&PHPSESSID=0f25f5ca140cecb2f5e2a53fa17d088d>>

³⁹⁶ KUCHARSKÁ, A., MRÁZKOVÁ, J., (eds.) a kol. *Metodika práce školního speciálního pedagoga zapojeného ve školním poradenském pracovišti*. Praha : NÚV, 2014, s. 13

zejména činností koordinační, reedukační, konzultační, diagnostické, metodické a informační.³⁹⁷

5.6.2.3 Školská poradenská zařízení

Školská poradenská zařízení jsou zaměřena v souladu s ust. § 116 školského zákona, na informační, diagnostickou, poradenskou a metodickou činnost. V rámci těchto činností poskytují „...odborné speciálně-pedagogické a pedagogicko-psychologické služby, preventivně výchovnou péči a napomáhají při volbě vhodného vzdělávání dětí, žáků nebo studentů a při přípravě na jejich budoucí povolání.“³⁹⁸

Podle svého zaměření a odbornosti lze školská poradenská zařízení dělit na pedagogicko-psychologické poradny a speciálně pedagogická centra. Velmi blízko k poradenským zařízením pak mají i střediska výchovné péče. Ta jsou, co do rozsahu svých činností, vymezených zákonem č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, považována rovněž dle § 116 školského zákona za školská poradenská zařízení.³⁹⁹ Jelikož je však jejich činnost vztahována především na zajištění tzv. preventivně – výchovné péče pro děti, žáky a studenty s rizikem vzniku a vývoje poruch chování, budu v následujícím textu podrobněji hovořit pouze o činnostech a kompetencích pedagogicko-psychologických poraden a speciálně pedagogických center.

Pedagogicko-psychologické poradny

Pedagogicko-psychologické poradny (dále jen PPP) jsou školská poradenská zařízení, poskytující služby pedagogicko-psychologického a speciálně pedagogického poradenství, včetně pedagogicko-psychologické pomoci při výchově a vzdělávání, dětí žáků a studentů, s cílem pomoci jim při jejich přípravě a volbě budoucího povolání.⁴⁰⁰

³⁹⁷ ZAPLETALOVÁ, J. *Návrh koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole : úpravy na základě realizace projektu RŠPP-VIP II.* [Online] 2011 [Cit. 2015-05-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.ippp.cz/rspp/images/vystupy/koncepce.pdf>>

³⁹⁸ KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství.* Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 17

³⁹⁹ MIKULKOVÁ, G., ŠRAHŮLKOVÁ, K. (eds.) a kol. *Integrovaná síť školních a školských poradenských služeb : Postupy a doporučení jejího rozvoje.* Praha : NÚV, 2014, s. 18

⁴⁰⁰ MIKULKOVÁ, G., ŠRAHŮLKOVÁ, K. (eds.) a kol. *Integrovaná síť školních a školských poradenských služeb : Postupy a doporučení jejího rozvoje.* Praha : NÚV, 2014, s. 15

Obecně lze činnost PPP charakterizovat jako diagnostickou, intervenční a metodicko-podpůrčí. Taxativní rozsah činností a kompetencí PPP včetně jejich jednotlivých cílů se řídí vyhláškou č. 147/2011 Sb., o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky č. 73/2005 Sb.), v souladu se zákonem č. 564/1990 Sb., o státní správě a samosprávě ve školství, na základě platného znění školského zákona, vyhlášky č. 116/2011 Sb., o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky č. 72/2005 Sb.) Veškeré služby PPP jsou bezplatné (za úplatu jsou poskytovány pouze v situacích, kdy o služby požádá jiný subjekt, např. soud).⁴⁰¹

Služby PPP mohou být poskytovány dětem, žákům a studentům až do ukončení středního, případně vyššího odborného vzdělání (Knotová uvádí spodní věkovou hranici přibližně od tří let v souvislosti se vstupem do mateřské školy).⁴⁰² V souvislosti se školní docházkou PPP vypracovává odborné posudky a návrhy podpůrných a vyrovnávacích opatření pro školy a školská zařízení. Při zařazování dětí do škol bývá stanovisko PPP zásadní, zvláště v případech, kdy se jedná o děti, které vyžadují speciální vzdělávací programy či sestavení individuálního vzdělávacího plánu (IVP) v běžné základní škole. Veškeré tyto služby jsou uskutečňovány v ambulantní formě a dále formou návštěv pracovníků poraden ve školách, školských a dalších zařízeních, přičemž jsou zajišťovány psychology, speciálními pedagogy a sociálními pracovníky.⁴⁰³

Speciálně pedagogická centra

Činnost SPC je legislativně upravena obdobně jako činnost PPP (školský zákon, vyhláška č. 116/2011 Sb., a vyhláška č. 147/2011 Sb.), přičemž je zaměřena na poradenské služby dětem a mládeži s jedním typem postižení, případně (jak uvádí Bartoňová) na děti s více vadami, kde dominuje typ postižení, pro které bylo SPC zřízeno. Tyto služby jsou poskytovány dětem od nejranějšího věku, žákům do ukončení povinné školní docházky a studentům po dobu studia na střední škole,

⁴⁰¹ KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, s. 18

⁴⁰² Tamtéž.

⁴⁰³ MIKULKOVÁ, G., ŠRAHŮLKOVÁ, K. (eds.) a kol. *Integrovaná síť školních a školských poradenských služeb : Postupy a doporučení jejího rozvoje*. Praha : NÚV, 2014, s. 16

případně pak i v období rané dospělosti.⁴⁰⁴ Pro odlišení činností PPP a SPC níže uvádím srovnávací tabulku:

Obecně lze činnost SPC charakterizovat jako systematickou speciálně pedagogickou, psychologickou a psychoterapeutickou komplexní práci, zaměřenou na děti, žáky a studenty se zdravotním postižením a zdravotním znevýhodněním, jejich zákonné zástupce, a dále školy a školská zařízení. Poradenská služba a péče SPC je realizována ambulantní nebo i terénní formou, týmem tvořeným speciálním pedagogem, psychologem a sociálním pracovníkem.⁴⁰⁵

Tab. č. 3: srovnání činností SPC a PPP

PPP	SPC
⇒ Pedagogicko-psychologická připravenost žáků na povinnou školní docházku	⇒ Připravenost žáků se zdravotním postižením na povinnou školní docházku
⇒ Zajištění speciálně vzdělávacích potřeb žáků a škol	⇒ Zajištění speciálních vzdělávacích potřeb žáků se zdravotním postižením či zdrav. znevýhodněním
⇒ Zpracování návrhu podpůrných opatření, zařazení do vzdělávacího programu přizpůsobenému potřebám žáka	⇒ Zpracovává odborné podklady pro integraci zdravotně postižených či znevýhodněných žáků a jejich zařazení či přeřazení do škol a tříd
⇒ Psychologická a speciálně pedagogická vyšetření pro žáky se SVP, včetně odborných posudků	⇒ Speciálně pedagogická péče a vzdělávání pro žáky se zdravotním postižením či zdrav. znevýhodněním
⇒ Speciálně pedagogická a psychologická diagnostika a zajištění speciálních vzdělávacích potřeb žáků	⇒ Speciálně pedagogická a psychologická diagnostika včetně poradenských služeb
⇒ Poradenství žákům se zvýšeným rizikem školní neúspěšnosti nebo vzniku problémů v osobnostním a sociálním vývoji, pomoc zák. zástupcům i ped. pracovníkům vzdělávajících tyto žáky	⇒ Poradenství a metodická pomoc pedagogickým pracovníkům a zákonným zástupcům v oblasti vzdělávání žáků se zdravotním postižením či zdrav. znevýhodněním
⇒ Metodická podpora škoře	⇒ Metodická podpora škoře

Zdroj: Vyhláška č. 72/2005 Sb., ve znění pozdějších předpisů

⁴⁰⁴ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 55

⁴⁰⁵ MIKULKOVÁ, G., ŠRAHŮLKOVÁ, K. (eds.) a kol. *Integrovaná síť školních a školských poradenských služeb : Postupy a doporučení jejího rozvoje*. Praha : NÚV, 2014, s. 17

5.6.3 Předškolní vzdělávání a přípravné třídy pro děti se sociálním znevýhodněním

5.6.3.1 Předškolní vzdělávání

K otázce co je východiskem předškolního vzdělávání uvádí školský zákon (§ 33), že „...cílem předškolního vzdělávání je podpořit rozvoj osobnosti dítěte předškolního věku a podílet se na jeho zdravém, citovém, rozumovém a tělesném rozvoji a na osvojení základních pravidel chování (...). Předškolní vzdělávání vytváří základní předpoklady pro pokračování ve vzdělání...napomáhá vyrovnávat nerovnoměrnosti vývoje dětí před vstupem do základního vzdělávání a poskytuje speciálně pedagogickou péči dětem se SVP.“

Předškolní vzdělávání je v ČR realizováno v mateřských školách a přípravných třídách při školách základních. Upravuje jej RVP pro předškolní vzdělávání (aktuální verze z r. 2004). V mateřských školách jsou v souladu s RVP uplatňovány speciální vzdělávací metody umožňující včasnou diagnostiku a rozvojovou stimulaci dětí. Děti ze sociálně znevýhodňujícího prostředí mohou být vzdělávány také v přípravných třídách na základní škole v souladu s podmínkami uvedenými ve vyhlášce č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, a to v rámci přípravy na budoucí vzdělávání na základní škole.⁴⁰⁶ Organizace předškolního vzdělávání v mateřských školách se řídí ust. § 34 školského zákona, který v odst. 1 vymezuje věkovou hranici od tří do šesti let (za splnění podmínek uvedených v § 50 zák. č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví a o změně některých souvisejících zákonů, ve znění pozdějších předpisů). O přijetí dítěte k předškolnímu vzdělávání (případně o stanovení zkušebního pobytu dítěte) rozhoduje zpravidla ředitel (§ 34 odst. 3 školského zákona), přičemž dítě může být přijato k předškolnímu vzdělávání i v průběhu roku (§ 34 odst. 7), pokud to umožňuje kapacita dané mateřské školy a pokud jsou splněny ostatní podmínky k přijetí vymezené zákonem.

⁴⁰⁶ VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. [Online] 2004 [cit. 2015-05-01] Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf>

Praxe ukazuje, že přijetí dětí během školního roku, které nemají rok do nástupu k povinné školní docházce je často velikým problémem, zvláště s ohledem na nedostatečnou kapacitu (přednostně přijímány děti v posledním roce před nástupem k povinné školní docházce (§ 34 odst. 4), a děti ze spádových oblastí). Přijetí do mateřské školy je pro děti uprchlíky prvním krokem k integraci v českém prostředí a zároveň prvním krokem k osvojení si českého jazyka. Pro rodiče však vyvstává často nelehký úkol dítěti vyhledat vhodnou mateřskou školu. V mnoha situacích tak činí skrze pomoc sociálních či pedagogických pracovníků NNO, kteří pomáhají rodičům s mateřskou školou jednat, a zároveň pomáhají rodičům ke splnění všech podmínek, které jsou pro zápis dítěte k předškolnímu vzdělávání zapotřebí. Mezi ty nejdůležitější se řadí především vyhledání vhodného dětského lékaře, vyřízení osobních dokladů (např. rodný list), zajištění očkovacího průkazu, případně pak očkování (jestliže dítě neabsolvovalo v zemi původu, či již v době pobytu v zařízení SUZ), a další.

Role NNO spočívá zejména v pomoci při udržování kontaktu mezi školským zařízením a rodinou, zejména pak jde-li o předcházení konfliktů způsobených komunikační, případně kulturní bariérou.

Ze zkušeností organizace Meta, o. p. s., která spravuje i internetový portál „*inkluzivní škola*“ vyplývá, že mateřské školy, které dokáží reflektovat speciální potřeby dětí – uprchlíků zvyšují jejich šance na úspěch v dalším (základním) vzdělávání a výrazně se podílí na redukcí jazykové mezery, která by se v opačném případě pouze prohlubovala. Rovněž začleněním dětí – uprchlíků do předškolního vzdělávání znamená i obohacení školního prostředí o novou jazykovou a především kulturní dimenzi.⁴⁰⁷

5.6.3.2 Přípravné třídy

Děti, které přichází do základních škol z tzv. „*nedostatečně podnětného*“ či „*odlišného sociokulturního prostředí*“, jsou často ohroženy zvýšeným rizikem školního selhání. Děti z uprchlických rodin, které jsou sami uprchlíky, se musí velmi často vyrovnávat s řadou těžkostí a do vzdělávacího procesu nastupují s určitou mírou znevýhodnění (hlavní roli zde hraje věk). Šikulová a Brtnová-Čepičková rozdělují problémy, s nimiž se děti-uprchlíci setkávají do dvou skupin. Zatímco první skupinu charakterizují jako „*soubor problémů podmíněných rodinným prostředím, etnickou příslušností (jazyková bariéra, odlišný výchovný styl v rodině, odlišný styl učení, nízká úroveň všeobecných vědomostí)*“, do druhé skupiny řadí „*problémy pramenící z konkrétních podmínek, v nichž vzdělávání probíhá (osobnost učitele a jeho přístup*

⁴⁰⁷ INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Pedagogika aneb Cizinec ve třídě : proč je předškolní vzdělávání migrantů důležité?* [Online] 12. 11. 2014 [cit. 2015-05-10] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/proc-je-predskolni-vzdelavani-migrantu-dulezite>>

k žákům, systém školy, vztah komunity a majoritní společnosti).⁴⁰⁸ Uvedené problémové okruhy uzavírají konstatováním, vycházejícím z analýzy Kolářové, a sice že „většina dětí ze sociokulturně znevýhodněného prostředí má odložený nástup do školy.“⁴⁰⁹ V souvislosti s vyrovnáním školní nepřipravenosti, a dosavadními výsledky provedených výzkumů a analýz slouží právě přípravné třídy jako jeden z efektivních, kompenzačních nástrojů, jehož účelem je příprava dětí na vstup do povinné školní docházky.

Pro stručný přehled vývoje konceptu přípravných tříd, s ohledem na vzdělávání sociálně znevýhodněných žáků, zde zmíním jeho historický rámec. Ten sahá do roku 1993 – 1994, kdy se MŠMT ČR rozhodlo „...experimentálně ověřit efektivitu přípravných tříd.“⁴¹⁰ Tehdy, na základě získaných zkušeností došlo v letech 1997 až 2000 k pokusnému ověřování přípravných tříd, pro děti ze sociokulturně znevýhodněného prostředí, přičemž za takto znevýhodněné byly považovány v reakci na selhávání v prvních třídách základních škol především děti z romské populace.⁴¹¹ Metodickým pokynem MŠMT ČR (Č. j. 25 484/2000-2) však došlo v roce 2000 ke specifikaci názvu těchto přípravných tříd na „přípravné třídy pro děti se sociálním znevýhodněním.“ Počínaje tedy školním rokem 2000/2001, byly tyto přípravné třídy pro děti se sociálním znevýhodněním zřizovány při základních školách, zvláštěních školách,⁴¹² a dále, jak uvádí autorky Bartoňová, Vítková: „výjimečně i při mateřských školách.“

Za sociálně znevýhodněné (viz předchozí text práce) byly považovány děti pocházející z rodinného prostředí, s nízkým socioekonomickým postavením (blíže viz str. 109, str. 135 a dal.), které bývá často spojováno s výskytem sociálně patologických

⁴⁰⁸ ŠIKULKOVÁ, R., BRTNOVÁ-ČEPIČKOVÁ, I. *Přípravná třída jako forma pedagogické intervence pro děti s odlišnými vzdělávacími potřebami* In *Předškolní vzdělávání v pedagogických a sociálních souvislostech*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, pedagogická fakulta, 2011, s. 18

⁴⁰⁹ KOLÁŘOVÁ, M. *Analýza vývoje odkladů školní docházky v tábořském regionu : diplomová práce*. Brno : Masarykova universita v Brně, katedra speciální pedagogiky, 2008, s. 24. In ŠIKULKOVÁ, R., BRTNOVÁ-ČEPIČKOVÁ, I. *Přípravná třída jako forma pedagogické intervence pro děti s odlišnými vzdělávacími potřebami* In *Předškolní vzdělávání v pedagogických a sociálních souvislostech*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, pedagogická fakulta, 2011, s. 18

⁴¹⁰ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 144

⁴¹¹ TOMANOVÁ, S. *Role přípravné třídy ve výchovně vzdělávacím procesu u dětí se sociálním znevýhodněním v kontextu vzdělávání dětí cizinců : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2014, s. 7

⁴¹² Tamtéž, s. 7–8

jevů. Dále děti z rodin, jimiž byla udělena mezinárodní ochrana nebo z rodin, které byly účastníky řízení o udělení mezinárodní ochrany podle platného znění ZoA (což *de facto* odpovídá aktuálně platnému znění § 16 odst. 4 školského zákona). V souvislosti s tímto znevýhodněním, bylo smyslem přípravných tříd vyrovnat vývoj u dětí, u nichž došlo k odkladu školní docházky z důvodu tzv. sociální a komunikační nezralosti, včetně jazykové a řečové bariéry.⁴¹³

V současnosti jsou přípravné třídy zřizovány na základě platného znění školského zákona (§ 47) a to pouze na základních školách, případně na základních školách praktických, pakliže se v nich vzdělává nejméně 7 dětí. Kapacita těchto tříd, je v souladu s vyhláškou č. 48/2005 Sb., o základním vzdělávání a některých náležitostech plnění povinné školní docházky, ve znění pozdějších předpisů maximálně 15 dětí. Děti jsou do přípravných tříd rozřazovány zpravidla na základě doporučení speciálně pedagogického centra či pedagogicko-psychologické poradny, po předchozím souhlasu rodičů a ředitele dané školy.

V porovnání s ostatními dětmi Tomanová zdůrazňuje, že děti zařazované do přípravných tříd bývají ve svém rozvoji i učení opožděné a jejich adaptabilita bývá snižena. S tímto tvrzením se lze setkat i u mnoha dalších autorů, nicméně v souvislosti s dětmi – uprchlíky je třeba poukázat, že „*opožděnost*“ či „*snižená adaptabilita*“ zde nemusí být podmíněna jen nedostatečným rozvojem, nebo sníženou inteligencí. Mnohem častěji se jedná spíše o odlišný hodnotový systém (daný rodinou) a odlišné zkušenosti a znalosti. Ty jsou v rovině dvou kultur obtížně srovnatelné, neboť vychází často z odlišných společenských požadavků.

Obsah vzdělávání, lze v souvislosti s dětmi – uprchlíky považovat za „*hlavní prostředek rozvoje dítěte v přípravné třídě*.“⁴¹⁴ Podobné závěry vyvozuje i výzkum Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy v Praze z roku 2013, zaměřený na vzdělávání žáků – migrantů na základních školách (přestože se nejedná pouze o žáky – uprchlíky). Z něho vyplývá, že absolvování přípravného ročníku, zejména u dětí – migrantů, které neovládají český jazyk, se velmi pozitivně projevilo na získaných jazykových

⁴¹³ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 144–145

⁴¹⁴ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 146

kompetencích a pracovních návycích nezbytných pro školní docházku.⁴¹⁵ Důvodem je získaný prostor, který umožňuje dítěti z odlišného kulturního prostředí získat přinejmenším základní orientaci v českém školním prostředí a dále prostor ke zvládnutí základů českého jazyka, nezbytného pro samotnou výuku na českých základních školách.

Vzdělávání v přípravných třídách je organizováno podle RVP pro předškolní vzdělávání a je součástí vzdělávacího programu. Časový rozvrh se však řídí RVP pro základní vzdělávání (pro 1. ročník), který udává rozsah 18 až 22 hodin týdně,⁴¹⁶ což poskytuje dětem adekvátní čas k přípravě na povinnou školní docházku. Cílem vzdělávání v přípravné třídě je především systematická příprava sociálně znevýhodněných dětí vedoucí k bezproblémovému začlenění do vzdělávacího procesu v rámci povinné školní docházky. Klíčová je zejména o schopnost adaptace na školní prostředí skrze organizovanou činnost (didaktické, konstruktivní či soutěživé typy her), což je u dětí – uprchlíků často velmi složitý proces.⁴¹⁷

Pracovníci NNO poskytujících pomoc rodinám migrantů a uprchlíků, hrají v procesu zařazování do přípravných tříd podstatnou úlohu, a to zejména při koordinaci celého procesu. Aby rodiče, kteří na území ČR žijí na základě udělené mezinárodní ochrany, mohli umístit své dítě do přípravné třídy, musí kontaktovat příslušné školské poradenské zařízení, což v mnoha případech z důvodu jazykové bariéry nemohou učinit bez pomoci. Samotná návštěva školského poradenského zařízení se zcela jistě neobejde bez tlumočnicka do rodného jazyka rodičů, přičemž následná práce s ohledem na vyhledání vhodné školy v místě bydliště rodiny, kontakt a jednání s příslušnou školou, atd., je rovněž úkolem pro spolupráci pracovníků poradny či centra a pracovníka NNO, zpravidla v rámci rodinného poradenství, či sociálně aktivizačních služeb pro rodiny s dětmi.

5.6.4 Vzdělávání žáků - uprchlíků na základní škole

Nástup žáka – uprchlíka do základní školy je spojen s řadou problémů a bariér, s nimiž jsou konfrontováni jak učitelé, tak i rodiče těchto dětí. Určitou roli bezesporu hraje věk dítěte a i jeho předchozí pobyt (zejména jeho délka) na území ČR. Zatímco

⁴¹⁵ KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 62

⁴¹⁶ TOMANOVÁ, S. *Role přípravné třídy ve výchovně vzdělávacím procesu u dětí se sociálním znevýhodněním v kontextu vzdělávání dětí cizinců : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2014, s. 8

⁴¹⁷ BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, s. 146

žáci – uprchlíci, kteří před nástupem do základní školy navštěvovali v ČR mateřskou školu, či vyrovnávací nebo přípravnou třídu jsou v o poznání snazší situaci (zejména po stránce jazykové), žáci – uprchlíci, kteří nastupují přímo na základní školu, často do vyššího než 1. ročníku jsou naopak v situaci podstatně složitější. Bačáková konstatuje, že první dny na škole jsou pro žáka – uprchlíka jedněmi z nejdůležitějších, přičemž mohou výrazně ovlivnit budoucí žákovo vzdělávání. V této souvislosti Bačáková upozorňuje na to, aby „příchod žáka – uprchlíka do školy nebyl pouhým *ad hoc* procesem, ale aby byly školy na tuto událost předem připraveny.“⁴¹⁸ Autorka tak reaguje na stále se zvyšující počet žáků – uprchlíků na českých školách. Podle statistiky ČSÚ se ve školním roce 2013/2014 vzdělávalo celkem 15 109 žáků – migrantů, což je 1,8 % z celkového počtu žáků základních škol. Z uvedeného počtu se jednalo o 208 „přiznaných“ žáků – uprchlíků s přiznaným azylem nebo doplňkovou ochranou,⁴¹⁹ přičemž lze důvodně předpokládat, že se tento počet bude v následujících letech zvyšovat (v roce 2013 bylo podle statistiky ČSÚ evidováno celkem 122 nových ŽOMO ve věku 0 – 14 let).⁴²⁰

5.6.4.1 Český jazyk jako nástroj pro zvládnutí výuky a snazší integraci

Jelikož vyučovacím jazykem je v ČR český jazyk, je třeba v případě žáků – uprchlíků řešit z hlediska výuky především jeho jazykové potřeby. Autoři odborných publikací a příruček s tematikou výuky Češtiny jako cizího jazyka se shodují na tom, že právě efektivní jazyková výuka vede k úspěšnému začlenění žáků – uprchlíků (obecně však migrantů) do vzdělávacího systému, a zároveň do širší komunity (zejména třídní kolektiv). Navzdory uvedenému se však v českých školách s opravdu funkčním modelem výuky českého jazyka pro žáky – uprchlíky (migranty) setkáváme jen zřídka (vyjma přípravných či vyrovnávacích tříd, pokud se sejde dostatečný počet žáků).⁴²¹ Tuto skutečnost dokazují i studie UNHCR zaměřené na vzdělávání přesídlených dětí – uprchlíků (2010) které konstatují že „*nabízená podpora žákům – uprchlíkům ze strany škol je velmi limitovaná, v mnoha případech takřka chybějící, zvláště ve výuce českého*

⁴¹⁸ BAČÁKOVÁ, M. In DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 29

⁴¹⁹ ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, s. 123, 128

⁴²⁰ Tamtéž, s. 61

⁴²¹ BAČÁKOVÁ, M. In DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 30

jazyka.⁴²² Obdobné závěry přináší i analýza Pedagogické fakulty Univerzity Karlovy (2013).⁴²³ Zde autoři konstatují, že ačkoliv poměrně velká část škol žádné „speciální jazykové kurzy“ nepořádá, mají dostatek prostoru pro individuální přístup k žákům, kteří mají s výukou na škole (z hlediska nedostatečné znalosti jazyka) obtíže. Jedná se však principiálně o školy s nižším procentem žáků – uprchlíků, potažmo žáků – migrantů vůbec.

Studie L. Radostného (2011)⁴²⁴ předkládá, že většina jazykových kurzů pro žáky – uprchlíky bývá realizována na školách, nacházejících se v blízkosti zařízení SUZ, prostřednictvím tzv. vyrovnávacích tříd.⁴²⁵ Přirozeně mají tyto školy ve svých třídách výrazně vyšší počet žáků – uprchlíků než školy ostatní, a to zejména vzhledem k umístění a k celkově malému počtu jednotlivých zařízení (PoS, IAS), kdy se žáci – uprchlíci na těchto školách kumulují.

K zajištění jazykové výuky dochází v rámci rozvojového programu na „Zajištění podmínek základního vzdělávání nezletilých azylantů, osob požívajících doplňkové ochrany, žadatelů o udělení mezinárodní ochrany na území České republiky a dětí cizinců (migrantů) umístěných v zařízení pro zajištění cizinců“ MŠMT ČR, které následně poskytuje školám dotace, a dále na základě Metodického doporučení Č. j. 10 149/2002-22 (blíže viz str. 146)

5.6.4.2 Zařazování žáků – uprchlíků do tříd

Znalost českého jazyka a věk hrají dle zprávy České školní inspekce z roku 2004 poměrně důležitou roli při zařazování žáků – uprchlíků do jednotlivých tříd, kdy jsou žáci – uprchlíci posuzováni jak z hlediska jazykových kompetencí, tak z hlediska věku.⁴²⁶ Bačáková zmíněný postup dementuje výsledky svého výzkumu (2011), v němž se ukázalo, že žáci – uprchlíci bývají v této souvislosti zařazováni do jednotlivých ročníků vzhledem ke svému věku, vzdělávací historii a s ohledem na svůj budoucí

⁴²² BAČÁKOVÁ, M. *Vzdělávání přesídlených dětí uprchlíků na základních a středních školách v ČR : navazující studie*. Praha : UNHCR, 2010, s. 20

⁴²³ KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 64

⁴²⁴ KONSORCIUM NNO. *Konference „Východiska migračních politik.“ : studie – „Vzdělávání migrantů – přístup žáků a studentů cizinců k bezplatným kurzům vzdělávacího jazyka“* [Online] 2011 [cit. 2015-05-11]. Dostupné ke stažení z WWW: <<http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty-ke-stazeni.html>>

⁴²⁵ INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Organizace aneb Cizinci ve škole : vyrovnávací třídy*. [Online] 26. 05. 2015 [cit. 2015-05-11] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/vyrovnavaci-tridy>>

⁴²⁶ ČŠI. *Vzdělávání cizinců – žadatelů o azyl v základních školách : zpráva o výsledcích tematicky zaměřené inspekce*. [Online] 2004 [cit. 2015-05-11]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/vzdelavani-cizincu-zadatelu-o-azyl-v-zakladnich-skolach-ceska-skolni-inspekce-srpen-2004.html>>

kognitivní a sociální vývoj mnohdy nevhodně, pouze na základě nedostatečné znalosti češtiny.⁴²⁷ Ačkoli lze souhlasit s tím, že zařazení například 17 ti leté dívky se základním vzděláním ze země původu do 4. ročníku základní školy v ČR je nanejvýš zarážející (zvláště nachází-li se v kolektivu žáků ve věku okolo 9 let), považujeme za často nezbytné umožnit žákům – uprchlíkům nastoupit o ročník níže, než by vzhledem k věku či předchozímu vzdělání měli. Praxe totiž ukazuje, že právě tyto žáci, kteří v ČR nenavštěvovali mateřskou školu či přípravné nebo vyrovnávací třídy mají značné potíže zvládnout vyučovanou látku, právě z důvodu nedostatečné jazykové znalosti.

Odpovědí na popsání dilema by mohlo být rozšíření zřizování vyrovnávacích tříd, což je zpravidla možné jen v případech, kdy se do běžné školy dostane větší množství žáků – migrantů, hovořících natolik odlišným jazykem (od češtiny), že je v počátcích naprosto vyloučeno být základní porozumění nejjednodušším pokynům.⁴²⁸ Alternativou by však mohlo i být zřízení jakéhosi ekvivalentu přípravných tříd pro děti ve vyšších ročnících prvního stupně a dále na druhém stupni základních škol, kde je integrace žáků – uprchlíků a migrantů v obecném měřítku velmi složitá.⁴²⁹

Z hlediska stanovení speciálně vzdělávacích potřeb dětí, pocházejících z kulturně odlišného popř. sociálně znevýhodněného prostředí, které jsou často podnětem pro zařazení těchto dětí do přípravných tříd (na základních školách pak určujících pro sestavení IVP) přednesl v rámci „Kulatého stolu Stále konference asociací ve vzdělávání“ psycholog J. Širůček z FSS MU v Brně poměrně zajímavý příspěvek. V něm poukázal na fakt, že „současná diagnostika (PPP) vychází z inteligentních testů, které však dle výsledků výzkumu nezohledňují fakt, že děti přicházející z méně podnětného prostředí nejsou schopny používané testy zvládnout na stejné úrovni, jako děti, které jsou kulturně integrované.“ Aniž by bylo možné konstatovat, že jsou tyto děti méně inteligentní, nežli děti z majoritní populace, vykazují ve-
-výsledcích testů řádově až o desítky bodů nižší výkon, což může v některých situacích přinášet i riziko „nálepký“ mentálního postižení.⁴³⁰

V této rovině vnímám jako příhodnou teorii prof. R. Feuersteina, která vychází z premisy, že inteligence není neměnná, přičemž děti s deficitním IQ je možné učit a rozvíjet tak, aby dosáhly vyšších výkonů přizpůsobením vzdělávacího přístupu. Podle Feuersteina totiž lze spatřovat souvislost mezi nižším-

⁴²⁷ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, s. 26

⁴²⁸ INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Organizace aneb Cizinci ve škole : vyrovnávací třídy*. [Online] 26. 05. 2015 [cit. 2015-05-11] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/vyrovnavaci-tridy>>

⁴²⁹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 62

⁴³⁰ KARTOUS, B. *Školy by měly být připraveny na různé děti, r1elita je ale jiná*. In Školní poradenství v praxi, 2015, č. 02, r. II, s. 19–20

-intelektovým výkonem a nižším sociálním a ekonomickým statusem včetně příslušnosti k etnickým menšinám. Pedagogicko-psychologická vyšetření zaměřená zejména na školní zralost z hlediska rozvoje kognitivních funkcí mohou být u dětí – uprchlíků zavádějící, neboť měří jen aktuální výkony v rámci „umělé situace“, často bez ohledu na psychosociální kontext nucené migrace.⁴³¹

Ve světle výše uvedených výroků a v souvislosti se závěry diskuze „Kulatého stolu Stále konference asociací ve vzdělávání“ z ledna 2015 se lze ideově shodnout (budu-li vycházet i z již proběhlých výzkumů)⁴³², že „učitel by měl být schopen do značné míry sám stanovit, jakou podporu jednotlivé děti a žáci potřebují, a k tomu uzpůsobit vzdělávací proces.“⁴³³

5.6.4.3 Aktuální problémy související se vzděláváním žáků – uprchlíků na základních školách

Vzdělávání žáků – uprchlíků (v kategorii žáků se sociálním znevýhodněním) na základních školách upravuje RVP pro základní vzdělávání v části D, kapitola 8, podkapitola 8.2 kde jsou pro úspěšné vzdělávání žáků se sociálním znevýhodněním stanoveny následující podmínky:⁴³⁴

- ⇒ *individuální nebo skupinovou péče,*
- ⇒ *přípravné třídy,*
- ⇒ *pomoc asistenta pedagoga,*
- ⇒ *menší počet žáků ve třídě,*
- ⇒ *odpovídající metody a formy práce,*
- ⇒ *specifické učebnice a materiály,*
- ⇒ *pravidelnou komunikaci a zpětnou vazbu,*
- ⇒ *spolupráci s psychologem, speciálním pedagogem – etopedem, sociálním pracovníkem, případně s dalšími odborníky.*

⁴³¹ POKORNÁ, V. *Reuven Feuerstein a jeho metoda instrumentálního obohacování*. [Online] 2012 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z WWW:

<<https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2012/S5101/um/obohacovani.pdf>>

⁴³² KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 59

⁴³³ KARTOUS, B. *Školy by měly být připraveny na různé děti, realita je ale jiná*. In *Školní poradenství v praxi*, 2015, č. 02, r. II, s. 19–20

⁴³⁴ VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání : pomůcka na pomoc učitelům (aktuální znění k 01. 09. 2007)*. [Online] 2007 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>

Výše uvedená kritéria však přes všechny snahy v praxi slouží spíše jako příklad „ideálních postupů a práce“, které lze často velmi obtížně naplňovat. Jak vyplývá například z analýzy Kurowské, postupně se zvyšující nároky na činnost pedagogů na základních školách (a ve vzdělávacím systému ČR vůbec) zejména s ohledem na kvalifikaci, osobnostní přístup a vlastní pedagogické schopnosti, staví učitelskou profesi do přinejmenším nelehké pozice. Vztáhneme-li pak tuto skutečnost na proces vzdělávání žáků – uprchlíků a v zásadě i žáků – migrantů, dojdeme k závěru, který nám dnes a denně potvrzuje praxe, že „...učitelé jsou často při vzdělávání žáků – uprchlíků ponechání napospas, odkázání často na sebe samé, bez výraznější pomoci školy či státu.“ Ve světle těchto závěrů pak Kurowská obdobně jako mnoho dalších autorů vnímá jako nezbytné, „...aby byla problematika diverzity školního prostředí součástí kurikula pedagogických fakult, učitelé věnující se výuce jazyka byli posíleni ve výuce češtiny jako druhého (cizího) jazyka a v neposlední řadě, aby se neopakovaly situace, kdy bývají žáci – uprchlíci vnímání ve třídě a třídním kolektivu jako zátěž.“⁴³⁵

V reakci na výše citované považujeme za důležité si uvědomit, že jazyková a kulturní odlišnost žáka by neměla být ve vzdělávacím procesu chápána jako zátěž, neboť v zásadě každá pedagogická práce v rámci vzdělávacího procesu zahrnuje určitou rozmanitost a diverzitu. Ačkoli nelze říci, že kolektiv tvořený žáky z majoritní populace je ryze homogenní (téměř vždy najdou žáci s odlišnými předpoklady a studijními dovednostmi), lze předpokládat, že ryze proaktivní přístup k etnické jinakosti a schopnost vnímat dopady nucené migrace na osobnosti dětí - uprchlíků je pro etnicky homogenní povahu české společnosti spíše nezvykem. V souladu s inkluzivními trendy v českém školství je tedy třeba považovat schopnost učitele vyrovnat se s diverzitou ve třídě za jeden ze stěžejních předpokladů profesionálního přístupu k výuce a práci s třídním kolektivem bez ohledu na to kým je tvořen.

Přítomnost žáka – uprchlíka (potažmo jakéhokoliv žáka – migranta) přináší bezesporu zvýšenou potřebu diferenciaci učiva a odlišného přístupu,⁴³⁶ avšak z hlediska rovného a profesního přístupu by tato odlišnost neměla být vnímána učiteli negativně.

⁴³⁵ KUROWSKI, M. *Žák – uprchlík v českém systému vzdělávání : případová studie*. Sociální pedagogika 2013, roč. 01, č. 01, s. 64 - 76

⁴³⁶ INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Pedagogika aneb Cizinec ve třídě*. [Online] 05. 08. 2013 [cit. 2015-05-11] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/cizinec-v-bezne-tride-aneb-pedagogika/cizinec-v-bezne-tride-aneb-pedagogika>>

Naopak by z hlediska inkluzivních snah a snah o poskytnutí pomoci vyrovnat se ve vzdělávacím procesu s bariérami, které sebou migrace, zvláště, je-li nedobrovolná, přináší. Smyslem je postupné odstraňování jednotlivých bariér a napomáhání žákům – uprchlíkům k zařazení se do hlavního vzdělávacího proudu. Shrneme-li nejčastější problémy, které z praxe při vzdělávání žáků – uprchlíků na základních školách vyplývají, získáme poměrně ucelený přehled na reálnou situaci, v níž se rodiny uprchlíků s dětmi ve vztahu ke škole nachází:

Nedostatečná informovanost

Praxe i provedené výzkumy se shodují na tom, že právě nedostatečná míra a transparentnost informací chybí jak na straně rodin žáků – uprchlíků, tak i na straně škol. Školám podle Bačákové⁴³⁷ chybí zejména informace o absolvovaném vzdělání žáka – uprchlíka, včetně obecných informací o jeho pobytu⁴³⁸ a z něho vyplývajících specifik jak s dítětem pracovat, případně jaké jsou dostupné formy podpory. Na druhé straně rodiny si často nejsou vědomy svých práv a povinností vůči škole, či nerozumí systému organizace výuky jako takové.

Ze zkušenosti Z. Vodňanské, ředitelky organizace Meta, o. p. s. vyplývá, že na straně rodičů dětí – uprchlíků se nedostatek informací odráží například v tom, že nevědí na jakou MŠ či ZŠ se mají nebo mohou hlásit, jaké jsou požadavky na přijetí do jednotlivých škol (především SŠ). Vzhledem k obtížím v komunikaci je pak pro tyto rodiny získat a především porozumět informacím zejména o stavu prospěchu jejich dítěte, eventuálních problémech ve škole, apod.

Nekvalifikovanost pedagogů

Ve světle stále se zvyšujících nároků, kladených na výkon učitelské profese, je čím dál tím intenzivněji vnímána potřebnost celoživotního vzdělávání a neustálého doplňování si chybějící odbornosti. U mnoha stávajících pedagogů (učitelů) se lze

⁴³⁷ BAČÁKOVÁ, M. In DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 31

⁴³⁸ Především co vyplývá ze statusu „ŽOMO“, rozdíl mezi azylem a doplňkovou ochranou, zda v rámci ZoA a především SIP mají i např. ŽOMO možnost navštěvovat kurzy českého jazyka, jak často a kde, apod.

setkat s nedostatečnou či vůbec žádnou předchozí zkušeností s výukou žáků⁴³⁹ – uprchlíků (zejména u starších učitelů).⁴⁴⁰ V ostatních případech učitelé nemají zajištěnou možnost zvýšit si kvalifikaci pro výuku češtiny jako cizího jazyka,⁴⁴¹ přičemž důvodem jsou převážně nedostatečné finanční prostředky škol.⁴⁴²

„My na ty cizince nejsme u nás připravení. Nemáme s nimi zkušenosti (...) byl tu tuším před dvěma roky jeden kluk z Mongolska, ale po pár měsících přešel na jazykovou školu (...). Já sice trochu ovládám angličtinu a trochu se domluví i rusky, ale představa že učím třeba vietnamské děti... to bych asi nezvládla.“

Učitelka 1. St. ZŠ Praha 4 (Braník), listopad 2014

K získání odbornosti a potřebných kompetencí v kontextu výuky žáků – uprchlíků se jeví jako potřebné doplnění kvalifikačních kompetencí pro učitelství češtiny jako cizího jazyka (ať už formou standardního studia na VŠ či prostřednictvím vzdělávacích a metodických kurzů). Bačáková rovněž poukazuje, že současné vysokoškolské studium, nezbytné pro výkon učitelské profese nezahrnuje kurzy týkající se vzdělávání dětí – migrantů, což vede k tomu, že připravenost × nepřipravenost učitelů na setkání s žáky – uprchlíky je zcela v rukou jich samotných.⁴⁴³

„Víte, oni se prostě musí učit tu češtinu. My je to tady nemáme čas učit, tak jak by asi potřebovali. Mám tu ve třídě 23 dětí, myslíte že se mám čas věnovat dítěti, které neumí říct ani slovo česky? Rodiče by ho měli přihlásit na kurz, nebo mu zařídit doučování a pak ho dát do školy. Já ho sice nemusím teď kvalifikovat, ale naučí se něco? (...)“

Učitelka 1. St. ZŠ Praha 14 (Černý Most)

Nedostatek finančních a materiálních zdrojů

V obecné rovině je dostatek × nedostatek finančních a materiálních zdrojů často diskutovaným problémem v zásadě celého školského resortu. Ve výzkumu Bačákové (2011) všechny dotazované školy uvádějí, že na podporu práce pedagogů, zajišťujících

⁴³⁹ Obdobný problém však lze spatřovat i v mateřských školách.

⁴⁴⁰ PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, s. 74

⁴⁴¹ BAČÁKOVÁ, M. In DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 31

⁴⁴² KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 68

⁴⁴³ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, s. 20

výuku žáků – uprchlíků nemají dostatek zdrojů. Snaha některých pedagogů poskytovat těmto žákům podporu je tak vnímána jako nadstandardní, vyžadující finanční hodnocení nad rámec běžné mzdy.⁴⁴⁴ V praxi to ale znamená, že veškeré tyto snahy učitelů zůstávají bez nároku na finanční ohodnocení, což přirozeně vede pouze k demotivaci a vyčerpanosti pedagogických pracovníků vůbec.

„Podívejte se, my vám toho kluka tedy od září přijmeme, ale kurzy češtiny mu zajišťovat nebudeme. Od toho jste tu vy, my bohužel na to nemáme kapacitu, žádné kurzy nemáme, a paní učitelka nemá po vyučování čas něco shánět a zajišťovat. To musíte vy.“

Ředitel ZŠ na Praze 9,

(při osobní schůzce v rámci asistence a tlumočení rodičům – uprchlíkům, březen 2015)

S nedostatkem finančních prostředků často souvisí, že na školách mnohdy chybí i dostatek personálního zajištění zejména asistentů pedagoga. To se týká prostředků na nákup školních pomůcek (zejména učebnic) pro výuku češtiny jako cizího jazyka.⁴⁴⁵

Obdobné problémy (především z hlediska finančních prostředků) se objevují i na straně rodičů žáků – uprchlíků. Rodiny uprchlíků obecně patří k sociálně slabším (bližší viz str. 109 a násl.), což se přirozeně odráží i na jejich možnosti proplácet dětem účast na školních výletech, volnočasových a zájmových aktivitách pořádaných školou, či sportovních kurzech apod.

Nedostatečná spolupráce školy s rodinou (případně dalšími institucemi)

V důsledku komunikačních bariér, způsobených na straně rodičů žáků – uprchlíků neznalostí českého jazyka, na straně školy pak nedostatkem finančních prostředků k zajištění tlumočnických služeb dochází při komunikaci škol s rodinami k přinejmenším nedostatečně komunikaci co do kvality i obsahu. Bačáková, která se této oblasti ve svém výzkumu (2011) zabývala, poukazuje na to, že některé školy se s rodiči či zákonnými zástupci žáků – uprchlíků téměř nikdy neseťkaly.⁴⁴⁶

⁴⁴⁴ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, s. 18

⁴⁴⁵ BAČÁKOVÁ, M. In DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 31

⁴⁴⁶ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, s. 25

V této rovině pokud, to situace umožňuje, by bylo vhodné, aby učitelé dokázali hovořit (mimo češtinu) v alespoň jednom dalším jazyce, ideálně v angličtině či ruštině. Rovněž zůstává dosud málo využita nabídka NNO,⁴⁴⁷ nabízejících bezplatné poskytování komunitních tlumočnicků. Ty lze využít zejména při řešení problémových situací ve škole (třídní schůzky, prospěch žáka), či při překladu formálních dopisů zasílaných rodinám školou (včetně důležitých informací (prázdniny, harmonogram školního roku, akce atd.).

Nevhodné zařazování žáků – uprchlíků do ročníku

Správné zařazení žáka - uprchlíka do třídy je v souladu se závěry autorského kolektivu PedF UK (2013)⁴⁴⁸ považováno za velmi důležité z hlediska celkové úspěšnosti integrace. Jak jsem zmínil předchozím v textu (viz str. 168 a násl.), žáci uprchlíci bývají do jednotlivých ročníků základních škol zařazování nejen na základě svého věku a předchozí „vzdělávací historii“,⁴⁴⁹ ale především na základě své schopnosti komunikovat v českém jazyce, což je třeba chápat pouze jako dočasný stav, nikoliv jako trvalé omezení.

Provedené výzkumy Bačákové,⁴⁵⁰ Vodičkové⁴⁵¹ a autorského kolektivu PedF UK⁴⁵²) však ukazují, že pouze nízká jazyková vybavenost by neměla být určující pro zařazení žáka – uprchlíka *a priori* do nižšího ročníku, nebo dokonce v některých případech i mimo hlavní vzdělávací proud, aniž by takovému rozhodnutí předcházelo vyšetření v PPP. Odůvodněním, proč tom tak je, bývá že „...na známém učivu se žáci naučí cizí jazyk (češtinu) lépe, než na učivu novém.“⁴⁵³

⁴⁴⁷ V Praze se jedná především o organizace Meta, o.p.s., SIMI, Klub Hanoi (Praha, Brno), případně Integrační centrum Praha, o.p.s. (soustředí se však na cizince-migranty z třetích zemí nikoliv na OMO). V Plzni Kontaktní centrum pro cizince, v Pardubickém kraji Most pro, o.p.s., a s celorepublikovou působností pak Charita ČR.

⁴⁴⁸ KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 57

⁴⁴⁹ BAČÁKOVÁ, M. In DOLEŽÍ, L., (Ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, s. 32

⁴⁵⁰ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, s. 26–28

⁴⁵¹ VODIČKOVÁ, M. *Vzdělávání žáků cizinců : Edukační bariéry specifické skupiny uprchlíků v České republice* In NĚMEC, J., (ed.). *Výzkum a edukace sociálně znevýhodněných žáků : Romští žáci, děti cizinců (uprchlíků), teorie, výzkum, edukační strategie*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012, s. 141–150

⁴⁵² KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, s. 57– 59

⁴⁵³ Tamtéž, s. 58

Přestože takové stanovisko může být předmětem rozsáhlé diskuze, především z hlediska jaké předměty vyučované v českých základních školách v příslušných ročnících lze označit pro dotyčného žáka jako „známé“ či nikoliv, aniž by byl před zařazením do daného ročníku znám podrobný obsah učiva na škole předchozí (zpravidla v zemi původu). Svou roli zde sehrávají i rodiče těchto žáků. Někteří podle závěrů dostupných analýz a výzkumů se zařazením do nižších ročníků (v některých případech se jedná o zařazení až o tři ročníky níže) souhlasí, jiní ne. Příznačně se však otevírá otázka, zda jsou rodiče schopni odhadnout a plně porozumět důsledkům, které zařazením jejich dětí do toho kterého ročníku vyplývají. Tím nejzávažnějším je ve světle výše uvedeného věková hranice pro plnění povinné školní docházky, stanovená § 36 odst. 1 školského zákona, stanovená věkem 17 let.

Pokud v průběhu povinné školní docházky žák dosáhne věku 17 let, musí na konci školního roku základní školu opustit, a to i v případě že nedovrší 9. ročník. Jako příklad nesprávného zařazení žáka – uprchlíka do nižšího ročníku základní školy uvedu z výzkumu Bačákové (2011) případ 17 letého mladíka, přijatého ve školním roce 2010/2011 do 5. ročníku. Přestože musel dotyčný žák na konci školního roku školu opustit, vedení si podle autorky za rozhodnutím dosud stojí, s odůvodněním že mladík neprokázal dostatečné znalosti (zejména v rovině jazykové) pro zařazení do ročníku odpovídajícímu jeho věku. Podobnou situaci mohu rovněž doložit i ze své zkušenosti sociálního pracovníka v komunitním centru pro migranty. Jednalo se o případ chlapce původem z Kuby, ve věku 16 let, který byl vedením školy zařazen do 8 ročníku, a to i přesto, že doložil vysvědčení z Kuby, kde absolvoval již polovinu 9 ročníku. Důvodem tohoto rozhodnutí byla (dle vyjádření vedení školy) nedostatečná znalost českého jazyka (chlapec sice komunikoval na základní úrovni v češtině, ale odmítal se s kýmkoliv včetně kolegyň sociálních pracovníc bavit, s největší pravděpodobností v souvislosti k dlouhodobým obtížím spojených s PTSP). Otázka jeho budoucnosti nebyla dotyčnou školou řešena a po ukončení 8 ročníku musel chlapec ze školy odejít.

5.6.5 Vzdělávání žáků – uprchlíků na středních školách

Problematické okruhy vzdělávání žáků – uprchlíků na středních školách jsou v mnohém podobné těm, se kterými se žáci – uprchlíci setkávají na základních školách v rámci plnění povinné školní docházky. Podstatným rozdílem u středního vzdělávání je však jeho nenáročnost (střední vzdělání není povinné). Podle statistiky ČSÚ se ve školním roce 2013/2014 vzdělávalo na středních školách celkem 9 147 žáků – migrantů (2,0 % z celkového podílu žáků studujících na středních školách v ČR). Z uvedeného

počtu žáků – migrantů se jednalo o celkem 34 žáků – uprchlíků s přiznaným azylem nebo doplňkovou ochranou.⁴⁵⁴

Přestože na první pohled tvoří podíl žáků – uprchlíků na středních školách v ČR v poměru k ostatním žákům – migrantům v zásadě zanedbatelný počet, je třeba vzít v úvahu, že do uvedeného počtu nespádají ŽOMO. K 31. 12. 2013 je podle ČSÚ evidováno 26 nových ŽOMO ve věku od 15 do 19 let, tedy přibližně v „středoškolském věku.“⁴⁵⁵

5.6.5.1 Přijímání žáků – uprchlíků ke vzdělávání na středních školách

Přijetí ke střednímu vzdělávání se řídí školským zákonem, který v § 59 odst. 1 uvádí že „*ke vzdělávání na střední škole lze přijmout uchazeče, kteří splnili povinnou školní docházku, nebo úspěšně ukončili základní vzdělávání před splněním povinné školní docházky (...)*.“ Mimo uvedenou podmínku mohou ředitelé škol pro přijetí uchazečů stanovit přijímací řízení, v rámci něhož uchazeč prokazuje své dosavadní vědomosti, schopnosti a zájmy, případně svou zdravotní způsobilost, přičemž o přijetí uchazečů ke střednímu vzdělávání rozhoduje ředitel dotyčné školy.

Znalost českého jazyka nejčastějším a nejvíce diskutovaným problémem v oblasti vzdělávání žáků – uprchlíků, potažmo žáků – migrantů. Přestože bylo předchozím textu na toto téma v různých souvislostech hojně poukazováno, je třeba v kontextu středního vzdělávání zmínit skutečnost, že lze (obdobně jako u základního vzdělávání) v prvním roce docházky žáka – uprchlíka prominout klasifikaci z českého jazyka. To je *de facto* jediná úleva, kterou SŠ mohou těmto žákům poskytnout. Karnoubová ve své práci sice zmiňuje možnost využití jazykových kurzů v rámci SIP,⁴⁵⁶ avšak jak potvrdil výzkum Bačákové (2010,⁴⁵⁷ 2011⁴⁵⁸), výuka v rámci SIP nebyla skupině žáků – uprchlíků mladších 16 let poskytována, ačkoliv důvody této skutečnosti zůstaly dosud nejasné a dle mého názoru neopodstatněné.

U uchazečů, kteří nejsou státními příslušníky ČR a své předchozí vzdělání získali v zahraničí, je podmínkou, aby toto vzdělání bylo nostrifikováno tzv.

⁴⁵⁴ ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, s. 123, 128

⁴⁵⁵ ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, s. 61

⁴⁵⁶ KARNOUBOVÁ, Z. *Vzdělávání azylantů jako faktor jejich integrace ve společnosti : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, katedra andragogiky a personálního řízení, 2008, s. 63

⁴⁵⁷ BAČÁKOVÁ, M. *Analýza stavu výuky českého jazyka v rámci Státního integračního programu v období 2007 – 2010*. Praha : UNHCR, 2010

⁴⁵⁸ BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011

„nostrifikační doložkou o uznání platnosti zahraničního vysvědčení v České republice“ (dále jen nostrifikační doložka), vydanou krajským úřadem (v Praze Magistrát hl. m. Prahy).⁴⁵⁹

U žáků – uprchlíků, kteří získali své základní vzdělání v zemi původu, může být jeho následná nostrifikace problémem. Zejména se jedná o situace, kdy potřebné dokumenty o dosaženém vzdělání v ČR nemají a jsou nuceni získat jejich opis ze země původu. Získání těchto -dokumentů je však *de facto* nemožné, už jen z důvodu, že jak ŽOMO, tak OMO by neměli kontaktovat orgány země svého původu. Pokud by se tak stalo, může v souladu § 17 a 17a ZoA dojít k odnětí mezinárodní ochrany.

Uchazeči, kteří nejsou státními občany ČR, mají možnost, v souladu s ust. § 20 odst. 4 školského zákona, požádat o prominutí přijímací zkoušky z českého jazyka. Jazykové kompetence jsou v případě češtiny, která je pro vzdělávání na českých školách zpravidla podmínkou, u těchto uchazečů ověřovány rozhovorem. Obdobná praxe platí i v situacích, pakliže se uchazeč (uprchlíci), hlásí do vyššího ročníku střední školy.⁴⁶⁰ Analýza situace v oblasti jazykové přípravy a podpory na středních školách u žáků – uprchlíků v této souvislosti poukazuje na neexistenci kritérií, podle nichž by ředitelé středních škol mohli relevantně ověřit znalost českého jazyka, včetně vyhodnocení situace, zda takový uchazeč učivo v požadovaném rozsahu zvládne či nikoliv. Autorský kolektiv zmíněné analýzy zároveň konstatuje, že žáci – uprchlíci na středních školách mají často znalost českého jazyka na velmi nízké úrovni, což v důsledku významně ovlivňuje připuštění těchto žáků k maturitě a odráží se na případném složení maturitní zkoušky z Českého jazyka a literatury.⁴⁶¹

5.6.5.2 Podpora vzdělávání žáků – uprchlíků na středních školách

Možnosti a formy podpory žáků – uprchlíků jakožto žáků se sociálním znevýhodněním vymezuje školský zákon spolu s vyhláškou č. 147/2011 Sb., o

⁴⁵⁹ § 2 odst. 1 vyhlášky č. 12/2005 Sb., o podmínkách uznání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami, ve znění pozdějších předpisů

⁴⁶⁰ INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Organizace aneb cizinci ve škole : přijímací řízení na SŠ* [Online] 10. 03. 2015 [cit. 2015-05-20] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/prijimaci-rizeni-na-ss>>

⁴⁶¹ KOLEKTIV AUTORŮ. *Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem : systémová doporučení*. Praha : META, o.p.s., 2014, s. 27

vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky č. 73/2005 Sb.). Tato podpora (viz. str. 110) zahrnuje soubor podpůrných a tzv. vyrovnávacích opatření, která odpovídají vzdělávacím potřebám sociálně znevýhodněných žáků včetně poskytnutí individuální podpory v rámci výuky a přípravy na ní, využívání poradenských služeb školy a školských poradenských zařízení, sestavení individuálního vzdělávacího plánu či služeb asistenta pedagoga.

Zatímco se u žáků – migrantů v praxi setkáváme zejména s obtížemi souvisejícími se znalostí českého jazyka, u žáků uprchlíků (jak bylo diskutováno v části „vzdělávání žáků – uprchlíků na základní škole“) je okruh možných problémů odražených se na kvalitě a úspěšnosti jejich vzdělávacího procesu podstatně širší. Odhlédneme-li od skutečnosti že žáci středních škol jsou v mnoha případech ve věku, kdy cizí jazyk může být velmi závažnou překážkou, svou roli sehrává pak skutečnost, zda se jedná o žáky – uprchlíky, kteří se na střední školu hlásí po absolvování základní školy (či její části) v ČR, či se jedná o nově příchozí žáky – uprchlíky, nastupující do 1. či vyššího ročníku střední školy, aniž by se předtím v ČR vzdělávali či zde pobývali.

Vzhledem k nízkému počtu žáků – uprchlíků na SŠ (ve školním roce 2013/2014 pouze 34 žáků vyjma ŽOMO) přirozeně neexistuje žádná ucelená koncepce jak s žáky – uprchlíky pracovat, přičemž tomuto tématu není dosud věnována větší pozornost. Žáci – uprchlíci jsou tak zcela spontánně řazeni do skupiny žáků – migrantů, ačkoliv podle § 16 odst. 4 písm. c) spadají do kategorie žáků se sociálním znevýhodněním, přičemž jejich potřebám (mimo ty jazykové) není věnována výrazně hlubší pozornost. Analýza organizace Meta, o.p.s. (2014) tak ve svém přehledu navrhovaných opatření věnuje svou pozornost spíše žákům – migrantům, které označuje jako žáky s odlišným mateřským jazykem. Tomu i odpovídá obsah jednotlivých opatření (viz níže), která se soustředí zejména na problematiku osvojování si jazykových kompetencí žáky – migranty. Navrhovaná opatření pro vzdělávání žáků – migrantů na SŠ:

- ⇒ **zřízení pilotních přípravných ročníků** s výukou češtiny jako cizího (druhého) jazyka, primárně zaměřených na vzdělávání na středních školách,
- ⇒ **vytvoření vzdělávacího obsahu pro výuku češtiny** jako cizího (druhého) jazyka ve spolupráci s Národním ústavem vzdělávání a odborníky na český

jazyk a střední vzdělávání, který by byl následně zařazen do RVP pro střední vzdělávání, včetně e-learningového prostředí pro individuální jazykovou přípravu žáků – migrantů na středních školách,

- ⇒ **organizace kurzů češtiny** jako cizího jazyka ze strany středních škol ve spolupráci s integračními centry a NNO, včetně možnosti individuálního vzdělávacího plánu,
- ⇒ **vytvoření vstupní jazykové diagnostiky** skrze spolupráci Národního ústavu vzdělávání s dalšími odborníky na češtinu jako druhý jazyk,
- ⇒ **zvýšení finančního normativu** těm školám, které vzdělávají žáky – migranty a organizují pro ně podpůrná opatření, včetně zavedení příspěvků samotných žáků kteří se vzdělávají v přípravných ročnících,
- ⇒ **zajištění využití komunitních tlumočnicků** středním školám, žákům a jejich rodinným zástupcům, včetně spolupráce mezi školou, rodinou a sociálními pracovníky (případně pedagogy) lokálních NNO a dalších organizací.⁴⁶²

Rozsah problematických aspektů, které mohou bránit běžnému začlenění se žáků – uprchlíků do kolektivu vrstevníků a zároveň majících vliv na průběh a výsledky jejich vzdělávání je poměrně široká škála. Proto považuji za účelné, aby se střední školy, na nichž se žáci – uprchlíci vzdělávají, snažili aktivně spolupracovat s relevantními NNO a dalšími organizacemi. Jako důležitá a potřebná se tato spolupráce ukazuje zvláště v případech, kdy mezi školou a rodiči nefunguje běžná komunikace (ať už z důvodu jazykové bariéry či z jiných důvodů). Obdobná spolupráce by měla bezesporu fungovat mezi NNO a školskými poradenskými pracovišti, obzvláště dochází-li u žáků – uprchlíků k výchovným problémům, které mohou být způsobeny například jejich kulturní odlišností, či prožitým traumatem z nedobrovolného útěku z vlastní země.

⁴⁶² KOLEKTIV AUTORŮ. *Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem : systémová doporučení*. Praha : META, o.p.s., 2014, s. 28 – 29

SHRNUTÍ TEORETICKÝCH POZNATKŮ A DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Tato diplomová práce vznikla jako podklad pro další rozvoj a studium problematiky rodin migrantů, jimž byla na našem území udělena mezinárodní ochrana. V práci jsou reflektována jak specifika OMO tak i ŽOMO. Předložená teoreticko-metodická východiska se tématem zabývala skrze jeho multidisciplinaritu, kdy do vzájemné korelace stavěla právní aspekty institutu mezinárodní ochrany, sociální práci s uprchlíky a vzdělávací proces dětí a žáků uprchlíků. Získaná kompilace teoretických východisek přinesla v závěru obrovské množství poznatků, které níže ve stručnosti shrnujeme. Mnoho témat, která byla v práci reflektována, však nutí k hlubšímu zamyšlení se nad problematikou uprchlictví, a jeho soudobé reflexi napříč snad všemi společensko-vedními disciplínami. Níže je uveden souhrn dosažených závěrů, čímž byly naplněny hlavní i parciální cíle předkládané diplomové práce.

Shrnutí teoretických poznatků

Nucenou migraci (neboli uprchlictví) do České republiky, nelze dále vnímat jako marginální problematiku, a zároveň je třeba ji odlišit od migrace běžné (dobrovolné), jejíž podprahové motivy můžeme spatřovat spíše v touze po ekonomické stabilitě či vzdělanosti. Kontext nucené migrace je oproti tomu potřeba spojovat s budováním nového života a nové etnické identity, (mnohdy pod nátlakem okolností), což zdaleka není proces krátkodobý a vůbec ne jednoduchý. Teoreticko-výkladový rámec, který v úvodní kapitole předložil zevrubné seznámení se a průnik do základních pojmů, rámuje celé téma migrační problematiky, poskytl čtenářům jasnější představu o tom, v jakých otázkách je pro každodenní praxi s uprchlíky se třeba orientovat. Zároveň čtenář získal prostor některé diskutované pojmy analyzovat a uchopit z vlastní perspektivy, skrze publikované teze a myšlenky, s nimiž se na některých místech autor ztotožnil, zatímco v jiných místech je postavil do protikladu s myšlenkami vlastními. Tím reflektoval svou praxi a zkušenost, která byla v mnoha ohledech odlišná od východisek, která se tématu dotýkají v teoretické rovině.

V rámci speciálně pedagogické praxe, která mimo formální kvalifikaci klade důraz i na osobnostní profilaci speciálního pedagoga, je třeba pro přímou práci

s rodinami uprchlíků akcentovat jejich migrační historii i jejich předchozí život v době, než se uprchlíky stali. Elementární znalost legislativního rámce institutu mezinárodní ochrany, by měla být pro speciální pedagogy pracující s uprchlíky nezbytnou. Stručný, avšak komplexní přehled procesu „azylového“ řízení, sloužil v druhé kapitole jako nezbytný aspekt demonstrující v jak složitých podmínkách uprchlíci v České republice žijí. Mimo regiony, v nichž se nachází zařízení SUZ a v jejichž blízkosti děti uprchlíků navštěvují mateřské, základní či střední školy, a kde lze předpokládat užší spolupráci mezi školou a pracovníky SUZ stále platí, že uprchlíci jsou spíše neznámým elementem.

Okolnosti „azylového“ řízení a jeho výsledek se přirozeně projevují v následné práci s rodinami uprchlíků. Ta si vyžaduje specifický přístup, obdobně jako si jej vyžadují ostatní „cílové“ skupiny osob, nacházející se ve složité a dlouhodobě nepříznivé životní situaci. Hranice mezi sociální, pedagogickou a socio-terapeutickou prací se v tomto ohledu stírají a vytváří prostor pro užší kooperaci.

Proces učení se začátkům v novém prostředí a jejich postupná socializace vyžaduje u uprchlíků často pomoc třetích osob. Nejsou to jen pracovníci SUZ, kteří během prvních měsíců pobytu v IAS nově příchozím uprchlickým rodinám poskytují kompletní servis a přípravu pro budoucí život v České republice. Naopak. Vybavení základními informacemi, které permanentně trvající životní krize halí do šedého oblaku zapomnění či dezinterpretace, tito lidé po opuštění IAS mnohdy tápají a často ani netuší, kam a na koho se vlastně mají obrátit. Dlouhodobá a systematická spolupráce a pomoc je nezbytná. Vyžaduje však odlišný přístup, tedy takový který je respektující, přijímající, vstřícný a trpělivý. Samotné přijetí psychosociálního kontextu nucené migrace je totiž pro osobní kontakt s uprchlíky tím nejpodstatnějším aspektem. Ve své práci jsem jej proto podrobně představil ve třetí kapitole.

Sociální, či spíše sociokulturní znevýhodnění, je třeba (v souvislosti s edukací dětí a žáků – uprchlíků, coby žáků se SVP) kompenzovat skrze spolupráci s NNO a další spolupracující subjekty, které se na poli migrační problematiky již řadu let profilují. Speciální pedagog, pracující s dětmi – uprchlíky, by měl mít základní orientaci v dostupném systému podpory těchto dětí včetně jejich rodin. Orientace v integračních koncepcích a jejich aktérech je proto zcela nezbytná. Tyto slouží jako protipól

diskriminace, která je vedle jazykové bariéry (hned po barvě pleti) pro vztah majority vůči uprchlíkům příznačná. Ve čtvrté kapitole jsme se z tohoto důvodu zabývali soudobými integračními nástroji, které se po dobu dvou desítek let vyvíjely do podoby stávajícího Státního integračního programu. Spolu s ním a dále s projekty financovanými převážně z EUF (který na období 2014 – 2020 nahradil tzv. „Azylový, migrační a integrační fond“), tak uprchlíci mohou čerpat potřebnou podporu. V rámci této podpory by bylo vhodné ze strany jejich realizátorů, aby úzce spolupracovali s učiteli a dalšími pedagogických pracovníků. Předpokladem takové spolupráce je ochota českých škol věnovat se tématu integrace a práci s uprchlíky a vzdělávat se v něm.

Nízké sociální zázemí jako výsledek nedostatku materiálních prostředků, nezaměstnanosti, nevalného společenského postavení v majoritní společnosti a procesu rekonfigurace (mnohdy spíše rekonstrukce) rodinných vztahů a rolí, tvoří spolu s negativními zážitky s nucenou migrací, jakýsi pomyslný „balík“ problémů. Ty v závěru jen dokreslují pravý obraz sociálního znevýhodnění, vyžadující si adekvátní kompenzaci, která by se neměla vztahovat pouze k odstranění jazykové bariéry. V praxi tyto potřeby pomáhají rodinám uprchlíků naplňovat především sociální či pedagogičtí pracovníci převážně z řad NNO, kteří jsou ve většině případů vnímání z pozice expertů na danou problematiku.

Pro efektivní práci a rozvoj rodičího se speciálně-pedagogického směru, jímž výuka dětí a žáků – uprchlíků bezesporu je, se pak ve světle teoretických poznatků, popsaných v rozsáhlé páté kapitole jeví užší spolupráce a interdisciplinarita napříč sociálními a speciálně pedagogickými obory jako nezbytná. Kombinace integračních a inkluzivních přístupů ve spolupráci školy, rodiny dítěte – uprchlíka a pracovníků NNO, je do budoucna klíčem k postupnému odbourávání bariér, které v současné době činí z dětí – uprchlíků ve vzdělávacím procesu spíše zátěž. Krom uvedeného práce v závěrečné kapitole poukázala i na nutnost redefinovat stávající „učitelské“ obory, do nichž by měla být zahrnut i předmět vztahující se k výuce češtiny jako cizího jazyka, multikulturní výchova, a další předměty vztahující se k problematice migrace a uprchlictví.

Doporučení pro praxi a další rozvoj tématu

Roli sociálního znevýhodnění u dětí a žáků – uprchlíků ve vzdělávacím procesu vnímáme jako zcela zásadní. U rodin uprchlíků totiž souvisí zejména s interkulturní odlišností od etnicky homogenní majoritní společnosti, kdy výchova v rodinách (často z objektivních důvodů nestabilní), v závěru neodpovídá tradičnímu způsobu výchovy v rodinách majoritní společnosti. Jelikož české školy přirozeně navazují na výchovu majority, je třeba je chápat jako majoritní instituce, reflektující zvyky, tradice a způsoby chování majoritní společnosti. Přesto by měly být schopné flexibilně reagovat na stále rostoucí heterogenitu a diverzifikaci populace školáků. Zároveň by školy neměly pouze dogmaticky prosazovat uvedené zažité vzorce chování, bez ochoty přijmout odlišnost jako přirozenou součást individuality každého člověka.

Na tomto místě proto uvádíme základní ideové myšlenky, jimiž by bylo vhodné se při dalším rozvoji tématu zabývat, zejména s ohledem na analytickou a výzkumnou činnost.

Ta by se měla ubírat v níže uvedených směrech:

- ⇒ Analýza vlivu sociálního znevýhodnění dětí a žáků – uprchlíků na vzdělávací proces v českém školním prostředí.
- ⇒ Analýza přípravy základních škol na příchod žáků – uprchlíků.
- ⇒ Stávajících modely a přístupy práce školního poradenského pracoviště ve vztahu k rodinám dětí a žáků – uprchlíků, problematické okruhy spolupráce rodiny a školy.
- ⇒ Kompetence učitele a asistenta pedagoga ve vzdělávacím procesu žáků – uprchlíků, reflexe současné praxe a návrh možných opatření.
- ⇒ Příprava pedagogů na výuku dětí a žáků – uprchlíků, zejména s ohledem na výuku češtiny jako cizího (druhého) jazyka
- ⇒ Sociální znevýhodnění v kontextu nucené migrace

ZÁVĚR

Představené téma bylo mým prvním autorským počinem zabývajícím se uprchlíky. Svou diplomovou práci jsem pojal jako ucelený vhled do problematiky uprchlíků žijících v České republice, přičemž jsem se nesoustředil pouze na konkrétní jevy u cílové skupiny uprchlíků, ale na celkový popis jejich situace. Práce postupně odhalila mnohé nedostatky českého vzdělávacího systému, kdy přednostně vycházela z nedávno provedených výzkumů a analýz a z vlastních praktických zkušeností. Ukázala, že chybějící podpůrná opatření adresovaná uprchlickým rodinám a jejich dětem se promítají na neuspokojivé komunikaci mezi školou a rodinami, nedostatečné kvalifikaci učitelů a celkové nepřipravenosti a rigiditě českého školního prostředí, často neschopného adekvátně reagovat na méně obvyklé potřeby svých žáků.

Při zpracovávání tohoto rozsáhlého tématu jsem si často kladl otázku, zda bude výsledná práce dostatečně „speciálně-pedagogická.“ Ústředním motivem těchto obav byl zjištěný nedostatek kvalitní dostupné české literatury, která by se tomuto tématu věnovala. Nebylo možné tedy posoudit jaká kritéria je třeba sledovat. Jelikož nucenou migraci vnímám jako průřezové téma několika vědních a v praxi aplikovatelných disciplín, zvolil jsem ke zpracování tématu této práce multidisciplinární přístup. V této rovině zastávám názor, že pro dobrou praxi je třeba, aby došlo k prolnutí více pohledů – oborů. Vztyčným bodem pro pochopení tématu je zcela jistě jeho sociální a právní aspekt. Snahou mé práce bylo tyto aspekty formulovat a srozumitelně představit. V oblasti výchovy, vzdělávání, kompenzace a vytvoření vhodných podmínek (zvláště u dětí – uprchlíků) se zmíněné aspekty prolínají (zejména sociální) s aspektem speciálně – pedagogickým.

Závěrem bych rád zmínil, že smysl mé práce spatřuji zejména v přehledném podání dostupných informací o tématu a v neposlední řadě v možné inspiraci dalších studentů speciálně pedagogických oborů, u kterých doufám, že práce a její téma vzbudí zájem. Zároveň je mým přáním povzbudit stávající odborníky a učitele, aby se nebáli pronikat hlouběji do této problematiky a pokusili se plně využít potenciál mé práce k dalšímu rozvoji oboru speciální pedagogika.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

I. Literatura a prameny:

1. BAČÁKOVÁ, M. *Uprchlíci a vzdělávání : děti uprchlíci na českých školách a jazyková výuka v rámci státního integračního programu*. Praha : UNHCR, 2011, 95 s. ISBN nemá
2. BAČÁKOVÁ, M. *Vzdělávání přesídlených dětí uprchlíků na základních a středních školách v ČR : navazující studie*. Praha : UNHCR, 2010, 38 s. ISBN nemá
3. BARŠA, P., BARŠOVÁ A. *Přistěhovalectví a liberální stát : imigrační a integrační politiky v USA, západní Evropě a Česku*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Mezinárodní politologický ústav, 2005, 308 s. ISBN 80-210-3875-6
4. BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, 247 s. ISBN 978-80-7315-158-4
5. BARTOŇOVÁ, M. *Současné trendy v edukaci dětí a žáků se speciálními vzdělávacími potřebami v České republice*. Brno : MSD, 2005 In PIPEKOVÁ, J. a kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, 401 s. ISBN 978-80-7315-198-0
6. BAŠTECKÁ, B., a kol. *Terénní krizová práce : psychosociální intervenční týmy*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2005, 299 s. ISBN 80-247-0708-X
7. BUCHTOVÁ, B., a kol. *Nezaměstnanost. Psychologický, ekonomický a sociální problém*. Praha: Grada, 2002 240 s. ISBN 80-247-9006-8. In MASNÁ, A., *Sociální práce s ohroženými skupinami na trhu práce : diplomová práce*. Ostrava : Ostravská universita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, 2014, s. 21
8. BÜRLI, A. *Sonderpädagogik international : Vergleiche, Tendenzen, Perspektiven*. Luzern : SZH, 1997, ISBN 3-908263-49-9 In BARTOŇOVÁ, M., VÍTKOVÁ, M. *Strategie ve vzdělávání žáků se speciálními vzdělávacími potřebami : texty k distančnímu vzdělávání*. 2. Vyd. Brno : Paido, 2007, 247 s. ISBN 978-80-7315-158-4
9. ČÁPOVÁ, Z., MARXTOVÁ, M. *Děti z uprchlických rodin*. Praha : Vzdělávací institut ochrany dětí o.p.s., 2006, 20 s. ISBN 80-86991-76-8
10. ČIŽINSKÝ, P., HRADEČNÁ, P. *Úvod do cizineckého práva* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, 373 s. ISBN 978-80-7201-887-1
11. ČSÚ. *Cizinci v České republice/Foreigners in Czech Republic*. Praha : ČSÚ, 2014, 192 s. ISBN 978-80-250-2582-6
12. DOHNALOVÁ, E. *Úvod do sociální práce s migranty*. Olomouc : CARITAS – Vyšší odborná škola sociální, 2012, 78 s. ISBN 978-80-87623-02-2

13. DOLEŽÍ, L., (ed.) *Začínáme učit češtinu pro děti-cizince : Příručka pro lektory a lektorky*. Praha : AUČCJ – Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka, 2014, 86 s. ISBN 978-80-260-5587-7
14. DRBOHLAV, D., EZZEDINE–LUKŠÍKOVÁ, P. *Výzkumná zpráva : Integrace cizinců v ČR : studie arménské, vietnamské a ukrajinské komunity v Praze a Středočeském kraji*. Praha : IOM ve spolupráci s MPSV, 2004, 86 s. ISBN nemá
15. FRIŠTENSKÁ, H. *Pojmy xenofobie, rasismus, rasové násilí a rasová diskriminace* In ŠÍŠKOVÁ, T., (ed.) *Výchova k toleranci a proti rasismu : Sborník*. Praha : Portál 1998, 273 s., ISBN 80-7367-182-4
16. GÜNTEROVÁ, T. *Sociální práce s uprchlíky* In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0
17. GROSJEAN, F. *Life with two languages : an introduction to bilingualism*. Cambridge, Massachusetts : Harvard University Press, 1982, 370 s. ISBN 0-674-53092-6.
18. HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Teoretický pohled na problematiku sociokulturně znevýhodněných žáků*. s. 24–76 In BITTNEROVÁ, D., (ed.) *Vzdělávací potřeby sociokulturně znevýhodněných*, Praha : ERMAT, 2009, 263 s. ISBN 978-80-87178-06-5
19. HADJ MOUSSOVÁ, Z. *Úvod do speciálního poradenství*. 1.vyd. Liberec : Technická Univerzita v Liberci, Katedra pedagogiky a psychologie, 2002, s. 77 ISBN 80-7083-659-8
20. HÁJKOVÁ, V., STRNADOVÁ, I. *Inkluzivní vzdělávání : Teorie a praxe*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, 224 s. ISBN 978-80-247-3070-7
21. HARDING-ESH, E., RILEY, P. *Bilingvní rodina*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2008, 223 s. ISBN 978-80-7367-358-1 In RICHTEROVÁ, K. *Specifika bilingvní výchovy u dětí předškolního a mladšího školního věku – předsudky o bilingvních dětech : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, Institut výzkumu školního vzdělávání, 2011, 87 s.
22. HARTL, P., HARTLOVÁ, H. *Psychologický slovník*, Praha : Portál, 2000, 774 s. ISBN 978-80-7367-569-1
23. JANEBOVÁ, E., (ed.). *Interkulturní komunikace ve škole*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, nakladatelství Fortuna, 2010, 96 s. ISBN 978-80-7373-063-5
24. JANEČKOVÁ, H. *Sociální práce se starými lidmi* In MATOUŠEK, O., a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0
25. KAČEŇÁK, R. *Posttraumatická stresová porucha : diagnóza a diagnostika* In KOLEKTIV AUTORŮ. *Posttraumatická stresová porucha v kontextu domácího násilí : mezinárodní konference Praha 2011 : sborník přednášek*. Praha : Centrum sociálních služeb Praha, 2011, s. ISBN nemá

26. KALVACH Z., ONDERKOVÁ A. *Stáří : Pojetí geriatrického pacienta a jeho problémů v ošetrovatelské praxi*. Praha : Galén, 2006, 44 s. ISBN 80-7013-363-5
27. KENDALL, J. *The Voluntary Sector : Comparative perspectives in the UK*. London, New York : Routledge, 2003, 288 s. ISBN 0-415-30975-1
28. KNAPP, V. *Teorie práva*. Praha : C. H. Beck, 1995, 247 s. ISBN 80-7179-028-1
29. KNOTOVÁ, D., HLOUŠKOVÁ, L., NOVOTNÝ, P. *Průzkum ke zmapování situace dětí z kulturně odlišného a sociálně znevýhodněného prostředí z hlediska jejich rizikového chování, závěrečná zpráva*. Brno : Masarykova univerzita, 2008
In PRESOVÁ, J. *Deficity dílčích funkcí u dětí ze sociálně znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2010, s. 11
30. KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, 264 s. ISBN 978-80-247-4502-2
31. KODYMOVÁ, P., KOLÁČKOVÁ, J. *Sociální práce s osamocenými rodiči* In MATOUŠEK, O. a kol. *Sociální práce v praxi : Specifika různých cílových skupin a práce s nimi*. 2. vyd. Praha : Portál 2010, 352 s. ISBN 978-80-7367-818-0
32. KOCUROVÁ, M. *Integrace žáků se specifickou poruchou učení*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, 2001, 229 s. ISBN 80-7290-060-9
33. KOSTLÁN, F. *Říkejme jim příchozí, nikoliv cizinci* In ROUBALOVÁ, V., GÜNTEROVÁ, T., KOSTLÁN, F. *Příchozí*. Praha : G plus G, 2005, 115 s. ISBN 80-86103-82-X
34. KOLEKTIV AUTORŮ. *Formování profese interkulturní pracovník/pracovnice: zahraniční zkušenosti, praxe a vzdělávání v ČR*. Praha : InBáze, o.s. 2014, 313 s. ISBN 978-80-905759-0-5
35. KOLEKTIV AUTORŮ. *Velký slovník naučný*. Díl 2. Praha : Diderot 1999, s. ISBN 80-902-7231-2.
36. KOLEKTIV AUTORŮ. *Žáci – cizinci na základních školách : fakta, analýzy, diagnostika*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Pedagogická fakulta, 2013, 179 s. ISBN 978-80-7290-630-7
37. KOLEKTIV AUTORŮ. *Vzdělávání a začleňování žáků s odlišným mateřským jazykem : systémová doporučení*. Praha : META, o.p.s., 2014, 43 s. ISBN nemá
38. KOŤA J., TRPIŠOVSKÁ D., VACÍNOVÁ M. *Sociální psychologie : vybrané kapitoly*. 2. vyd. Praha : UJAK 2013, 176 s. ISBN 978-80-7452-029-7
39. KRAMER, R. M. *Voluntary Agencies in the Welfare State*. Berkley, Los Angeles, London: University of California Press, 1981, s. 212 ISBN 0-520-04290-5
40. KROPÁČOVÁ, J. *Výuka žáka s odlišným mateřským jazykem*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, 2006, 136 s. ISBN 80-244-1511-9
41. KUCHARSKÁ, A., MRÁZKOVÁ, J., (eds.) a kol. *Metodika práce školního speciálního pedagoga zapojeného ve školním poradenském pracovišti*. Praha : NÚV, 2014, 227 s. ISBN 978-80-7481-036-7

42. KURIC, A. *Uprchlíci a sociální práce*. Brno : SOZE 1997, 40 s. ISBN nemá
43. LECHTA, V. *Základy inkluzivní pedagogiky* In ŠAFROVÁ, A. *Žáci se speciálními potřebami* In KNOTOVÁ, D., a kol. *Školní poradenství*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2014, 264 s. ISBN 978-80-247-4502-2
44. LUCKÁ, Y., KOBRLE, L. *Srážka s překážkou* In VODÁČKOVÁ, D., a kol. *Krizová intervence : krize v životě člověka, formy krizové pomoci a služeb*. 3. vyd. Praha : Portál 2012, 544 s. ISBN 978-80-262-0212-7
45. MATĚJČEK, Z. *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha : Portál, 1994, 98 s. ISBN 80-85282-83-6.
46. MATOUŠEK, O. *Rodina jako instituce a vztahová síť*. 3. Vyd. Praha: SLON, 2003, 169 s. ISBN 80-901424-7-8
47. MATOUŠEK, O. *Metody a řízení sociální práce*. 2. vyd. Praha : Portál 2008, 384 s. ISBN 978-80-7367-502-8.
48. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál 2014, 216 s. ISBN 978-80-262-0522-7
49. MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H., a kol. *Podpora rodiny : Manuál pro pomáhající profese*. Praha : Portál, 2014, 176 s. ISBN 978-80-262-0697-2
50. MAREŠ, M. a kol. *Etnické menšiny a česká politika : analýza stranických přístupů k etnické a imigrační politice po roce 1989*. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2004 In DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 15
51. MAREŠ, J., ŠVARCOVÁ, E. *Klima české školy : Pohled rodičů a žáků pocházejících z etnických menšin* In JEŽEK, S., (eds). *Sociální klima školy II*. Brno : MSD, s.r.o. 2004, 165 s. ISBN 80-86633-29-2
52. MAREK, J., STRNAD, A., HOTOVCOVÁ, L. *Bezdomovectví v kontextu ambulantních sociálních služeb*. 1. vyd. Praha : Portál 2012, 176 s. ISBN 978-80-262-0090-1
53. MIKULKOVÁ, G., ŠRAHŮLKOVÁ, K. (eds.) a kol. *Integrovaná síť školních a školských poradenských služeb : Postupy a doporučení jejího rozvoje*. Praha : NÚV, 2014, 74 s. ISBN 978-80-7481-062-6
54. MORGENSTERNOVÁ, M., ŠULOVÁ, L. a kol. *Interkulturní psychologie : Rozvoj interkulturní senzitivity*. Praha : Karolinum, 2007, 352 s. ISBN 80-7367-002-X
55. MOŽNÝ, I. *Sociologie rodiny*. Praha : SLON, 1999, 251 s. ISBN 80-85850-75-3
- NAVRÁTIL, P., MUSIL, L. *Sociální práce s příslušníky menšinových skupin (Social work with members of minority groups)*. Sociální studia, Fakulta sociálních studií MU Brno, 2000, č. 5 s. 127–163
56. MŠMT. *Národní program rozvoje vzdělávání v České republice – Bílá kniha*. Praha : Ústav pro informace ve vzdělávání, nakladatelství Tauris, 2001, 98 s. ISBN 80-211-0372-8

57. MUSIL, L. „*Ráda bych Vám pomohla, ale...*“ : dilemata práce s klienty v organizacích. Brno : Marek Zeman, 2004, 243 s. ISBN 80-903070-1-9 In DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce*. Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, s. 39
58. MÜHLPACHR, P. *Fenomén integrace v kontextu koncepce Vzdělávání světa* In VÍTKOVÁ, M., (ed.). *Integrativní školní (speciální) pedagogika : Základy, teorie, praxe*. 2. Vyd. Brno : MSD, spol. s.r.o., 2003, 248 s. ISBN 80-86633-22-5
59. ONDERČOVÁ, V. *Pomocný program pro slaboprospeívajících rómských žiaků*. Prešov : MPC, 2004, ISBN 80-89045-308-X In PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, 401 s. ISBN 978-80-7315-198-0
60. PIPEKOVÁ, J. A kol. *Kapitoly ze speciální pedagogiky*. 3. Vyd. Brno : Paido, 2010, 401 s. ISBN 978-80-7315-198-0
61. PLAŇAVA, I. *Manželství a rodiny* In PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika : historické kořeny, výchova socializace a prostředí, výchovná prostředí, škola a sociální pedagogika*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2012, 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5
62. POSPÍŠIL, M., NEUMAYR, M., ŠKARABELOVÁ, S., a kol. *Neziskové organizace a jejich funkce v demokratické společnosti : výzkumná zpráva*. Brno : Společnost pro studium neziskového sektoru, 2009, 31 s. 4 ISBN 978-80-904150-3-4
63. PROCHÁZKA, M. *Sociální pedagogika : historické kořeny, výchova socializace a prostředí, výchovná prostředí, škola a sociální pedagogika*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2012, 208 s. ISBN 978-80-247-3470-5
64. PRŮCHA, J. *Multikulturní výchova : příručka (nejen) pro učitele*. 2. Vyd. Praha : Triton, 2011, 167 s. ISBN 978-80-7387-502-2
65. PRŮCHA, J. *Interkulturní komunikace*. Praha : Grada Publishing, a.s., 2010, 200 s. ISBN 978-80-247-3069-1
66. PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. 6. Vyd. Praha : Portál, 2009, 400 s. ISBN 978-80-7367-647-6
67. REISS, D. *Rodinný kodex a schopnost rodiny snášet těžkosti* In MATOUŠEK, O., PAZLAROVÁ, H. *Hodnocení ohroženého dítěte a rodiny*. 2. Vyd. Praha : Portál 2014, 216 s. ISBN 978-80-262-0522-7
68. RENZETI, C. M., CURRAN, D. J. *Ženy, muži a společnost*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2003, ISBN 80-246-0525-2 In KUBĚNKOVÁ, L. *Znevýhodněný status seniorů : bakalářská práce*. Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta, Ústav pedagogiky a sociálních studií, 2010, 61 s.
69. ROZUMEK, M. *Mezinárodní ochrana/azyl* In ČIŽINSKÝ, P. a kol. *Cizinecké právo*. Praha : Linde, 2012, 373 s. ISBN 978-80-7201-887-1
70. SALAMON, L., HEMS, L., a kol. *The Nonprofit Sector : For What and for Whom? Working Paper of the Johns Hopkins Comparative Nonprofit Sector*

- Project No. 37.* Baltimore : The Johns Hopkins University Centre for Civil Society Studies, 2000, 39 s. ISBN 1-886333-44-0
71. SAMOVAR, L. A., PORTER, R. E., MCDANIEL, E. R. *Communication between cultures.* N.Y. : Wadsworth, 2007, 415 s. ISBN 978-0-495-09538-5
 72. SIROVÁTKA, T. *Možnosti a strategie nezaměstnaných při hledání práce* In *Menšiny a marginalizované skupiny v České republice.* Brno : Masarykova univerzita v Brně a nakladatelství Georgetown, 2002. s. 63–86. Rubikon, sv. 7. ISBN 80-210-2791-6
 73. SIROVÁTKA, T., a kol. *Nejistoty na trhu práce.* Boskovice : Masarykova univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, nakl. Albert, 2009, 198 s. ISBN 978-80-7326-172-6
 74. SLOWIK, J. *Speciální pedagogika.* 1. vyd. Praha : Grada Publishing, a.s., 2007, 160 s. ISBN 978-80-247-1733-3
 75. SPILKOVÁ, V., a kol. *Proměny primárního vzdělávání v ČR.* Praha: Portál, 2005, 312 s. ISBN 80-7178-942-9
 76. STAŠOVÁ, L., In POLÁČKOVÁ V., KRAUS B. *Člověk, prostředí, výchova.* Brno : Paido, 2001, s. ISBN 80-7315-004-2
 77. ŠIKULKOVÁ, R., BRTNOVÁ-ČEPIČKOVÁ, I. *Přípravná třída jako forma pedagogické intervence pro děti s odlišnými vzdělávacími potřebami.* s. 18–26 In *Předškolní vzdělávání v pedagogických a sociálních souvislostech.* Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, pedagogická fakulta, 2011, 154 s. ISBN 978-80-904927-1-4
 78. ŠOLCOVÁ, I., *Vývoj rezilience v dětství a dospělosti.* 1. Vyd. Praha : Grada publishing, a.s., 2009, 104 s. ISBN 978-80-247-2947-3
 79. ŠTEFÁNIK, J. *Jeden člověk, dva jazyky : Dvojjazyčnost u dětí – predsudky a skutečnosti.* Bratislava: Academic Electronic Press, 2000, 146 s. ISBN 80-88880-41-6
 80. ŠTURMA, P., HONOUSKOVÁ, V., et al. *Teorie a praxe azylu a uprchlictví.* 2. dopl. vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta, 2012, 253 s. ISBN 978-80-87146-68-2
 81. TRBOLA, R. *Funkce a postavení organizací neziskového sektoru v procesu sociální integrace přistěhovalců.* In TRBOLA, R., RÁKOCZYOVÁ, M., (eds.). *Institucionální podmínky sociální integrace cizinců v ČR II. : role zaměstnání a vybraných institucí v procesu integrace.* Brno : Barrister & Principal, o.s., 2011, 186 s. ISBN 978-80-87474-20-4
 82. UHEREK, Z. a kol. *Analýza státního intergačního programu pro azylanty.* Praha : Akademie Věd České republiky, Etnologický ústav, 2012, 273 s. ISBN 978-80-87112-65-6
 83. VANĚČKOVÁ, A., Komise pro udržitelný rozvoj (CSD). *Background report : Migrace.* Praha : Asociace pro mezinárodní otázky, 2009, 8 s. ISBN nemá

84. VÁGNEROVÁ, M. *Psychopatologie pro pomáhající profese : variabilita a patologie lidské psychiky*. 4. Vyd. Praha : Portál, 2008, 872 s. ISBN 978-80-7367-414-4
85. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie : dětství a dospívání*. 2. Vyd. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2012, 531 s. ISBN 978-80-246-2153-1
86. VIZINOVÁ, D., PREISS, M. *Psychické trauma a jeho terapie: Psychologická pomoc obětem válek a katastrof*. Praha : Portál, 1999, 160 s. ISBN 80-7178-284-X
87. VODIČKOVÁ, M. *Vzdělávání žáků cizinců : Edukační bariéry specifické skupiny uprchlíků v České republice* In NĚMEC, J., (ed.). *Výzkum a edukace sociálně znevýhodněných žáků : Romští žáci, děti cizinců (uprchlíků), teorie, výzkum, edukační strategie*. 1. vyd. Brno: Paido, 2012, 221 s. ISBN 978-80-7315-224-6.
88. VOTAVA, J. a kol. *Ucelená rehabilitace osob se zdravotním postižením*. 1.vyd. Praha : Karolinum, 2003, 204 s. ISBN 80-246-0708-5
89. VOUTIRA, E., BENOIST, J., PIQUARD, B. *Anthropology in humanitarian assistance : Network on Humanitarian Assistance*, Vol. 4, 2nd ed. Luxembourg, 1998, 178 s. ISBN 92-828-2484-5
90. ZAKOUŘILOVÁ, E. *Speciální techniky sociální terapie rodin*. 1. Vyd. Praha : Portál, 2014, 192 s. ISBN 978-80-262-0583-8

II. Články:

91. DOSKOČILOVÁ, K. *Kolik řečí umíš?* In *Čeština doma a ve světě* 2002, roč. 10, č. 2–3, s. 228–234 ISSN 1210-9339
92. FOLTOVÁ, L., SCHOVANCOVÁ, R., OKRAJEK, P. *Psychosociální dopad nezaměstnanosti na životní situaci rodiny (Psychosocial Impact of Unemployment on Family Life Situations) : Akademické statě*. Sociální práce/Sociálna Práca, 2011, roč. 11, č. 02, s. 85–95, ISSN: 1213-6204
93. HÁJKOVÁ, V. *Integrativní pedagogika* In VOJTÍŠKOVÁ, K. *Vzdělávání dětí cizinců na pražských základních školách*. Naše společnost 2012, č. 02, s. 10–19. ISSN 1214-438X
94. JANKŮ, K. *Moderní migrace : Stěhování se zvláštním významem*. Sociální studia : Fakulta sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, 2006, č. 01, s. 13–27 ISSN 1214-813X
95. JELÍNEK, S. *K některým otázkám bilingvismu (I.) Cizí jazyky*, 2004/2005, roč. 48, č. 05, s. 153–155 ISSN 1210-0811
96. KARTOUS, B. *Školy by měly být připraveny na různé děti, realita je ale jiná*. In *Školní poradenství v praxi*, 2015, roč. II, č. 02, s. 19–20 ISSN 2336-3436
97. KUROWSKI, M. *Žák – uprchlík v českém systému vzdělávání : případová studie*. Sociální pedagogika 2013, roč. 01, č. 01, s. 64 – 76 ISSN 1805-88-25

98. MIKLUŠÁKOVÁ, M. „Podle mluvčí UNHCR se žádný orgán státní správy komplexně nevěnuje integraci azylantů“ : O čem se mluví. Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 8–11 ISSN 1213-6204
99. OLJAČA, G. Ženy na vedlejší koleji – imigrantky v předdůchodovém a důchodovém věku. Bulletin Slovo, 2014, č. 04, s. 10–11 ISSN nemá
100. TROUSIL, M. Úloha a úskalí sociální práce s imigranty (*The Problem and Difficulties of the Social Work with Migrants*) : Akademické statě. Sociální práce/Sociálna Práca, 2007, č. 02, s. 103–114, ISSN 1213-6204

III. Bakalářské, diplomové, rigorózní a dizertační práce:

101. BAČÁKOVÁ, M. *Inkluzivní praxe ve vzdělávání dětí-uprchlíků : disertační práce.* Praha : Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, katedra speciální pedagogiky, 2011, 187 s.
102. BOECKMANN, K.-B. *Zweisprachigkeit und Schule : disertační práce.* Klagenfurt : Institut für Weiterbildung Universität Klagenfurt, 1994
103. DOHNALOVÁ, E. *Názory klientů na služby poskytované ve středisku Zastávka u Brna : diplomová práce.* Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Fakulta sociálních studií, 2010, 56 s.
104. DAVID, J. *Mezinárodněprávní úprava postavení uprchlíků : diplomová práce.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Právnická fakulta 2009, 71 s.
105. FILIPOVÁ, J. *Azylové právo v ČR : diplomová práce.* Brno : Masarykova universita v Brně, Právnická fakulta, 2008, 78 s.
106. FILIPOVÁ, J. *Řízení o mezinárodní ochraně : disertační práce.* Brno : Masarykova Univerzita v Brně, Právnická fakulta 2012, 214 s.
107. GROHMANNOVÁ, J. *Vliv rodinných vazeb a příbuzenských sítí na integraci azylantů : diplomová práce.* Plzeň : Západočeské univerzity, Filozofická fakulta, katedra antropologie, 2006 In UHEREK, Z., KORECKÁ, Z., POJAROVÁ, T., a kol. *Cizinecké komunity z antropologické perspektivy : vybrané případy významných imigračních skupin v České republice.* Praha : Etnologický ústav AV ČR, v.v.i., 2008,
108. HÁJKOVÁ, K. *Role sociálního pracovníka při integraci azylantů : diplomová práce.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Katedra sociální práce, 2006, 64 s.
109. ILLOVÁ E. *Názory klientů PŘS Zastávka SUZ MV ČR na podmínky pobytu ve středisku : diplomová práce.* Olomouc : Univerzita Palackého v Olomouci, Teologická fakulta, 2012, 84 s.
110. KARNOUBOVÁ, Z. *Vzdělávání azylantů jako faktor jejich integrace ve společnosti : diplomová práce.* Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, katedra andragogiky a personálního řízení, 2008, 104 s.
111. KOLÁŘOVÁ, M. *Analýza vývoje odkladů školní docházky v tábořském regionu : diplomová práce.* Brno : Masarykova universita v Brně, katedra speciální

- pedagogiky, 2008, s. 24. In ŠIKULKOVÁ, R., BRTNOVÁ-ČEPIČKOVÁ, I. *Přípravná třída jako forma pedagogické intervence pro děti s odlišnými vzdělávacími potřebami*. s. 18–26 In *Předškolní vzdělávání v pedagogických a sociálních souvislostech*. Ústí nad Labem : Univerzita J. E. Purkyně, pedagogická fakulta, 2011, 154 s. ISBN 978-80-904927-1-4
112. KRAHULÍK, M. *Nelegální migrace a detentismus v České republice : rigorózní práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filosofická fakulta, 2006, 182 s.
113. MASNÁ, A., *Sociální práce s ohroženými skupinami na trhu práce : diplomová práce*. Ostrava : Ostravská univerzita v Ostravě, Fakulta sociálních studií, 2014, 93 s.
114. MAŠKOVÁ, B. *Řízení o udělení mezinárodní ochrany : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta 2011, 70 s.
115. POHLOVÁ, P. *Česká republika a problematika uprchlictví vzhledem k ostatním typům migrace po vstupu země do Evropské unie : diplomová práce*. České Budějovice : Jihočeská Univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, katedra společenských věd, 2009, 73 s.
116. PRESOVÁ, J. *Deficity dílčích funkcí u dětí ze sociálně znevýhodněného a kulturně odlišného prostředí : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2010, 101 s.
117. PŘEDOTOVÁ, A. *Integrace azylantů z pohledu státního a neziskového sektoru v České republice : bakalářská práce*. Praha : Karlova Univerzita v Praze, Husitská teologická fakulta, 2011, 66 s.
118. PŘEDOTOVÁ, A. *Psychosociální kontext uprchlictví se zaměřením na zátěžové životní situace v České republice : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Husitská teologická fakulta, 2010, 73 s.
119. RAKUŠANOVÁ, A. *Český jazyk a azylanti : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, 2012, 73 s.
120. ROČKOVÁ, J. *Postavení seniorů ve společnosti – společnost versus seniori : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Lékařská fakulta, katedra ošetrovatelství, 2009, 97 s.
121. ROMÁNKOVÁ, G. *Role nevládních neziskových organizací v procesu integrace azylantů v České republice : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Fakulta humanitních studií, 2007, 118 s.
122. ŠIMÁKOVÁ, P. *Právní regulace integrace azylantů : diplomová práce*. Brno : Masarykova univerzita v Brně, Právnická fakulta, 2007, 72 s.
123. TOMANOVÁ, S. *Role přípravné třídy ve výchovně vzdělávacím procesu u dětí se sociálním znevýhodněním v kontextu vzdělávání dětí cizinců : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2014, 88 s.
124. VYHLÍDAL, J. *Sociální a prostorové souvislosti integrace cizinců v České republice : rigorózní práce*. Brno : Masarykova universita v Brně, Fakulta sociálních studií, Katedra sociální politiky a sociální práce, 2013, 130 s.

125. WÁGNEROVÁ, J. *Role speciálního pedagoga na střední škole : diplomová práce*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, Pedagogická fakulta, katedra speciální pedagogiky, 2013, 90 s.

IV. Zdroje dostupné z Internetu:

126. AUČCJ. *Čeština bez hranic – komplexní podpora jazykového vzdělávání azylantů na území České republiky EUF 2013–08*. [online] 06. 06. 2014 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW:
<http://www.auccj.cz/wpcontent/uploads/2014/06/AUCCJ_letak_A5_CZ_0115_k02.pdf>
127. BOSSWICK, W., HECKMANN, F. *Social Integration of Immigrants : Contribution of Local and Regional Authorities*. [online] 2006 [cit. 2015-04-04]. dostupné z WWW:
<https://eurofound.europa.eu/sites/default/files/ef_files/pubdocs/2006/22/en/1/ef0622en.pdf>
128. BORIS, E., MOSHER-WILLIAMS, R., *Nonprofit Advocacy Organizations : Assessing the Definitions, Classifications, and Data*. [online] 1998 [cit. 2015-04-04]. dostupné z WWW:
<<http://nvs.sagepub.com/content/27/4/488.full.pdf+html>>
129. CZECH KID. *Bilingvismus*. [Online] 30.03.2007 [cit. 2015-04-25] dostupné z WWW: <<http://www.czechkid.cz/si1000.html>>
130. ČIŽINSKÝ, P. *Regularizace nelegální migrace v Evropě*. [online] prosinec 2005 [cit. 2015-02-10]. Dostupné z WWW:
<http://aa.ecn.cz/img_upload/79a33131c9c4293e0fceb50bfa263ef/PCizinsky_Regularizace_nelegalni_migrace.pdf>
131. ČŠI. *Vzdělávání cizinců – žadatelů o azyl v základních školách : zpráva o výsledcích tematicky zaměřené inspekce*. [Online] 2004 [cit. 2015-05-11]. Dostupné z WWW:
<<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/vzdelavani-cizincu-zadatelu-o-azyl-v-zakladnich-skolach-ceska-skolni-inspekce-srpen-2004.html>>
132. ČSÚ. *Počet cizinců v ČR : předběžné čtvrtletní údaje 2004/06 – 2015/03*. [Online] 2015 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z WWW:
<https://www.czso.cz/documents/11292/27320905/c01R02_201503.pdf/2453ff72-d123-4489-b188-63a11fd78bb7?version=1.0>
133. DVOŘÁČKOVÁ, D. *Sociální (exkluze) izolace : Riziko sociální exkluze v domovech pro seniory*. [online] 07. 09. 2009 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z WWW:
<http://www.seniortip.cz/?&module=article&uniqid_article=e7750c2d11b9e3effedfd180dea38fd7>

134. EUROPA. *Evropský uprchlický fond (2008 – 2013)*. [online] aktualizováno 01. 09. 2010 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z WWW: <http://europa.eu/legislation_summaries/justice_freedom_security/free_movement_of_persons_asylum_immigration/114567_cs.htm>
135. GYULAI, G. *Informace o zemích v azylovém řízení: Právní požadavek kvality v Evropské unii*. [online]. 2011, akt. vydání. [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW: <http://www.iarlj.org/general/images/stories/news/COI2012/CZ_COI_in_Asylum.pdf>
136. INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Pedagogika aneb Cizinec ve třídě : žáci s OMJ*. [Online] 09. 01. 2015 [cit. 2015-05-01] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/cizinec-v-bezne-tride-aneb-pedagogika/zaci-s-omj>>
137. INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Pedagogika aneb Cizinec ve třídě : proč je předškolní vzdělávání migrantů důležité?* [Online] 12. 11. 2014 [cit. 2015-05-10] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/proc-je-predskolni-vzdelavani-migrantu-dulezite>>
138. INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Organizace aneb Cizinci ve škole : vyrovnávací třídy*. [Online] 26. 05. 2015 [cit. 2015-05-11] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/vyrovnavaci-tridy>>
139. INKLUZIVNÍ ŠKOLA. *Organizace aneb cizinci ve škole : přijímací řízení na SŠ* [Online] 10. 03. 2015 [cit. 2015-05-20] Dostupné z WWW: <<http://www.inkluzivniskola.cz/organizace-integrace-cizincu/prijimaci-rizeni-na-ss>>
140. IOM. *Asistované dobrovolné návraty a reintegrace*. [online] 2015 [cit. 2015-02-11]. Dostupný z WWW: <<http://www.iom.cz/aktivity/asistovane-dobrovolne-navraty-a-reintegrace>>
141. JELÍNKOVÁ, M. *Cizinci Čechům práci neberou : rozhovor se sociálním pracovníkem Pavlem Dubou*. [Online] 21. 12. 2011 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z WWW: <<http://migraceonline.cz/cz/e-knihovna/cizinci-cechum-praci-neberou-rozhovor-se-socialnim-pracovnikem-pavlem-dubou>>
142. JELÍNKOVÁ, M. *Employees Beyond Borders : Výsledky výzkumu : Zaměstnávání cizinců – dopad sankční směrnice v praxi*. [Online] 2014 [cit. 2015-05-16]. Dostupné z WWW: <http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/embebo_report_ceska_republika.pdf>
143. JEŘÁBKOVÁ, Z. *Zajišťování nezletilých dětí v ČR*. [online] 16. 12. 2010 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <http://aa.ecn.cz/img_upload/224c0704b7b7746e8a07df9a8b20c098/ZJerabkova_ZajistovaniNezletilych.pdf>

144. JIHOČESKÁ ROZVOJOVÁ, o.p.s. *Analýza potřeb osob ohrožených sociální exkluzí a osob v krizi*. [online] 2014 [cit. 2015-04-07]. Dostupné z WWW: <http://www.chanceinnature.cz/files/articles_files/Anal%C3%BDza%20pot%C5%99eb%20osob%20ohro%C5%BEen%C3%BDch%20soci%C3%A1ln%C3%AD%20exluz%C3%AD%20a%20osob%20v%20krizi_final.pdf>
145. KOCOUREK, J. *Integrace*. [online] 2006 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z WWW: <http://www.jirkoc.cz/thuathienhue/dokumenty/terminologie_integrace.pdf>
146. KOLKOVÁ, J. *Bilingvismus (dvojjazyčnost)*. [Online] © 2015 [cit. 2015-04-18] Dostupné z WWW: <<http://info.edu.cz/cs/system/files/Bilingvismus.pdf>>
147. KONSORCIUM NNO. *Konference „Východiska migračních politik.“: studie – „Vzdělávání migrantů – přístup žáků a studentů cizinců k bezplatným kurzům vzdělávacího jazyka“* [Online] 2011 [cit. 2015-05-11]. Dostupné ke stažení z WWW: <<http://www.konsorcium-nno.cz/dokumenty-ke-stazeni.html>>
148. KOPULETÁ, G. *Analýza : Postavení a ochrana nezletilých cizinců bez doprovodu v České republice*. [online] 2009 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <http://docs.opu.cz/Analýza__nezletili_cizinci_bez_doprovodu.pdf>
149. LEONTIYEVA, Y. *Imigranti v ČR – jsou přínosem nebo zátěží?* Socioweb 2009, č. 12 [Online] 30. 12. 2009 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW: <<http://www.socioweb.cz/index.php?disp=temata&shw=330&lst=113>>
150. MHMP. *Azylanti : bydlení pro rodiny azylantů a osob požívajících doplňkové ochrany*. [online] © 2015 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: <http://www.praha.eu/jnp/cz/o_meste/zivot_v_praze/bydleni/chci_bydlet/azylante.html>
151. MOTEJLKOVÁ, M. *Integrace cizinců s uděleným azylem v České republice*. In DYMEŠOVÁ, G. *Sociální práce s uprchlíky : sborník příspěvků v kurzu Sociální aspekty uprchlictví v teorii a praxi*. [online] 2005 [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/socialni-prace-s-uprchliky-sbornik-prispevku-v-kurzu-socialni-aspekty-uprchlictvi-v-teorii-a-praxi-opu.html>>
152. MV ČR. *Evropský uprchlický fond*. [online] © 2015 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/evropsky-uprchlicky-fond.aspx>>
153. MV ČR. *Nové víceleté období 2014 – 2020: Azylový, migrační a integrační fond*. [online] © 2015 [cit. 2015-02-17]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/nove-vicelete-obdobi-2014-2020.aspx?q=Y2hudW09Mw%3d%3d>>
154. MV ČR. *Azyl : Informace o zemích původu*. [online] 29. 08. 2014 [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/azyl-migrace-a-integrace-azyl.aspx?q=Y2hudW09NQ%3d%3d>>
155. MV ČR. *Azyl migrace a integrace : integrace azylantů*. [online] 03. 02. 2012 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.mvcr.cz/clanek/integrace.aspx?q=Y2hudW09Mg%3D%3D>>

156. MV ČR. *Mezinárodní ochrana v České republice : roční statistický přehled*. [Online] 2015 [cit. 2015-05-24]. Dostupné z WWW: <file:///C:/Users/inbaze/Desktop/CS_stat_2014.pdf>
157. PARKAN, V., *Integrace azylantů v České republice*. In DYMEŠOVÁ, G. *Sociální práce s uprchlíky : sborník příspěvků v kurzu Sociální aspekty uprchlictví v teorii a praxi*. [online] 2005 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/vyzkum/auto-vyzkumne-a-odborne-prace/socialni-prace-s-uprchliky-sbornik-prispevku-v-kurzu-socialni-aspekty-uprchlictvi-v-teorii-a-praxi-opu.html>>
158. POKORNÁ, V. *Reuven Feuerstein a jeho metoda instrumentálního obohacování*. [Online] 2012 [cit. 2015-05-10]. Dostupné z WWW: <<https://is.jabok.cz/el/JA10/leto2012/S5101/um/obohacovani.pdf>>
159. REFWORLD. *UN High Commissioner for Refugees (UNHCR)*. [online] 04. 03. 2015 [cit. 2015-03-04]. Dostupné z WWW: <<http://www.refworld.org/publisher,UNHCR,COUNTRYPOS,,,0.html>>
160. Směrnice Evropského parlamentu a Rady 2011/95/EU, dostupné z WWW: <<http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2011:337:FULL:CS:PDF>>
161. SIMI. *Zranitelné skupiny v zařízeních zajišťujících cizince : národní zpráva : Česká republika*. [online] 2010 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <http://www.migrace.com/docs/brozura_migrace_13proklad_1ak_1328544430.pdf>
162. SOZE. *Státní integrační program*. [online] neuveveno [cit. 2015-03-08]. Dostupné z WWW: http://www.soze.cz/?page_id=38
163. SUZ MV ČR. *Kdo jsme?* [online] ©2014 [cit. 2015-02-19]. Dostupné z WWW: <<http://www.suz.cz/>>
164. SUZ. *Přehled: základní informace o provozovaných zařízeních*. [online] © 2014 [cit. 2015-03-07]. Dostupné z WWW: <<http://www.suz.cz/zarizeni-suz/prehled/>>
165. ŠVANCAR, R. *Sociálně znevýhodněný neznamená automaticky Rom : Učitelské noviny, 07/2008*. [Online] 2008 [cit. 2015-04-12]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=889&PHPSESSID=e93c22120255d52b25b172615a8022ae>>
166. ŠVANCAR, R. *Další role pro speciálního pedagoga : Učitelské noviny 03/2009*. [Online] 2009 [cit. 2015-05-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=1577&PHPSESSID=0f25f5ca140cecb2f5e2a53fa17d088d>>
167. TOLLAROVÁ, B. *Integrace cizinců v Česku : pluralita, nebo asimilace?* [online] ©2006 [cit. 2015-03-23]. Dostupné z WWW: <<http://www.biograf.org/clanek.php?id=599>>

168. UNHCR. *Žadatelé o azyl: žádosti o mezinárodní ochranu*. [online] ©2001-2015 [cit. 2015-20-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/komu-pomahame/zadatele-o-azyl.html>>
169. UNHCR. *Celosvětová humanitární organizace se skromným původem*. [online] ©2001-2015 [cit. 2015-19-02] Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/o-nas/historie-unhcr.html>>
170. UNHCR. *Příručka UNHCR : Vedení pohovorů se žadateli o status uprchlíka*. [online] 1995 [cit. 2015-03-02]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/zakladni-informace/pravni-dokumenty/prirucky-doporuceni-a-stanoviska-unhcr/pohovory-s-zadatelem.html>>
171. UNHCR. *Program Nezletilí bez doprovodu v Evropě : vhodné postupy a uplatňování práv a zájmů dětí, aktualizované vydání*. [online] 2004 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob/nezletili-bez-doprovodu-a-odlouceni-deti/program-nezletili-bez-doprovodu-v-evrope-vhodne-postupy-uplatnovani-prav-a-zajmu-deti-aktualizovana.html>>
172. UNHCR. *Směrnice politiky a postupů při jednání s dětmi bez doprovodu žádajícími o azyl*. [online] 1997 [cit. 2015-04-05]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/pdf/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob/nezletili-bez-doprovodu-a-odlouceni-deti/jednani-s-detmi-smernice-o-jednani-s-detmi-bez-doprovodu-zadajicimi-o-azyl.html>>
173. UNHCR. *Péče o zranitelné skupiny osob : zohlednění zvláštních potřeb*. [online] © 2001– 2015 [cit. 2015-04-06]. Dostupné z WWW: <<http://www.unhcr-centraleurope.org/cz/co-vsechno-delame/pece-o-zranitelne-skupiny-osob.html>>
174. UPOL. *Systémová podpora Inkluzivního vzdělávání : katalog pro žáky se sociálním znevýhodněním (pracovní verze)*. [Online] © 2014 [Cit. 2015-04-12]. Dostupné z WWW: <<http://katalogy.inkluze.upol.cz/site/wp-content/uploads/formidable/szn-2.pdf>>
175. VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání : pomůcka na pomoc učitelům (aktuální znění k 01. 09. 2007)*. [Online] 2007 [cit. 2015-04-29] Dostupné z WWW: < http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVPZV_2007-07.pdf>
176. VÚP. *Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. [Online] 2004 [cit. 2015-05-01] Dostupné z WWW: <http://www.vuppraha.cz/wp-content/uploads/2009/12/RVP_PV-2004.pdf>
177. ZAPLETALOVÁ, J. *Návrh koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole : úpravy na základě realizace projektu RŠPP-VIP II*. [Online] 2011 [Cit. 2015-05-01]. Dostupné z WWW: <<http://www.ippp.cz/rspp/images/vystupy/koncepce.pdf>>

V. Odkazy na webové stránky

178. www.konsorcium-nno.cz
179. www.amiga-migrant.com
180. www.cicpraha.org
181. www.clovekvtisni.cz
182. www.charita.cz
183. www.ekscr.cz
184. www.inbaze.cz
185. www.lache-chave.cz
186. www.strada.cz
187. www.meta-ops.cz
188. www.mostlp.eu
189. www.mkc.cz
190. www.nesehnuti.cz
191. www.opu.cz
192. www.p-p-i.cz
193. www.poradna-prava.cz
194. www.migrace.com
195. www.slovo21.cz
196. www.soze.cz

VI. Zákony:

197. Zákon č. 564/1990 Sb., *o státní správě a samosprávě ve školství, ve znění pozdějších předpisů*
198. Zákon č. 2/1993 Sb., *Listina základních práv a svobod, ve znění pozdějších předpisů*
199. Zákon č. 117/1999 Sb., *o státní sociální podpoře, ve znění pozdějších předpisů*
200. Zákon č. 325/1999 Sb., *o azylu, ve znění pozdějších předpisů*
201. Zákon č. 326/1999 Sb., *o pobytu cizinců na území České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů*
202. Zákon č. 359/1999 Sb., *o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů*
203. Zákon č. 109/2002 Sb., *o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních, ve znění pozdějších předpisů*
204. Zákon č. 150/2002 Sb., *soudní řád správní, ve znění pozdějších předpisů*
205. Zákon č. 221/2003 Sb., *o dočasné ochraně cizinců, ve znění pozdějších předpisů*
206. Zákon č. 500/2004 Sb., *správní řád, ve znění pozdějších předpisů*
207. Zákon č. 561/2004 Sb., *o předškolním, základním středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, ve znění pozdějších předpisů*

208. Vyhláška č. 12/2005 Sb., *o podmínkách uznání rovnocennosti a nostrifikace vysvědčení vydaných zahraničními školami, ve znění pozdějších předpisů*
209. Nařízení vlády ČR č. 75/2005 Sb., *o stanovení rozsahu přímé vyučovací, přímé výchovné, přímé speciálně pedagogické a přímé pedagogicko-psychologické činnosti pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů*
210. Vyhláška č. 317/2005 Sb., *o dalším vzdělávání pedagogických pracovníků, akreditační komisi a kariérním systému pedagogických pracovníků, ve znění pozdějších předpisů*
211. Vyhláška č. 116/2011 Sb., *o poskytování poradenských služeb ve školách a školských poradenských zařízeních (novela vyhlášky 72/2005 Sb.), ve znění pozdějších předpisů*
212. Vyhláška č. 147/2011 Sb., *o vzdělávání dětí, žáků a studentů se speciálními vzdělávacími potřebami a dětí, žáků a studentů mimořádně nadaných (novela vyhlášky č. 73/2005 Sb.), ve znění pozdějších předpisů*
213. Zákon č. 108/2006 Sb., *o sociálních službách, ve znění pozdějších předpisů*
214. Zákon č. 110/2006 Sb., *o životním a existenčním minimu, ve znění pozdějších předpisů*
215. Zákon č. 186/2013 Sb., *o státním občanství České republiky a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů*

VII. Mezinárodní smlouvy a nařízení EU:

216. Úmluva o právním postavení uprchlíků z r. 1951 doplněná Protokolem z r. 1967
217. Všeobecná deklarace lidských práv z r. 1948
218. Úmluva UNESCO proti diskriminaci vzdělání z r. 1960
219. Nařízení EP a Rady (ES) č. 343/2003 ze dne 18. února, kterým se stanoví kritéria a postupy pro určení členského státu příslušného k posuzování žádosti o azyl podané státním příslušníkem třetí země v některém z členských států

VIII. Ostatní zdroje:

220. Koncepce poradenských služeb poskytovaných ve škole. Věstník MŠMT 07/2005
Č.j.: 2731/2004-24
221. Metodické doporučení ředitelům škol k výuce žáků – cizinců. Č.j.: 25 120/2011-27
222. Metodický pokyn ke školní docházce žadatelů o azyl Č.j. 10 149/2002-22

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

AUČCJ	Asociace učitelů češtiny jako cizího jazyka
ČR	Česká republika
EP	Evropský parlament
ES	Evropské společenství
EU	Evropská unie
EUF	Evropský uprchlický fond
IAS	Integrační a azylové středisko
IOM	International organisation for migration
IVP	Individuální vzdělávací plán
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí
MŠMT	Ministerstvo školství mládeže a tělovýchovy
MV ČR	Ministerstvo vnitra České republiky
NNO	Nestátní neziskové organizace
OAMP	Odbor azylové a migrační politiky
OMO	Osoba s udělenou mezinárodní ochranou
OSN	Organizace spojených národů
OSPOD	Orgán sociálně-právní ochrany dětí
PoS	Pobytové středisko
PPP	Pedagogicko-psychologická poradna
PřS	Přijímací středisko
PTSP	Posttraumatická stresová porucha
RVP	Rámcový vzdělávací program
SES	Socioekonomický status
SIP	Státní integrační program
SPC	Speciálně pedagogická centra
SUZ	Správa uprchlických zařízení
SVP	Speciální vzdělávací potřeby (u dětí, žáků...)
UJOP	Ústav jazykové a odborné přípravy
UNESCO	Organizace OSN pro výchovu, vědu a kulturu
UNHCR	Úřad vysokého komisaře pro uprchlíky

ZoA	Zákon o azylu
ZPC	Zákon o pobytu cizinců
ŽOMO	Žadatel o mezinárodní ochranu

SEZNAM TABULEK A GRAFŮ

Použité tabulky:

- ⇒ Tab. č. 1: Srovnání charakteristik mezi uprchlíkem a migrantem (str. 31)
- ⇒ Tab. č. 2: Vztah pojmů integrace a inkluze (str. 121)
- ⇒ Tab. č. 3: srovnání činností SPC a PPP (str. 160)

Použité grafy:

- ⇒ Graf č. 1: Počet žádostí o mezinárodní ochranu v letech 1998-2013 (str. 58)
- ⇒ Graf č. 2: Azyl – počet udělení v letech 1997-2013 (str. 59)
- ⇒ Graf, č. 3: Doplnková ochrana – počet udělení letech 1997-2013 (str. 59)

PŘÍLOHA: Organizace sdružené v rámci Konsorcia Nevládních organizací pracujících s migranty

AMIGA, z.s.

Organizace je dobrovolnickým centrem, které umožňuje migrantům zapojení se do široké škály dobrovolnických aktivit určených primárně majoritní společnosti. Hlavní činností spolku je integrace migrantů do české společnosti, organizace volnočasových aktivit a zájmových klubů, organizace a pořádání kurzů či přednášek, workshopů a seminářů. Amiga rovněž nabízí konzultační služby a přípravu komplexních programů sociální adaptace. V rámci osvětové činnosti se zabývá výzkumem v oblasti zdravotní a sociální adaptace zranitelných skupin migrantů.

Sídlo

Záhřebská 539/156 Praha 2 (vchod z ulice Belgická 11)

Tel.: 775 654 563

Email: Amiga.koordinator@gmail.com

Web: www.amiga-migrant.com

Centrum pro integraci cizinců (CIC)

Poskytuje sociální a právní poradenství, asistenci při jednání s úřady, kurzy češtiny pro cizince a další vzdělávací aktivity, dobrovolnický program, informační aktivity, společenské a kulturní programy. Centrum působí ve všech českých krajích, přičemž těžiště jeho činnosti spočívá v Praze a ve Středočeském kraji.

Kancelář a poradna Praha 3

Kubelíkova 55, 130 00 Praha 3

Tel.: 222 360 452, 222 362 142

E-mail: info@bicpraha.org

Web: www.bicpraha.org

Vzdělávací centrum CIC – Nová púda

Karlínské náměstí 7, 186 00 Praha 8

Tel.: 222 360 452, 222 360 834

Kancelář a poradna Kolín

Zahradní 46, Kolín (1. patro)

Tel.: 312 310 322, 774 866 838

Kancelář a poradna Mladá Boleslav

Dukelská 1093, Mladá Boleslav 296 297

Poradna Kladno

T. G. Masaryka 550, 272 01 Kladno

Člověk v tísni, o.p.s.

Přispívá k lepšímu soužití migrantů a většinové společnosti skrze poskytování objektivních a různorodých informací o migraci a migrantech v Česku. Spolupracuje jak s novináři na zkvalitnění zpravodajství o migraci, tak s migranty samotnými, aby byly jejich vlastní hlasy (nejen) v médiích více slyšet.

Šafaříkova 24, 120 00 Praha 2

Tel.: 222 350 809

E-mail: migrace@clovekvtsni.cz

Web: www.clovekvtsni.cz, migration4media.net

Charita Česká republika (CHČR)

Nabízí pomoc cizincům ve formě poradenství, kurzy českého jazyka, integrační aktivity ve specializovaných střediscích a telefonickou linku v mongolském a vietnamském jazyce. Migrační koordinátorka Charity ČR

Tel.: 296 243 352, 731 646 938

E-mail: klara.boumova@charita.cz

Web: www.charita.cz

Asistence v mongolském
a českém jazyce

Tel.: 733 676 667

E-mail: mongol.info@charita.cz

Asistence ve vietnamském
a českém jazyce

Tel.: 605 999 969

E-mail: vietnam.info@charita.cz

Evropská kontaktní skupina (EKS)

Nabízí vzdělávání migrantů a migrantek v orientaci na pracovním trhu a přípravě na pracovní pohovor, sociokulturní kurzy a kurzy komunikace a rozvoje kompetencí.

Sídlo

Dejvická 28, 160 00 Praha 6 (1. patro)

Tel.: 222 211 799

E-mail: info@ekscr.cz

Web: www.ekscr.cz

InBáze, z.s.

Nabízí komunitní programy, odborné sociální a právní poradenství, sociálně aktivizační služby pro rodiny migrantů s dětmi, asistenční služby na Odděleních pobytu cizinců OAMP MV ČR v Praze (v češtině i v arabštině, mongolštině, ruštině, vietnamštině, francouzštině a angličtině), psychologické poradenství, vzdělávání a osvětovou činnost a služby sociálního podnikání.

Legerova 357/50, 120 00 Praha 2 – Vinohrady

Tel.: 224 941 415, 739 037 353, 739 578 343

E-mail: info@inbaze.cz

Web: www.inbaze.cz

Lače Čhave

Organizace působí v oblasti prevence a podpory rozvoje kultury, vzdělanosti a sociálních dovedností. Soustředí se především na prevenci kriminality dětí a mládeže, protidrogovou prevenci a volnočasové aktivity. Mezi její hlavní činnosti patří podpora a vzdělávání migrantů včetně zvládání jazykových bariér, rodinná podpora a poradenství a programy pro děti a mládež.

Sídlo a korespondenční adresa

Rovnoběžná 34, 140 00 Praha 4 – Nusle

Tel.: 723 293 601

Email: info@lache-chave.cz

Web: www.lache-chave.cz

ROZHLEDNA (nízkoprahový klub pro děti a mládež)

Smolkova 565, Praha 12 (boční vstup do ZŠ Smolkova)

Tel.: 723 293 601

Email: rozhledna@lache-chave.cz

DOMINO (služba pro rodiny s dětmi)

Smolkova 565, Praha 12 (vstup ze soukromé SOU obchodu a služeb)

Tel.: 723 293 601

Email: domino@lache-chave.cz

La Strada Česká republika, o.p.s.

La Strada ČR je jedinou specializovanou organizací, která se v rámci ČR výhradně věnuje tématu obchodování s lidmi a vykořisťování na úrovni

poskytování sociálních služeb, prevence, vzdělávání, advokačních a lobby aktivit.

P. O. Box 305, 111 21 Praha

Tel.: 222 721 810

SOS a INFO linka: 222 71 71 71, 800 07 77 77 (bezplatné volání)

E-mail: lastrada@strada.cz

Web: www.strada.cz

META o. p. s. – Společnost pro příležitosti mladých migrantů

Poskytuje poradenství v oblasti vzdělávání a pracovního uplatnění a vzdělávací aktivity migrantům a podporuje pedagogy v jejich práci s žáky a studenty - migranty.

Pobočka Praha

Ječná 17, 120 00 Praha 2 (3. patro)

Tel.: 222 521 446, 775 339 003, 773 639 395

E-mail: info@meta-ops.cz

Web: www.meta-ops.cz

Pobočka Mladá Boleslav

Čechova 773, 293 01

MOST PRO o.p.s.

Poskytuje odborné sociální poradenství ambulantně, v terénu a prostřednictvím internetu, asistence a tlumočení v bulharském, mongolském, polském, ruském a vietnamském jazyce.

Sídlo a kancelář

17. listopadu 216, 530 02 Pardubice

Tel.: 467 771 170, 773 223 453

E-mail: info@mostlp.eu

Web: www.mostlp.eu

Multikulturní centrum Praha (MKC)

MKC Praha zajímají otázky spojené se soužitím lidí z různých kultur v České republice a v jiných částech světa. Nabízí vzdělávací, kulturní a informační aktivity, připravuje dílny, kurzy, mezinárodní semináře, diskuse, filmové a literární večery, internetové stránky o migraci či multikulturním knihovnictví. Pro zájemce o multikulturní témata je otevřena veřejná knihovna.

Sídlo a kancelář

Náplavní 1, 120 00 Praha 2

Tel.: 269 325 345

E-mail: infocentrum@mkc.cz

Web: www.mkc.cz

Nesehnutí

Nezávislé ekologické hnutí působí v oblasti ochrany lidských práv, životního prostředí a práv zvířat. Orientuje se na odhalování příčin celospolečenských problémů a na propagaci principů společenských změn založených na decentralizaci a samosprávě. Organizace dlouhodobě upozorňuje na nedostatky azylové politiky ČR a přístupu odpovědných orgánů (MV ČR). Organizuje různé besedy, happeningy, workshopy či volnočasové aktivity zaměřené právě na pomoc žadatelům o mezinárodní ochranu.

Sídlo

třída Kpt. Jaroše 18, 602 00 Brno

Tel.: 543 245 342, 605 239 579

Email: brno@nesehnuti.cz

Web: www.nesehnuti.cz

Organizace pro pomoc uprchlíkům (OPU)

Poskytuje bezplatné právní a sociální poradenství uprchlíkům a migrantům, pořádá vzdělávací aktivity pro laickou i odbornou veřejnost.

OPU Praha centrála

Kovářská 4, 190 00 Praha 9

Tel.: 730 158 779, 739 413 983,

E-mail: opu@opu.cz

Web: www.opu.cz

OPU Plzeň

Sady Pětatřicátníků 48/33, 301 00 Plzeň

Tel.: 604 809 165

E-mail: opu.plzen@opu.cz

OPU Brno

Leitnerova 9/682, 602 00 Brno

Tel.: 543 210 443, 731 928 388

E-mail: opu.brno@opu.cz

Poradna pro integraci (PPI)

Poskytuje sociální a právní poradenství, poradenství týkající se rodiny a vzdělávání dětí, zajišťuje doučování dětí, výuku českého jazyka pro všechny

věkové skupiny, realizuje informační kampaně, přednášky, workshopy a další aktivity.

E-mail: paha@p-p-i.cz

Web: www.p-p-i.cz 300 301

Pracoviště Praha 1

Opletalova 6, 110 00 Praha 1
Praha 4

Tel.: 224 216 758

Pracoviště Praha 4

Na Strži 1683/40, 140 00,

Pracoviště Nymburk

Smetanova 55, 288 02 Nymburk

Poradna pro občanství, občanská a lidská práva (PPO)

Dlouhodobě se zabývá otázkami státního občanství a práv migrantů, potíráním diskriminace, prosazováním rovných příležitostí. Poskytuje bezplatné právní poradenství.

Centrální pobočka Praha

Ječná 7, 120 00 Praha 2 – Nové Město

Tel.: 270 003 280

E-mail: poradna@poradna-prava.cz

Web: www.poradna-prava.cz

Pobočka Slaný

Wilsonova 599, 274 01 Slaný

Tel.: 724 701 621

Pobočka Beroun

V Pražské bráně 71, 266 01 Beroun

Tel.: 724 701 606

Pobočka Mladá Boleslav

Václava Klementa 1228,

293 01 Mladá Boleslav

Tel.: 724 701 628

Pobočka Ústí nad Labem

Zolova 502/2, 400 07 Ústí nad Labem

Tel.: 724 701 600

Pobočka Děčín

Radniční 1/23, 405 01 Děčín I

Tel.: 724 701 610

Pobočka Trmice

Fugnerova 59/20, 400 04 Trmice

Tel.: 724 701 626

Pobočka Teplice

Benešovo nám. 3282, 415 01

Tel.: 724 701 618

Pobočka Krupka (Nízkoprahová zařízení pro děti a mládež Želváček)

Masarykova 461 (areál školy), 417 41 Krupka

Sdružení pro integraci a migraci (SIMI)

Poskytuje bezplatné právní, sociální a psychosociální poradenství migrantům. Pracuje s širokou veřejností s cílem rozvíjet toleranci, potírat xenofobii a rasismus.

Sídlo a kancelář

Baranova 33, 130 00 Praha 3
Tel.: 224 224 379, 605 253 994
E-mail: poradna@refug.cz
Web: www.migrace.com

Slovo 21

Slovo 21 aktivně vystupuje proti rasismu a xenofobii prostřednictvím médií, celkově podporuje integraci a lepší soužití pomocí kulturních akcí. Věnuje se vydávání publikací pro cizince, školení lektorů a tlumočnicků atd.

Sídlo

Francouzská 2, 120 00 Praha 2
Tel.: 222 511 434, 222 522 070, 222 518 554
E-mail: slovo21@centrum.cz
Web: www.slovo21.cz

Sdružení občanů zabývajících se emigranty (SOZE)

Poskytuje pomoc spočívající v bezplatném právním, sociálním a psychologickém poradenství, v realizaci volnočasových a vzdělávacích programů a v komplexní sociálně-právní asistenci dlouhodobě usazeným migrantům a přiznaným uprchlíkům v namáhavém procesu integrace do majoritní společnosti.

SOZE Olomouc

Ostružnická 28, 772 00 Olomouc
Tel.: 585 242 535
E-mail: soze.olomouc@soze.cz
Web: www.soze.cz

SOZE Brno

Mostecká 5, 614 00 Brno
Tel.: 545 213 643
E-mail: soze@soze.cz

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE

Jméno autora: Bc. Jan Matěj Bejček

Obor: Speciální pedagogika (NMgr.)

Forma studia: Kombinovaná

Název práce: Práce s rodinami migrantů s udělenou mezinárodní ochranou

Rok: 2015

Počet stran textu bez příloh: 161

Celkový počet stran příloh: 7

Počet titulů českých použitých zdrojů: 142

Počet titulů zahraničních použitých zdrojů: 9

Počet internetových zdrojů: 71

Vedoucí práce: PaedDr. Lubomír Bajcura, Ph.D.